

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

BEĞAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ
TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİÇ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ (KEHF, TÂHÂ, MERYEM VE
ENBİYÂ SÛRELERİ)

Furkan ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Musa ERKAYA

Konya-2023

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.s) sünnetinin İslâm'ın temel kaynakları olması hususunda Müslümanların –ana gövdeden uzaklaşanları saymazsak– bir şüphesi yoktur. Peygamberler gönderilmiş oldukları topluma sadece kendilerine verilen vahyi tebliğ etmekle sorumlu değillerdir. Bunun yanında vahyi açıklamakla da yükümlüdürler. Peygamberlerin de bunları yaparken gerek sözlü gerek fiilî olarak yapmış oldukları şeyler, dinlerini doğru bir şekilde yaşayabilmeleri için inananlar tarafından bir otorite kabul edilmeden asla gerçekleştirilemez.

Hz. Peygamber'den (s.a.s) sâdır olan şeylere gerekli önemi veren sahabe, onun dilinden dökülen sözleri ve fillerini kayıt altına alarak sonraki nesillere aktarmışlar. Daha sonra tefsir ilminde, başta Hz. Peygamber (s.a.s) olmak üzere sahâbe ve tabiinden nakiller yapılmak suretiyle ortaya çıkmış bir tefsir türü olan rivayet tefsiri geleneği oluşmuştur. Çalışmamızın özünü teşkil eden *Meâlimu't-Tenzîl* adlı eser de bu türün altında yer almaktadır.

Yaptığımız bu çalışmada, muhaddis ve müfessir Ruknü'd-dîn Muhyî's-sünne el-Ferrâ el-Beğavî'nin *Meâlimu't-Tenzîl* adlı eserinde Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde aktarmış olduğu rivayetlerin isnad açısından sıhhatinin tespit ve değerlendirmesini yaptık. Çalışmamızı bu dört sûreyle sınırlandırmamızın sebebi, önceki sûrelerin danışmanım yönetiminde çalışılmış ya da çalışılıyor olmasıdır.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Beğavî'nin hayatı, eserleri, hocaları, öğrencileri, *Meâlimu't-Tenzîl* ve bu eserdeki tefsir metodu ve rivayetleri aktarma şekli hakkında bilgi verilecektir. Birinci bölümde Kehf, ikinci bölümde Meryem, üçüncü bölümde Tâhâ ve dördüncü bölümde Enbiyâ sûresi hakkında kısaca bilgi verilerek daha sonra Beğavî'nin bu sûreleri tefsir etmek için eserinde aktardığı rivayetlerin tahrîc ve değerlendirilmesine yer verilecektir. Sonuç kısmında da elde ettiğimiz veriler tablolar şeklinde sunulup, eserde aktarılan rivayetler hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Çalışmam esnasında bilgi, birikim ve tecrübeleriyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Musa Erkaya'ya ve her konuda gece gündüz demeden yardımcı olan Dr. Furkan Çakır'a teşekkürü borç bilirim.

Furkan ÖZTÜRK

Konya-2023

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

**BEĞAVÎ'NİN MEÂLİMÜ'T-TENZÎL İSİMLİ TEFSİRİNDEKİ HADİSLERİN
TAHRİÇ VE DEĞERLENDİRİLMESİ (KEHF, TÂHÂ, MERYEM VE ENBİYÂ
SÛRELERİ)**

Araştırmamızda, Beğavî'nin rivayet türü tefsir olarak kaleme aldığı ve en meşhur telifi olan *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserinde Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerini tefsir ederken aktarmış olduğu rivayetler incelendi. İncelemiş olduğumuz rivayetler müellifin eserinde senedi bakımından isnadlı-isnadsız, sıhhat bakımından *sahih-hasen-zayıf-mevzû*, müntehası bakımından *merfu-mevkûf-maktû'* gibi farklı şekillerde yer almaktadır.

Çalışmaya başlarken müellifin hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri ve *Meâlimü't-Tenzîl* hakkında kısaca bilgi verildi. Sonrasında Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde rivayet etmiş olduğu doksan sekiz rivayetin geçmiş olduğu temel eserler belirtilerek bu rivayetler hakkındaki görüşler ortaya konuldu. Bir rivayet hakkında kanaatimizi belirlerken muhaddis ve muhakkiklerin o rivayet hakkında zikretmiş oldukları görüşlerden istifade edildi.

Yaptığımız bu çalışmada ulaşılan sonuca göre, eserde Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde yer verilen doksan sekiz rivayetin 57 tanesinin (% 58.16) isnadlı, 41 tanesinin (% 41.83) isnadsız olduğu; 91 tanesinin (% 92.85) *merfû'* ve 7 tanesinin de (% 7.14) *mevkûf* olduğu, 79 tanesine (% 80.61) Kütüb-i Tis'a'da, 13 tanesine (% 13.26) Kütüb-i Tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 6 tanesine (% 6.12) ise hadis kitapları dışındaki kaynaklarda yer verildiği ve 36 tanesi (% 36.73) müttefekun aleyh olmak üzere 64 tanesinin (% 65.3) *sahîh*, 7 tanesinin (% 7.14) *hasen*, 24 tanesinin (% 24.48) *zayıf* ve 3 tanesinin de (% 3.06) hakkında hüküm verilemeyenler kısmına ait olduğu tespit edildi.

Anahtar Kelimeler: Beğavî, Meâlimü't-Tenzîl, Kehf Sûresi, Meryem Sûresi, Tâhâ Sûresi, Enbiyâ Sûresi, Hadîs, Tahrîç.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

**THE EXTRACTION AND EVALUATION OF HADITHS IN THE
COMMENTARY OF AL-BAGHAWI TITLED MAALIM AT-TANZIL
(SURAH AL-KAHF, TA HA, MARYAM, AND AL-ANBIYA)**

The research narrates that the Bagawi wrote while interpreting the chapters of Surah el-Kahf, Maryam, Taha and Anbiyâ in his “*Maalim at-tanzil*” the famous interpretaion and also has written as in a type of Tafsir were examined. The narrations that we have examined here take the author's work in different forms such as ‘chain’ & without ‘chain’ in terms of the chain, ‘authentic’ – ‘beautiful’ – ‘weak’ – ‘invented’ in terms of ‘truth’, ‘traceable’ – ‘untraceable’ – ‘disconnected’ in terms of ‘termination’.

The study kicked off, brief information has been given about the life of the author, his teachers, students, studies and *Maalim at-tanzil*. Afterwards, the main works in which ninety-eight narrations that he narrated in the commentary of Kahf, Maryam, Taha and Anbiyâ chapters were mentioned, and opinions about these narrations were revealed. While we determine our opinion about a narration, it was benefited from the opinions of the hadiths scholars about that particular narration .

The study conclude that 57 of the ninety-eight narrations (58.16%) included in the interpretation of the Kahf, Maryam, Tahâ and Anbiyâ chapters are with chain and 41 (41.83%) are without chain; 91 of them (92.85%) are traceable and 7 of them (7.14%) are untraceable in “Kutub Tis’a” 79 (80.61%), 13 (13.26%) in other hadith books except “al-Kutub-i al-Tis'a” and 6 of them which were included in the sources except those hadith books (6.12%) and also 36 of them (36.73%) were ‘Agreed Upon’, 64 of them (65.3 %) were ‘authentic’ , 7 (7.14%) were ‘beautiful’ , 24 (24.48%) were ‘weak’ and finally it was determined that (3.06%) belonged to the part about which no judgment could be given.

Keywords: Baghawi, Ma’alim at-Tanzil, Surah al-Kahf, Surah al-Taha, Surah al-Maryam, Surah al-Anbiya, Hadith, Extraction

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	xv
I. Araştırmanın Konusu ve Önemi	xv
II. Araştırmanın Amacı.....	xv
III. Araştırmanın Yöntemi	xvi
IV. Araştırmanın Kaynakları	xvii
Tahric Hakkında Kısa Bilgi	1
1. Tanımı	1
2. Hadis Tahric Metotları	1
3. Araştırmada Takip Edilen Tahric Metodu.....	3
Beğavî'nin Hayatı ve Eserleri	4
1. Hayatı	4
2. Hocaları	5
3. Öğrencileri.....	6
4. Hadis Anlayışı	6
5. Eserleri.....	7
5.1.Hadis ilmine dair eserleri:	7
5.2.Tefsir ilmine dair eseri (Meâlimü't-Tenzîl)	9
5.2.1. Meâlimü't-Tenzîl'deki Tefsir Metodu	10
5.2.2. Rivayetleri Aktarma Metodu	14
5.2.3. Rivayetleri Nakletme Sebepleri	16
5.3.Fıkıh ilmine dair eserleri	17
6. Türkiye'de Beğavî ve Eserleri Hakkında Yapılmış Bazı Çalışmalar	17
6.1. Tezler	17
6.2. Makale ve Çeviriler.....	19

6.3. Ansiklopedi Maddeleri.....	20
---------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KEHF SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ 22

1.1. Kehf sûresindeki hadislerin tahriri.....	23
1.1.1. ayet ile ilgili hadisler.....	23
1.1.1.1. Hadis.....	24
1.1.2. 18. ayet ile ilgili hadisler.....	25
1.1.2.1. Hadis.....	26
1.1.3. 23 ve 24. ayetler ile ilgili hadisler.....	28
1.1.3.1. Hadis.....	28
1.1.4. 28. ayet ile ilgili hadisler.....	29
1.1.4.1. Hadis.....	30
1.1.4.2. Hadis.....	31
1.1.5. 29. ayet ile ilgili hadisler.....	34
1.1.5.1. Hadis.....	34
1.1.5.2. Hadis.....	36
1.1.6. 46. ayet ile ilgili hadisler.....	37
1.1.6.1. Hadis.....	38
1.1.6.2. Hadis.....	38
1.1.6.3. Hadis.....	39
1.1.7. 48. ayet ile ilgili hadisler.....	41
1.1.7.1. Hadis.....	41
1.1.7.2. Hadis.....	43
1.1.7.3. Hadis.....	45
1.1.8 49. ayet ile ilgili hadisler.....	47
1.1.8.1. Hadis.....	47
1.1.9. 50. ayet ile ilgili hadisler.....	50
1.1.9.1 Hadis.....	50
1.1.9.2. Hadis.....	52
1.1.9.3. Hadis.....	54
1.1.10. 54. ayet ile ilgili hadisler.....	56
1.1.10.1. Hadis.....	56

1.1.11. 60. ayet ile ilgili hadisler	58
1.1.11.1. Hadis	58
1.1.11.2. Hadis	62
1.1.12. 61. ayet ile ilgili hadisler	63
1.1.12.1. Hadis	63
1.1.13. 65. ayet ile ilgili hadisler	64
1.1.13.1. Hadis	65
1.1.14. 71. ayet ile ilgili hadisler	66
1.1.14.1. Hadis	66
1.1.15. 74. ayet ile ilgili hadisler	67
1.1.15.1. Hadis	67
1.1.16. 76. ayet ile ilgili hadisler	69
1.1.16.1. Hadis	69
1.1.17. 77. ayet ile ilgili hadisler	70
1.1.17.1. Hadis	71
1.1.17.2. Hadis	71
1.1.18. 82. ayet ile ilgili hadisler	71
1.1.18.1. Hadis	72
1.1.18.2. Hadis	73
1.1.18.3. Hadis	75
1.1.19. 98. ayet ile ilgili hadisler	77
1.1.19.1. Hadis	77
1.1.19.2. Hadis	79
1.1.19.3. Hadis	83
1.1.19.4. Hadis	84
1.1.20. 105. ayet ile ilgili hadisler	86
1.1.20.1. Hadis	86
1.1.21. 107. ayet ile ilgili hadisler	87
1.1.21.1. Hadis	87
1.1.22. 110. ayet ile ilgili hadisler	89
1.1.22.1. Hadis	89
1.1.22.2. Hadis	90
1.1.22.3. Hadis	92

1.1.22.4. Hadis	94
1.1.22.5. Hadis	96
1.2. Kehf Sûresi Değerlendirme	98

İKİNCİ BÖLÜM

1.MERYEM SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ 100

1.1. Meryem sûresindeki hadislerin tahriri	100
1.1.1. 27. ayet ile ilgili hadisler	101
1.1.1.1. Hadis	101
1.1.2. 28. ayet ile ilgili hadisler	102
1.1.2.1. Hadis	102
1.1.3. 30. ayet ile ilgili hadisler	104
1.1.3.1. Hadis	105
1.1.4. 39. ayet ile ilgili hadisler	107
1.1.4.1. Hadis	107
1.1.4.2. Hadis	108
1.1.4.3. Hadis	109
1.1.4.4. Hadis	110
1.1.4.5. Hadis	112
1.1.5. 57. ayet ile ilgili hadisler	114
1.1.5.1. Hadis	114
1.1.6. 59. ayet ile ilgili hadisler	115
1.1.6.1. Hadis	115
1.1.7. 64. ayet ile ilgili hadisler	117
1.1.7.1. Hadis	117
1.1.7.2. Hadis	119
1.1.8. 71. ayet ile ilgili hadisler	120
1.1.8.1. Hadis	120
1.1.8.2. Hadis	121
1.1.8.3. Hadis	122
1.1.8.4. Hadis	125
1.1.8.5. Hadis	126
1.1.8.6. Hadis	128

1.1.9. 72. ayet ile ilgili hadisler	129
1.1.9.1. Hadis	129
1.1.9.2. Hadis	133
1.1.9.3. Hadis	133
1.1.9.4. Hadis	135
1.1.9.5. Hadis	136
1.1.10. 77. ayet ile ilgili hadisler	139
1.1.10.1. Hadis	139
1.1.11. 96. ayet ile ilgili hadisler	140
1.1.11.1. Hadis	140
1.2. Meryem Sûresi Değerlendirme	143

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.TÂHÂ SÛRESİ'NDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ	144
1.1. Tâhâ sûresindeki hadislerin tahrîci	144
1.1.1. Tâhâ sûresi ile ilgili hadis	145
1.1.2. 2. ayet ile ilgili hadisler	147
1.1.2.1. Hadis	147
1.1.2.2. Hadis	148
1.1.3. 11. ayet ile ilgili hadisler	149
1.1.3.1. Hadis	149
1.1.4. 12. ayet ile ilgili hadisler	151
1.1.4.1. Hadis	151
1.1.5. 14. ayet ile ilgili hadisler	152
1.1.5.1. Hadis	152
1.1.6. 76. ayet ile ilgili hadisler	153
1.1.6.1. Hadis	153
1.1.7. 105. ayet ile ilgili hadisler	156
1.1.7.1. Hadis	156
1.1.8. 121. ayet ile ilgili hadisler	157
1.1.8.1. Hadis	157
1.1.8.2. Hadis	158
1.1.9. 124. ayet ile ilgili hadisler	160

1.1.9.1. Hadis	160
1.1.10. 130. ayet ile ilgili hadisler.....	162
1.1.10.1. Hadis	162
1.1.10.2. Hadis	163
1.1.11. 132. ayet ile ilgili hadisler.....	165
1.1.11.1. Hadis	165
1.2. Tâhâ Sûresi Değerlendirme	168

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1.ENBİYÂ SÛRESİ'NDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ 169

1.1.Hadislerin tahrirci	169
1.1.1. 63. ayet ile ilgili hadisler.....	170
1.1.1.1. Hadis	170
1.1.2. 69. ayet ile ilgili hadisler.....	171
1.1.2.1. Hadis	171
1.1.3. 71. ayet ile ilgili hadisler.....	172
1.1.3.1. Hadis	172
1.1.3.2. Hadis	174
1.1.4. 78. ayet ile ilgili hadisler.....	176
1.1.4.1. Hadis	176
1.1.5. 79. ayet ile ilgili hadisler.....	178
1.1.5.1. Hadis	178
1.1.5.2. Hadis	180
1.1.6. 84. ayet ile ilgili hadisler.....	181
1.1.6.1. Hadis	181
1.1.6.2. Hadis	182
1.1.6.3. Hadis	184
1.1.6.4. Hadis	186
1.1.6.5. Hadis	187
1.1.7. 87. ayet ile ilgili hadisler.....	189
1.1.7.1. Hadis	189
1.1.8. 96. ayet ile ilgili hadisler.....	191
1.1.8.1. Hadis	191

1.1.8.2. Hadis	192
1.1.9. 101. ayet ile ilgili hadisler	194
1.1.9.1. Hadis	194
1.1.10. 104. ayet ile ilgili hadisler	195
1.1.10.1. Hadis	196
1.1.11. 107. ayet ile ilgili hadisler	196
1.1.11.1. Hadis	196
1.2. Enbiyâ Sûresi Değerlendirme	199
2. Rivayetler Hakkında Elde Edilen Sonuçların Tablolar Halinde Gösterilmesi	200
a- Senedi bakımından	200
b- Kaynağı bakımından	200
c- Müntehâsı bakımından	201
d- Sıhhati bakımından	201
e- Müellifin Kendisine Ait Hadis Eserlerinde Aktardığı Rivayetler	202
f- Mesâbîhu's-Sünne'de Olan Rivayetlerin Sıhâh-Hisân Ayrımı	203
g- Kütüb-i Tis'a Müellifleri Tarafından Aktarılan Rivayetler	203
h- <i>el-Keşf ve'l-Beyân</i> 'da Aktarılan Rivayetlerin Sıhhat Durumu	204
ı- Rivayette Bulunduğu Hocalarından Aktardığı Rivayetler	204
SONUÇ	206
KAYNAKÇA	209

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi's-selâm
a.mlf.	Aynı Müellif
b.	Bin, ibn (Oğlu)
b.y.	Basım Yeri Yok
bk.	Bakınız
bnt.	Binti
C.	Cilt
c.c.	Celle Celâlühu
D.İ.B.	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA.	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	Hicrî
h. no.	Hadis no
H.z.	Hazreti
No.	No
ö.	Ölüm Tarihi
r. a.	Radiyallahu anh
r. anhâ	Radiyallahu anhâ
s.	Sayfa
s.a.s.	Sallallâhu Aleyhi Vesellem

TDV. yay. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

thk. Tahkik Eden

ts. Tarihsiz

v.dğr. Ve diğerleri

vb. Ve benzerleri

y.y. Yayıncı yok

Yay. Yayınları

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Yaptığımız araştırmanın konusu, muhaddis, müfessir ve Şâfiî fakîhi Beğavî'nin *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserindeki Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde aktarmış olduğu rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesidir.

Allah Teâlâ, vahyi Peygamber'ine (s.a.s) göndermiş ve bu vahyin açıklamasını ilk olarak yine vahyin kendisiyle yapmış ve bizlere rehber olarak gönderdiği elçisine de bunu bir görev olarak vermiştir. Nitekim Nahl suresi 44. ayetinde **“Biz peygamberleri deliller ve kitaplarla gönderdik. Zikri kendilerine indirilenleri, insanlara açıklaman için indirdik. Belki düşünürler”** (Nahl, 16/44) buyurulmuştur.

Sahabe, Hz. Peygamber (s.a.s) hayatta iken ve vefatından sonra da Kur'an'ı anlama konusunda çok zorluk çekmemiş, anlamadıklarında bizzat Peygamber'e sorarak sorunlarını çözmüşlerdir. Kendilerinde bulunan bu alandaki bilgileri sonraki nesillere aktarmışlardır.

Bu çalışmamızda, Beğavî'nin, Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi için, önceki tefsirlerden de yararlanarak kaleme aldığı ve kendisinin de aynı zamanda bir muhaddis olması sebebiyle isnadlı ve isnadsız olmak üzere çokça hadis rivayet ettiği *Meâlimü't-tenzîl* adlı eserindeki Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsiri bağlamında aktarmış olduğu rivayetler incelenecektir.

II. Araştırmanın Amacı

Amacımız, tefsir alanında otorite sayılan Beğavî'nin ayetleri tefsir ederken aktarmış olduğu rivayetlerin kendisine ait hadis kitabı *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde ve temel hadis kitaplarında bulunup bulunmadığını, isnadsız ise isnadlarını, isnadda cerh edilmiş bir ravi varsa onların durumlarını, kaçınının *merfu*, *mevkûf*, *maktû'* ve *sahîh*, *hasen*, *zayıf*, *mevzû* olduğunu tespit etmek ve münekkid muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmelerinden istifade ederek sıhhat durumlarıyla ilgili görüşlerimizi ortaya koymak olacaktır.

III. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda ilk olarak Beğavî'nin hayatı, hocaları ve bazı eserleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Daha sonra Meâlimü't-tenzîl'i tefsir metodu, rivayetleri aktarma metodu, rivayetleri nakletme sebepleri ve tahriç hakkında bilgiler verilecektir. Son olarak da Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûreleriyle alakalı genel bilgiler aktarılacak ve rivayetlerin tahrîci yapılacaktır.

Tahrîc yapılırken *Meâlimü't-tenzîl* adlı eserin Abdürrezzâk el-Mehdî nüshası esas alınacak olup rivayetlerin tahrîci için taramalar el-Mektebetü'ş-Şâmile isimli programdan yapılacaktır. Rivayetlerin başta Beğavî'nin *Şerhu's-Sünne* ile *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserlerinde ve Kütüb-i Tis'a'da bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Eğer söz konusu rivayetler zikrettiğimiz eserlerde yoksa diğer mu'teber hadis kitaplarına ve ilk dönem tefsir ve tarih kitaplarına bakılacaktır. Bunu yaparken rivayetlerin senetlerine yer verilecek ve metinlerinde de farklılık varsa veya birebir aynı ise belirtilecektir. Harf-i cer farklılığı veya aynı anlamda farklı kelimenin kullanılması gibi küçük farklılıklara yer verilmeyecektir. Tahrîc işleminden sonra râvîlerin adâlet ve zabt durumları tespit edilmeye çalışılacaktır. Asli kaynaklarda tespit edilemeyen rivayetler hadis ilmine dair diğer eserler içerisinde aranacak ve mevzûât literatürüne başvurulacaktır. Son olarak da rivayetin *Meâlimü't-Tenzîl*'in temel kaynağı olan Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında rivayet edilip edilmediği belirtilecektir.

Rivayetler sıhhati bakımından makbûl, merdûd ve hakkında hüküm verilemeyenler olarak üç gruba ayrılıp *sahih*, *hasen*, *zayıf* ve *mevzû* olmak üzere tasnif edilecektir.

Araştırmamızda dipnotlar İsnad Atıf Sistemi 2'ye göre verilecektir.

Tahrîci yapılan rivayetler ele alınırken şu esaslar göz önünde bulundurulacaktır;

a. Rivayet, *müttefekun aleyh* ise başka herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmaksızın *sahîh* kabul edilecektir.

b. Kütüb-i Tis'a'da bulunup râvîleri de münekkit muhaddis ve muhakkikler tarafından cerh edilmemişse *sahîh* olarak değerlendirilecektir.

c. Kaynaklarda mevcut olmasına rağmen hakkında olumlu veya olumsuz herhangi bir değerlendirme yapılmayan rivayet üzerinde tevakkuf edilecek ve “hakkında hüküm verilemeyenler” grubunda yer verilecektir.

d. Rivayet, mevzûât türü eserlerde ve belirlemiş olduğumuz eserler içerisinde tespit edilemezse “kaynağı bulunamayanlar” grubuna dâhil edilecektir.

e. Rivayetin sıhhati hakkında Tirmizî, el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, İbn Hacer, Abdulmuhsin et-Türkî, Hüseyin Selim Esed, Muhammed Avvâme, Şuayb Arnavut, Muhammed Karabelli ve daha birçok münekkit muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmeleri varsa bunlara yer verilecektir.

f. Münekkit muhaddis ve muhakkiklerin söylediklerinden istifade ederek yapmış olduğumuz rivayet hakkındaki sıhhat değerlendirmemiz bir cümle ile belirtilecektir.

IV. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmayı yaparken *Meâlimu't-Tenzîl* adlı eserin Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş tarafından tahkik edilen “Daru't-Tayyibe, Riyad, 1409/1989” baskısı esas alınacaktır. Ayetlerin Türkçe'ye çevirisinde DİB Yayınları Kur'an Yolu mealinden faydalanılacaktır.

Yapacağımız bu çalışmada ilk olarak Beğavî'nin hayatına dair bilgi verilirken kaynak olarak, İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-a'yân*'ı, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Tezkirâtu'l-Huffâz*'ı, Subkî'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtu's-Şâfiyye*'si ve Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Mirkâtu'l-Mefâtîh*'inden faydalanılacaktır. Yine Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin “Beğavî” maddesinden, Saffet Sancaklı'nın *Beğavî ve Şerhu'sSünne'deki Şerh Metodu*, Ali Eroğlu'nun *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu* ve Saffet Bakırcı'nın *Meâlimu't-Tenzîl'in Rivayet Tefsîrleri İçindeki Yeri* adlı doktora çalışmaları ve bazı yüksek lisans tezlerinden yararlanılacaktır.

Tahrîci yapılacak hadisler için başvuru kaynakları arasında Kütüb-i Tis'a başta olmak üzere Humeydî'nin (ö. 219/834) *Müsned*'i, Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *Câmi*'i, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i, Abdurrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) ve İbn Ebû Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*'leri; Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'i, Nesâî'nin (ö. 303/915) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı, İbn Huzeyme (ö. 311/923) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Sahîh*'leri, Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cem*'leri, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'i, el-Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*'i de yer almaktadır.

Müracaat edilecek tefsirler arasında ise başta eserimizin temel kaynağı niteliğinde olan Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân*'ı daha sonra Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiu'l-beyân*'ı, Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Te'vilât*'ı, Semerkandî'nin (ö. 373/983) *Bahru'l-ulûm*'u, Vâhidî'nin (ö. 468/1075) *el-Vasît fî tefsîri'l-Kurâni'l-Kerim* ve *Esbâbü'n-nüzûl*'ü, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm*'i gibi kaynaklar mevcuttur.

Bazı hadislerin lügatlerde kelimeleri açıklamak maksadıyla kullanıldığı da göz önüne alarak lügat kitapları olan İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-Arab*'ı, Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa*'sı ve Firûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *Kâmûsu'l-Muhît*'i gibi kaynaklardan istifade edilecektir.

Cerh edilen râvîlerin durumu için ise Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Duafâu'l-Kebîr*'i, İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*'i, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1347) *Mizânu'l-İ'tidâl*'i ve İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Takrîbu't-Tehzîb*'inden yararlanılacaktır.

Tahrir Hakkında Kısa Bilgi

1. Tanımı

Hz. Peygamber'e (s.a.s) nispet edilmek sûretiyle isnad metoduyla nesilden nesile rivayet olunan hadislerin sıhhat durumunu tespit etmek çok önemli bir ameliye niteliğini taşımaktadır. Bu çalışmanın yapılabilmesi için rivayet olunan haberlerin kaydediliş sürecini ve kayıt metotlarını bilmek de önemli bir role sahiptir. Bu kapsamda bir diğer önemli husus ise bu rivayetleri toplayan müellifleri ve rivayetlerin toplandığı müellefâtı bilmektir. Zira saydığımız bu unsurların birisi eksik olduğunda rivayetlerin sıhhat durumları başta olmak üzere genel olarak İslâm mirasının objektifliğine dair ciddi problemlerin ortaya çıkacağı açıktır.

Hadis Edebiyatında ikili bir ayırım yapacak olursak bir tarafa masâdir-ı asliyyeyi, diğer tarafa ise masâdir-ı gayri asliyyeyi konumlandırmak mümkündür. İşte ikinci kısımda yer alan bir eserde Hz. Peygamber'e (s.a.s) veya sonra gelen iki nesle isnâd edilen rivayetlerin temel kaynaklardaki (ilk kısımdaki eserlerdeki) yerlerini göstermek, ihtiyaç durumunda bunların isnad ve sıhhat açısından durumlarına işaret etmek olarak tanımlanan tahrîc, yukarıda işaret ettiğimiz objektifliği korumada içten denetim görevi gören bir ameliye olarak ön plana çıkmaktadır. Tahrîc çalışmasının yapılabilmesi için literatür bilgisi başta olmak üzere ricâl bilgisi, ıstılâh bilgisi ve genel rivayet metotlarının bilinmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

2. Hadis Tahrir Metotları

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere tahrir işlemi çok yönlü değerlendirmenin sürekli göz önünde bulundurulması gerektiği önemli bir işittir. Bu sebeptendir ki alimler farklı tahrir metotlarının varlığından bahsetmişlerdir. Bu metotlar bize tahrirci yapılacak rivayetin çeşitli yönlerini dikkate alarak neticeye ulaşmayı sağlamaktadır. Şimdi kısaca bu metotlar üzerinde duracağız.

1. Hadisin sahabe râvîsini bilme yoluyla tahrir. Bu metodu uygulayacak kişi hadislerin râvî isimlerine göre tasnif edildiği (ale'l-ricâl) müsned, mu'cem, etraf kitapları ve hadis cüzleri gibi eserleri inceleyerek sonuca ulaşmaya çalışır. Tabi bu yöntem tahrirci yapılacak hadiste sahabe ismi zikredilmiş olduğunda uygulanabilir. Sahabe ismi yoksa bu kısım tahrir için uygun değildir.

2. Hadis metninin ilk lafzını bilme yoluyla tahrir. Bu yöntem rivayetlerin alfabetik olarak sıralandığı hadis kitapları ya da muhtelif kitapların fihristlerinden faydalanılarak uygulanan bir yöntemdir.

3. Hadisin metninin herhangi bir yerinden, dillerde az dolaşan bir kelimeyi bilme yoluyla tahrir. Bu yöntemde yararlanılabilecek kitap "*El-Mu'cemü'l-Müfehres Li El-Fâzı'n-Nebi*" adı ile meşhur "*Concordance*" adlı kitaptır. Müsteşriklerden bir grup yazmıştır. Dr. Arent Jan Wensinck neşretmiş olup, neşrinde Muhammed Fuad Abdulkaki yardımcı olmuştur. Bu çalışma Kütüb-ü Sitte, *Muvatta'*, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i ve Darimî'nin *es-Süneni*'nin lafızlarının fihristidir.

4. Hadisin konusunu bilme yoluyla tahrir. Bu metodu uygulayacak olan kişi hadislerin konularına göre tasnif edildiği (ale'l-ebvâb) kitaplardan istifade ederek tahrir yapabilir. Bu kitaplar dinin bütün veya bazı konularını içerisinde barındıran cami', sünen, muvatta' türü eserler ve bu eserler üzerine yapılan mustahrec, musannef, müstedrek gibi çalışmalardır.

5. Hadisin sened ve metin durumuna vakıf olup bundan kaynaklı şüpheden hareketle uygulanan sened ve metnin incelenmesi yoluyla tahrir. Bu yöntemi rivayetin durumunu bilme hususunda yetkin alimler uygulayabilir. Bu metot rivayetlerin metin yönünden *kudsi* veya *mevzû* olmasından hareketle *kudsi* ve *mevzû* hadisleri toplayan eslere bakmak; eğer rivayet sened yönünden mürselse, merâsil türü eserleri taramak ya da her iki yönden bir durum söz konusuysa illel türü eserleri incelemek suretiyle uygulanabilir.

6. Bilgisayar programları ve internet siteleri (online ve offline) yoluyla tahrir. Bu yöntem son zamanlarda yaygınlaşan ve diğer tahrir metotlarının unutulmasını sağlayan bir metot olarak ön plana çıkmaktadır. Bu programlar arasında el-

Mektebetu's-Şâmile, Mektebetu'l-Hadisi's-Şerif, el-Mektebetu'l-Elfiyye li's-Sünneti'n-Nebeviyye, Mevsûatu'l- Hadisi's-Şerif, el-Mevsûatu'z-Zehebiyye ve el-Muhaddis gibi uygulamalar bulunmaktadır.¹

3. Araştırmada Takip Edilen Tahric Metodu

Araştırmamızda konu edindiğimiz rivayetlerin tahrîç ve değerlendirmesine geçmeden önce o rivayetin hangi ayetin/ayetlerin tefsiri sadedinde zikredildiğini göstermek için ayetlerin metin ve meallerini verdik. Daha sonra senedleri ve rivayetleri yazarak tefsirde yer aldığı cilt ve sayfa numaralarını dipnotta belirttik.

Rivayetlerin taramasını el-Mektebetu's-Şâmile isimli programdan yaparak aslı kaynaklardaki yerlerini tespit etmeye gayret ettik.

Meâlimü't-Tenzîl'de bulunan hadislerin tahrîci ve değerlendirmesi için öncelikle Beğavî'nin hadis ilmine dair eserleri olan *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne*'sinde rivayet edip etmediğine baktık. Daha sonra Kütüb-i Tis'a ve diğer muteber hadis kitaplarında bu rivayetleri araştırarak tespit etmeye çalıştık.

Belirtmiş olduğumuz kaynaklarda tespit edemediğimiz hadisleri tefsir, tarih ve lügat kitaplarında arayarak tespit etmeye gayret ettik. Bu eserlerde bulamamışsak mevzûât literatüründe de araştırdık.

Gerek bu kaynakların müellifleri gerekse muhaddis muhakkiklerin sıhhat değerlendirmelerinden hareketle biz de incelediğimiz rivayetler için sıhhat değerlendirmesinde bulunduk.

Muhaddis ve muhakkiklerin tahrîç ettiğimiz rivayetler hakkında yaptıkları değerlendirmelerin yerlerine işaret ederken ilgili eseri “müellif, eser adı, cilt/sayfa” şeklinde kaynak gösterdik.

¹ Mahmûd Tahhân, *Usûlü't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd* (Pakistan: Mektebetu'l-Büsrâ, 1433), 33.

Beğavî'nin Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

Beğavî'nin tam ismi, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî'dir.² Buna göre asıl ismi Hüseyin, künyesi Ebû Muhammed, dedesinin ismi Muhammed ve babasının ismi Mes'ûd'dur.

Doğum tarihi ile ilgili bilgilere sadece iki kaynakta rastlıyoruz. Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229)'nin *Mu'cemü'l-büldân*'ında h.433 yılının cumâde'l-ülâ ayında;³ Ziriklî (ö. 1396/1976)'nin *el-A'lâm*'ında ise hangi ay olduğundan söz etmeksizin h. 436 yılında doğduğu belirtilmiştir.⁴ Vefat tarihi ile ilgili bilgiler ise çoğu kaynak eserde zikredilmiş olup, bir kısım eserde h. 510,⁵ çoğunluğu oluşturan eserlerde ise h. 516⁶ yılında vefat ettiği kaydedilmiştir. Ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında, h. 433 yılında doğduğu ve h. 516 yılında vefat ettiği kanaatindeyiz. Çünkü kaynaklara baktığımızda, Beğavî'nin seksen yılı aşkın bir ömür sürdüğüne dair bilgilere rastlıyoruz.⁷

Şâfi mezhebine mensub olan⁸ Beğavî, Merverruz ve Herat'a yakın olan, Bağ da denilen⁹ Bağşûr köyünde doğmuştur.¹⁰ Buraya nisbetle kendisine Beğavî denmiştir.¹¹

² Mevlüt Güngör, "Beğavî, Ferrâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1992).

³ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Daru Sâdir, 1416), I/468.

⁴ Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî, *el-A'lâm* (Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1423), II/259.

⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, II/259; Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn* (Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.), I/168; Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Daru Sâdir, ts.), II/136.

⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, I/468; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Tezkiratu'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), IV/38; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I/169; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1360), II/1726; Ebû Nasr Tâciüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Abdu'l-Fettâh Muhammed el-Hulv (Hicr li't-tabâ'a ve'n-neşr ve't-tevzi', 1413), VII/77.

⁷ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tabakatü'l-müfessirîne'l-işrîn*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1396), I/50; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I/168; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, IV/37.

⁸ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/37; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, 2/1726; Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, thk. Mahmud el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1406), 6/79.

⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/467.

¹⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 2/137; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 6/80.

¹¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/468.

Bunun yanısıra Muhyi's-sünne,¹² el-Ferrâ,¹³ Ruknü'd-dîn,¹⁴ Zahîru'd-dîn,¹⁵ İbnü'l-Ferrâ,¹⁶ Nâsiru'l-hadîs ve el-Bahru'n-nebîl¹⁷ gibi lakaplarla da anılmıştır. Bunların arasında en meşhurları el-Beğavî, Muhyi's-sünne ve el-Ferrâ'dır.

Selefin yolunu benimseyen, muhaddis, müfessir, takva sahibi, zâhid, fakîh imam olarak nitelendirilen Beğavî,¹⁸ seksen yılı aşkın ömrü boyunca derslere her zaman abdestli girmiş,¹⁹ sadece ekmekle beslenmiş fakat halk serzenişte bulunup sitem ettiği için ekmeğin yanında yağı da katık etmiştir.²⁰ Ekmeğin yanında yağ değil de üzüm kurusu yediğine dair tek bilgi ise İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-a'yân*'ında geçer.²¹ 516 yılının Şevval ayında vefat eden Beğavî, hocası Kadı Hüseyin'in yanına defnedilmiştir.²²

2. Hocaları

Beğavî'nin hayatı boyunca fazla sayıda hocası olmuştur. Bunlar arasından meşhur olan bazı hocalarına yer vermekle yetineceğiz.

1. Ebû Ali Kâdî Huseyn b. Muhammed el-Mervezî (ö. 462/1069)

1. Ebû Ömer Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî (ö. 463/1071)

2. Ali b. Yûsuf el-Cüveynî (ö. 463/1071)

3. Ya'kûb b. Ahmed b. Muhammed en-Neysâbü'rî (ö. 466/1073)

¹² Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirîne'l-işrîn*, 1/49; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/37; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 6/79.

¹³ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 66/79; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/168; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 2/136; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, 1/599; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 5/301.

¹⁴ Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirîne'l-işrîn*, 1/49; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/37.

¹⁵ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/221; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 2/136.

¹⁶ Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirîne'l-işrîn*, 1/49.

¹⁷ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/221.

¹⁸ Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 7/75.

¹⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kâhire: Dâru'l-hadîs, 1407), 14/329; Süyûtî, *Tabakatü'l-müfessirîne'l-işrîn*, 50; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 7/75.

²⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 6/79; Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/38; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 7/75.

²¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, 2/136.

²² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 6/79; Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'iyeti'l-kübrâ*, 7/77.

4. Ebü'l-Hasen Abdurrahmân b. Muhammed b. Muzaffer b. Dâvûd el-Bûşencî (ö. 467/1075)
5. Ebû Hasan Muhammed b. Muhammed eş-Şirâzi. (ö. 476/1083)²³

3. Öğrencileri

Beğavî ilim hayatında birden fazla talebe yetiştirmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- 1 Ebû Ali ibn Mes'ud el-Ferrâ el-Beğavî (ö. 529/1035)
- 2 Ebü'l-Mukâtil İmâdü'd-dîn Musâvir b. Fezzekûh el-Yezdî (ö. 546/1151)
- 3 Abdurrahman b. Ömer b. el-Asfâr el-Bâmencî (ö.?)²⁴
- 4 Ebû Futûh Muhammed b. Muhammed et-Tâî (ö. 555/1160)
1. Ebû Mansûr, Muhammed b. Esâd el-Attârî (ö. 571/1175)²⁵

4. Hadis Anlayışı

Muhaddis, müfessir ve fakih kimliğiyle ön plana çıkan Beğavî, Ruknü'd-Din ve Muhyi's-Sünne lakaplarıyla maruf bir şahsiyettir. Bu lakapların ilki dinin direği, ikincisi ise sünneti ihya eden anlamına gelmektedir. Beğavî'nin İslâmî ilimler hususunda derinliği ve yetkinliği sebebiyle bu lakapların kendisi için kullanıldığı açık bir gerçektir.

Beğavî'nin muhaddis kimliğini ele alacak olursak onun hadis ilim ve ıstılahlarında yetkin bir şahsiyet olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Zira onun hadis alanındaki çalışmaları bu gerçeği ortaya koymaktadır. Özellikle *Şerhu's-Sünne* adlı çalışmasının hadis şerh geleneğinin ilk örneklerinden biri olması, *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserinin de senedsiz hadis nakil yönteminin ilk kullanıldığı çalışma olması Beğavî'nin hadis ilim geleneğini etkileyen bir muhaddis olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Beğavî'nin senedsiz şekilde hadis aktarmasının bir sonucu olarak mütekaddimûn ve müteahhirûn dönemi ortaya çıkmıştır.

²³ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/37-38.

²⁴ Ali Eroğlu, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora, 1987), 52-53.

²⁵ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, 4/38.

Müellifin çalışmalarını yapma amacının genel olarak halkın dini yaşayış, anlayış ve bilinç kapasitesini arttırma yönünde olması onun entelektüel birikimini pratiğe yansıtma çabasını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında hadislerin medeniyetin inşası ve ihyasında önemli bir rolü olduğu bilincinde olan Beğavî, muhaddis kimliğiyle gelenekten aldığı bilgiyi aktüel değerlerle harmanlayarak kendinden sonraki nesillere ışık tutmuştur.

5. Eserleri

Beğavî ilim hayatı boyunca birçok hocadan ders almış ve birçok da öğrenci yetiştirmiştir. Bunların yanında bizlere miras bırakmak üzere hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerine dair birçok eser kaleme almıştır. Hadise dair eserleri arasından çalışmamız esnasında fazlaca istifade ettiğimiz *Mesâbîhu's-Sünne ve Şerhu's-Sünne*'yi, tefsire dair eserleri arasından da araştırmamızın özünü teşkil eden *Meâlimü't-Tenzîl*'i kısaca tanıtmakla yetineceğiz.

5.1.Hadis ilmine dair eserleri:

a. Mesâbîhu's-Sünne

Beğavî'nin en önemli eserleri arasında zikredilen bu eser müellifin değişik kaynaklardan aldığı hadisleri topladığı bir cem' çalışması niteliğini haizdir. İlimi çevrelerden büyük bir önem gören bu eser hadis edebiyatında senedsiz hadis rivayetine geçiş döneminin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Müellif eserinin mukaddimesinde kitabın telif amacını ve eserde takip ettiği metot hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Kısaca ifade edecek olursak Beğavî eserini Allah'a karşı boyun eğenlere yardımcı olması amacıyla yazdığını, kitabına aldığı rivayetlerin senetlerini hem eserin uzun olmaması için hem de hadis ulemasına güvendiği için terk ettiğini, eserindeki rivayetlerin *garib* ve *zayıf* olanlarına işaret ettiğini ve eserine *mevzû* rivayetleri almadığını ifade etmektedir.²⁶

²⁶ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî vd. (Beyrut: Dâru'l-ma'rifeti, 1407), 1/109,110.

Kitabın içeriğini inceleyecek olursak *Mesâbîhu's-Sünne*, ale'l-ebvâb türü eserlerin bir örneğidir. Dolayısıyla eserde “kitab” adında genel başlıklar, “bâb” adında da alt başlıklar bulunmaktadır. İstisnalar olmakla birlikte genel olarak bab’ların her birinin altında “*sihâh*” ve “*hisân*” adında iki kısım bulunmaktadır. Bu taksim Beğavî’ye has olan bir ayırım olup *sihâh* ile kastettiği şeyin Buhârî ile Müslim’in ikisinin yahut sadece birisinin rivayet ettiği hadisler olduğu; *hisân* ile kastının ise diğer muhaddislerin rivayetleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu eser üzerine yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan en çok öne çıkan şüphesiz el-Hatîb et-Tebrîzî’nin *Mişkâtü'l-Mesâbîh* adlı şerhidir. Hadis öğrenim geleneğinde bu iki eser nesillerdir beraber okutulmuştur. Son olarak belirtmek gerekir ki *Mesâbîhu's-Sünne*’nin günümüzde birçok baskısı mevcuttur. Çeşitli nüshalara göre farklılık bulunduğu için eserde yaklaşık 4700-5000 hadisin bulunduğu ifade edilebilir.

b. Şerhu's-Sünne

Beğavî’ye Muhyî’s-Sünne yani sünneti ihya eden, canlandıran kişi lakabının takılmasına sebep olan bu eser müellifin çeşitli kaynaklardan hocaları vasıtasıyla naklettiği rivayetleri derlediği bir hadis kitabıdır.²⁷ Beğavî bu eserinde topladığı rivayetleri şerh etmekle yukarıda açıkladığımız *Mesâbîhu's-Sünne* adlı eserindeki metodundan farklı bir yöntem izlemiştir. Ancak *Şerhu's-Sünne* adlı çalışma da ale'l-ebvâb metoduyla oluşturulmuştur. Bu açıdan bakıldığında ise iki çalışma arasındaki benzerlik görülebilir.

Şerhu's-Sünne’de dikkat çekmemiz gereken bir diğer husus bab başlıklarıdır. Müellifin tayin ettiği bab başlıkları Buhârî’nin bab başlıklarıyla paralellik arz etmektedir. Bab başlıklarından sonra konuyla ilgili ayetlerin zikredilmesi, senetli bir şekilde bab hadisinin ve akabinde senetsiz olarak diğer rivayetlerin aktarılması bu kitabın genel özelliğidir.

²⁷ Güngör, “Beğavî, Ferrâ”, 5/340; Sancaklı, “Beğavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları”, *Diyanet İlmî Dergi* 34/3 (1998), 61.

Beğavî eserinin mukaddimesinde kendisini bu çalışmayı yapmaya sevk eden amilleri şu şekilde ifade etmiştir: “Bu derlemeyi ‘kişi sevdiğiyle beraberdir’ vaadine nail olma isteğinden dolayı yaptım, gördüm ki ilim ehli derslere gidiyorlar, halbuki insanlara nefislerinin hevası galip gelmiş, din gitmiş sadece şekil kalmış, ilim kaybolmuş isim kalmış, batıl olan şeyler insanların gözünde hak mesabesinde olmuş, cehalet insanların nezdinde ilim olmuş, öyle ki Hz. Peygamber’in şu buyruğu gerçekleşmiş: ‘Allah, ilmi kullardan çekip almaz. İlmi ancak, âlimlerin canlarını almak suretiyle kaldırır. Allah yaşayan bir âlim bile bırakmayınca, insanlar bazı cahilleri kendilerine önder edinirler ve onlara sorarlar, onlar da insanlara bilgisizce fetva verirler. Bu sebeple kendileri sağtığı gibibaşkalarını da saptırırlar.’²⁸ İşte durum böyle olunca karanlıklar içinde kandili yakan kimse gibi olmak için bu çalışmayı yaptım.”²⁹

Son olarak belirtmek gerekir ki bu eserin birçok tahkikli baskısı yapılmıştır. Nüsha farklılıklarından dolayı eserde yaklaşık 4300-4500 rivayet bulunmaktadır. Ayrıca *Şerhu’s-Sünne* üzerine dört farklı ihtisar çalışmasının yapıldığı ifade edilmektedir.³⁰

Beğavî’nin hadis ilmine dair telif etmiş olduğu diğer eserleri ise şunlardır: *el-Erbeûn*, *el-Envâr fi şemâli’n-nebiyyi’l-muhtâr*, *Şerhu Câmi’ li’t-Tirmizî*, *el-Medhal ilâ Mesâbîhi’s-sünne*, *el-Cem’u beyne’s-sahihayn el-Buhârî ve’l-Müslim*, *Mu’cemu’s-suyûh*

5.2. Tefsir ilmine dair eseri (Meâlimü’t-Tenzîl)

Meâlimü’t-Tenzîl’in mukaddimesinde Beğavî eseri yazma sebebi olarak şu sözlere yer verir: “İlim öğrenme konusunda gayretli ve istekli bazı arkadaşlarım

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’l-müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü ‘aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Zühêyr b. Nasır en-Nâsır (Dâru tavkî’n-necat, 1422), “İlim”, 34; Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabî, ts.), “İlim”, 13,14; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Müessesetü’r-risâle, 1421), 2/162.

²⁹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Zühêyr eş-Şâvîş (Beyrut, Dimeşk: Mektebü’l-islâmî, 1403), 1/3,4.

³⁰ Sancaklı, “Beğavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları”, 66.

benden, Kur'an'ın açıklanması ve tefsir edilmesi konusunda bir eser kaleme almamı istediler. Allah'ın bu işi kolaylaştıracağına ve fazlına güvendiğimden dolayı olumlu cevap verdim... Bu cevabı vermemde, insanlara iyilik olması için ilmi tedvin eden selefte uyma kastı vardı... Allah'ın yardımıyla, benden istedikleri şekilde ne usandırıcı uzunlukta ne de açıklamaya ihtiyaç olacak kısalıkta, mutavassıt bir kitap yazdım.”³¹

Beğavî bu çalışmasında açık ve anlaşılır bir dil kullanmış, karışık ve anlaşılması zor ifadelerle yer vermemiştir. Ayetin tefsirini yapmadan önce ayet sayısı, sûrenin adı, ve Mekkî mi Medenî mi olduğu belirtilmiştir. Ayetlerle ilgili selefî ihtilaflarına yer verilmiş varsa farklı görüşler sıralanmış ve bazen ‘هذا صحيح’، ‘الأول أصح’ gibi ifadelerle görüşler arasından tercih yapılırken bazen de tercih belirtilmemiştir. Müellif ayet hakkında önce lugavî izahlar yapmış, ilgili ayet, muhtevasına göre sırayla; önce başka ayetlerle sonra konuyla ilgili hadisler, sahabe ve tabiûn sözleriyle kolay ve anlaşılır bir biçimde açıklanmıştır.³²

Müellif tefsirinin mukaddimesinde tefsir isnadlarını vermiştir. Kitabın içeriğinde isnadları vermeyip de mukaddimedede bunları saymasının sebebi, okuyucuyu senetle meşgul etmemektir. Son olarak tefsir ve te'vil kavramları ile yedi harf meselesinden bahsederek mukaddimeyi tamamlamıştır.

Beğavî'nin tefsîr ilmine dair telif etmiş olduğu diğer eserleri ise şunlardır: *el-Kifâye fi'l-kırâe ve Müşkilü'l-Kur'ân*.

5.2.1. Meâlimü't-Tenzîl'deki Tefsir Metodu

Ayetlerin açıklaması yapılırken izlenen çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu metotlar müfessirin tefsire yaklaşımını ortaya koyması açısından öneme sahiptir. Hal böyle olunca çalışmamızın ana kaynağı olan *Meâlimü't-Tenzîl*'de uygulanan metodu ortaya koymak gerekmektedir. Şimdi bunları inceleyeceğiz.

³¹ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Dâru't-tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî', 1417), 1/34.

³² Saffet Bakırcı, *Meâlimü't-Tenzîl'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1990), 54-56.

a. Kur'ân'ın Kur'ân ile Tefsiri

Kur'ân ayetlerinin aynı konuyla ilgili ayetler ile açıklanması tefsir geleneğinde geçmişten günümüze uygulanan en müsellemlerden birisidir. Bu metot Kur'ân'ın kendisindeki çelişmezlik, istikrar ve tamamlayıcılık yönlerini göstermesi açısından çok ehemmiyete sahiptir. Beğavî de gelenekten miras kalan bu yöntemi eserinde uygulamıştır. Böylesi durumlarda “كما قال الله تعالى” (Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi), “كقوله” (Allah Teâlâ'nın şu buyruğu gibi), “ذلك معنى قوله” (Bu ayet Allah'ın şu buyruğunun manasındadır), “نظيره” (Bu ayetin bir benzeri), “دليله” (Delili) “فسره” (Şununla tefsir etti), “تفسيره” (Tefsiri), tarzında izah etmiştir.

Örneğin; “كقوله” lafzını kullanarak “**De ki: Hak, rabbinizdir. Öyleyse isteyen iman etsin isteyen inkâr etsin. Biz, zalimlere duvarları kendilerini kuşatan bir ateş hazırladık. Yardım isteseler erimiş maden gibi yüzleri kızartan su ile yardım edilirler. Ne kötü bir içecek, ne kötü bir fayda sağlanacak yer!**” (Kehf 18/29) ayetindeki “**isteyen iman etsin isteyen inkâr etsin**” lafzının tehdit manasında kullanıldığına, “**Âyetlerimiz hususunda sapanlar bizden gizli kalamazlar. Öyleyse ateşe atılan mı daha hayırlıdır, yoksa kıyamet günü katımıza güvenli bir şekilde gelen mi? Dilediğinizi yapın! Allah, yaptıklarınızı muhakkak görmektedir.**” âyetindeki tehdit manasında olan “**Dilediğinizi yapın!**” lafzını delil getirmiştir.³³

“كما قال الله تعالى” lafzı ile “**Ey Hârûn'un kız kardeşi! Ne baban kötü bir adam, ne de annen iffetsizdi.**” (Meryem 19/28) ayetindeki kardeş kelimesinin nesepte kardeşlik anlamında olmadığını, iyi bir insan ve kul olma noktasındaki benzerliklerinden dolayı “Ey Hârûn'a benzeyen kişi” manasında kullanıldığını, “**Çünkü haddi aşanlar şeytanların kardeşleridirler. Ve şeytan rabbine karşı nankördür.**” (İsrâ 17/27) âyeti ile delillendirmiştir.³⁴

b. Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in Sünneti ile Tefsiri

Kur'ân'ın tebliği ile sorumlu olan Hz. Peygamber'in (s.a.s) aynı zamanda mücmelin beyanı, mutlakın takyidi, müşkilin tavzihi, umumun tahsisi ve mananın

³³ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/167.

³⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/228.

teyidi sadedinden açıklamaları da olmuştur. Durum böyle olunca ayetlerin tefsirinde hadis-i şeriflerin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Beğavî de bu bilinçle hareket ederek sünnetin bu fonksiyonlarını gereken yerlerde ortaya koymaya çalışmış, tefsirinde *merfû*, *mevkûf* ve *maktû*’ birçok rivayete yer vermiştir.

Örneğin; **“Hepsi sıra sıra Rabbinin katında dizilmişlerdir. Onlara ‘Andolsun ki sizi ilk yarattığımız gibi bize geldiniz. Hakbuki size bir randevu/buluşma vakti tayin etmediğimizi iddia etmişsiniz.’ (de)”** (Kehf 18/48) âyetinin tefsirinde şu rivayeti aktarmıştır: Hz. Âişe (r.a) şöyle buyurmuştur: “Ey Allah’ın Resûlü insanlar kıyamet günü nasıl toplanacaklar? Dedim. ‘*Yalın ayak, çıplak* (bir şekilde toplanacak)’ dedi. ‘Kadınlar da mı?’ dedim. ‘*Evet, tabi ki kadınlar da*’ dedi. ‘Utanırız ey Allah’ın Resûlü dedim.’ dedi. ‘*Ey Âişe, durum onların birbirine bakmayı akıllarına getiremeyecek kadar çetindir*’ dedi.³⁵

c. Kur’ân’ın Sahâbe’nin Sözü ile Tefsiri

Kur’ân’a ilk muhatap nesil olan ve Hz. Peygamber’den vahyi anadillerinden öğrenen sahabeden ayetlerin tefsiri bağlamında birçok âsâr nakledilmiştir. Müfessirler de bu rivayetleri değerlendirerek tefsirlerde istifade etmişlerdir. Zira sahabe neslinden sonra dil fesahetini yitirmeye başlamış, vahyin ana ekseninden git gide uzaklaşmıştır. Bu eksiklikleri tamamlamak için müellifimiz Beğavî de tefsirinde sahabeden nakledilen görüşlere başvurmuştur.

Örneğin; **“Onu ve Lût’u mahlûkât için mübarek kıldığımız yere/mekana ulaştırdık.”** (Enbiyâ 21/71) ayetindeki bereketli yerin neresi olduğunu Katâde’den (r.a.) gelen şu rivayetle açıklamıştır. “Hz. Ömer, Ka’b’a şöyle dedi: ‘Medine’ye taşınmıyor musun? Zira orada Allah’ın Resûlü’nün muhacirleri ve Peygamber’in kabri vardır.’ Ka’b da ‘Ey müminlerin emiri, ben Allah’ın indirilmiş kitabında Şam’ın Allah’ın yeryüzündeki hazinesi olduğunu ve orada kullarından bir hazinenin olduğunu buldum.’ dedi.”³⁶

³⁵ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl fi tefsîri’l-kur’ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr - Osman Cum’a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş (Dâru’t-tayyibe, 1417), 5/177.

³⁶ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/329.

d. Kur'ân'ın Tabiin Sözü ile Tefsiri

Beğavî'nin tefsirinde önem verdiği diğer bir kaynak sahabe'nin talebeleri olan tabiûn'un yorum ve açıklamalarıdır. Zira onlar doğrudan sahabe'den ilim tevarüs etmişler ve bu ilmi mirasına gelişen toplum yapısı vs. hususları göz önünde bulundurarak yeni bir kisve kazandırmışlardır.

Örneğin; **“Cennette boş laf işitmezler, kendilerine yalnız selam/esenlikler denir. Cennette, sabah akşam rızıkları vardır.”** (Meryem 19/62) âyetinde sabah akşam denmesinin sebebini Hasan Basrî'nin şu sözüyle açıklıyor: “Araplar beslenme tarzı olarak günde iki öğünün en iyi seçenek olduğunu düşünüyorlardı. Allah da cennetini vasıflandırırken orada sabah ve akşam olmak üzere 2 öğünün olacağını belirtmiştir.”³⁷

e. Kur'ân'ın Kıraatlere Göre Tefsiri

Kur'ân'ı Kerim'in manaları aynı bağlamda olmakla birlikte birbirinden farklı şekillerde okunduğu tevatüren naklolunan bir gerçektir. Bu farklı okuyuş şekilleri bazen bir harekede söz konusu olabilirken bazen harflerde bu değişikliğe rastlarız. İşte ayetler bu okuyuş farklılıklarına göre farklı manalara muhtemel olmaktadır. Ayrıca bu farklılığın kökten bir ayrışma veya tezatlık düzleminde olmadığı, bilakis bazen tasdik bazen de nüans düzeyinde kaldığını söylemek gerekmektedir.

Örneğin; **“İşte orada koruma, sadece Hak olan Allah'a aittir. Mükâfat açısından en iyi olan O'dur ve yine en güzel sonucu/âkıbeti veren de O'dur.”** (Kehf 18/44) ayetindeki 'الْوَالِيَّةُ' kelimesinin 'الْوَالِيَّةُ' ve 'الْحَقُّ' kelimesinin de 'الْحَقُّ' şeklinde kıraatlere göre farklı okunduğunu ve bu takdirde manadaki farklılığın ne olacağına değinmiştir.³⁸

³⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/243.

³⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/173.

5.2.2. Rivayetleri Aktarma Metodu

a. İsnâdı ve Metni Tam Olarak Zikretmiştir

İsmail b. Abdi'l-Kâhir el-Cürcânî ← Abdü'l-Ğâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsa el-Cüldî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl.

Huzeyfe b. Üseyd el-Ğifârî şöyle demiştir. “Biz kıyamet günü hakkında aramızda konuşurken Nebî (s.a.s) bizi gördü ve ‘*Ne konuşuyorsunuz?*’ dedi. ‘Kıyamet hakkında konuşuyoruz.’ dedik. ‘*Öncesinde şu on alamet olmadıkça kıyamet kopmaz. Dâbbe, Duman, Deccal, güneşin batı yönünden doğuşu, Ye’cûc ve Me’cûc’un inmesi, İsâ b. Meryem, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında ayın tutulması ve sonuncusu Yemen’de bir ateşin çıkararak insanları haşrolacakları yere sürüklemesi.*’ dedi.”³⁹

b. Bir Metnin Birkaç Senedini Tahvîl Yaparak Vermiştir

Ebû Ca’fer Ahmed b. Ebî Ahmed ← Ebü'l-Kâsım Ali b. Muhammed ← Muhammed b. Hüseyin ← Ebû Muhammed Yahyâ b. Muhammed b. Sâid . Hüseyin b. Hasan el-Mervezî ← İbnü'l-Mübârek (ح) Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh ← Ebû Tâhir Muhammed b. Ahmed ← Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ya’kûb Abdillâh b. Muhammed ← İbrahim b. Abdillâh ← İbnü'l-Mübârek ← Musa b. Ubeyde ← Abdillâh b. Ubeyde ← Sehl b. Sa’d.⁴⁰

c. Birkaç Metni Bir Sened Altında Nakletmiştir

Abdulvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nuaymî ← Muhammed b. Yusuf (el-Firebrî) ← Muhammed b. İsmail ← Yakub b. İbrahim ← Hüşeym ← Ebû Bişr. Saîd b. Cübeyr.

İbn Abbâs’ın “**Namaz kılarken sesini fazla yükseltme, fazla da alçaltma/kısma**” ayeti hakkında şöyle dediğini aktarır: “Bu ayet Allah Resûlü (s.a.s)

³⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/355.

⁴⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 8/251.

Mekke’de işleri gizlice yürütürken indi. O, ashabına namaz kıldırırken ayet okuduğu esnada sesini yükseltiyordu. Müşrikler de O’nun sesini duyunca Kur’an’a, Kur’an’ı indirene ve tebliğ edene sövüyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hz. Peygamber’e (s.a.s): ‘**Namaz kılarken sesini çok yükseltme**’ buyurdu. Yani kıraat ederken müşrikler işitip de Kur’an’a sövmesinler. Ashabına işittiremeyecek kadar da alçak sesle okuma.” rivayetini aktardıktan sonra aynı isnadla “**‘Bu ikisi arasında bir yol tut.’** Sesini yükseltmeden ashabına işittir ki Kur’an’ı senden öğrenebilsinler.” rivayetini aktarmıştır.⁴¹

d. Sahâbî Râvîsi Hariç Senedi Hazfederek Aktarmıştır

İbn Mesûd’dan *merfû*’ olarak şöyle rivayet edilmiştir: “*Mûsâ (a.s.)’ın pabuçları ölmüş eşek derisindendi.*”⁴²

e. Senedin Tamamını Hazfederek Rivayeti Zikretmiştir

Hiz. Peygamber (s.a.s), Utbe b. Ebî Leheb’e “*Allah’ım Utbe b. Ebî Leheb’e bir köpeğini musallat et*” şeklinde beddua etti ve aslan onu avladı.⁴³

f. Hadisi Taktî’ Yapararak Nakletmiştir

Beğavî, Mûsâ ve Hızır kıssasının tamamını rivayet etmiş⁴⁴ ve daha sonra bu rivayetin konuyla ilgili olan ilgili kısmını *taktî*’ yaparak tekrar nakletmiştir. “*Mûsâ ve Hızır’ın yanına gemi uğradı. Gemidekilerle kendilerini gemiye alıp götürmeleri için konuştular. Gemidekiler Hızır’ı tanıdılar ve bir ücret istemeksizin olarak onları gemiye bindirdiler. Denizde ilerleyince Hızır eline bir balta alarak geminin bir parçasını kırdı.*”⁴⁵

⁴¹ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/137,138.

⁴² Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/266.

⁴³ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/158.

⁴⁴ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/184.

⁴⁵ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/190.

5.2.3. Rivayetleri Nakletme Sebepleri

a. Kendi Görüşünü Desteklemek

“De ki: Ben ancak sizin gibi bir insanım. Bana, ilâhınızın tek bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Her kim rabbiyle buluşmayı umuyorsa dünya ve sâlih amel işlesin ve rabbine ibadette hiç kimseyi ortak koşmasın.” (Kehf 18/110) âyetinde ortak koşmanın insanlara gösteriş yapmak olduğunu söylemiş ve kendi görüşünü desteklemek şu rivayeti aktarmıştır: *“Kim (yaptığı iyilikleri övünmek için başkalarına) duyurursa, Allah da (o kişinin içinde gizlediklerini başkalarına) duyurur. Her kim de (yaptığı iyiliği insanların beğenisini kazanmak için) gösterirse/gösteriş yaparsa, Allah da (o kişinin riyasını başkalarına) gösterir.”*⁴⁶

b. Bir Rivayette İfade Edilen Manayı Başka Bir Rivayetle Detaylandırmak

“Duvara gelince o, şehirdeki iki yetim çocuğa aitti; altında çocuklara ait bir define/mal vardı; babaları ise iyi/sâlih bir adamdı. Rabbin, çocukların güçlü çağlarına erişmelerini ve rabbinden bir rahmet/lütuf olarak definelerini/mallarını çıkarmalarını istedi. Ben bunları yaparken kendi kararımla yapmadım. İşte, sabredemediğin şeylerin te’vîli/iç yüzü budur.” (Kehf 18/82) âyetinde geçen definenin ne olduğuna dair *“Altın ve gümüş idi.”*⁴⁷ rivayetini aktarmış ve ardından da define hakkında detay bildiren şu rivayete yer vermiştir: *“Altından bir levhaydı ve üzerinde şunlar yazıyordu: Ölümü bilip de şımarana, hesabı bilip de gaflet içinde olana, rızkı bilip de çok çalışana, kaderi bilip de yorulana, dünyanın yok olacağını ve içindekilerle döndürüleceğini bilip de dünyayla mutlu olana hayretler olsun.” Allah’tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah’ın elçisidir. Diğer tarafında ise şunlar yazıyordu: Ben Allah’ım benden başka ilah yok. Benim bir ortağım da yoktur. Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yarattığım ve hayrı eliyle gerçekleştirdiğime müjdeler olsun. Şer için yarattığıma ve şerri de eliyle gerçekleştirdiğime yazıklar olsun.”*⁴⁸

⁴⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/213.

⁴⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/195.

⁴⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/196.

c. Aynı Konuyla İlgili Rivayetler Arasındaki Lafız Fazlalığını Göstermek

Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs tarikiyle gelmiş ve Ubey b. Ka'b şöyle demiştir: Allah'ın elçisi olan Mûsâ, bir gün insanlara vaaz ve nasihatta bulundu. Vaazın etkisinden dolayı dinleyenlerin gözyaşları aktı, kalpleri yumuşadı. Sonra dönüp gitti, oradan uzaklaştı. Bir adam peşinden yetişti ve "Ey Allah'ın elçisi, dünyada senden daha bilgili olan birisi var mıdır?" diye sordu. O da; "Hayır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu uyardı. Çünkü bilgiyi Allah'a nisbet etmemişti. Kendisine "Evet, kulumuz Hızır" denildi. "Ey Rabbim O nerede?" dedi. Allah Teâlâ: "İki denizin bulunduğu/birleştiği yerde," buyurdu. Sonra Mûsâ: "Ey Rabbim, benim için Hızır'ı sayende bileceğim bir alamet var et." dedi. "Yanına ölü bir balık al, (o kişi) balığın dirileceği yerdedir." Beğavî daha sonra şöyle demiştir: "Başka bir rivayette, 'Tuzlu bir balığı azık edin. O (adam), balığı kaybettiğin yerdedir.' dendi ve bir balık aldı sepetine koydu." şeklinde gelmiştir.⁴⁹

5.3.Fıkıh ilmine dair eserleri

Beğavî'nin fıkıh ilmine dair telif etmiş olduğu diğer eserleri ise şunlardır: *Tehzîbü'l-ahkâm*, *Tercemetü'l-ahkâm*, *Fetâvâü'l-Beğavî* ve *el-Kifâye fi'l-Furû'*.⁵⁰

6. Türkiye'de Beğavî ve Eserleri Hakkında Yapılmış Bazı Çalışmalar

Muhaddis, müfessir ve Şâfi'î fakihî olan Beğavî İslami ilimlere dair birçok muteber telif kaleme almıştır. Burada Beğavî ve eserleri hakkında Türkiye'de yapılmış çalışmalardan bazılarını kronolojik olarak zikretmeye çalışacağız.

6.1. Tezler

1. Ali Eroğlu, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.

⁴⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/184.

⁵⁰ Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl fi tefsîri'l-kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: dâru ihyâi't-türâs el-arabî, 1420), 1/29-30 (Muhakkikin notu).

2. Saffet Bakırcı, *Meâlimu't-Tenzîl'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990.
3. Saffet Sancaklı, *Beğavî ve Şerhu's-Sünne'deki Şerh Metodu*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
4. Recep Çakır, *el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî ve Hadis İlmindeki Yeri*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
5. Adem Çalar, *Beğavî Tefsirinde Esbâb-ı Nüzûl*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
6. Aykut Kaya, *Meğazi'nin Kur'an Tefsiri'ne Kaynaklığı (Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl Örneği)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
7. Nesrişah Saylan, *Kıraat Açısından Beğavî Tefsiri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
8. Hüseyin Bağatarhan, *Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç ve Değerlendirilmesi (Fatıha Ve Bakara Sûreleri)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
9. Habib Kılıç, *Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç Ve Değerlendirilmesi (Nisâ ve Mâide Sûreleri)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
10. Nebahat Güneş, *Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç Ve Değerlendirilmesi (Âl-i İmrân sûresi 1-120. ayetler)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
11. Yakup Kılıç, *Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahrîç Ve Değerlendirilmesi (Âl-i İmrân sûresi 121-200. ayetler)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

12. Gülzemin Bulut, *Beğavî'nin Meâlimu't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahriç Ve Değerlendirilmesi (Tevbe Sûresi)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

13. Ramazan Erişgen, *Beğavî'nin Meâlimü't-Tenzîl İsimli Tefsirindeki Hadislerin Tahriç Ve Değerlendirilmesi (Nahl Ve İsrâ Sûreleri)*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

14. Handenur Meğreli, *Tabersi ve Begavi tefsirinde Bakara Suresinin kıraat açısından incelenmesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

15. Hilal Yılmaz, *Sa'lebî'nin el-keşf ve'l-beyân ile Beğavî'nin me'âlimu't-tenzîl adlı tefsirlerinin şekil ve muhteva açısından karşılaştırılması*, Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

6.2. Makale ve Çeviriler

1. Ali Eroğlu, “Meâlimu't-Tenzîl ve Tefsiru'l-Kuran-i'l-Azim Tefsirleri Üzerine Bir Mukayese”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1990), 280-303.

2. Saffet Sancaklı, “Beğavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları”, *Diyanet İlmi Dergi* 34/3 (Temmuz, Ağustos, Eylül 1998), 79-90.

3. “Mesâbîhu's-Sünne'nin Bazı Hadisleri Çerçevesinde Ömer el-Kazvîni'nin Risalesine İbn Hacer el-Askalânî'nin Cevapları”, çev. Musa Erkaya, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2006), 95-108.

4. Muhittin Düzenli, “Beğavî'nin Kitabı'l-Mesâbih Adlı Eserinin Kadim Bir Nüshası ve Diğer Nüshalarla Mukayesesi” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/3 (2014), 257-284.

5. Nesrişah Saylan, “Arap Dili İlişkisi Bağlamında Beğavî Tefsirinde Kıraat Vecihleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2015), 159-178.

6. Osman Bilgen, “Selçuklu Muhaddislerinden Beğavî'nin (Ö. 516/1122) Hayatı ve Hadis Tenkitçiliği = Seljuk Traditionist Baghavi's Life (Dien in 516/1122) and Hadisth Criticism”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research* 9/43, (2016), 2368-2375.

7. Yakup Bıyıkoğlu, “Rivayet Türü Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Bilgisi Bağlamında Değeri (Hüseyin el-Beğavî, Muhammed İbnü'l-Cevzî ve İbn Kesîr Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1, (2019), 4957.

8. Üsâme Abdülvehhâb el-Hayyânî, “el-İ'câzü'l-İlmî fî Ehâdîsi't-Tıb min Mesâbîhi's-Sünne li'l-İmâm el-Beğavî (T. 510 H.)”, *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumu* (Lefkoşa: 26-29 Nisan 2012), 448-473.

9. Hüseyin Yaşar, “Hüseyin İbnu Mesud el-Beğavî'nin (ö.516/1122) Tefsirinin Selçuklu Kültür Hayatına Katkısı”, *I. Uluslararası Selçuklu Sempozyum: Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet Bildiriler* (Kayseri: 27-30 Eylül 2010), 2/65-75.

10. Adem Çalar, “Beğavî'nin Esbâb-ı Nüzûl'e Yaklaşımı (Meâlimü't-Tenzil Örneği)”, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 11 (Aralık 2020) 451-487.

11. Musa Erkaya, Ramazan Erişgen, “Meâlimü't-Tenzîl'de Nakledilen Merfû' - Muttasıl Rivayetler Üzerine Bir İnceleme (Nahl Sûresi Örneği)”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 30 (Haziran 2021) 162-186

6.3. Ansiklopedi Maddeleri

1. Mevlüt Güngör, “Beğavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/340-341.

2. Saffet Bakırcı, “Meâlimü't-Tenzîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/203-204.

3. İbrahim Hatiboğlu, “Mesâbîhu's-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/258-260.

4. İbrahim Hatiboğlu, “Şerhu’s-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/569-570.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KEHF SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilk önce Kehf sûresi hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonra ilgili ayet ve bu ayetin tefsiri sadedinde nakledilen rivayetin hem metni hem manası verilecektir. Daha sonra ise bahse konu rivayetin tahriri yapılacaktır. Son olarak da bölümün genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Sûre, 7360 harf, 1577 kelime ve 110 ayetten oluşmaktadır.⁵¹

Mushaf sıralamasında on sekiz, iniş sırasına göre altmış dokuzuncu sıradadır. Ğâşiye sûresinden sonra inmiştir.⁵² Mekkîdir. İlk sekiz ayeti, yirmi sekizinci ve yedi yedinci ayetinin Medine’de indiğini gösteren rivayetler olsa da bunlar zayıf haberlerdir.⁵³

Elhamdülillah lafzı ile başlayan beş sûreden birisidir. Bu sûrede üç kıssaya yer verilir ki bunlar sûrenin ismini aldığı Ashâb-ı Kehf kıssası, Mûsâ ve Hızır kıssası ve Zü’l-karneyn kıssalarıdır.⁵⁴

İbn İshâk’ın (ö. 151/768) *es-Sîre*’sinde senetsiz olarak geçen, Taberî’nin (ö. 360/971) ise *meçhul* bir *râvinin* bulunduğu senetle, İbn Abbâs’a dayandırdığı bir habere göre; Müslümanların sayısının giderek artması üzerine müşrikler, Resûlullah’ın peygamber olup olmadığını öğrenmek amacıyla Nadr b. Hâris⁵⁵ ile Ukbe b. Ebî Muayt’ı⁵⁶ Medine’de bulunan Yahudi âlimlere göndermişler ve şöyle demişlerdi:

⁵¹ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî es-Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Ebî Muhammed b. Aşûr el-İmam (Beyrut, Lübnan: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-arabî, 1422), 6/144.

⁵² Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 3/532.

⁵³ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-tunûsiyye li’n-neşr, 1984), 15/241, 242.

⁵⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü’t-tefâsîr* (Kâhire: Dâru’s-sâbûnî, ts.), 2/174.

⁵⁵ İrfan Aycan, “Nadr b. Hâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

⁵⁶ İsmail Yiğit, “Ukbe b. Ebû Muayt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012).

“Muhammed hakkında onlara sorular sorun, söylediklerini o Yahudi âlimlere anlatın; onlar kitap ehli olmalarından dolayı peygamber olup olmadığı hakkında bizim bildiklerimizden daha fazlasını bilirler.”

Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt, Medine’ye giderek durumu Yahudi âlimlere anlattı ve alimler de “Muhammed’e, eski zamanda mağaraya sığınan gençler, dünyayı dolaşan adam ve ruh hakkında sorular sorun. Eğer bu soruların cevaplarını verebilirse peygamberdir, bu durumda ona uyun; eğer cevap veremezse o bir falcıdır, bu takdirde istediğinizi yapabilirsiniz” dediler. Nadr ve Ukbe Mekke’ye döndüler ve Kureyşlilere Yahudi alimlerin söylediklerini anlattılar. Bunun üzerinde içlerinden bir grup Hz. Peygamber’e gelerek bu üç soruyu sordular. O da “*Sorularınıza yarın cevap vereceğim*” dedi. (Her zaman olduğu gibi vahyin ineceği vakti beklemek için) Fakat “inşallah” demedi. Üç gün bekledi. Üç günün sonunda vahiy gelmedi. Bunun üzerine Mekke halkı, “Muhammed bize, ‘sorularınıza yarın cevap vereceğim’ dediği halde aradan on beş gün geçmesine rağmen sorularımıza cevap vermedi” şeklinde dedikodu yapmaya başladılar. Bu durum Hz. Peygamber’i (s.a.s) oldukça üzdü ve bunalttı. Bu sırada Cebrâil geldi ve onların sorularına cevap olmak üzere Ashâb-ı Kehf ve Zü’l-karneyn kıssaları anlatılan Kehf sûresi ile ruh ile ilgili de İsrâ sûresinin seksen beşinci âyetini getirdi.⁵⁷

1.1. Kehf sûresindeki hadislerin tahriri

Kehf sûresi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra, Beğavî’nin bu sûrenin tefsiri için rivayet etmiş olduğu hadislerin *tahrîci* yapılacaktır.

1.1.1. ayet ile ilgili hadisler

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا (١)

“Hamd, Kur'an'ı kuluna indiren ve o kitapta hiçbir eğrilik kılmayan Allah'a mahsustur.” (Kehf 18/1)

⁵⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/242,243.

1.1.1.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي شُرَيْحٍ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْبَغَوِيُّ ثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْجَعْدِ ثَنَا زهير ثَنَا منصور عن هلال بن يساف عن الرَّبِيعِ بْنِ عَمِيْلَةَ عَنْ سَمْرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى أَرْبَعٌ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا يَضُرُّكَ بِأَيِّهِنَّ بَدَأْتَ.

Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Abdurrahmân b. Ebî Şûrayh ← Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz el-Beğavî ← Ali b. Ca'd ← Züheyr ← Mansûr ← Hilâl b. Yesâf ← Rebî b. 'Umeyle ← Semûra b. Cündüb.

Hiz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “Allah’ın en sevdiği sözler dört tanedir: *Lâ ilâhe illallâh, Allâhu ekber, Sübhânallah ve Elhamdülillâh. Bunların hangisiyle başlarsan zarara uğramazsın.*”⁵⁸

Kur’an’ı Kerim’de ‘Elhamdülillah’ lafzı ile başlayan beş sûre vardır ki bunlar Fâtiha, En’âm, Kehf, Sebe’ ve Fâtır sûreleridir.

Beğavî, Kehf sûresinin ‘Elhamdülillâh’ lafzı ile başlamasına binâen rivayet etmiş olduğu bu ilk hadisi *Şerhu’s-sünne*’sinde⁵⁹ aynı isnadla yer vermiş ve *Mesâbîhu’s-sünne*’sinde⁶⁰ de *sıhâhlar* arasında rivayet etmiştir.

Kütüb-i Tis’a’da da küçük metin farklılıkları olmakla beraber *ta’lik*⁶¹ yapılarak Buhârî’de⁶², aynı isnadla Müslim’de⁶³ rivayet edilmiştir.

İbn Mâce’de Ebû Ömer Hafs b. Amr ← Abdurrahman b. Mehdî ← Süfyân ← Seleme b. Küheyl ← Hilâl b. Yesâf ← Semûra b. Cündüb isnadıyla gelmektedir.⁶⁴

⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/140.

⁵⁹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 5/59.

⁶⁰ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 2/156.

⁶¹ Ta’lik; bir kimsenin (râvînin) kendi şeyhinden itibaren bir veya birkaç râvîyi yahud bütün senedi atarak rivayette bulunması. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş A.Ş., 1987), 149; ayrıca bk. Abdullah Aydın, “Muallak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/309,310.

⁶² Buhârî, “el-Eymân ve’n-Nüzûr”, 19.

⁶³ Müslim, *Âdâb*, 12.

⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Dâru ihyâi’l-kütübi’l-arabiyye, ts.), Edeb, 56.

Ahmed b. Hanbel’de de Müslim’deki isnad ile yer almaktadır.⁶⁵

İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahîh*’inde ise Muhammed b. Süleyman b. Fâris ← Muhammed b. Ali b. Hasan b. Şakîk ← Babası ← Ebû Hamza ← A’meş ← Ebû Salih ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁶⁶

Beğavî’nin tefsirde temel kaynağı olan, Sa‘lebî’nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve’l-beyân*’ında ise bu rivayete yer verilmemiştir.

Rivayet hakkında Hatîb et-Tebrîzî’nin (ö. 741/1340) *Mişkâtü’l-Mesâbih*’ini ve Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *es-Sirâcü’l-münîr*’ini tahkik eden Nâsîrüddin Elbânî *sahîh* demiştir.⁶⁷

İbn Hibbân’da geçen tarik hakkında ise; muhakkik Şuayb el-Arnaût İbn Hibbân’ın *el-İhsân*’ında *sahîh* olduğunu,⁶⁸ *Sahîh*’inde ise “Senedde Muhammed b. Ali b. Hasan’ın, şeyhainin şartlarına uymadığını fakat Tirmizî ve Nesâî’nin ondan rivayet ettiğini, *sika* bir râvî olduğunu” belirtmiştir.⁶⁹

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2. 18. ayet ile ilgili hadisler

وَتَحْسَبُهُمْ آيِقَانًا وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّاعَتْ
عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتُ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمَلِنْتُ مِنْهُمْ رُعْبًا (١٨)

“Uyudukları halde onları uyanık sanırsın. Onları sağlarına-sollarına çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın eşiğinde ayaklarını uzatmış şekilde

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 33/298.

⁶⁶ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-Müsnedü’s-sahîh*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1414), 3/117.

⁶⁷ Veliyüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb et-Tebrîzî, *Mişkâtü’l-Mesâbih*, thk. Muhammed Nâsîrü’l-Dîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1985), 2/711; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *es-Sirâcü’l-münîr fî tertîbi ehâdisi Sahîhi’l-Câmi’i’s-Sağîr*, thk. Muhammed Nâsîrü’l-Dîn el-Elbânî (Dâru’s-sadîk, 1430), 1153.

⁶⁸ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1408), 3/117.

⁶⁹ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1414), 3/117.

yatmaktaydı. Eğer o insanlarla karşılaşıyordun dönüp kaçırdın ve için korkuyla dolardın.” (Kehf 18/18)

1.1.2.1. Hadis

فَإِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعَا عَلِيَّ عُنْبَةَ بْنَ أَبِي لَهَبٍ فَقَالَ: اللَّهُمَّ سَلِّطْ عَلَيْهِ كَلْبًا مِنْ كِلَابِكَ فَافْتَرَسَهُ
أسد.

Nebî (s.a.s), Utbe b. Ebî Leheb'e şöyle beddua etti. “Allah’ım ona bir köpeğini musallat et” dedi ve bir aslan onu parçaladı.⁷⁰

Beğavî’nin, isnadsız olarak naklettiği bu rivayet *Şerhu’s-sünne*’inde⁷¹ de isnadsız olarak gelmekte, *Mesâbîhu’s-sünne*’inde ise yer almamaktadır.

Kütüb-i tis’a’da da tespit edemediğimiz rivayet şu eserlerde yer almaktadır:

Hâkim’in (ö. 405/1014) *Müstedrek*’inde Ebû Bekr b. Ebî Nasr ← Hâris b. Ebî Üsâme ← Abbâs b. el-Fadl el-Ensârî ← Esved b. Şeybân ← Ebû Nevfel b. Ebî ‘Akrab ← Babası isnadıyla gelmektedir.⁷²

Ebû Nuaym⁷³ (ö. 430/1038) ve İsmail İsfahânî’nin (Teymî)⁷⁴ (ö. 535/1141) *Delâilü’n-nübüvve* adlı eserlerinde ise Muhammed b. İshâk ← Yezîd b. Ziyâd ← Muhammed b. Ka’b el-Kurazî ← Osman b. Urve b. ez-Zübeyr ← Ehl-i beytten bir kişi isnadıyla gelmektedir.

Beyhakî’nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında isnadsız olarak rivayet edilmiştir.⁷⁵

⁷⁰ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/158.

⁷¹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 7/268.

⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîye, 1411), 2/588.

⁷³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Delâilü’n-nübüvve*, thk. Muhammed Ruvas Kal’acî - Abdülber Abbâs (Beyrut: Dâru’n-nefâis, 1406), 1/454.

⁷⁴ Ebû’l-Kâsım Kıvâmü’s-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî el-İsfahânî (Teymî), *Delâilü’n-nübüvve*, thk. Muhammed el-Haddâd (Riyad: Dâru tayyibe, 1409), 1/220.

⁷⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmîye, 1424), 5/346.

Tefsir kitapları içerisinde ise; Sa‘lebî *el-Keşf ve l-beyân*’ında, Urve b. ez-Zübeyr ← Ehl-i beytten bir kişi isnadıyla Necm sûresi birinci ayetin tefsirinde yer vermiştir.⁷⁶

Fahreddin Râzî’nin (ö. 606/1210) *Mefâtihu l-gayb*’ında isnadsız olarak gelmektedir.⁷⁷

Kurtubî (ö. 671/1273)’nin *el-Câmi* ‘’sinde sadece Urve b. ez-Zübeyr zikredilerek aktarılmıştır.⁷⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1373)’in *Tefsîru l-Kur’âni l-‘azîm*’inde ise, Muhammed b. İshâk ← Osman b. Urve b. ez-Zübeyr ← Babası ← Hebbâr b. el-Esved isnadıyla gelmektedir.⁷⁹

Rivayet hakkında el-Hâkim en-Nîsâbü’rî *sahîhu l-isnâd*,⁸⁰ Zehebî (ö. 748/1348) *sahîh*,⁸¹ İbn Hacer⁸² (ö. 852/1449), el-Aynî⁸³ (ö. 855/1451), es-San’ânî⁸⁴ (ö. 1182/1768), Mübârekfûrî⁸⁵ (ö. 1414/1993) ve Mağribî⁸⁶ (ö. 1119/1707) *hasen* olduğunu söylemiştir.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

⁷⁶ Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-beyân an tefsîri l-Kur’ân*, 9/135.

⁷⁷ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî er-Râzî, *Mefâtihu l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, 1420), 11/291, 32/350.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi l-Kur’ân*, thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfeş (Kâhire: Dâru’l-kütübî’l-mısriyye, 1384), 17/83.

⁷⁹ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîru l-Kur’âni l-‘azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (Dâru’t-tayyibe li’n-neşr ve’t-tevzî’, 1420), 7/446.

⁸⁰ el-Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/588.

⁸¹ el-Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/588.

⁸² Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu l-Bârî* (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1379), 4/39.

⁸³ Ebü Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü l-kârî şerhu Sahîhi l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-arabî, ts.), 10/181.

⁸⁴ Ebü İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San’ânî, *Sübülü’s-selâm* (Dâru’l-hadis, ts.), 2/727.

⁸⁵ Ebü’l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm el-Mübârekfûrî, *Mir’âtü l-mefâtih şerhi Mişkâti l-Mesâbih* (Hind, Benares: İdâratü’l-bühûsi’l-ilmiye ve’d-da’ve ve’l-iftâ’, 1404), 9/404.

⁸⁶ Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd el-Mağribî, *el-Bedrü’t-temâm şerhu Bulûği l-merâm*, thk. Ali b. Abdullah ez-Zebn (Dâru hicr, 1424), 5/267.

1.1.3. 23 ve 24. ayetler ile ilgili hadisler

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكَ غَدًا (٢٣) إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَادْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَى أَنْ يَهْدِيَنَّ رَبِّي لِأَقْرَبٍ مِنْ هَذَا رَشَدًا (٢٤)

Allah dilemedikçe demeden hiçbir şey için, ‘Şunu yarın yapacağım’ deme! Unuttuğun zaman rabbini an ve “Umarım rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir” de. (Kehf 18/23-24)

1.1.3.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ الْمَلِجِيُّ أَنبَأَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَحْمَدَ الْمَخَلِدِيُّ ثنا أبو العباس السراج ثنا قتيبة ثنا أبو عوانة عن قتادة عن أنس قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من نسي صلاةً فليصلها إذا ذكرها.

Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Hasan b. Ahmed el-Mehalidî ← Ebû'l-Abbâs es-Serrâc ← Kuteybe ← Ebû Avâne ← Katâde ← Enes.

Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Kim bir namazı kılmayı unutursa, hatırlayınca kılsın.*”⁸⁷

Beğavî bu hadisi Tâhâ sûresinin on dördüncü ayetinde; Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Ömer Bekr b. Muhammed el-Müzenî ← Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Hafîd ← Hüseyin b. el-Fadl el-Becelî ← Affân ← Hemmâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadıyla rivayet etmiştir.⁸⁸

Mesâbîhu's-sünne'de yer vermediği bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de aynı isnadla yer vermiştir.⁸⁹

Rivayeti kütüb-i tis'a'da şu eserler arasında tespit ettik: Buhârî'de Ebû Nuaym ve Mûsâ b. İsmail ← Hemmâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadıyla gelmektedir⁹⁰

⁸⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/163.

⁸⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/267.

⁸⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 2/241, 305.

⁹⁰ Buhârî, "Mevâkîtu's-salât", 37.

Müslim, Heddâb b. Hâlid ← Hemmâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadıyla rivayet etmiştir.⁹¹

Ebû Dâvûd'un *Sünen* 'inde, Muhammed b. Kesîr ← Hemmâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadıyla aktarılmıştır.⁹²

Tirmizî'nin *Sünen* 'inde, Kuteybe ve Bişr b. Muâz ← Ebû Avâne ← Katâde ← Enes isnadıyla gelmektedir.⁹³

Nesâî'de Amr b. Sevvâd b. el-Esved b. Amr ← İbn Vehb ← Yunus ← İbn Şihâb ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁴

İbn Mâce'nin *Sünen* 'inde Cübâre b. Muğallis ← Ebû Avâne ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadıyla gelmektedir.⁹⁵

Ahmed b. Hanbel, Sürayc ← Ebû Avâne ← Katâde ← Enes isnadıyla rivayet etmiştir.⁹⁶

Sa'lebî isnadsız olarak Kehf sûresinde, Abdullah b. Hâmid ← Muhammed b. Ya'kûb ← İbrahim b. Merzûk ← Saîd b. 'Âmir ← Saîd ← Katâde ← Enes isnadıyla Tâhâ sûresinde rivayete vermiştir.⁹⁷

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.4. 28. ayet ile ilgili hadisler

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا (٢٨)

⁹¹ Müslim, "el-Mesâcid ve Mevâdiu's-salât", 314.

⁹² Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), "Salât", 11.

⁹³ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd), *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1998), "Salât", 131.

⁹⁴ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-islâmiyye, 1406), "el-Mevâkîf", 52.

⁹⁵ İbn Mâce (ts.), "Salât", 10.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 21/179.

⁹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/164, 241.

“Sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber kendini tut/candan sabret. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerin onlardan ayrılmasın. Kalbini, bizi anmaktan gafil kıldığımız, hevasına uymuş ve işi hep aşırılık olan kimseye uyma.” (Kehf 18/28)

1.1.4.1. Hadis

نَزَلَتْ فِي عَيْبَةِ بْنِ حِصْنِ الْفَزَارِيِّ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ وَعِنْدَهُ جَمَاعَةٌ مِنَ الْفُقَرَاءِ فِيهِمْ سَلْمَانٌ وَعَلَيْهِ شَمْلَةٌ قَدْ عَرِقَ فِيهَا وَيَدُهُ خُوصَةٌ يَشُقُّهَا ثُمَّ يَنْسُجُهَا، فَقَالَ عَيْبَةُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَمَا يُؤْذِيكَ رِيحُ هَوْلَاءِ وَنَحْنُ سَادَاتُ مُضَرَ وَأَشْرَافُهَا، فَإِنْ أَسْلَمْنَا أَسْلَمَ النَّاسُ وَمَا يَمْنَعُنَا مِنَ اتِّبَاعِكَ إِلَّا هَوْلَاءُ فَنَجِّهِمْ حَتَّى نَتَّبِعَكَ أَوْ اجْعَلْ لَنَا مَجْلِسًا وَلَهُمْ مَجْلِسًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: وَاصْبِرْ نَفْسَكَ.

(Bu ayet) Uyeyne b. Hisn el-Fezârî hakkında inmiştir. O müslüman olmadan önce içlerinde Selman’ın da bulunduğu fakirlerden bir grupla Nebî’ye (s.a.s) geldi. Selman’ın üzerinde de bir pelerin vardı, terlemiş ve elinde de bir hurma lifi, onun liflerini ayırıyor ve örüyordu. Uyeyne Hz. Peygamber’e, “Bunların kokusu seni rahatsız etmiyor mu? Biz Mudar kabilesinin saygın kişileri ve efendileriyiz. Eğer Müslüman olursak (kabilemizdeki diğer) insanlar da Müslüman olur. Sana tabi olmamızı sadece bunlar engelliyor, onları yanından uzaklaştır veya bize ayrı onlara ayrı meclis yap ki sana tâbi olalım.” dedi ve bunun üzerine Allah şu ayeti indirdi: “Candan sabret...”(Kehf 18/28)⁹⁸

Beğavî, isnadsız olarak eserine aldığı bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’sinde ve *Mesâbîhu’s-sünne*’sinde yer vermemiştir.

Rivayeti, Kütüb-i Tis’a ve muteber hadis kitapları içerisinde de tespit edemedik.

İlel, tahric, mevzûât, tarih ve tabakât kitaplarında da tespit edemedik.

Farklı metinlerle tefsir kitapları içerisinde gelen rivayet aynı metinle isnadsız olarak Sa‘lebî’nin *el-Keşf ve’l-beyân*’ında aktarılmaktadır.⁹⁹

⁹⁸ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/166.

⁹⁹ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, 6/165, 166.

Ayrıca İbn Âdil (ö. VIII/XIV yüzyıl) ve Hâzin'in (ö. 741/1341) *Meâlimü't-tenzîl*'den önemli ölçüde yararlanmış oldukları¹⁰⁰ *el-Lübâb*'ında¹⁰¹ ve *Lübâbü't-te'vil*'inde¹⁰² isnadsız olarak aynı metinle ve Şirbînî'nin (ö. 977/1570) *es-Sirâcü'l-münîr*'inde¹⁰³ rivayet edilmiştir.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, isnadsız olarak yer aldığı birkaç tefsir kitabının dışında hiçbir hadis kitabında tespit edemediğimiz bu rivayete *aslî yoktur* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.1.4.2. Hadis

قَالَ قَتَادَةُ: نَزَلَتْ فِي أَصْحَابِ الصُّفَّةِ وَكَانُوا سَبْعِمِائَةَ رَجُلٍ فُقَرَاءَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، لَا يَزْجَعُونَ إِلَى تِجَارَةٍ وَلَا إِلَى زَرْعٍ وَلَا ضَرْعٍ وَيَصَلُونَ صَلَاةً وَيَنْتَظِرُونَ أُخْرَى، فَلَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي أُمَّتِي مَنْ أَمَرْتُ أَنْ أَصْبِرَ نَفْسِي مَعَهُمْ.

Katâde şöyle dedi: Bu ayet Ashâb-ı Suffe hakkında nâzil olmuştur. Onlar Hz. Peygamber'in mescidinde bulunan yedi yüz fakir kimseydi. Ne ticaret ne ziraat ne de hayvancılıkla uğraşırlar, bir vakti kılarlar ve diğer vakti beklerlerdi. Bu ayet indiğinde, (Kehf 18/28) Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle dedi. “Ümmetimden, kendileriyle beraber sabretmekle emrolduğum kimseleri yaratan Allah'a hamd olsun.”¹⁰⁴

Beğavî isnadsız olarak naklettiği bu rivayete, *Şerhu's-sünne*'sinde ve *Mesâbîhu's-sünne*'sinde yer vermemiştir.

Rivayeti bu metinle hadis kitapları içerisinde tespit edemedik. Aşağıda zikredeceğimiz eserlerde ise küçük farklılıklar olmakla birlikte “Muhacirlerden fakir bir grubun arasında oturuyordum. Bazıları açıkta kalan yerlerini (Elbise yokluğundan

¹⁰⁰ Ali Eroğlu, “Hâzin, Ali b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/125; Ahmet Özel, “İbn Âdil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/583.

¹⁰¹ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcut - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1419), 12/468.

¹⁰² Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vil fî me'âni't-tenzîl* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1415), 3/162, 163.

¹⁰³ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhîrî eş-Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'âni kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr* (Kahire: Matbaatü Bûlâk, 1285), 2/372.

¹⁰⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/166.

dolayı önündeki kişinin arkasına saklanarak) diğerleriyle örtüyordu. Bir kârî de Kur'an okuyor, dinliyorduk. Allah'ın Resûlü gelince kârî sustu ve Allah'ın Resûlü '*Ne yapıyorsunuz*' dedi. Kârî okuyor biz de dinliyoruz dedik. '*Ümmetimden, kendileriyle beraber sabretmeyle emrolduğum kimseleri var eden Allahü Teâlâ'ya hamd olsun.*' dedi ve aramıza oturdu..." şeklinde bir metinle rivayet edilmiştir.

Ebû Dâvûd'un *Sünen* 'inde, Müsedded ← Ca'fer b. Süleyman ← Muallâ b. Ziyad ← Alâ b. Beşîr el-Müzenî ← Ebü's-Sıddîk en-Nâcî ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla aktarılmıştır.¹⁰⁵

Mevsilî'nin (ö. 307/919) *Müsned*'inde Hasan b. Amr b. Şakîk ← Ca'fer b. Süleyman ← Muallâ b. Ziyâd ← Alâ b. Beşîr ← Ebü's-Sıddîk ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmektedir.¹⁰⁶

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında Mikdâm ← Esed b. Mûsâ ← Mûsâ b. Saîd er-Râbisî ← el-Muallâ b. Ziyâd el-Gardûsî ← Alâ' b. Beşîr ← Ebü's-Sıddîk en-Nâcî ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edilmiştir.¹⁰⁷

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*'sında Ca'fer b. Muhammed b. Amr ← Ebû Hasîn el-Vâdiî ← Yahyâ b. Abdi'l-Hamîd ← Hammâd b. Zeyd ← Muallâ b. Ziyâd ← Alâ b. Beşîr ← Ebü's-Sıddîk en-Nâcî ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla aktarılmıştır.¹⁰⁸

Tabakât ve Terâcim eserleri arasından, Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*'sında, İshak b. Târik ← Yusuf b. Halil ← Lebbân ← Haddâd ← Ebû Nuaym ← Ca'fer b. Muhammed b. Amr ← Ebû Hasîn ← Yahyâ b. Abdülhamid ← Hammâd

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd (ts.), "İlim", 13.

¹⁰⁶ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî el-Mevsilî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, 1404), 2/382.

¹⁰⁷ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kâhire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 8/357.

¹⁰⁸ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1409), 1/342.

b. Zeyd ← Muallâ b. Ziyâd ← Alâ b. Beşîr ← Ebü's-Sıddîk en-Nâcî ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla tespit ettik.¹⁰⁹

Rivayet yukarıda zikrettiğimiz metinle birçok tefsirde geçmektedir. Beğavî'nin aktarmış olduğu metinle Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında Alâ b. Beşîr ← Ebû Bekr en-Nâcî ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmektedir.¹¹⁰ Sa'lebî'de ayrıca aynı isnad ve yukarıdaki benzer metinle de rivayet edilmiştir.¹¹¹

İbn Âdil'in *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*'ında da aynı metinle rivayet edilmiştir.¹¹²

İbn Hibbân Âlâ b. Beşîr'i *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiş,¹¹³ Şuayb el-Arnaut onun *meçhûl*,¹¹⁴ seneddeki diğer râvilerin ise *sika* olduğunu söylemiştir.¹¹⁵

Şuayb el-Arnaut, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*'nın tahkikinde İbnü'l-Medîni'nin "Âlâ b. Beşîr'den Ma'la b. Ziyâd hariç kimsenin rivayette bulunmadığını dolayısıyla *meçhul* bir râvi olduğunu" söylemişse de İbnü'l-Medîni'nin *İlelü'l-ḥadîs ve ma'rifetü'r-ricâl, Tesmiyetü evlâdi'l-aşere, Süâlâtü İbn Ebî Şeybe libni'l-medîni* isimli eserlerinde bu bilgiyi tespit edemedik.¹¹⁶

Muhakkik Muhammed Subhi b. Hasan b. Hallâk, San'ânî'nin *et-Tahbîr lîdâhi Meâni't-Teysîr* adlı eserinde yukarıda verdiğimiz benzer metinle gelen rivayet için *zayıf* demiştir.¹¹⁷

Yukarıda naklettiğimiz bilgiler ışığında rivayetin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁰⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü'r-risâle, 1405), 3/171.

¹¹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/166.

¹¹¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 4/151.

¹¹² İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 12/468.

¹¹³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât* (Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1393), 7/268.

¹¹⁴ Şuayb el-Arnaût - Beşâr Avvâd Ma'rûf, *Tahrîru Takrîbi't-Tehzîb li'l-Hâfız Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî* (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1417), 3/127.

¹¹⁵ Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/172.

¹¹⁶ Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/172.

¹¹⁷ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San'ânî, *et-Tahbîr lîdâhi Meâni't-Teysîr*, thk. Muhammed Subhi b. Hasan b. Hallâk (Riyad, Suud: Mektebetü'r-rüşd, 1433), 4/566.

1.1.5. 29. ayet ile ilgili hadisler

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَعِينُوا يَغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا. (٢٩)

“De ki: Hak, rabbinizdendir. Öyleyse isteyen iman etsin isteyen inkâr etsin. Biz, zalimlere duvarları kendilerini kuşatan bir ateş hazırladık. Yardım isteseler erimiş maden gibi yüzleri kızartan su ile yardım edilirler. Ne kötü bir içecek, ne kötü bir fayda sağlanacak yer!” (Kehf 18/29)

1.1.5.1. Hadis

وَأَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي تَوْبَةَ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَارِثِ، أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ، أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَحْمُودٍ، أَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَلَالِ، نَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ رَشْدِينَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، عَنْ دَرَّاجِ أَبِي السَّمْحِ، عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ، عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: سُرَادِقُ النَّارِ أَرْبَعَةٌ جُدْرٍ، كَنْفٌ كُلُّ جِدَارٍ مِثْلُ مَسِيرَةِ أَرْبَعِينَ سَنَةً.

Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Muhammed b. Ahmed b. el-Hâris ← Muhammed b. Ya'kûb ← Abdullah b. Mahmûd ← İbrahim b. Abdullah el-Halâl ← Abdullah b. Mübârek ← Rişdîn b. Sa'd ← Amr b. el-Hâris ← Derrâc Ebü's-Semh ← Ebü'l-Heysel ← Ebû Saîd el-Hudrî.

Ebü Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Cehennemi kuşatan sur, dört duvardır. Her duvarın kalınlığı da kırk yıl yürüme mesafesindedir.”¹¹⁸

Beğavî, bu hadise aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de¹¹⁹ ve *Mesâbihu's-sünne*'de hisânlar arasında yer vermiştir.¹²⁰

Tirmizî, Süveyd ← Abdullah b. Mübârek ← Rişdîn bin Sa'd ← Amr b. el-Hâris ← Derrâc Ebu's-Semh ← Ebü'l-Heysel ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet etmiştir.¹²¹

¹¹⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/168.

¹¹⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/245.

¹²⁰ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 4/11.

¹²¹ Tirmizî, "Sıfatü'l-cehennem", 4.

Ahmed b. Hanbel, Hasan ← İbn Lehîa ← Derrâc ← Ebü'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla nakletmiştir.¹²²

Taberî'nin *Câmiu'l-beyân*'ında Ya'mer b. el-Müsennâ ← Ya'mer b. Bişr ← Abdullah b. Mübârek ← Rişdîn bin Sa'd ← Amr b. el-Hâris ← Derrâc Ebu's-Semh ← Ebü'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmektedir.¹²³

Sa'lebî'nin tefsirinde isnadsız olarak geçmektedir.¹²⁴

Hâkim *el-Müstedrek*'te hadisi Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kub ← Bahr b. Nasr el-Havlânî ← Abdullah b. Vehb ← Amr b. el-Hâris ← Derrâc Ebü's-Semh ← Ebü'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla zikredip isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹²⁵

Tirmizî rivayet hakkında *garîbdir*¹²⁶ demiştir.¹²⁷

Tirmizî'de geçen rivayet hakkında Abdülkadir Arnavut,¹²⁸ Ali el-Kârî *Mirkâtü'l-Mefâtih*'te¹²⁹ ve Elbânî de *Mişkâtü'l-Mesâbih*'te *zayıf* olduğunu söylemiş¹³⁰ ayrıca bu rivayeti *Za'îfü Süneni't-Tirmizî*'de zikretmiştir.¹³¹

¹²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/335.

¹²³ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Müessesetü'r-risâle, 1420), 15/247.

¹²⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 6/167.

¹²⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/643.

¹²⁶ Garîb; 1. Hadisi sika râvîlerden; zayıf râvîlerle birlikte sadece bir sika râvînin rivayet etmesi, herkes aynı şekilde rivayet ederken bir râvînin biraz farklı rivayet etmesi gibi, bir yönden özellik, farklılık arz eden hadis. Hadisçiler "garîb" dediklerinde bu manayı kastederler. 2. İçinde dilde çok az kullanılan kelimeler bulunan veya pek bilinmeyen hadis. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 2011), 85; ayrıca bk. Salahattin Polat, "Garîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

¹²⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/287.

¹²⁸ Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdülkadir el-Arnaut (Mektebetü'l-halvânî, Matbaatü'l-mellâh, Mektebetü dâri'l-beyân, 1392), 10/514.

¹²⁹ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-fikr, 1422), 9/3619.

¹³⁰ Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 3/1581.

¹³¹ Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, *Za'îfü Süneni't-Tirmizî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1411), 305.

Muhammed İshak senetteki Derrâc Ebü's-Semh'ten dolayı isnadın *zayıf* olduğunu¹³² söylemişse de İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde bu *râviyi* zikretmiştir.¹³³

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelerden hareketle *zayıf*tır diyebiliriz.

1.1.5.2. Hadis

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي تَوْبَةَ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَارِثِ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكِسَائِيَّ أَنْبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنْبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَلَّالُ ثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ رَشْدِينَ بْنِ سَعْدِ ثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ دَرَّاجِ أَبِي السَّمْحِ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ قَالَ كَعَكَرَ الزَّيْتِ، فَإِذَا قُرِبَ إِلَيْهِ سَقَطَتْ فَرَوَةٌ وَجْهَهُ فِيهِ.

Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Muhammed b. Ahmed b. el-Hâris ← Muhammed b. Ya'kûb el-Kisâî ← Abdullah b. Mahmûd ← İbrahim b. Abdullah el-Hallâl ← Abdullah b. Mübârek ← Rişdîn bin Sa'd ← Amr b. el-Hâris ← Derrâc b. Ebî Semh ← Ebü'l-Heysen.

Ebü Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ (erimiş maden gibi bir su), yağın tortusu gibidir. Kendisine yaklaştırıldığı zaman yüzünün derisi onun içine düşer.*¹³⁴

Beğavî, bir önceki rivayetin senediyle aynı olan bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de¹³⁵ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de¹³⁶ *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Rivayeti, kütüb-i tis'a'da Tirmizî rivayet etmiş ve *garîb* olduğunu söylemiş¹³⁷, ayrıca Ahmed b. Hanbel de rivayet etmiştir.¹³⁸

Abdullah b. Mübarek *ez-Zühd ve'r-rekâ'ik*'inde nakletmiştir.¹³⁹

¹³² Muhammed b. İbrahim b. İshak el-Münavi es-Sülemi, *Keşfü'l-menâhic ve't-tenâkîh fi tahrîci ehadîsi'l-Mesâbîh*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim (Beyrut, Lübnan: ed-Dâru'l-arabiyye li'l-mevsûât, 1425), 5/86.

¹³³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/114.

¹³⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/168.

¹³⁵ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/245.

¹³⁶ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 4/9.

¹³⁷ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 68.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/210.

¹³⁹ Ebü Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, ts.), 2/90.

Sa'lebî'nin *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında isnadsız olarak gelmektedir.¹⁴⁰

Mevsilî *Müsned*'inde rivayet etmiş ve muhakkik Hüseyin Selim Esed *zayıf* hükmünü vermiştir.¹⁴¹

İbn Hibbân, Abdullah b. Muhammed b. Selm ← Harmele b. Yahyâ ← Vehb ← Amr b. Hâris ← Derrâc b. Ebî Semh ← Ebü'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet etmiştir.¹⁴²

Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde gelmiş ve muhakkik Mustafa Abdülkadir Ata *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁴³

Elbânî de *zayıf* hükmü vermiştir.¹⁴⁴

Rivayetle ilgili hadis alimlerinin görüşleri bir araya getirildiğinde bunların bir kısmının *sahîh* diğer kısmının ise *zayıf* olduğu görülmektedir. Buna sebep olan argümanları incelediğimizde rivayetlerin senedinden kaynaklanan farklılıkların hükme tesir ettiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla tüm varyantlarına bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında ilgili rivayetin *hasen* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.6. 46. ayet ile ilgili hadisler

أَمْالٌ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْالًا. ﴿٤٦﴾

“Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; kalıcı olan salih ameller ise rabbinin katında hem sevap hem de ümit etme açısından daha hayırlıdır.” (Kehf 18/46)

¹⁴⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân an tefsîri 'l-Kur'ân*, 6/167.

¹⁴¹ Mevsilî, *el-Müsned*, 2/520.

¹⁴² İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 16/514.

¹⁴³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/544.

¹⁴⁴ Elbânî, *Za 'İfü Süneni 't-Tirmizî*, 1411, 303; Tebrîzî, *Mişkâtü 'l-Mesâbîh*, 3/1581.

1.1.6.1. Hadis

وَقَدْ رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أَفْضَلُ الْكَلَامِ أَرْبَعُ كَلِمَاتٍ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ.

Hız. Peygamber'in şöyle buyurduğu bize rivayet edilmiştir: “*En faziletli sözler dört tanedir: Lâ ilâhe illallah, Allahu ekber, Sübhânallah ve Elhamdülillah. Bunların hangisiyle işe başlarsan zarara uğramazsın.*”¹⁴⁵

Beğavî, Kehf suresinin kırk altıncı ayetinin tefsirinde isnadsız olarak rivayet ettiği bu hadisi, Kehf suresinin başında isnadlı olarak zikretti ve orada değerlendirmesini yaptığımızdan dolayı, burada tekrar değerlendirmeye tâbi tutmadık.

1.1.6.2. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَنْفِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْحِيرِيُّ أَخْبَرَنَا أَبُو جَعْفَرٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ الْهَاشِمِيُّ أَنْبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ الْعَطَّارِيُّ نَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَأَنْ أَقُولَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ.

Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Hanefî ← Ebû Bekr Ahmed b. el-Hasen el-Hîrî ← Ebû Ca'fer Abdullah b. İsmail el-Hâşimî ← Ahmed b. Abdülcebbar el-'Utâridî ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Sâlih.

Ebü Hüreyre, Hız. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilâhe illallah ve Allahu Ekber demem, üzerine güneş doğan her şeyden bana daha istenilendir/sevimlidir.*”¹⁴⁶

Rivayet, *Şerhu's-sünne*'de aynı isnadla gelmiş olup¹⁴⁷ *Mesâbîhu's-sünne*'de de *sihâhlar* arasında yer verilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/174.

¹⁴⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/175.

¹⁴⁷ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 5/60.

¹⁴⁸ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 2/156.

Kütüb-ü Tis'a içerisinde Müslim¹⁴⁹ ve Tirmizî'de¹⁵⁰ aynı metinle rivayet edilmiştir.

Yine aynı metinle İbn Ebû Şeybe'de¹⁵¹, Nesâî'nin *es-Sünenü 'l-kübrâ*'sında¹⁵² ve İbn Hibbân'da¹⁵³ yer almaktadır.

Sa'lebî'nin *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında ise bu rivayete yer verilmemiştir.

Tirmizî'nin¹⁵⁴ yanı sıra müellif Beğavî¹⁵⁵ de rivayete *sahîh* demiştir.

İbn Hibbân'da geçen rivayet için Şuayb Arnavut şeyhaynın şartlarına uyduğunu, isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.¹⁵⁶

Elbânî ise rivayet hakkında birçok eserde *sahîh* hükmünü vermiştir.¹⁵⁷

Rivayet hakkında olumsuz bir değerlendirme olmadığından *sahîh*ti diyebiliriz.

1.1.6.3. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ الْمُلَيْجِيُّ أَنبَأَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَمْعَانَ أَنبَأَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ أَنبَأَنَا حُمَيْدُ بْنُ زُجُؤِيهِ ثَنَا عثمان بن صالح ثنا ابن لهيعة حدثني دَرَّاجٌ عَنْ أَبِي الْهَيْثَمِ عَنْ أَبِي سَعِيدِ الْخُدْرِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: اسْتَكَثِرُوا مِنَ الْبَاقِيَاتِ الصَّالِحَاتِ ، وَمَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الْمَلَّةُ. قِيلَ: وَمَا هِيَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: التَّكْبِيرُ وَالتَّهْلِيلُ وَالتَّسْبِيحُ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

¹⁴⁹ Müslim, "ez-Zikr ve'd-Dua ve't-Tevbe ve'l-İstiğfar", 10.

¹⁵⁰ Tirmizî, "ed-De'avât", 129.

¹⁵¹ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi 'l-ehâdîs ve 'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409), 6/53.

¹⁵² Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdü'l-mün'im eş-Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421), 9/307.

¹⁵³ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 3/116.

¹⁵⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/469.

¹⁵⁵ Beğavî, *Şerhu 's-sünne*, 5/60.

¹⁵⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 3/116.

¹⁵⁷ Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî, *Sahîhu 'l-Câmi 'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü* (el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 2/899; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, 2/711; Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Kelîmü't-tayyib*, thk. Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1977), 62.

Abdü'l-vâhid el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem'ân
← Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Abdî'l-Cebbâr ← Humejd b. Zencüveyh ←
Osman b. Sâlih ← İbnü Lehî'a ← Derrâc ← Ebü'l-Heysem.

Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Sâlih amelleri çokça işleyin dedi. Ey Allah'ın Resûlü onlar nedir dendi. ‘Millettir’ dedi. Ey Allah'ın Resûlü o nedir dendi. ‘Allahu Ekber, Lâ ilâhe illallah, Sübhanallah, Elhamdülillah ve Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm’dir.’ dedi.”¹⁵⁸

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de yer verirken¹⁵⁹ *Mesâbîhu's-sünne*'de bu rivayeti zikretmemiştir.

Rivayet, Kütüb-i Tis'a'da sadece Ahmed b. Hanbel'de¹⁶⁰ gelmektedir.

Mevsilî'nin *Müsned*'inde ve İbn Hibbân'da rivayet edilmiş olup, muhakkik Hüseyin Selim Esed¹⁶¹ ve Şuayb Arnavut¹⁶² isnadının *zayıf* olduğunu söylemiştir.

Taberânî'de iki farklı şekilde nakledilmiştir. Bir tarikte “التسبيح والتحميد والتمجيد” şeklinde metin farklılığıyla, diğesinde ise aynı metinle gelmiştir.¹⁶³

Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde ise Ebû Saîd Ahmed b. Ya'kûb es-Sekafî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed es-Saydelânî ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Eyyûb el-Becelî ← Ahmed b. İsâ el-Mısırî ← Vehb ← Amr b. el-Hâris ← Ebü's-Semh ← Ebü'l-Heysem ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmiş olup, müellif bu isnadın Mısırlıların en *sahîh* isnadı olduğunu söylemiştir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/175.

¹⁵⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 5/64.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/241.

¹⁶¹ Mevsilî, *el-Müsned*, 2/524.

¹⁶² İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 3/121.

¹⁶³ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *ed-Du'â'* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, 1413), 483.

¹⁶⁴ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/694.

Beyhakî'nin *ed-Da'avâtü'l-kebîr*'inde aynı metinle,¹⁶⁵ *Şu'abü'l-îmân*'da ise metindeki "المَلَّةُ" lafzı yerine "المسألة" lafzıyla rivayet edilmiştir.¹⁶⁶

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet etmiştir.¹⁶⁷

Heysemî'nin *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân*'ında gelmiş olup muhakkik Hüseyin Selim Esed ed- Dârânî ve Abduh Ali el-Kûşek, Derrâc ← Ebü'l- Heysem ← Ebû Saîd senediyle gelen hadislerin *zayıf* olduğunu söyleyip bu rivayet hakkında da *isnadı zayıf* demişlerdir. Elbânî de *Za'ifu Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* adlı eserinde bu rivayeti zikretmiştir.¹⁶⁸

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.7. 48. ayet ile ilgili hadisler

وَعَرَضُوا عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾

“Hepsi sıra sıra Rabbinin katında dizilmişlerdir. Onlara ‘Andolsun ki sizi ilk yarattığımız gibi bize geldiniz. Hakbuki size bir randevu/buluşma vakti tayin etmediğimizi iddia etmişsiniz.’ (de)” (Kehf 18/48)

1.1.7.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ الْمُلَيْجِيُّ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ تَنَا
مَعْلَى بْنُ أَسَدٍ تَنَا وَهَيْبٌ عَنْ ابْنِ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ: يُحْشَرُ النَّاسُ عَلَى ثَلَاثِ طَرَائِقَ، رَاغِبِينَ وَرَاهِبِينَ، وَاثْنَانِ عَلَى بَعِيرٍ وَثَلَاثَةَ عَلَى بَعِيرٍ وَأَرْبَعَةَ عَلَى بَعِيرٍ
وَعَشْرَةَ عَلَى بَعِيرٍ، وَتَحْشَرُ بَوَائِبُهُمُ النَّارُ نُفَيْلٌ مَعَهُمْ حَيْثُ قَالُوا، وَتَبِيثٌ مَعَهُمْ حَيْثُ بَاتُوا، وَتُصْبِحُ مَعَهُمْ حَيْثُ
أَصْبَحُوا، وَتُمْسِي مَعَهُمْ حَيْثُ أَمْسُوا.

¹⁶⁵ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *ed-Da'avâtü'l-kebîr*, thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr (Kuveyt: Ğarâs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2009), 1/200.

¹⁶⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdulalî Abdülhamîd Hâmîd (Hind: Mektebetü'r-rüşd, 1423), 2/117.

¹⁶⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an.*, 6/174.

¹⁶⁸ Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî, *Za'ifu Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân* (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1422), 193.

Abdü'l-vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ma'lâ b. Esed ← Vüheyb ← İbn Tâvus ← Babası ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"İnsanlar üç şekilde toplanacaklardır. (Birinci grup) istekli olanlar ve korkulu olanlar; (ikinci grup) iki kişi, üç kişi, dört kişi ve on kişi bir devenin üstünde olanlar; (üçüncü grup) geriye kalanları ise cehennem toplayacaktır. Cehennem, onların istirahat ettiği yerde onlarla istirahat eder, gece kaldıkları yerde onlarla birlikte kalırlar, sabahladıkları yerde onlarla birlikte sabahlar, akşamladıkları yerde onlarla birlikte akşamlar."*¹⁶⁹

Beğavî, rivayeti aynı isnad ve metinle hem *Şerhu's-sünne*'de¹⁷⁰ hem de *Mesâbîhu's-sünne*'de *sıhâhlar* arasında rivayet etmiştir.¹⁷¹

Rivayet Buhârî'de aynı metinle ve senedi Ma'lâ b. Esed'den itibaren gelmektedir.¹⁷²

Müslim'de ise aynı metin ve Züheyr b. Harb ← Ahmed b. İshâk (ح) Muhammed b. Hâtim, Behz ← Vüheyb ← İbn Tâvus ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.¹⁷³

Kütüb-i Tis'a'da Buhârî ve Müslim haricinde yalnız Nesâî'de Muhammed b. Abdullâh b. Mübârek ← Ebû Hişâm ← Vüheyb ← İbn Tâvus ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve metinde "يحشر الناس يوم القيامة" ziyadesiyle gelmektedir.¹⁷⁴

Rivayet, metinleri aynı olmakla birlikte İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde Ahmed b. İshâk ← Vüheyb ← İbn Tâvus ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmaktadır.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/176.

¹⁷⁰ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/125.

¹⁷¹ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/526.

¹⁷² Buhârî, "Rikâk", 45.

¹⁷³ Müslim, "el-Cennetü ve Sıfâtu Ne'îmihâ ve Ehlihâ", 14.

¹⁷⁴ Nesâî, "Cenâiz", 118.

¹⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/87.

İbn Hibbân'da Abdullah b. Muhammed b. el-Müsennâ el-Medîni ← Abdullah b. Muâviye ← Vüheyb ← İbn Tâvus ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla¹⁷⁶ ve Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında gelmektedir.¹⁷⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayet hakkında Elbânî¹⁷⁸ ve İbn Hibbân'daki rivayet için Şuayb Arnavut *Sahîh*¹⁷⁹ demiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.7.2. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ الْمَلِجِيُّ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ تَنَا سَفِيَانُ تَنَا الْمُغِيرَةَ بْنِ النُّعْمَانَ حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ حَفَاءَ عُرَاةٍ غُرُلًا، ثُمَّ قَرَأَ، كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ، وَأَوَّلُ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ، وَإِنَّ نَاسًا مِنْ أَصْحَابِي يُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشِّمَالِ، فَأَقُولُ أَصْحَابِي أَصْحَابِي، فيقول: إنهم لن يرأوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ، فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ [عيسى ابن مريم] وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ إِلَى قَوْلِهِ: الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Kesîr ← Süfyân ← Muğîre b. Nu'mân ← Saîd b. Cübeyr.

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Muhakkak ki siz yalınayak, çıplak ve sünnetsiz bir şekilde (Allah'ın katında) toplanacaksınız.*” Sonra **‘İlk yaratmaya başladığımız gibi onları üzerimize bir va’ d olarak tekrar yoktan var ederiz. Biz bunu muhakkak ki yaparız.’** (Enbiya 21/104) ayetini okudu ve *‘Kıyamet günü ilk giydirilen İbrahim (a.s)’dir. Ashâbımdan bazı insanlar sol tarafa/cehenneme getirilir de; ashâbım, ashâbım derim. ‘Sen onlardan ayrıldıktan bu yana onlar dinlerinden dönüyorlar’ der. Ben de Sâlih kulun (İsâ b. Meryem) dediği gibi ‘Aralarında bulunduğum süre zarfında onların yaptıklarına*

¹⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 16/331.

¹⁷⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 1/546.

¹⁷⁸ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 2/1335.

¹⁷⁹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 16/331.

şahit idim.’; ‘Muhakkak sen izzet ve hikmet sahibisin.’ (*Mâide 5/117-118*)
derim.”¹⁸⁰

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de yer vermezken *Mesâbihu’s-sünne*’de *sihâh*lar arasında rivayet etmiştir.¹⁸¹

Buhârî’de, İbn Abbâs tarîkiyle farklı isnadlarla ve bazı metin farklılıklarıyla beraber beş yerde rivayet edilmiştir. Örneğin; “أصحابي” kelimesi yerine “أصحابي” ismi tasğîri kullanılması, “فَيَقُولُ: إِنَّهُمْ لَن يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مِنْذُ فَرَقْتَهُمْ” cümlesi ile “فَأَقُولُ كَمَا” cümlesinin takdim tehir edilmesi, bir rivayette “ذات اليمين و ذات الشمال” geçmesi, rivayetin sonunda “فَيُقَالُ: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أُخْدِتُوا بِعَدَاكَ” gibi ziyade ve farklılıklar mevcuttur.¹⁸²

Müslim’de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Vekî’ (ح) Ubeydullah b. Muâz ← Babası ← Şu’be (ح) Muhammed b. el-Müsennâ ve Muhammed b. Beşşâr ← Muhammed b. Ca’fer ← Şu’be ← Muğîre b. Nu’mân ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla rivayet edilmiş olup, yukarıdakilere benzer küçük metin farklılıkları vardır.¹⁸³

Tirmizî’de, Mahmud b. Ğaylân ← Ebû Ahmed ez-Zübeyrî ← Süfyân ← Muğîre b. Nu’mân ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla¹⁸⁴ ve farklı bir isnadla gelmektedir.¹⁸⁵

Ahmed b. Hanbel’de, Vekî’ ve İbn Ca’fer ← Şu’be ← Muğîre b. Nu’mân ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla¹⁸⁶ ve farklı bir isnadla¹⁸⁷ rivayet edilmiştir.

¹⁸⁰ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/176.

¹⁸¹ Beğavî, *Mesâbihu’s-sünne*, 3/526.

¹⁸² Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 10, 47; "Rikâk", 45; "Tefsiru'l-Kur’ân", 119, 213.

¹⁸³ Müslim, "Cennet ve Sıfâtu Neîmihâ ve Ehlihâ", 14.

¹⁸⁴ Tirmizî, "Sıfetu'l-kıyâme ve'r-rakâik ve'l-ver", 3.

¹⁸⁵ Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur’an", 72.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 4/9.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 4/136.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'inde yine İbn Abbâs'tan rivayetle aktarılmıştır.¹⁸⁸

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Vekî' ← Şu'be ← Muğîre b. Nu'mân ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıylar verilmiştir.¹⁸⁹

Nesâî'nin *es-Sünenü 'l-kübrâ*'sında iki yerde¹⁹⁰, Mevsilî'nin *Müsned*'inde¹⁹¹, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde¹⁹² ve Hâkim'in *Müstedrek*'inde¹⁹³ farklı isnadlarla ve yukarıda değindiğimiz şekilde bazı metin farklılıklarıyla gelmektedir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayet hakkında Tirmizî,¹⁹⁴ Şuayb Arnavut,¹⁹⁵ Mustafa Abdülkadir Atâ¹⁹⁶ ve Ahmed Muhammed Şakir *sahîh*¹⁹⁷ demiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.7.3. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ السَّرْحَسِيُّ أَنَا زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ السَّرْحَسِيِّ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُغَلِّسِ بِبَغْدَادٍ ثَنَا هَارُونَ بْنُ إِسْحَاقَ الْهَمْدَانِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو خَالِدٍ الْأَحْمَرُ عَنْ حَاتِمِ بْنِ أَبِي صَغِيرَةَ عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يُحْشَرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: عُرَاءَ حُفَاةٍ ، قَالَتْ: قُلْتُ وَالنِّسَاءُ؟ قَالَ: وَالنِّسَاءُ ، قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ نَسْتَجِي، قَالَ: يَا عَائِشَةُ الْأَمْرُ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ أَنْ يُهْمَهُمْ أَنْ يَنْظُرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ .

¹⁸⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed b. Abdülhasen et-Türkî (Mısır: Dâru hicr, 1419), 4/362.

¹⁸⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/86.

¹⁹⁰ Nesâî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, 10/90, 187.

¹⁹¹ Mevsilî, *el-Müsned*, 4/452.

¹⁹² İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 16/343.

¹⁹³ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/486.

¹⁹⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/194; 5/290.

¹⁹⁵ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 16/344.

¹⁹⁶ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/486.

¹⁹⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416), 3/47.

Ebü'l-Hasen es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed es-Serahsî ← Ebü'l-Kâsım Ca'fer b. Muhammed b. el-Muğallis ← Hârun b. İshak el-Hemezânî ← Ebü Hâlid el-Ahmer ← Hâtım b. Ebî Sağıra ← İbn Ebî Müleyke ← Kâsım b. Muhammed.

Hiz. Âişe (r.a) şöyle buyurmuştur: "Ey Allah'ın Resûlü insanlar kıyamet günü nasıl toplanacaklar? Dedim. 'Yalın ayak, çıplak (bir şekilde toplanacak)' dedi. 'Kadınlar da mı?' dedim. 'Evet, tabi ki kadınlar da' dedi. 'Utanırız ey Allah'ın Resûlü dedim.' dedi. 'Ey Âişe, durum onların birbirine bakmayı akıllarına getiremeyecek kadar çetindir' dedi.¹⁹⁸

Beğavî *Şerhu's-sünne*'de bu rivayetin senedindeki Ebü'l-Hasen es-Serahsî yerine Ebü'l-Hasen eş-Şîrazî ile nakilde bulunmuş,¹⁹⁹ bu durum farklı râvi algısı uyandırır da Şîraz Serahs'ta bir köy ismi olup²⁰⁰ iki râvi de aynı kişidir. *Mesâbîhu's-sünne*'de ise bu rivayete yer vermemiştir.

Buhârî'de, Kays b. Hafs ← Hâlid b. Hâris ← Hâtım b. Ebî Sağıra ← Abdullah b. Ebî Müleyke ← Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr ← Hiz. Âişe isnadıyla, 'Bunun onları ilgilendirmesinden daha çetindir' şeklinde farklılıkla²⁰¹ rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Züheyr b. Harb ← Yahyâ b. Saîd ← Hâtım b. Ebî Sağıra ← İbn Ebî Müleyke ← Kâsım b. Muhammed ← Hiz. Âişe isnadıyla, 'Kadınlar ve erkekler hepsi birbirine bakmaz mı ey Allah'ın Resûlü' şeklinde farklılıkla²⁰² gelmektedir.

Tirmizî'de, Abd b. Humeyd ← Muhammed b. el-Fadl ← Sâbit b. Yezîd ← Hilâl b. Habbâb ← İkrime ← İbn Abbâs isnadıyla, 'Bir kadın ey Allah'ın Resûlü birbirimizin avret kısmını görmez miyiz dedi' şeklinde farklılıkla²⁰³ yer verilmiştir.

¹⁹⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/177.

¹⁹⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/124.

²⁰⁰ Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min b. Abdü'l-hakk el-Bağdadi, *Merâsidü'l-utlâ' 'alâ esmâi'l-emkine ve'l-bikâ'* (Beyrut: Darü'l-cîl, 1412), 2/825.

²⁰¹ Buhârî, "Rikâk", 45.

²⁰² Müslim, "Cennet ve Sıfâtu Neîmihâ ve Ehlihâ", 14.

²⁰³ Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'an", 72.

Nesâî’de ise iki farklı yerde iki ayrı isnadla Hz. Âişe’den nakledilip, ‘Avretler nasıl olacak dedim’ ve ‘Kadınlar ve erkekler birbirine bakmaz mı ey Allah’ın Resûlü’ şeklinde farklılıkla gelmektedir.²⁰⁴

İbn Mâce’de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Ebû Hâlid el-Ahmer ← Hâtim b. Ebî Sağıra ← İbn Ebî Müleyke ← Kâsım b. Muhammed ← Hz. Âişe isnadıyla, “*Utandırılmayacak mı ey Allah’ın Resûlü*” şeklinde farklılıkla²⁰⁵ aktarılmıştır.

Ahmed b. Hanbel’de, Yahyâ ← Ebî Sağıra ← İbn Ebî Müleyke ← Kâsım b. Muhammed ← Hz. Âişe isnadıyla ve ‘Kadınlar ve erkekler birbirine bakmaz mı ey Allah’ın Resûlü’ şeklinde farklılıkla²⁰⁶ gelmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.8 49. ayet ile ilgili hadisler

وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ مَشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا حَاضِرًا وَلَا يَظُنُّ رَبُّكَ أَحَدًا. ﴿٤٩﴾

“Ve kitap ortaya konmuştur; suçluların, içinde yazılı olanlardan dolayı korktuklarını, ‘Eyvah halimize! Küçük-büyük demeden hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş!’ dediklerini görürsün. Ve yaptıklarını karşılarında bulurlar. Rabbin hiç kimseye zulmetmez.” (Kehf 18/49)

1.1.8.1. Hadis

أَخْبَرَنَا الْإِمَامُ أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ الْقَاضِي أَنبَأَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ عَبْدِ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ هَارُونَ الطَّيْسُفُونِيُّ أَنبَأَنَا أَبُو الْحَسَنِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ النَّرَابِيُّ أَنبَأَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ بَسْطَامٍ أَنبَأَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ سَيَّارِ الْقُرَشِيِّ ثَنَا يَوْسُفُ بْنُ عَدِي الْمَصْرِيِّ ثَنَا أَبُو ضَمْرَةَ أَنَسُ بْنُ عِيَّاضٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِيَّاكُمْ وَمُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ، فَإِنَّمَا مَثَلُ مُحَقَّرَاتِ الدُّنُوبِ مَثَلُ

²⁰⁴ Nesâî, “Cenâiz”, 118.

²⁰⁵ İbn Mâce (ts.), “Zühd”, 33.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 40/309.

قَوْمٍ نَزَلُوا بَطْنَ وَاِدٍ فَجَاءَ هَذَا بِعُودٍ وَجَاءَ هَذَا بِعُودٍ وَجَاءَ هَذَا بِعُودٍ، فَأَنْصَجُوا خُبْرَهُمْ ، وَإِنَّ مُحَقَّرَاتِ الذُّنُوبِ لَمُوبِقَاتٌ.

İmam Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebü'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed b. Hârûn et-Taysefûnî ← Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed et-Türâbî ← Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Amr b. Bestâm ← Ebü'l-Hasen Ahmed b. Seyyâr el-Kuraşî ← Yusuf b. Adıyy el-Mısrî ← Ebû Damra Enes b. İyaz ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd.

Ebu Hâzim, Sehl b. Sa'd'dan başkasından duymadım dedi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etti: “*Küçük günahlardan sakınınız. Küçük günahların durumu, bir vadinin ortasına inen, birisi bir dal parçası diğeri bir dal parçası bir diğeri de dal parçası getirerek yemeklerini pişiren kavmin durumu gibidir. Küçük günahlar (insanı) helak eder.*”²⁰⁷

Beğavî, *Şerhu's-sünne*'de aynı isnadla naklettiği²⁰⁸ bu rivayete *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Ahmed b. Hanbel'de Enes b. İyaz'dan itibaren aynı isnadla²⁰⁹ ve İbn Mes'ud'dan farklı bir tarikle²¹⁰ rivayet edilmiştir.

Ma'mer b. Râşid'in *Câmî*'inde Abdürrezzak ← Ma'mer ← Ebû İshak ← Abdurrahman b. Yezîd ← İbn Mes'ûd isnadıyla gelen rivayette Beğavî'den farklı olarak ‘*birisi kemik, birisi kemre, birisi dal parçası getirir*’ ifadesi yer almaktadır.²¹¹

Rûyânî'nin (ö. 307/919-20) *Müsned*'inde, İbn Ebî İshâk ← Züheyr b. Harb ← Enes b. İyaz ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd isnadıyla, ‘küçük günahlar işlenirse, sahibini helak eder’ şeklindeki metin farklılığıyla gelmektedir.²¹²

²⁰⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/177.

²⁰⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/399.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 37/466.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 6/367.

²¹¹ Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî, *el-Câmî*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî (Beirut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403), 11/184.

²¹² Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, *el-Müsned*, thk. Eymen Ali Ebû Yemânî (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 1416), 2/216.

Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında, Muhammed b. Abbâs el-Ahram ← Abdulvehhab b. Abdulkhakem el-Verrâk ← Enes b. İyaz ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd isnadıyla gelmiş olup Abdulvehhab'ın *teferrüd*²¹³ ettiğini söylemiş²¹⁴, aynı isnadla *el-Mu'cemü's-sağîr*'de²¹⁵ ve farklı bir isnadla *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de²¹⁶ rivayet edilmiştir.

Beyhakî *Şu'abü'l-îmân*'ında, Ebû Tâhir el-Fakîh ← Hâcib b. Ahmed ← Muhammed b. Hammâd ← Enes b. İyaz ← Ebû Hâzim ← Sehl b. Sa'd isnadıyla, 'küçük günahlar işlenirse, sahibini helak eder' şeklindeki metin farklılığıyla gelmektedir.²¹⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Heysemî *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde isnadsız olarak rivayet etmiş ve müellif Ahmed b. Hanbel'in rivayetindeki *ricâl* için *sahîh* demiştir.²¹⁸

Ahmed b. Hanbel'den Enes b. İyaz'dan itibaren aynı isnadla gelen rivayet için Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid şeyhaynın şartlarına uyduğunu, râvilerinin *sika* olup isnadın *sahîh* olduğunu söylemiştir.²¹⁹

Elbânî rivayet hakkında şeyhaynın şartlarına göre isnadın *sahîh* olduğunu söylemiştir.²²⁰

Muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

²¹³ Teferrüd; Bir hadisi rivayette tek kalmak, bir hadisi tek başına rivayet etmek. Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 2011, 315; ayrıca bk. Salahattin Polat, "Ferd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/368,369.

²¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/219.

²¹⁵ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr (Beyrut, Umman: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru Ammâr, 1405), 2/129.

²¹⁶ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1415), 6/165.

²¹⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 9/406.

²¹⁸ Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*, thk. Hüsameddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1414), 10/190.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 37/467.

²²⁰ Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha ve şey'un min fikhîhâ ve fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1415), 1/745.

1.1.9. 50. ayet ile ilgili hadisler

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا. (٥٠)

“Bir vakit meleklere, ‘Âdem’e secde edin’ demiştik; İblîs hariç hepsi secde etti. O cinlerdendi, rabbinin emrinden çıktı. Şimdi siz, benim dışımda onu ve soyunu dost mu edineceksiniz? Halbuki onlar düşmanınızdır. Zalimler adına ne kötü bir bedel!” (Kehf 18/50)

1.1.9.1 Hadis

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِنْ لِلْوَضُوءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ. فَاتَّقُوا
وَسَوَاسَ الْمَاءِ.

Ubey b. Ka’b’dan, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “*Abdestin Velehân denilen bir şeytani vardır. Suyun vesvesesinden sakınınız.*”²²¹

Beğavî bu rivayeti *Şerhu’s-sünne*’de²²² ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de²²³ *sihâhlar* arasında rivayet etmiştir.

Tirmizî bu rivayeti Muhammed b. Beşşâr ← Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ← Hârice b. Mus’ab ← Yunus b. Ubeyd ← Hasan ← Utey b. Damra es-Sa’dî ← Ubey b. Ka’b isnadıyla ve aynı metinle nakletmiştir.²²⁴

İbn Mâce ise Tirmizî’deki isnad ve metinle rivayet etmiştir.²²⁵

Ahmed b. Hanbel’de, Abdullah ← Muhammed b. el-Müsennâ ← Ebû Dâvûd ← Hârice b. Mus’ab ← Yunus b. Ubeyd ← Hasan ← Utey ← Ubey isnadı ve aynı metinle aktarılmıştır.²²⁶

²²¹ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/179.

²²² Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 2/53.

²²³ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 1/211.

²²⁴ Tirmizî, “Tahâret”, 43.

²²⁵ İbn Mâce (ts.), “Tahâret ve Sünenüha”, 48.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 35/160.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî' de, Ebû Dâvûd ← Hârice b. Mus'ab ← Yunus b. Ubeyd ← Hasan ← Utey es-Sa'dî ← Ubey b. Ka'b isnadı ve aynı metinle gelmektedir.²²⁷

Ebû Ubeyd'in (ö. 224/838) *Tuhûr*'unda, Muhammed ← Halef b. Hişâm ← Ebû Şihâb ← Süfyân isnadı ve 'Abdestin şeytanına Velehân denir' şeklinde rivayet edilmektedir.²²⁸

İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Sahîh* 'inde, Tirmizî'deki sened ve aynı metinle gelmektedir.²²⁹

Hâkim'in *Müstedrek'inde*²³⁰, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* 'sında²³¹, Makdisî'nin (ö. 643/1245) *el-Ehâdisü'l-Muhtâre* 'sinde iki farklı isnadla²³² rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* 'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif *Şerhu's-sünne* 'deki rivayet için *isnadı zayıf*²³³, *Mesâbîhu's-sünne* 'deki rivayet için de *zayıf*²³⁴ demiştir.

Tirmizî, Hârice b. Mus'ab dışında başka birinden geldiğinin bilinmediği, Hârice'nin de kavî olmadığını söyleyerek rivayet hakkında *garîb, isnadı kavî*²³⁵ değil demiştir.²³⁶

²²⁷ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/442.

²²⁸ el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *et-Tuhûr*, thk. Hasan Mahmud Selman (Cidde: Mektebetü's-sahâbe, 1414), 140.

²²⁹ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî, *Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 1/63.

²³⁰ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/267.

²³¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/303.

²³² Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed es-Sa'dî el-Makdisî, *el-Ehâdisü'l-muhtâre evi'l-Müstahrec mine'l-Ehâdisi'l-Muhtâra mimma lem Yuhrichü'l-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Beyrut, Lübnan: Dâru hadr, 1420), 4/16,17.

²³³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 2/53.

²³⁴ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 1/211.

²³⁵ Kavî; Hz. Peygamber'e (s.a.s) ait olma ihtimali, olmama ihtimalinden daha çok olan hadis. Buna göre sahîh ve hasen hadis yerine kullanılan bir ıstılahdır. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 2011, 148 Ayrıca bk. Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, 188.

²³⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, 1/112.

İbn Mâce'nin muhakkikleri Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabelli ve Abdullatif Hırzullah *isnadı çok zayıftır* demişlerdir.²³⁷

Mustafa A'zamî rivayet hakkında isnadının *zayıf*, Hârice b. Mus'ab'ın *kezzabları tedlis ettiğini* ve *metrûk* olduğunu söylemiştir.²³⁸

Abdûlmelik b. Abdullah b. Dehîş iki farklı isnad için de çok *zayıf*²³⁹ demiştir.²⁴⁰

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere binâen *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.9.2. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْقَاهِرِ أَنبَأَنَا عَبْدُ الْغَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى الْجُلُودِيِّ أَنبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ أَنبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ ثَنَا يَحْيَى بْنُ خَلْفِ الْبَاهِلِيِّ أَنبَأَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ سَعِيدِ الْجَرِيرِيِّ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ أَنَّ عَثْمَانَ بْنَ أَبِي الْعَاصِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ صَلَاتِي وَقِرْآئَتِي يُلْبِسُهَا عَلَيَّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَلِكَ شَيْطَانٌ يُقَالُ لَهُ خَنْزَبٌ، فَإِذَا أَحْسَسْتَهُ فَتَعَوَّذْ بِاللَّهِ مِنْهُ، وَاتَّقِ عَنْ يَسَارِكَ ثَلَاثًا، قَالَ فَفَعَلْتُ ذَلِكَ فَأَدَّهَبَهُ اللَّهُ عَنِّي.

İsmail b. Abdulkâhir ← Abdülğâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsâ el-Cülûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Yahya b. Halef el-Bâhilî ← Abdü'l-A'lâ ← Saîd el-Cerîrî.

Ebü'l-Alâ'nın naklettiğine göre, “Osman b. Ebi'l-Âs Hz. Peygamberin yanına geldi ve ‘Ey Allahın Resûlü, şeytan benimle namazım ve kıraatim arasına girdi ve kıraatimi karıştırıyor. Allah’ın Resûlü, “*Bu kendisine Hanzeb denilen şeytandır. Onu hissettiğin zaman ondan Allah’a sığın ve soluna üç defa tükür.*” dedi. ‘Bunu yaptım ve Allah şeytanı benden giderdi’ dedi.”²⁴¹

²³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1430), 1/270.

²³⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 1/63.

²³⁹ Zayıf; sahih veya hasen hadisler için gerekli özelliklerden en az birini taşımayan, dolayısıyla hasen mertebesine ulaşamayan rivayetlere denir. Mahmut Demir - Mehmet Emin Özaşar, “Zayıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/157-160. Bu kavramla ilgili detaylı bilgi için bk. Altuntaş, Fatma Betül, Aşırı/Çok Zayıf Hadis: Tarihsel Bir Kavram Analizi, *Diyanet İlmî Dergi [Diyanet İşleri Reisliği Yıllığı]*, 2019, cilt: LV, sayı: 4, s. 1047-1063.

²⁴⁰ Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 4/17.

²⁴¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/180.

Beğavî bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de rivayet etmemiştir.

Müslim'de, Yahya b. Halef el-Bâhilî'den itibaren aynı isnadla ve aynı metinle gelmektedir.²⁴²

Ahmed b. Hanbel'de, İsmail b. İbrahim ← el-Cerîrî ← Ebü'l-Alâ isnadı ve aynı metinle rivayet edilmiştir.²⁴³

Abdürrezzâk'ın (ö. 211/286-27) *Musannef*'inde iki yerde Sevrî ← Saîd el-Cerîrî ← Yezîd b. Abdullah b. eş-Şuceyrî ← Osman b. Ebi'l-Âs isnadıyla ve aynı metinle gelmektedir.²⁴⁴

Ebû Ubeyd'in *et-Tuhûr*'unda, Mervezî ← Halef ← Hâlid ← el-Cerîrî ← Ebü'l-Alâ ← Osman b. Ebi'l-Âs isnadıyla ve aynı metinle yer verilmiştir.²⁴⁵

İbn Ebû Şeybe'de, bir yerde Ebû Bekr ← Ebû Üsâme ← el-Cerîrî ← Ebü'l-Alâ ← Osman b. Ebi'l-Âs isnadıyla²⁴⁶, ikinci yerde aynı isnad Ebû Üsâme'den itibaren²⁴⁷ ve her iki rivayet de aynı metinle aktarılmıştır.

Abd b. Humeyd'in (ö. 249/863-64 *Müntehab*'ında iki farklı isnadla ve metinlerden birisi yukarıdaki metinle aynı ve diğesinde bazı farklılıklarla gelmektedir.²⁴⁸

Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında İbrahim b. Ebû Dâvûd ← Ebû Amr el-Havdî ← Hâlid b. Abdullah el-Vâsitî ← Cerîrî ← Yezîd b. Abdullah ← Mutarrif ← Osman isnadıyla ve metinde 'sana geldiği zaman onu kovala' şeklindeki

²⁴² Müslim, "Selâm", 25.

²⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 29/429.

Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 2/84.²⁴⁴ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 2/84, 499.

²⁴⁵ Ebû Ubeyd, *et-Tuhûr*, 140.

²⁴⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 5/51.

²⁴⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/76.

²⁴⁸ Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), *el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humeyd*, thk. Mustafa el-'Adevi (Dâru Belensiyye, 1423), 1/309.

metin farklılığıyla²⁴⁹, diğer yerde İbn Ebî Meryem ← el-Firyâbî ← Süfyân ← el-Cerîrî ← Yezîd b. Abdullah b. eş-Şihhîr ← Osman isnadıyla ve aynı metinle rivayet edilmiştir.²⁵⁰

İki farklı isnad ve aynı metinle *el-Mu'cemü'l-kebîr*'de²⁵¹ ve *el-Müstedrek*'te²⁵², ayrıca Ebû Avâne İsferyânî'nin *Müstahrec*'inde farklı isnatlarla birden fazla yerde rivayet edilmiştir.²⁵³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Muhammed b. Mahmûd b. İbrahim el-Atiyye rivayet hakkında *isnadı sahîh* demiştir.²⁵⁴

Elbânî de rivayet için *sahîh* hükmünü vermiştir.²⁵⁵

Rivayet hakkında güvenilir hadis eserlerinde rivayet edilmesi ve olumsuz bir değerlendirme olmadığı için *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.9.3. Hadis

وَأَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْفَاهِرِ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْعَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَيْسَى الْجُلُودِيُّ تَنَا إِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ سَفْيَانَ أَنْبَأَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ تَنَا أَبُو كَرِيبٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ أَنْبَأَنَا أَبُو معاوية تَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي سَفْيَانَ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ إِبْلِيسَ يَضَعُ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ ثُمَّ يَبْعَثُ سَرَايَاهُ، فَأَذْنَاهُمْ مِنْهُ مَنْزِلَةً أَعْظَمُهُمْ فِتْنَةً، يَجِيءُ أَحَدُهُمْ فَيَقُولُ: فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا، فَيَقُولُ: مَا صَنَعْتَ شَيْئًا، قَالَ: ثُمَّ يَجِيءُ أَحَدُهُمْ فَيَقُولُ: مَا تَرَكَتُهُ حَتَّى فَرَّقْتُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَمْرَائِهِ، قَالَ: فَيُدْنِيهِ مِنْهُ وَيَقُولُ: نَعَمْ أَنْتَ. قَالَ الْأَعْمَشُ أَرَاهُ قَالَ: فَيَلْتزِمُهُ.

²⁴⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdi el-Hacrî el-Misrî et-Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, thk. Şuayb el-Arnaût (Müessesetü'r-risâle, 1415), 1/344.

²⁵⁰ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 1/345.

²⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9/52, 53.

²⁵² Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 4/244.

²⁵³ Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferyânî, *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhrec 'alâ Sahîhi Müslim*, thk. Heyet (Suudi Arabistan: el-Câmi'atü'l-islâmiyye, 1435), 17/410-412.

²⁵⁴ Muhammed b. Mahmûd b. İbrahim el-Atiyye, *el-İntibâh limâ kâle'l-Hâkim ve lem yuharrecâhu ve hüve fî ehadihimâ ev ruviyâ* (Suriye: Dâru'n-nevâdir, 1428), 403.

²⁵⁵ İbn Teymiyye, *el-Kelimü't-tayyib*, 1/123; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, 1/29.

İsmail b. Abülkâhir ← Abdülğâfir b. Muhammed ← Muhammed b. Îsâ el-Cülûdî
← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Küreyb Muhammed
b. ‘Alâ ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Ebû Süfyân.

Câbir b. Abdillâh’tan, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İblis tahtını suyun üzerine kurduktan sonra askerlerini/ordusunu gönderir. Askerleri arasında fitnessi en büyük olan, konum bakımından kendisine en yakındır. Askerlerin biri gelir ve ‘böyle böyle yaptım der’, İblis de ‘bir şey yapmış değilsin’ der. Sonra o askerden başka bir asker gelir, ‘Karısıyla arasını bozuncaya kadar onu bırakmadım’ der. İblis o askeri kendisine yaklaştırır, ‘Evet, sen (iyi bir asker) sin.’ der. A’meş: ‘Ona sarılır, kucaklar’ dedi.”²⁵⁶

Beğavî bu rivayeti aynı metin ve isnadla *Şerhu’s-sünne*’de²⁵⁷, ayrıca *Mesâbîhu’s-sünne*’de²⁵⁸ *sihâh*lar arasında rivayet etmiştir.

Müslim’de, Ebû Küreyb Muhammed b. ‘Alâ ve İshâk b. İbrahim ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadı ve aynı metinle gelmektedir.²⁵⁹

Ahmed b. Hanbel’de, senedi Ebû Muâviye’den itibaren yukarıdaki senedle aynı ve *râvi* ziyadeleri hariç aynı metinle rivayet edilmiştir.²⁶⁰

Abd b. Humeyd’in *el-Müntehab*’ında, İbn Ebî Şeybe ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadı ve aynı metinle aktarılmıştır.²⁶¹

Beyhakî’nin *Şu ‘abü’l-îmân*’ında, Ebû Abdullah el-Hâfız ve Ebû Saîd b. Mûsâ ← Ebû’l-Abbâs b. Esam ← Ahmed b. Abdülcebbâr ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadı ve aynı metinle yer verilmiştir.²⁶²

²⁵⁶ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/180.

²⁵⁷ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 14/410.

²⁵⁸ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 1/130.

²⁵⁹ Müslim, "Sıfetu’l-Kıyâme ve’l-Cenne ve’n-Nâr", 16.

²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 22/274.

²⁶¹ Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî), *el-Müntehab min Müsnedi ‘Abd b. Humeyd*, thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî - Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî (Kahire: Mektebetü’s-sünne, 1408), 316.

²⁶² Beyhakî, *Şu ‘abü’l-îmân*, 11/165.

Kenzü'l-'ummâl'de de aynı metinle rivayet edilmiştir.²⁶³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif rivayet hakkında *Şerhu's-sünne*'de *sahîh* olduğunu söylemiştir.²⁶⁴

Şuayb Arnavut ve Adil Mürşid isnadın Müslim'in şartlarına göre *kavî, ricâlinin* Ebû Süfyân hariç *şeyhayn ricâli ve sika* olduğunu söylemiştir.²⁶⁵

es-Sirâcü'l-münîr'de rivayete *sahîh* denmiş²⁶⁶ ve Ebû İshak el-Huveynî de *sahîh* demiştir.²⁶⁷

Rivayet hakkında *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.10. 54. ayet ile ilgili hadisler

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا. ﴿٥٤﴾

“Andolsun biz bu Kur'an'da insanlara her türlü misali farklı farklı şekillerde vermişizdir. İnsan tartışmaya çok düşkündür.” (Kehf 18/54)

1.1.10.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَوْسُفَ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ أَنبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ أَنَّ الْحُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَلِيًّا أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَرَقَهُ وَفَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً فَقَالَ: أَلَا تَصْلِيَانِ؟ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَنْفُسَنَا بِيَدِ اللَّهِ فَإِذَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَنَا بَعَثَنَا، فَانصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْنَا لَهُ ذَلِكَ وَلَمْ يَرْجِعْ إِلَيَّ شَيْئًا، ثُمَّ سَمِعْتُهُ وَهُوَ مُوَلِّ يَضْرِبُ فَخَذَهُ وَهُوَ يَقُولُ: وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا.

²⁶³ Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ (Müessetü'r-risâle, 1401), 9/662.

²⁶⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/410.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 22/275.

²⁶⁶ Süyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 613, 614.

²⁶⁷ Ebû İshak el-Huveynî, *el-Müntehab bi silsiletü'l-ehâdîssi's-sahîha* (Mısır: Mektebetü dâri İbn Abbas, ts.), 2/437.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yûsuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali.

Ali şöyle demiştir: Allah'ın Resûlü bir gece Ali ve kızı Fâtıma'nın kapısını çaldı ve "Namaz kılmaz mısınız?" dedi. 'Nefislerimiz Allah'ın elindedir. Bizi uyandırmak isterse uyandırır.' dedim. Böyle deyince Allah'ın Resûlü bir şey demeden doğrudan uzaklaştı. Dönüp giderken dizine vurarak, '**İnsan tartışmaya çok düşkündür.**' (Kehf 18/54) derken duydum.²⁶⁸

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî'de, Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali b. Ebî Tâlib isnadı,²⁶⁹ Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Zührî (ح) Muhammed b. Selâm ← 'Attâb b. Beşîr ← İshâk ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali b. Ebî Tâlib isnadı,²⁷⁰ Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Zührî (ح) İsmail ← Abdülhamid ← Süleyman ← Muhammed b. Ebî Atîk ← İbn Şihâb ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali isnadıyla,²⁷¹ aralarında 'siz ikiniz namaz kılmaz mısınız' şeklinde ikil ve çoğul siğa farklılığı ve 'gece' lafzının olup olmaması gibi farklılıklarla üç farklı yerde rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Kuteybe b. Saîd ← Leys ← Ukayl ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali b. Ebî Tâlib isnadıyla gelmektedir.²⁷²

Nesâî'de, Müslim'deki aynı isnadla aktarılmıştır.²⁷³

Ahmed b. Hanbel'de, Abdullah ← Kuteybe b. Saîd ← Leys ← Ukayl ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali b. Ebî Tâlib isnadıyla²⁷⁴ ve Ebü'l-Yemân

²⁶⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/182.

²⁶⁹ Buhârî, "Teheccüd", 5.

²⁷⁰ Buhârî, "el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne", 18.

²⁷¹ Buhârî, "Tevhid", 31.

²⁷² Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîn ve kasruha", 206.

²⁷³ Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl ve Tetavvu'u'n-Nehâr", 5.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 2/17.

← Şuayb ← Zührî ← Ali b. Hüseyin ← Hüseyin b. Ali ← Ali b. Ebî Tâlib isnadıyla²⁷⁵ gelmektedir.

Ayrıca İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde²⁷⁶, *es-Sünenü'l-kübrâ*'da²⁷⁷, *Hilyetü'l-evliyâ*'da²⁷⁸, *Şerhu müşkili'l-âsâr*'da²⁷⁹ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib Babası isnadıyla rivayet etmiştir.²⁸⁰

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.11. 60. ayet ile ilgili hadisler

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهِهِ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا. (٦٠)

“Bir vakit Mûsâ genç adamına, ‘Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça veya yıllarca yürümedikçe durmayacağım’ demişti.” (Kehf 18/60)

1.1.11.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَّنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَّنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ ثَنَا الْحَمِيدِيُّ ثَنَا سَفِيَانُ ثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ نَوْفًا الْكَلْبِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَىٰ صَاحِبَ الْخَضِرِ لَيْسَ هُوَ مُوسَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَذِبٌ عَدُوُّ اللَّهِ حَدَّثَنَا أَبِي بْنُ كَعْبٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّ مُوسَىٰ قَامَ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَسُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ: أَنَا، فَعَنْبَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَرِدْ الْعِلْمَ إِلَيْهِ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَّ لِي عَبْدًا بِمَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ، هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ، قَالَ مُوسَىٰ: يَا رَبِّ فَكَيْفَ لِي بِهِ؟ قَالَ: تَأْخُذُ مَعَكَ حُوْتًا فَتَجْعَلُهُ فِي مَكْتَلٍ فَحَيْثُ مَا فَقدت الحوت فهو ثمة، فَأَخَذَ حُوْتًا فَجَعَلَهُ فِي مَكْتَلٍ ثُمَّ انْطَلَقَ وَانْطَلَقَ مَعَهُ فَتَاهُ يُوشَعَ بْنَ نُونَ، حَتَّىٰ إِذَا أَتَى الصَّخْرَةَ وَضَعَا رُؤُوسَهُمَا فَتَاهَا، وَاضْطَرَبَ الْحُوْتُ فِي الْمَكْتَلِ فَخَرَجَ مِنْهُ فَسَقَطَ فِي الْبَحْرِ، فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا وَأَمْسَكَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَنِ الْحُوْتِ جَزِيَةَ الْمَاءِ فَصَارَ عَلَيْهِ مِثْلُ الطَّاقِ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ نَسِيَ صَاحِبَهُ أَنْ يُخْبِرَهُ بِالْحُوْتِ، فَانْطَلَقَا بِوَيْةٍ يَوْمَهُمَا وَلَيْلَتَهُمَا حَتَّىٰ إِذَا كَانَ مِنَ الْغَدِ، فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ أَتَيْنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، قَالَ: وَلَمْ يَجِدْ مُوسَىٰ النَّصَبَ حَتَّىٰ جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ بِهِ، وَقَالَ لَهُ فَتَاهُ: أَرَأَيْتَ إِذْ أَوْينَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوْتَ وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ

²⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 2/233.

²⁷⁶ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2/179.

²⁷⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/120; 10/158.

²⁷⁸ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 3/143.

²⁷⁹ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 12/221.

²⁸⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/178.

أَذْكُرُهُ، وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا، قَالَ: فَكَانَ لِلْحَوْتِ سَرَبًا وَلِمُوسَى وَلِفَتَاهُ عَجَبًا، وَقَالَ مُوسَى: ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ نَطْلِبُهُ، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا، قَالَ: رَجَعَا يُقْصَصَانِ آثَارَهُمَا حَتَّىٰ آتَيْتَهُمَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِذَا رَجُلٌ مُسَجًى بِثَوْبٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى، فَقَالَ الْخَضِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَأَنْتَىٰ بِأَرْضِكَ السَّلَامَ، فَقَالَ لَهُ: أَنَا مُوسَى، قَالَ: مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَتَيْتُكَ لِتُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا، قَالَ: إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، يَا مُوسَى إِنِّي عَلَىٰ عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَمْنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَىٰ عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ عِلْمِكَ اللَّهُ لَا أَعْلَمُهُ، فَقَالَ مُوسَى: سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، فَقَالَ لَهُ الْخَضِرُ: فَإِنْ أَتَيْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا، فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَىٰ سَاحِلِ الْبَحْرِ فَمَرَّتْ سَفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمْ، فَعَرَفُوا الْخَضِرَ فَحَمَلُوهُمْ بِغَيْرِ نَوْلٍ، حَتَّىٰ إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ لَمْ يَفْجَأْ إِلَّا وَالْخَضِرُ قَدْ قَلَعَ لَوْحًا مِنْ أَلْوَابِ السَّفِينَةِ بِالْقُدُومِ، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: قَوْمٌ قَدْ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ عَمَدَتْ إِلَىٰ سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقَتْهَا لِتُغْرَقَ أَهْلُهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا، قَالَ: أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا؟ قَالَ: لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عَسْرًا، قَالَ: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَكَانَتْ الْأُولَىٰ مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا وَالْوَسْطَىٰ شَرْطًا وَالثَّلَاثَةُ عَمَدًا، قَالَ: وَجَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَىٰ حَرْفِ السَّفِينَةِ فَفَقَرَ فِي الْبَحْرِ نَقْرَةً فَقَالَ لَهُ الْخَضِرُ: مَا نَقَصَ عِلْمِي وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إِلَّا مِثْلُ مَا نَقَصَ هَذَا الْعُصْفُورُ مِنْ هَذَا الْبَحْرِ، ثُمَّ خَرَجَا مِنَ السَّفِينَةِ فَبَيْنَمَا هُمَا يَمْشِيَانِ عَلَىٰ السَّاحِلِ إِذْ أَبْصَرَ الْخَضِرُ غُلَامًا يَلْعَبُ مَعَ الْغُلَامَانِ فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ فَاقْتَلَعَهُ بِيَدِهِ وَقَتْلَهُ، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: أَقْتَلْتَ نَفْسًا رَكِيئَةً بِغَيْرِ نَفْسٍ، لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا، قَالَ: أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا؟ قَالَ: وَهَذِهِ أَنْتَ مِنَ الْأُولَىٰ، قَالَ: إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا، فَانْطَلَقَا حَتَّىٰ إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَا أَهْلُهَا فَأَبُوا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا، فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ، قَالَ: كَانَ مَائِلًا، فَقَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ، فَقَالَ مُوسَى: قَوْمٌ أَتَيْنَاهُمْ فَلَمْ يُطْعَمُوا وَلَمْ يُصَيِّفُونَا لَوْ شِئْتَ لَاتَّخَذْتَ عَلَيْهِمْ أَجْرًا، قَالَ: هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ، إِلَىٰ قَوْلِهِ: ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَوَدِدْنَا أَنَّ مُوسَى كَانَ صَبْرًا حَتَّىٰ يُقْصَ عَلَيْنَا مِنْ خَيْرِ هُمَا.

← Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Humeydî ← Süfyân ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr.

Saîd b. Cübeyr şöyle anlatmıştır: İbn Abbâs'a Nevf el-Bikâli İsrailoğullarının nebisi olan Mûsâ'nın (a.s.), Hızır'ın (a.s.) arkadaşı olan Mûsâ olmadığını söylüyor dedim. Bunun üzerine "Allah'ın düşmanı yalan söylemiş. Ben Übey b. Kâ'b'ı "Ben Allah'ın Resûlü'nü şöyle derken duydum" dediğini işittim. (Ve şunu anlattı.)

Mûsâ (a.s.) İsrailoğullarının arasında konuşmak için ayağa kalktı da "İnsanlardan hangisi daha bilgilidir?" diye soruldu. Mûsâ, ben dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu uyardı. Çünkü bilgiyi Allah'a nispet etmemişti. Allah ona: İki denizin birleşim noktasında benim bir tane kulum var, o kulum daha bilgilidir, diye vahyetti.

Mûsâ, Ey Rabbim o kulunla buluşmamın yolu nedir? diye sordu. Mûsâ'ya "Sepetin içine balık koy. O, balığı kaybettiğin yerdedir" dedi. Balığı aldı ve bir sepete koydu, beraberinde hizmetçisi ile oradan ayrıldı. Bu kişi de Yûşâ' b. Nûn idi. Sonunda kayaya vardılar. Kayanın olduğu yerde Mûsâ ve arkadaşı/hizmetçisi uyudular. Bu esnada sepetteki balık hareket ederek sepetten çıktı. Denize düştü. Allah suyun akıntısını durdurdu ve kemer gibi oldu. Uyandıklarında arkadaşı/hizmetçisi balığı ona haber etmeyi unuttu. Geriye kalan gün ve gecede yürüdüler. Mûsâ'nın arkadaşı/hizmetçisi ona haber etmeyi unutmuştu. Mûsâ ertesi gün arkadaşı/hizmetçisine, "Sabah yemeğimizi/kahvaltımızı getir. Bu yolculuk sebebiyle yorgun düştük." dedi. Ama emrolunduğu o yeri geçinceye kadar yorulmadı. Hizmetçi, "Gördün mü, kayaya sığındığımız sırada ben balığı unutmuşum. Onu sana hatırlatmayı ancak şeytan unutturdu. Ve denizde şaşılacak bir şekilde yolunu tutup gitti." dedi. Mûsâ "İşte bizim istediğimiz/aradığımız buydu." dedi. Bunun üzerine hemen izlerini takip ederek geriye döndüler. Kayaya ulaşınca kadar kendi izlerini takip ettiler. Orada elbiseye bürülü bir adam vardı. Mûsâ ona selâm verdi. Hızır ona, "Senin bu beldende selâm ne gezer." dedi. Ben Mûsâ'yım! Benî İsrail'in Mûsâ'sı mı? Evet! Sana öğretilen rüşdü/bilgiyi bana öğretmen için geldim! Sen benimle sabredemezsin! Ey Mûsâ ben Allah'ın ilminden bir ilim üzereyim ki, sen onu bilmezsin, sen de Allah'ın ilminden bir ilim üzeresin ki, ben onu bilmem dedi. Mûsâ ona, İnşallah beni sabırlı olarak göreceksin, sana hiçbir işinde karşılık vermeyeceğim dedi. Hızır, eğer bana tabi olacaksan ben sana bir şey demedikçe bana bir şey sormayacaksın. Ardından Hızır ve Mûsâ deniz sahilinden yürüyerek yola koyuldular. Yanlarına bir gemi uğradı. Bunlar kendilerini gemiye almaları hususunda gemicilerle konuştular, gemiciler Hızır'ı tanıdılar. Ve ikisini de ücretsiz olarak taşıdılar. Derken Hızır geminin tahtalarından birini söktü. Bunun üzerine Mûsâ ona, Bir cemaat bizi parasız gemilerine bindirdiler. Sen onların gemisine kastederek yolcularını boğmak için deldin. Gerçekten çok büyük bir iş yaptın, dedi. Hızır, ben sana benimle beraber sabra güç yetiremezsin demedim mi? dedi. Mûsâ, unuttuğumdan dolayı bana çıkışma. Bu işimde bana güçlük de çıkarma, dedi. Hz. Peygamber "birincisi unutmayla, ikincisi şartla, üçüncüsü kasıtlı oldu" dedi. Sonra bir serçe gelip geminin bir kenarına kondu. Ardından denizden bir yudum su içti. Bunun üzerine Hızır Mûsâ'ya; "Allah'ın ilmi karşısında senin ve benim ilmim, şu serçenin deniz suyundan aldığı miktar kadardır," dedi. Sonra ikisi birden gemiden indiler.

Sahilde yürürken Hızır, arkadaşlarıyla oynayan bir çocuk gördü. Sonra onun kafasından tuttu, eliyle kafasını kopardı ve onu öldürdü. Bunun üzerine Hz. Mûsâ: "Ne yaptın? Masum ve günahsız bir canı, bir can karşılığında olmaksızın mı öldürdün? Doğrusu kötü bir iş yaptın!" dedi. Hızır da şöyle karşılık verdi: Ben sana, benimle beraber sabredemezsin, demedim mi? Mûsâ'nın bu sorusu, bir öncekine göre daha az mazur görülecek bir husustu. Bundan dolayı o şöyle dedi, eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme. Artık tarafımdan dilenecek son özre ulaştın. Hızır ve Mûsâ tekrar yola koyuldular. Sonunda bir köy halkına gelip onlardan yemek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmek istemedi. Orada yıkılmak üzere bir duvar gördüler. Yıkılmaya meyilli dedi. Bunun üzerine Hızır duvarı eliyle düzeltti. Mûsâ: "Biz bu insanlara geldik. Bize ne yemek verdiler ne bizi misafir ettiler. İsteseydin, elbet buna karşılık bir ücret alırdın," dedi. Hızır da: "İşte seninle ayrılmamızın vakti geldi" diye söze başladı ve "işte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur" diyerek sözlerini tamamladı. (Kehf 18/78-82) Sonra Allah'ın Resûlü, onların haberlerini bize anlatana kadar Mûsâ'nın sabretmesini isterdik dedi.²⁸¹

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî'de, Abdullah b. Muhammed ← Süfyân b. Uyeyne ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadı²⁸², Ali b. Abdullah ← Süfyân b. Uyeyne ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadı²⁸³ ve Humeydî ← Süfyân b. Uyeyne ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadı²⁸⁴ ile rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Amr b. Muhammed en-Nâkid ve İshâk b. İbrahim el-Hanzalî ve Ubeydullah b. Saîd ve Muhammed b. Ebû Amr ← İbn Uteybe ← Süfyân b. Uyeyne

²⁸¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 5/184; Hz. Mûsâ ve Hızır (a.s) kıssası için bk. Yasin Meral, "Mûsâ-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/2 (2014), 129-150; Mustafa Şentürk, "Hz. Musa ve Hızır (as) Kıssası: İsrâiliyyât Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 173-208; Abdulkadir Evgin, *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, (Ankara: İlahiyat, 2007).

²⁸² Buhârî, "İlim", 44.

²⁸³ Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 27.

²⁸⁴ Buhârî, "Tefsiru'l-Kur'an", 199.

← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadı²⁸⁵ ve isnadsız olarak Ubey b. Ka'b'dan²⁸⁶ aktarılmıştır.

Tirmizî'de, İbn Ebî Ömer ← Süfyân ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadıyla gelmiştir.²⁸⁷

Ahmed b. Hanbel'de, Abdullah ← Ebû Osman Amr b. Muhammed b. Bekîr en-Nâkid ← Süfyân ← Amr b. Dînâr ← Saîd b. Cübeyr isnadı²⁸⁸ ve Abdullah ← Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebû Şeybe ← Ubeydullah b. Mûsâ ← İsrâîl ← Ebû İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla rivayet edilmiştir.²⁸⁹

Rivayet ayrıca Humeydî'nin (ö. 219/834) *Müsned*'inde,²⁹⁰ Abd b. Humeyd'in *el-Müntehab* 'ında,²⁹¹ Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında,²⁹² İbn Hibbân'ın *Sahîh* 'inde²⁹³ de gelmektedir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.11.2. Hadis

وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: قَامَ مُوسَى رَسُولُ اللَّهِ فَذَكَرَ النَّاسَ يَوْمًا حَتَّى إِذَا فَاضَتِ الْعُيُونُ وَرَقَّتِ الْقُلُوبُ وَآلَى فَأَدْرَكَهُ رَجُلٌ فَقَالَ: أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ هَلْ فِي الْأَرْضِ أَحَدٌ أَعْلَمُ مِنْكَ؟ قَالَ: لَا، فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، إِذْ لَمْ يَرِدِ الْعِلْمَ إِلَى اللَّهِ. قِيلَ بلى عبدنا الخضر. قال أي رب و أين؟ قال بمجمع البحرين. قال رب اجعل لي علما أعلم بك منه قال خذ حوتًا مِيتًا حَيْثُ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ.

وَفِي رِوَايَةٍ قِيلَ لَهُ: تَرَوُدُ حُوتًا مَالِحًا فَإِنَّهُ حَيْثُ تَفُودُ الْحُوتُ، فَأَخَذَ حُوتًا فَجَعَلَهُ فِي مِثْلٍ.

²⁸⁵ Müslim, "Fedâil", 170.

²⁸⁶ Müslim, "Fedâil", 172.

²⁸⁷ Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'an", 19.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 35/43.

²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 35/50.

²⁹⁰ Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsa el-Kureşî el-Humeydî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suriye: Dâru's-Sakâ, 1996), 1/363.

²⁹¹ Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, 87.

²⁹² Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/163.

²⁹³ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 14/104.

Diğer bir rivayet, Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs tarikiyle gelmiş ve Ubey b. Ka'b şöyle demiştir: *Allah'ın elçisi olan Mûsâ, bir gün insanlara vaaz etti. Vaazın tesirinden dinleyenlerin gözyaşları aktı, kalpleri yumuşadı. Sonra dönüp oradan uzaklaştı. Bir adam peşinden yetişti ve "Ey Allah'ın elçisi, yeryüzünde senden daha bilgili birisi var mı?" diye sordu. O da; "Hayır." diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onu uyardı. Çünkü bilgiyi Allah'a nispet etmemişti. Kendisine "Evet, kulumuz Hızır (var)" denildi. "Ey Rabbim O nerede?" dedi. Allah Teâlâ: "İki denizin birleştiği yerde," buyurdu. Sonra Mûsâ: "Ey Rabbim, benim için onu sayende bileceğim bir alamet var et." dedi. "Yanına ölü bir balık al, (o kişi) balığın dirileceği yerdedir."*

Başka bir rivayette, " 'Tuzlu bir balığı azık edin. O (adam), balığı kaybettiğin yerdedir.' dendi ve bir balık aldı sepetine koydu." şeklinde gelmiştir.²⁹⁴

İlgili rivayete *taktî'* yapılmak suretiyle tekrardan yer verilmesi *taktî'* faaliyetinin hadisçiler arasında yaygın olduğu gibi tefsir kitaplarında da uygulanı geldiğine dair bir delil olarak karşımızda durmaktadır. Tüm bunlardan hareketle önceki rivayette geçen lafzın bir kısmının verilmesi ve küçük lafız farklılıkları barındırması rivayeti yeniden değerlendirmeye ihtiyaç bırakmamaktadır.

1.1.12. 61. ayet ile ilgili hadisler

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيًا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا. (٦١)

“İki denizin birleşim noktasına varınca balıklarını unuttular. Balık denizde kayıp gitti.” (Kehf 18/61)

1.1.12.1. Hadis

وَرُوِيَ عَنْ ابْنِ كَعْبٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: انْجَابَ الْمَاءُ عَنْ مَسَلِكِ الْحُوتِ فَصَارَ كُؤَةً لَمْ يَلْتَمِمْ فَدَخَلَ مُوسَى الْكُؤَةَ عَلَى أَثَرِ الْحُوتِ فَإِذَا هُوَ بِالْخَضِرِ.

²⁹⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/184.

Ubey b. Ka'b, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Su, balığın gittiği yolda yarıldı ve içine su girmeyen bir boşluk oluştu. Mûsâ balığın arkasından o boşluğa girdi ki bir de ne görsün, Hızır!*”²⁹⁵

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Hiçbir hadis eserinde ve mevzûât türü eserler arasında rastlayamadığımız rivayeti tefsir kitapları içinde araştırdığımızda Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında Ubey b. Ka'b'dan isnadsız olarak rivayet etmiştir.²⁹⁶

Vâhidî'nin (ö. 468/1076) tefsirinde isnadsız olarak “*Su, balığın gittiği yolda yarıldı ve içine su girmeyen bir boşluk oluştu*” şeklinde gelmektedir.²⁹⁷

Yine isnadsız olarak İbn Âdil'in²⁹⁸ ve Hâzin'in tefsirinde²⁹⁹ aynı metinle tespit ettik.

Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, isnadsız olarak yer aldığı birkaç tefsir kitabının dışında hiçbir hadis kitabında tespit edemediğimiz bu rivayete *aslı yoktur* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.1.13. 65. ayet ile ilgili hadisler

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا. (٦٥)

“Derken, kendisine katımızdan bir rahmet verdiğimiz ve ona nezdimizden bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular” (Kehf 18/65)

²⁹⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/186.

²⁹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/181.

²⁹⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Heyet (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1415), 3/157.

²⁹⁸ İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-Kitâb*, 12/527.

²⁹⁹ Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, 3/170.

1.1.13.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ حَسَّانُ بْنُ سَعِيدِ الْمَنَبِيِّ أَنبَأَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودِ الرَّيْدِيِّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ ثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ السُّلَمِيُّ ثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهِ قَالَ: ثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا سُمِّيَ خَضِرًا لِأَنَّهُ جَلَسَ عَلَى فَرْوَةٍ بَيْضَاءَ فَإِذَا هِيَ تَهْتَزُّ تَحْتَهُ خَضِرًا.

Ebû Ali Hassân b. Saîd el-Menî'î ← Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed Mahmiş ez-Ziyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Kattân ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Otsuz kuru bir yere oturduğu zaman oranın yeşermesinden dolayı Hızır (yeşil) denmiştir."³⁰⁰

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Hemmâm b. Münebbih *es-Sahîfetü's-sahîha*'sında bu rivayete vermiştir.³⁰¹

Buhârî'de Muhammed b. Saîd b. el-İsbehânî ← İbnü'l-Mübârek ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.³⁰²

Tirmizî'de Yahya b. Mûsâ ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmıştır.³⁰³

Ahmed b. Hanbel'de Abdürrezzâk'tan itibaren aynı isnadla³⁰⁴ ve Yahya b. Âdem ← İbnü'l-Mübârek ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hüreyre isnadıyla³⁰⁵ gelmektedir.

³⁰⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/188.

³⁰¹ Ebû Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî, *es-Sahîfetü's-sahîha*, thk. Ali Hasan Ali Abdülhamid (Beyrut, Umman: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru Ammâr, 1407), 57.

³⁰² Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 27.

³⁰³ Tirmizî, "Tefsiru'l-Kur'an", 19.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 13/534.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 13/474.

İbn Hibbân'ın *Sahîh* 'inde ise Hasan b. Süfyân ← Abbâs b. Abdülazîm ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.³⁰⁶

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayet hakkında Tirmizî '*hasen sahîh garîb*' demiştir.

Ahmed Muhammed Şakir Ahmed b. Hanbel'deki rivayetler için şeyhayna göre *isnadı sahîh*,³⁰⁷ İbn Hibbân'daki rivayet için Abbâs b. Abdülazîm hariç *ricalinin* şeyhayn şartlarına uyduğunu, onun Müslim'in *ricalinden* olduğunu söylemiştir.³⁰⁸

Elbânî de rivayet için *sahîh* demiştir.³⁰⁹

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere göre *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.14. 71. ayet ile ilgili hadisler

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَفَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرَقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا. ﴿٧١﴾

“Yola koyuldular. Gemiye bindiklerinde (Hızır) gemiyi deldi. Mûsâ, ‘İçindekileri boğmak için mi deldin? Sen gerçekten kötü bir iş yaptın!’ dedi.”
(Kehf 18/71)

1.1.14.1. Hadis

وَرُوِينَا عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَرَّتْ بِهِمْ سَفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمْ فَعَرَفُوا
الْخَضِرَ فَحَمَلُوهُمْ بِغَيْرِ نَوْلٍ، فَلَمَّا لَجَّجُوا الْبَحْرَ أَخَذَ الْخَضِرُ فِئَسًا فَخَرَقَ لَوْحًا مِنَ السَّفِينَةِ.

Ubey b. Ka'b, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
“Mûsâ ve Hızır'ın yanına gemi uğradı. Gemidekilerle kendilerini gemiye alıp götürmeleri için konuştular. Gemidekiler Hızır'ı tanıdılar ve bir ücret istemeksizin

³⁰⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/109.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1416), 8/177; 8/244.

³⁰⁸ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/109.

³⁰⁹ Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 3/1592.

olarak onları gemiye bindirdiler. Denizde ilerleyince Hızır eline bir balta alarak geminin bir parçasını kırdı.”³¹⁰

Beğavî, Kehf sûresi altmışıncı ayetinde de rivayet ettiği hadisi *taktî*’ yaparak burada da rivayet etmiştir. Orada değerlendirmesi yapıldığı için rivayeti tekrar ele almayacağız.

1.1.15. 74. ayet ile ilgili hadisler

فَانطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ قَالَ أَقْتَلْتَنِي نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

“Tekrar yola koyuldular. Bir gence rastladıklarında, (Hızır) hemen onu öldürdü. Mûsâ, Mâsum bir canı, bir cana karşılık olmaksızın öldürdün! Gerçekten kötü bir şey yaptın! Dedi.” (Kehf 18/74)

1.1.15.1. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْفَاهِرِ أَنَا عَبْدُ الْعَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى الْجُلُودِيُّ أَنبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُوَيْبَانَ ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ أَنبَأَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ ثَنَا مَعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رَقِيَّةَ بْنِ مَسْقَلَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ الْغُلَامَ الَّذِي قَتَلَهُ الْخَضِرُ طَبِيعٌ كَافِرٌ وَأَلُو عَاشَ لَأَرْهَقَ أَبُوَيْهِ طَغْيَانًا وَكَفْرًا.

İsmail b. Abdülkâhir ← Abdülğâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsâ el-Cülûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb ← Mu’temir b. Süleyman ← Babası ← Rakabe b. Meskale ← Ebû İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka’b.

Ubey b. Ka’b, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Hızır’ın öldürmüş olduğu çocuğun kâfir olacağı yazılmıştı. Yaşamış olsaydı anasına babasına azgınlık ve küfürle zulmederdi.”³¹¹

³¹⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/190.

³¹¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*(1417), 5/191.

Râviler arasında geçen Rakabe b. Meskale isimli *râvi*, bazı eserlerde ‘مَسْقَلَةٌ’ şeklinde yazılıyken bazı eserlerde ‘مَصْفَلَةٌ’ şeklinde yazılı olması farklı kişiler olduğu tevehhümü uyandırır da her iki yazım şeklinde de aynı *râvi* kastedilmektedir.³¹²

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de yer vermezken *Mesâbîhu’s-sünne*’de *sihâhlar* arasında rivayet etmiştir.³¹³

Müslim’de Abdullah b. Mesleme b. Ka’neb’den itibaren aynı sened ve metinle gelmektedir.³¹⁴

Ebû Dâvûd’da Ka’neb’den itibaren aynı isnadla rivayet edilmiştir.³¹⁵

Tirmizî’de Amr b. Ali ← Ebû Kuteybe Selm b. Kuteybe ← Abdülcebbâr b. Abbâs ← Ebû İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka’b isnadıyla aktarılmıştır.³¹⁶

Ahmed b. Hanbel’de Abdullah ← Süleyman b. Dâvûd ez-Zehrânî ← Mu’temir b. Süleyman ← Babası ← Rakabe (ح) Abdullah ← Muhammed b. Ebî Bekr ← Mu’temir b. Süleyman ← Babası ← Rakabe (ح) Abdullah ← Süveyd b. Saîd (ح) Abdullah ← Muhammed b. Ahmed b. Hâlid el-Vâsitî ← Mu’temir ← Babası ← Rakabe ← Ebu İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka’b isnadıyla gelmektedir.³¹⁷

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *Müsned*’inde Ebû Dâvûd ← Muhammed b. Ebân ← İbn İshak ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka’b isnadıyla yer verilmiştir.³¹⁸

³¹² Ebû’l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâ’i’r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1400), 9/219.

³¹³ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 4/23.

³¹⁴ Müslim, “Kader”, 29.

³¹⁵ Ebû Dâvûd (ts.), “Sünnet”, 17.

³¹⁶ Tirmizî, “Tefsîru’l-Kur’an”, 19.

³¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 35/60.

³¹⁸ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/435.

Şerhu müşkili 'l-âsâr'da³¹⁹, Şâşî'nin (ö. 335/946) *Müsned*'inde³²⁰, İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde³²¹ ve Lâlekâî'nin (ö. 418/1027) *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*'sında³²² farklı isnadlarla bu rivayete yer verilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında Abdullah b. Hâmid ← Ahmed b. Abdullah ← Muhammed b. Abdullah b. Süleyman ← Yahya b. Kays ← Ebû İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka'b isnadıyla rivayet etmiştir.³²³

Tirmizî rivayet için '*hasen sahîh garîb*' demiştir.³²⁴

Adil Mürşid³²⁵ ve Şuayb Arnavut³²⁶ *sahîh* demiştir.

Elbânî de rivayet hakkında *sahîh* demiştir.³²⁷

Rivayet hakkında muhakkiklerin değerlendirmeleri doğrultusunda ve olumsuz bir durum olmadığı için *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.16. 76. ayet ile ilgili hadisler

قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي فَقَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عَذْرًا. (٧٦)

“Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam artık benimle arkadaşlık etme! Benden yana sana son özür olsun’ dedi.” (Kehf 18/76)

1.1.16.1. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْقَاهِرِ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْغَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى نَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَعْيَانَ نَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ نَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الْقَيْسِيُّ نَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ رُقَيْيَةَ عَنْ أَبِي

³¹⁹ Tahâvî, *Şerhu müşkili 'l-âsâr*, 8/144.

³²⁰ Ebû Saîd el-Heyssem b. Küleyb b. Süreyc el-Binkesî eş-Şâşî, *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah (Medine: Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, 1410), 3/309.

³²¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/108.

³²² Ebû'l-Kâsım (Ebü'l-Hüseyn) Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr et-Taberî er-Râzî el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî (Suudiyye: Dâru tayyibe, 1423), 4/665.

³²³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri 'l-Kur'an*, 6/184; 9/326.

³²⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/163.

³²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 35/60.

³²⁶ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/108.

³²⁷ Süyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 1/63.

إِسْحَاقَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى مُوسَى، وَكَانَ إِذَا ذَكَرَ أَحَدًا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ بَدَأَ بِنَفْسِهِ، لَوْلَا أَنَّهُ عَجَّلَ لَرَأَى الْعَجَبَ، وَلَكِنَّهُ أَخَذْتَهُ مِنْ صَاحِبِهِ دَمَامَةً، قَالَ: «إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَاحِبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا» فَلَوْ صَبَرَ لَرَأَى الْعَجَبَ.

İsmail b. Abdülkâhir ← Abdülğâfir b. Muhammed ← Muhammed b. İsâ ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Muhammed b. Abdi'l-A'lâ el-Kaysî ← Mu'temir b. Süleyman ← Babası ← Rukayye ← Ebû İshâk ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs ← Ubey b. Ka'b

Ubey b. Ka'b, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Allah'ın rahmeti bizim ve Mûsâ'nın üzerine olsun" Nebilerden birini andığı zaman kendisinden başlardı. "Eğer acele etmeseydi daha çok şaşılacak şeyler görürdü. Ama o arkadaşının ayıplamasından çekindi ve "Eğer bundan sonra sana bir şey hakkında soru sorarsam artık benimle arkadaşlık etme! Benden yana sana son özür olsun' dedi." (Kehf 18:76) Eğer sabretseydi şaşılacak şeyler görürdü"³²⁸

Bu rivayetin Beğavî'nin Kehf sûresi altmışıncı ayetinde rivayet ettiği metnin farklı bir varyantı olması sebebiyle orada değerlendirdiğimiz için tekrar değerlendirmeye tabi tutmadık.

1.1.17. 77. ayet ile ilgili hadisler

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا آتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلُهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَأَقَامَهُ ط قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا. (٧٧)

"Tekrar yürüdüler. Bir köy halkına geldiler ve onlardan yemek istediler. Ancak köylüler onları misafir etmekten kaçındılar. O esnada yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler, hemen onu düzeltti. Mûsâ, "İsteseydin, buna karşılık olmak üzere bir ücret alırdın" dedi." (Kehf 18/77)

³²⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/192.

1.1.17.1. Hadis

قَالَ أَبِي بِنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حَتَّى إِذَا أَتَى أَهْلَ قَرْيَةٍ لِنَامًا فَطَافًا فِي الْمَجَالِسِ فَاسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبُوا أَنْ يُضَيَّفُوهُمَا.

Ubey b. Ka'b, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Nihayet halkı cimri bir köye ulaştılar. Evleri dolaşıp köylülerden yemek istediler. Fakat köy halkı onları misafir etmekten kaçındı.”*³²⁹

Bu rivayetin Beğavî'nin Kehf sûresi altmışıncı ayetinde rivayet ettiği metnin farklı bir varyantı olması sebebiyle orada değerlendirdiğimiz için tekrar değerlendirmeye tabi tutmadık.

1.1.17.2. Hadis

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ.

Ubey b. Ka'b, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Hızır eliyle duvarı düzeltti.”*³³⁰

Beğavî, Kehf sûresi altmışıncı ayetinde de rivayet ettiği hadisi *taktî*' yaparak burada da rivayet etmiştir. Orada değerlendirmesi yapıldığı için, rivayeti tekrar ele almayacağız.

1.1.18. 82. ayet ile ilgili hadisler

وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا. (٨٢)

“Duvara gelince o, şehirdeki iki yetim çocuğa aitti; altında çocuklara ait bir define/mal vardı; babaları ise iyi/sâlih bir adamdı. Rabbin, çocukların güçlü çağlarına erişmelerini ve rabbinden bir rahmet/lütuf olarak definelerini/mallarını çıkarmalarını istedi. Ben bunları yaparken kendi

³²⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/193.

³³⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/184.

kararımla yapmadım. İşte, sabredemediğin şeylerin te'vli/iç yüzü budur.” (Kehf 18/82)

1.1.18.1. Hadis

رُوي عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ ذَهَبًا وَفِضَّةً.

Ebu'd-Derdâ, Nebî'nin (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Altın ve gümüş idi.*”³³¹

Beğavî, ayette geçen ‘kenz/hazine’ nin mahiyetini açıklama sadedinde aktardığı bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbihu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Rivayet Kütübi Tis'a içerisinde sadece Tirmizî'de, Ca'fer b. Muhammed b. Fudayl el-Cezerî ← Safvân b. Sâlih ← el-Velîd b. Müslim ← Yezîd b. Yusuf es-San'ânî ← Mekhûl ← Ümmü'd-Derdâ ← Ebü'd-Derdâ isnadıyla nakledilmiştir.³³²

Rivayet, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'inde, (*el-Bahrü'z-zehhâr*) Abdullah b. Ahmed ← Safvân b. Sâlih ← el-Velîd b. Müslim ← Yezîd b. Yusuf ← Yezîd b. Yezîd b. Câbir ← Mekhûl ← Ümmü'd-Derdâ ← Ebü'd-Derdâ isnadıyla gelmektedir.³³³

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında³³⁴ ve *el-Mu'cemü's-sağîr*'inde³³⁵, Muhammed b. Süfyân b. Cerîr ← Safvân b. Sâlih ve devamında Bezzâr'daki isnadla aktarılmıştır.

Hâkim'in *Müstedrek*'inde, Ebü'l-Velîd ← Hüsâm b. Bişr ve Hasan b. Süfyân b. Âmir eş-Şeybânî ← Safvân b. Sâlih ← el-Velîd b. Müslim ← Yezîd b. Yusuf ← Yezîd b. Yezîd b. Câbir ← Mekhûl ← Ümmü'd-Derdâ ← Ebü'd-Derdâ isnadıyla gelmektedir.³³⁶

³³¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/195.

³³² Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 19.

³³³ Ebü Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî el-Bezzâr, *el-Bahrü'z-zehhâr*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd. (Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 1988), 10/21.

³³⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/108.

³³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 2/174.

³³⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/411.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.³³⁷

Rivayeti araştırırken bu rivayetlerin tam aksine, ne olduğu hakkında bir bilgi geçmeksizin, ayette geçen ‘kenz’ lafzının altın ve gümüş olmadığına dair rivayetler de gözümüze çarpmıştır. Bunlar; Hâkim’in *Müstedrek*’inde İbn Abbâs’tan rivayetle³³⁸, Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) *Takyîdü ‘l-‘ilm*’inde³³⁹ ve İbn Hacer’in *İthâfû ‘l-mehere*’sinde geçmektedir.

Taberânî, bu hadisi Mekhûl’den sadece Yezîd b. Câbir’in, ondan da sadece Yezîd b. Yusuf’un rivayet ettiğini ve el-Velîd b. Müslim’in *tefferiüd* ettiğini söylemiştir.³⁴⁰

Zehebî ise *Müstedrek*’te geçen rivayetler için; altın ve gümüş olduğunu belirten rivayette Yezîd b. Yusuf’un *metrûk* olduğunu söylemiş³⁴¹, altın ve gümüş olmadığını belirten rivayete de *sahîh*³⁴² demiştir.

Elbânî rivayete *Za ‘îfü Süneni ‘t-Tirmizî*’de yer vermiş ve *çok zayıf* demiştir.³⁴³

Yapılan değerlendirmelere bakıldığında ve ‘kenz’ lafzının altın ve gümüş olmadığına dair rivayetin *sahîh* olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu rivayet için *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.18.2. Hadis

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ لَوْحًا مِنْ ذَهَبٍ مَكْتُوبًا فِيهِ: عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْمَوْتِ كَيْفَ يَفْرَحُ، عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْحِسَابِ كَيْفَ يَغْفُلُ، عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالرِّزْقِ كَيْفَ يَتَعَبُ، عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِالْقَدَرِ كَيْفَ يَنْصَبُ، عَجَبًا لِمَنْ أَيْقَنَ بِرِوَالِ الدُّنْيَا وَتَقْلِبِهَا بِأَهْلِهَا كَيْفَ يَطْمَئِنُّ إِلَيْهَا، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ. وَفِي الْجَانِبِ الْأَخْرَ مَكْتُوبٌ: أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا وَحْدِي لَا شَرِيكَ لِي خَلَقْتُ الْخَيْرَ وَالشَّرَّ، فَطُوبَى لِمَنْ خَلَقْتُهُ لِلْخَيْرِ وَأَجْرِيته عَلَى يَدَيْهِ وَوَيْلٌ لِمَنْ خَلَقْتُهُ لِلشَّرِّ وَأَجْرِيته عَلَى يَدَيْهِ.

³³⁷ Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân an tefsîri ‘l-Kur‘ân*, 6/188.

³³⁸ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/400.

³³⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *Takyîdü ‘l-‘ilm* (Beyrut: İhyâu’s-Sünneti’n-Nebeviyye, ts.), 117.

³⁴⁰ Taberânî, *el-Mu‘cemü ‘l-‘evsat*, 7/108.

³⁴¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/401.

³⁴² Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/400.

³⁴³ Elbânî, *Za ‘îfü Süneni ‘t-Tirmizî*, 1411, 393.

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Altından bir levhaydı ve üzerinde şunlar yazıyordu: Ölümü bilip de şumarana, hesabı bilip de gaflet içinde olana, rızkı bilip de çok çalışana, kaderi bilip de yorulana, dünyanın yok olacağını ve içindekilerle döndürüleceğini bilip de dünyayla mutlu olana hayretler olsun."* Allah'tan başka ilah yoktur. Muhammed O'nun elçisidir. Diğer tarafında ise şunlar yazıyordu: *Ben Allah'ım benden başka ilah yok. Benim bir ortağım da yoktur. Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yarattığım ve hayrı eliyle gerçekleştirdiğime müjdeler olsun. Şer için yarattığıma ve şerri de eliyle gerçekleştirdiğime yazıklar olsun.*"³⁴⁴

Beğavî'nin her iki eserinde de yer vermediği bu rivayetle ayette geçen 'kenz/hazine'nin mahiyetini Hz. Peygamber'in "altından bir levha" olarak nitelediğini görüyoruz.

Kütüb-i tis'a'da tespit edemediğimiz bu rivayet, İbn Sem'un'un (ö. 387/997) *el-Emâli*'sinde, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer ← Abdullah b. Ahmed ed-Devrakî ← Muhammed b. Yezîd b. Huneys ← Muhammed b. Ca'fer el-Mahzûmî ← Muğîre b. Ziyâd ← Şa'bî ← İbn Abbâs isnadıyla ve metinde *'Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahitlik ederim, kaderi bilip de yorulana şaşarım, dünyanın ve içindekilerin döndürüleceğini bilip de dünyayla mutlu olana hayret ederim'* şeklinde gelmektedir.³⁴⁵

İbn Büşran'ın (ö. 430/1039) *el-Emâli*'sinde, Ebü'l-Hasan Ali b Ömer b. Ahmed b. Mehdî ed-Dârekutnî ← Kadı Ahmed b. İshak b. Behlül ← İbrahim b. Saîd el-Cevherî ← Bişr b. Münzir ← Hâris b. Abdullah el-Yahsîbî ← Abbâs b. Abbâs el-Kitbânî ← Ebû Huceyre ← Ebû Zer isnadı ve *'Bismillâhirrahmânirahim, kaderi bilip de yorulana şaşarım, ateşi anıp da gülene şaşarım, ölümü anıp da gaflette olana şaşarım, Allah'tan başka ilah yok onun ortağı yoktur, Muhammed O'nun elçisidir'* şeklindeki metin farklılığıyla gelmiştir.³⁴⁶

³⁴⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/196.

³⁴⁵ Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. İsmâîl b. Anbes el-Bağdâdî, *el-Emâlî*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-beşâiri'l-insâniyye, 1423), 180.

³⁴⁶ Ebü'l-Kasım Abdümelik b. Muhammed b. Abdullah, *el-Emâlî* (Riyad: Dâru'l-vatan, 1418), 144.

Şu 'abü'l-îmân' da, Ebû Abdullah el-Hâfız ← İsmail b. Muhammed el-Fadl eş-Şa'rânî ← Dedesi ← Ebü'l-Velîd Hişâm b. İbrahim el-Mahzûmî ← Mûsâ b. Ca'fer b. Ebî Kesîr ← Amcası isnadı ve 'Ölümü bilip de şımarana, hesabı bilip de gülene, kaderi bilip de üzülene, dünyayı yok olacağını ve içindekilerle çevrileceğini görüp de onunla mutlu olana hayretler olsun. Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir' şeklindeki metin farklılığıyla gelmiştir.³⁴⁷

Heysemî'nin *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*'ında da rivayete yer verilmiştir.³⁴⁸

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde de (*el-Bahrü'z-zehhâr*) geçen rivayete müellif, rivayetin Ebû Zer'den sadece bu tarikle bilindiğini söylemiştir.³⁴⁹

Mevzûât türü eserler arasında rastlamadığımız ve temel hadis kitaplarında da yer almayan bu rivayetle ilgili hadis münekkidlerinin herhangi bir yorum yapmadığı görülmektedir. Uzun mesailer sonucu tetkik etmeye çalıştığımız bu rivayetle ilgili herhangi bir hüküm vermenin zor olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.18.3. Hadis

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا صَلَّى الْعِشَاءَ لَيْلَةً: أَرَأَيْتُمْ لَيْتَكُمْ هَذِهِ فَإِنَّ عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ الْيَوْمَ حَيٌّ عَلَى ظَهْرِ الْأَرْضِ أَحَدٌ.

Nebi (s.a.s) bir gece yatsı namazını kıldırdıktan sonra şöyle buyurdu.

"Bu geceyi görüyorsunuz. Yeryüzünde yüz sene sonra bugün hayatta olanlardan hiç kimse kalmayacaktır."³⁵⁰

³⁴⁷ Beyhakî, *Şu 'abü'l-îmân*, 1/386.

³⁴⁸ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî - Abduh Ali el-Kûşek (Dimeşk: Dâru's-sekâfeti'l-arabiyye, 1412), 53.

³⁴⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/454.

³⁵⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/197. Ahmed Emin'in *Fecru'l-İslâm*'ında yer alan (s. 217-218) bu rivayetle ilgili iddiasının geçersizliğine dair bir makale için bk.; (s. 287-288) http://isamveri.org/pdfdrq/D00193/2022_1/2022_1_OZB.pdf.

Beğavî, isnadsız olarak aktarmış olduğu bu rivayete *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermezken, *Şerhu's-sünne*'de Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû'l-Hüseyn Ali b. Muhammed b. Abdillâh b. Bişrân ← İsmail b. Muhammed es-Saffâr ← Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Sâlim b. Abdillâh ve Ebû Bekr b. Süleyman ← Abdillâh b. Ömer isnadıyla yer vermiştir.³⁵¹

Buhârî'de; Saîd b. Ufeyr ← Leys ← Abdurrahman b. Hâlid b. Mûsâfir ← İbn Şihâb ← Sâlim ← Ebû Bekr b. Süleyman ← Abdillâh b. Ömer isnadı³⁵², Abdân ← Abdillâh ← Yunus ← Zührî ← Sâlim ← Abdillâh isnadı³⁵³ ve Ebû'l-Yemân ← Şuayb ← Zührî ← Sâlim b. Abdillâh b. Ömer ← Ebû Bekr b. Ebî Hasme ← Abdillâh b. Ömer³⁵⁴ isnadıyla rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Muhammed b. Râfi' ve Abd b. Humeyd (Muhammed b. Râfi' tahdîs sigasıyla, Abd b. Humeyd ihbâr sigasıyla) ← Abdürrezzak ← Ma'mer ← Zührî ← Sâlim b. Abdillâh ve Ebû Bekr b. Süleyman ← Abdillâh b. Ömer isnadıyla³⁵⁵ gelmektedir.

Buhârî ve Müslim'in eserlerinde yer vermiş olduğu bu rivayeti Ebû Dâvûd,³⁵⁶ Tirmizî³⁵⁷ ve Ahmed b. Hanbel üç farklı yerde³⁵⁸ aktarmıştır.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

³⁵¹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 2/193.

³⁵² Buhârî, "İlim", 41.

³⁵³ Buhârî, "Mevâkîtu's-salât", 20.

³⁵⁴ Buhârî, "Mevâkîtu's-salât", 40.

³⁵⁵ Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 217.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd (ts.), "Melâhim", 18.

³⁵⁷ Tirmizî, "Fiten", 64.

³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 9/438; 10/222; 10/293.

1.1.19. 98. ayet ile ilgili hadisler

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِنْ رَبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا (٩٨)

“Zülkarneyn, ‘Bu, rabbimden bir rahmettir. Fakat rabbimin vaadi gelince O, bunu dümdüz yapar. Rabbimin vaadi gerçektir’ dedi.” (Kehf 18/98)

1.1.19.1. Hadis

وَرَوَى قَتَادَةُ عَنْ أَبِي رَافِعٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ أَنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ يَحْفَرُونَ كُلَّ يَوْمٍ حَتَّى إِذَا كَانُوا بَرُونَ شُعَاعَ الشَّمْسِ قَالَ الَّذِي عَلَيْهِمْ: ارْجِعُوا فَسْتَحْفَرُونَ غَدًا فَيُعِيدُهُ اللَّهُ كَمَا كَانَ، حَتَّى إِذَا بَلَغَتْ مُدُنُهُمْ حَفَرُوا حَتَّى إِذَا كَانُوا بَرُونَ شُعَاعَ الشَّمْسِ، قَالَ الَّذِي عَلَيْهِمْ: ارْجِعُوا فَسْتَحْفَرُونَ غَدًا إِنْ شَاءَ اللَّهُ، وَاسْتَنْتَنِي فَيَعُودُونَ إِلَيْهِ وَهُوَ كَهَيْئَتِهِ حِينَ تَرَكُوهُ، فَيَحْفَرُونَ فَيَخْرُجُونَ عَلَى النَّاسِ، فَيَتَّبِعُونَ الْمِيَاءَ وَيَتَحَصَّنُ النَّاسُ فِي حُصُونِهِمْ مِنْهُمْ فَيَرْمُونَ بِسِهَامِهِمْ إِلَى السَّمَاءِ فَيَرْجِعُ فِيهَا كَهَيْئَةِ الدَّمِ فَيَقُولُونَ قَهْرْنَا أَهْلَ الْأَرْضِ وَعَلَوْنَا أَهْلَ السَّمَاءِ فَيُبْعَثُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ نَعْفًا فِي أَقْفَائِهِمْ فَيَهْلِكُونَ، وَإِنَّ دَوَابَّ الْأَرْضِ لَتَسْمُنُ وَتَشْكُرُ مِنْ لُحُومِهِمْ شُكْرًا.

Katâde ← Ebû Râfi’ ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir:

“Ye’cüc ve Me’cüc, her gün seddi neredeyse (delip de) güneş ışıklarını görecek dereceye gelene kadar delmeye çalışırlar. Başlarında bulunan görevli, ‘Artık dönün, seddin kalan kısmını yarın delersiniz’ der. Bunun üzerine Allah seddin oyulan yerini önceki haline dönüştürür. Yine onların zamanları gelip de neredeyse deleceklerinde başlarında bulunan görevli, ‘Artık dönün, kalanı yarın delersiniz’ der. Ertesi gün döndüklerinde seddi bıraktıkları şekilde bulurlar ve (uğraşarak) seddi delerek insanların arasına çıkarlar. Bütün suları içerler, insanlar (korkularından dolayı) kalelerine kaçarlar. Oklarını göğe doğru fırlatırlar, oklar kanlı bir şekilde geri döner. Bunun üzerine şöyle derler. ‘Yeryüzündekileri perişan ettik ve göktekilere de üstün geldik.’ Sonra Allah Teâlâ başlarına neğaf kurtlarını (Deve ve koyunların burunlarında olan küçük kurtçuklar) gönderir ve helâk olurlar. Yeryüzündeki hayvanlar, onların etlerini yiyip semiz birer hayvan olurlar.”³⁵⁹

³⁵⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/206.

Beğavî bu rivayete *Şerhu 's-sünne'* de ve *Mesâbîhu 's-sünne'* de yer vermemiştir.

Tirmizî'de, Muhammed b. Beşşâr ve başkaları (Mana aynı, lafız Muhammed b. Beşşâr'a aittir.) ← Hişâm b. Abdi'l-Melik ← Ebû Avâne ← Katâde ← Ebû Râfi' ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.³⁶⁰

İbn Mâce'de, Ezher b. Mervân ← Abdü'l-A'lâ ← Saîd ← Katâde ← Ebû Râfi' ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiş olup metinde "*Allah'ın Resûlü 'Nefsîmi elinde bulunduran Allah'a yemin olsun ki yeryüzündeki hayvanlar, onların etlerini yiyip semiz birer hayvan olurlar.*" dedi." şeklinde metin farklılığı bulunmaktadır.³⁶¹

Ahmed b. Hanbel'de, Ravh ← Saîd b. Ebî 'Arûbe ← Katâde ← Ebû Râfi' ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.³⁶²

İbn Hibbân'ın *Sahîh* 'inde, Ahmed b. Yahya b. Züheyr ← Ahmed b. el-Mikdâm el-İclî ← Mu'temir b. Süleyman ← Babası ← Katâde ← Ebû Râfi' ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmektedir.³⁶³

Hâkim'in *Müstedrek*'inde Muhammed b. Sâlih ← Yahya b. Muhammed ez-Zühli ← Ebü'l-Velîd et-Tayâlisî ← Ebû Avâne ← Katâde ← Ebû Râfi' ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.³⁶⁴

Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında rivayet etmiştir.³⁶⁵

Tirmizî rivayet hakkında *hasen garîb*³⁶⁶, Bûsîrî (ö. 840/1436) *isnadı sahîh*, ricâli *sika*³⁶⁷, Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid³⁶⁸ ve Mustafa Abdülkadir Atâ³⁶⁹ isnadı şeyhaynın şartlarına göre *sahîh* demiştir.

³⁶⁰ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'an", 19.

³⁶¹ İbn Mâce (ts.), "Fiten", 33.

³⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 16/369.

³⁶³ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 15/242.

³⁶⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/534.

³⁶⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an*, 6/198.

³⁶⁶ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/165.

³⁶⁷ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce fi zevâ'idî İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Müntekâ el-Keşnâvî (Beyrut: Dâru'l-arabiyye, 1403), 4/201.

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 16/370.

³⁶⁹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/534.

Elbânî *sahîh*,³⁷⁰ İbn Mâce'nin muhakkikleri Şuayb Arnavut, Âdil Mürşid, Muhammed Kâmil Karabelli ve Abdullatif Hırzullah³⁷¹ ayrıca Hüseyin Selim Esed ve Abduh Ali el-Kûşek *isnadı sahîh* demiştir.³⁷²

Rivayete hakkında yapılan değerlendirmeler sonucu *sahîh*ti diyebiliriz.

1.1.19.2. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْقَاهِرِ أَنْبَأَنَا عَبْدُ الْعَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَارِسِيُّ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْجُلُودِيُّ ثَنَا
إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَهْرَانَ الرَّازِي ثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ ثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ
يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ جَابِرٍ الطَّائِي عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنْ أَبِيهِ جُبَيْرِ بْنِ نُفَيْرٍ عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ
سَمْعَانَ قَالَ: ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدَّجَالَ ذَاتَ غَدَاةٍ فَخَفَضَ فِيهِ وَرَفَعَ حَتَّى ظَنَّنَاهُ فِي طَائِفَةِ النَّخْلِ،
فَلَمَّا رُحْنَا إِلَيْهِ عَرَفَ ذَلِكَ فِينَا، قَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَكَرْتَ الدَّجَالَ فَخَفَضْتَ فِيهِ وَرَفَعْتَ، حَتَّى
ظَنَّنَاهُ فِي طَائِفَةِ النَّخْلِ، فَقَالَ: غَيْرُ الدَّجَالِ أَخْرَفَنِي عَلَيْكُمْ؟ إِنْ يَخْرُجُ وَأَنَا فِيكُمْ فَأَنَا حَجِجُهُ دُونَكُمْ، وَإِنْ يَخْرُجُ وَأَسْتُ
فِيكُمْ فَكُلُّ امْرَأٍ حَجِجٌ نَفْسِهِ، وَاللَّهُ خَلِيفَتِي عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ، إِنَّهُ شَابٌ قَطَطٌ عَيْنُهُ الْيَمْنَى طَائِفَةٌ كَأَنِّي أَشْبَهُهُ بَعْدَ الْعُرَى
بُنِ قَطْنٍ، فَمَنْ أَدْرَكَهُ مِنْكُمْ فَلْيَقْرَأْ عَلَيْهِ فَوَاتِحَ سُورَةِ الْكَهْفِ إِنَّهُ خَارِجٌ خَلَّةً بَيْنَ الشَّامِ وَالْعِرَاقِ، فَعَاثَ يَمِينًا وَعَاثَ
شِمَالًا، يَا عِبَادَ اللَّهِ فَانْتَبِهُوا. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا لَبِئْتُهُ فِي الْأَرْضِ؟ قَالَ: أَرْبَعُونَ يَوْمًا أَوَّلَ يَوْمٍ كَسَنَةٌ وَيَوْمٌ كَشَهْرٍ
وَيَوْمٌ كَجُمُعَةٍ وَسَائِرُ أَيَّامِهِ كَأَيَّامِكُمْ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَسَنَةٌ أَيْكْفِينَا فِيهِ صَلَاةُ يَوْمٍ؟ قَالَ: لَا أَقْدُرُوا
لَهُ قَدْرَهُ، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا إِسْرَاعُهُ فِي الْأَرْضِ؟ قَالَ: كَالْعَيْثِ اسْتَدْبَرْتُهُ الرِّيحُ، فَيَأْتِي عَلَى الْقَوْمِ فَيَدْعُوهُمْ
فِيَوْمِنَ بِيَوْمِنَ وَهُمْ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُ، فَيَأْمُرُ السَّمَاءَ فَتُمْطِرُ وَالْأَرْضَ فَتَنْتَبِثُ فَتَرْوِحُ عَلَيْهِمْ سَارِحَتَهُمْ أَطْوَلَ مَا كَانَتْ ذُرَى
وَأَسْبَعُهُ ضُرُوعًا وَأَمَدَهُ حَوَاصِرَ، ثُمَّ يَأْتِي الْقَوْمَ فَيَدْعُوهُمْ فَيَرُدُّونَ عَلَيْهِ قَوْلَهُ، قَالَ: فَيَنْصَرِفُ عَنْهُمْ فَيَصْبِحُونَ
مَمْلَحِينَ لَيْسَ بِأَيْدِيهِمْ شَيْءٌ مِنْ أَمْوَالِهِمْ، وَيَمُرُّ بِالْخَرَبَةِ فَيَقُولُ لَهَا أَخْرَجِي كُنُوزَكَ فَيَتَّبِعُهُ كُنُوزُهَا كَيْعَاسِيْبِ النَّخْلِ،
ثُمَّ يَدْعُو رَجُلًا مُمْتَلئًا شَبَابًا فَيَضْرِبُهُ بِالسَّيْفِ فَيَقْطَعُهُ جَزَلَتَيْنِ رَمِيَةَ الْعَرَضِ، ثُمَّ يَدْعُوهُ فَيَقْبَلُ وَيَتَهَلَّلُ وَجْهَهُ يَضْحَكُ،
فَيَبِينَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ بَعَثَ اللَّهُ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ، فَيَنْزِلُ عِنْدَ الْمَنَارَةِ الْبَيْضَاءِ شَرْقِي دِمَشْقَ بَيْنَ مَهْرُودَتَيْنِ وَاصِعًا كَفَيْهِ
عَلَى أَجْنَحَتَيْ مَلَكَيْنِ إِذَا طَاطَأَ رَأْسَهُ قَطَرَ وَإِذَا رَفَعَهُ تَحَدَّرَ مِنْهُ مِثْلُ جُمَانَ اللَّوْلُؤِ، فَلَا يَحِلُّ لِكَافِرٍ يَجِدُ رِيحَ نَفْسِهِ إِلَّا
مَاتَ، وَنَفْسُهُ يَنْتَهِي حَيْثُ يَنْتَهِي طَرَفُهُ، فَيَطْلُبُهُ حَتَّى يُدْرِكَهُ بِبَابٍ لِدِّ فَيَقْتُلُهُ، ثُمَّ يَأْتِي عِيسَى قَوْمٌ قَدْ عَصَمَهُمُ اللَّهُ فَيَمْسُخُ
عَنْ وُجُوهِهِمْ وَيُحَدِّثُهُمْ بِدَرَجَاتِهِمْ فِي الْجَنَّةِ فَيَبِينَمَا هُوَ كَذَلِكَ إِذْ أَوْحَى اللَّهُ إِلَى عِيسَى إِنِّي قَدْ أَخْرَجْتُ عِبَادًا لِي لَا يَدَانِ
لِأَحَدٍ بِقَتَالِهِمْ فَحَرَّرَ عِبَادِي إِلَى الطُّورِ، وَيَبْعَثُ اللَّهُ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يُنْسَلُونَ، فَيَمُرُّ أَوَائِلُهُمْ عَلَى
بُحَيْرَةِ طَبْرِيَّةٍ فَيَسْرَبُونَ مَا فِيهَا، وَيَمُرُّ آخِرُهُمْ فَيَقُولُ: لَقَدْ كَانَ بِهَذِهِ مَرَّةً مَاءٌ، وَيُحْصَرُ نَبِيُّ اللَّهِ وَأَصْحَابُهُ حَتَّى يَكُونَ
رَأْسُ النَّوْرِ لِأَحَدِهِمْ خَيْرًا مِنْ مِائَةِ دِينَارٍ لِأَحَدِكُمْ الْيَوْمَ، فَيَرْغَبُ نَبِيُّ اللَّهِ عِيسَى وَأَصْحَابُهُ فَيُرْسِلُ اللَّهُ عَلَيْهِمُ النَّعْفَ

³⁷⁰ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 1/452; Süyûtî, *es-Sirâcü'l-münîr*, 2/1226.

³⁷¹ İbn Mâce, *es-Sünen* (1430), 5/207.

³⁷² Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idü İbn Hibbân*, 6/174.

فِي رِقَابِهِمْ فَيُصْنِبُونَ فَرَسَى كَمَوْتِ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ، ثُمَّ يَهَيِّطُ نَبِيُّ اللَّهِ عِيسَى وَأَصْحَابُهُ إِلَى الْأَرْضِ فَلَا يَجِدُونَ فِي الْأَرْضِ مَوْضِعَ شِبْرٍ إِلَّا مَلَأَهُ زَهْمُهُمْ وَنَنْتُهُمْ، فَيُرْسِلُ نَبِيُّ اللَّهِ عِيسَى وَأَصْحَابُهُ إِلَى اللَّهِ، فَيُرْسِلُ اللَّهُ طَيْرًا كَأَعْنَاقِ الْبُخْتِ، فَتَحْمِلُهُمْ فَتَطْرَحُهُمْ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ يُرْسِلُ اللَّهُ مَطَرًا لَا يَكُنُ مِنْهُ بَيْتٌ مَدْرٍ وَلَا وَبْرٌ فَيَغْسِلُ الْأَرْضَ، حَتَّى يَبْرُكَهَا كَالزَّلْفَةِ، ثُمَّ يَقَالُ لِلْأَرْضِ أَنْبَتِي ثَمْرِكِ، وَرُدِّي بَرَكَتَكَ، فَيَوْمَئِذٍ تَأْكُلُ الْعِصَابَةُ مِنَ الرُّمَانَةِ وَيَسْتَنْظِلُونَ بِقُحْفِهَا وَيُبَارِكُ فِي الرَّسْلِ حَتَّى أَنْ اللَّفْحَةَ مِنَ الْإِبِلِ لَتَكْفِي أَلْفًا مِنَ النَّاسِ، وَاللَّفْحَةَ مِنَ الْبَقَرِ لَتَكْفِي الْقَبِيلَةَ مِنَ النَّاسِ، وَاللَّفْحَةَ مِنَ الْعَنْمِ لَتَكْفِي الْفَجْدَ مِنَ النَّاسِ، فَبَيْنَمَا هُمْ كَذَلِكَ إِذْ بَعَثَ اللَّهُ رِيحًا طَيِّبَةً فَتَأْخُذُهُمْ تَحْتَ آبَاتِهِمْ فَتَقْفِضُ رُوحَ كُلِّ مُؤْمِنٍ وَكُلِّ مُسْلِمٍ وَيَبْقَى شِرَارُ النَّاسِ يَتَهَارَجُونَ فِيهَا تَهَارِجَ الْحُمْرِ، فَعَلَيْهِمْ تَقَوْمُ السَّاعَةِ.

İsmâîl b. Abdi'l-Kâhir ← Abdü'l-Gâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsâ el-Cülûdî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Muhammed b. Mihrân er-Râzî ← Velîd b. Müslim ← Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir ← Yahyâ b. Câbir et-Tâî ← Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr ← Babası Cübeyr b. Nüfeyr ← Nevvâs b. Sem'ân.

Nevvâs b. Sem'ân'dan yapılan rivayete göre, şöyle demiştir. Allah'ın Resûlü (s.a.s) bir gün sabahleyin Deccâl'den bahsederken sesini bazen alçalttı bazen yükseltti ki biz Deccâl'in neredeyse Medîne'deki hurmalıklar tarafında olduğunu sandık. Allah'ın Resûlü'nün (s.a.s) yanından ayrılırken, durumumuzu anladı ve 'Neyiniz var?' diye sordu.

'Ey Allah'ın Resûlü bu sabah Deccâl'den bahsederken sesini alçaltıp yükselttin biz de onu neredeyse Medîne'deki hurmalıklara kadar yaklaştığımı düşündük' dedik.

Bunun üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.s) şöyle buyurdu: '*Sizin adınıza asıl korktuğum şey Deccâl'in dışında başka bir şeydir.*' Eğer Deccâl ben sizin aranızda iken çıkarsa onu sizin yerinize ben delillerle mağlup ederim. Ben aranızda yokken çıkarsa her Müslüman da kendi deliliyle kendisini savunacaktır. Ben tüm Müslümanları onun şerrinden Allah'a emanet ediyorum. Deccâl, kıvrıkcık saçlı, sağ gözü dışarıya çıkmış bir delikanlı şeklindedir. Abdü'l-Uzzâ b. Katan'a benzer. Sizden kim onunla karşı karşıya gelirse Kehf sûresinin ilk ayetlerinden okusun. Deccâl, Şam ile Irak arasından çıkacak ve her tarafı hızlıca bozmaya uğraşacaktır. Ey Allah'ın kulları (o gün gelir de buna şahit olursanız) dininizde sebat ediniz.'

Biz de 'Ey Allah'ın Resûlü! Deccâl yeryüzünde ne kadar kalacak?' dedik.

'Kırk gün kalacaktır; bir günü bir sene uzunluğunda, bir günü bir ay uzunluğunda, bir günü de bir hafta uzunluğunda, bir günü Cuma uzunluğunda olacak ve diğer günleri ise sizin bu günkü günleriniz durumunda olacaktır.' buyurdu.

'Ey Allah'ın Resûlü bir sene kadar olacak günde bir günlük namaz kılmamız bize yeterli olacak mı? Ne dersiniz?' dedik.

'Hayır, (bugünkü şekline göre) miktarını takdir edin.' buyurdu.

'Ey Allah'ın Resûlü Deccâl'in yeryüzündeki hızı ne kadar olacak?' dedik.

'Rüzgarın önüne kattığı bulut gibi olacak. Bir topluma gelecek onları da davet edecektir. Onlar da Deccâl'e inanacaklardır. Deccâl göğe yağmur yağdırmasını emredecek de gök yağmurunu indirecektir. Toprağa bitkileri bitirmesini emredecek toprakta bitki çıkaracak, toplumun hayvanları o gün her zamankinden daha fazla etlenmiş halde döneceklerdir. Sonra bir kavme gelip onları kendisine inanmaya çağırarak onlarda onu yalanlayacaklar ve sözlerini reddedeceklerdir. Bu kimselerin malları Deccâl'in arkasından gidecek sabahladıkları vakit ellerinde bir şey kalmamış olacaktır. Daha sonra Deccâl bir harabeye uğrayıp hazinelerini çıkar diyecek ve oradan ayrılıp gidecek, oradaki hazineler de arıların kraliçe arıyı takip ettikleri gibi Deccâl'i takip edecektir. Sonra Deccâl genç sağlam atik birini çağırarak ve kılıç darbesiyle iki parça edecektir. Sonra onu çağırarak oda yüzü parlayarak ve gülerek gelecektir. Tam bu esnada Allah, Meryem oğlu Îsâ'yı Şam'ın doğusunda beyaz minarenin yanında iki güzel elbise içerisinde avuçlarını iki meleğin kanatlarına koymuş olarak gönderecektir. Başını eğdiğinde başından damlayacak, başını kaldırdığında ise başından inci taneleri gibi su damlacıkları dökülecektir. Onun nefesinin rüzgarı (kokusu) kafirlerden her isabet ettiği kimseyi öldürecektir. Onun nefesinin rüzgarı (kokusu) gözünün görebildiği yere kadar ulaşacaktır. Îsâ; Deccâl'i arayacak ve ona 'Led' kapısında ulaşarak öldürecektir. Sonra Allah; Îsâ'ya kullarımı Tur dağına doğru götür diye vahyedecek. Ye'cûc ve Me'cûc'ü, her tepeden akın ettikleri bir halde gönderecek. İlk grup Taberiyye gölüne inecek ve oranın suyunu içeceklerdir. Diğer grup o göle uğrayacaklar ve önceden burada su vardı diyeceklerdir. Allah'ın Nebîsi ve çevresindekiler kuşatılacaktır. O gün bir öküz başı

sizin için yüz dinardan daha kıymetli olacaktır. Sonra Meryem oğlu İ̄sâ ve arkadaşları Allah'a dua edecekler de Allah o kavmin boyunlarında kurtçuklar meydana getirecek ve tek bir kişinin ölümü gibi ölüp yok olacaklardır. İ̄sâ ve arkadaşları buldukları yerden dağılacaklar da yeryüzünde (Ye'cûc ve Me'cûc kavminden geriye kalan) kötü kokularının bulunmadığı bir karışık yer bile bulamayacaklardır. İ̄sâ ve arkadaşları tekrar Allah'a dua ve niyaz edecekler de Allah o leşlerin üzerine deve boyunlarına benzeyen kuşlar gönderecek bu kuşlar onların leşlerini Allah'ın dilediği yere taşıyıp atacak. Allah onlara bir yağmur gönderecek ve kıldan, kerpiçten yapılmış tüm evler bu yağmurdan zarar görecekler. Bu yağmurla yeryüzü yıkanacak ve tertemiz olacak. Sonra yeryüzüne meyvelerini bitir, bereketini çıkar denilecek ve her taraf bereketlerle ve meyvelerle dolarak o derece ki bir nar bir topluluk tarafından ancak yenebilecek ve nar kabuklarıyla insanlar şemsiye gibi gölgeleneceklerdir. Süt bereketlenecek kalabalık gruplar yeni doğmuş bir deve yavrusunun etiyle yetineceklerdir. Bir kabile yeni doğmuş bir sığırla yetinecektir. Bir oymak da yeni doğmuş bir davarla geçinebilecektir. Onlar bu durumda yaşayıp giderken Allah bir rüzgar gönderecek bu rüzgar tüm müminlerin ruhunu alıp götürecektir. Geriye şerhli insanlar kalacak ve eşeklerin çiftleşmesi gibi (ulu orta her yerde) çiftleşecekler ve kıyamet onların üzerlerine kopacaktır.³⁷³

Beğavî bu rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de³⁷⁴ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de³⁷⁵ sıhâhlar arasında yer vermiştir.

Müslim'de, Ebû Hayseme Zühre b. Harb ← Velîd b. Müslim ← Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir ← Yahyâ b. Câbir et-Tâî ← Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr ← Babası Cübeyr b. Nüfeyr ← Nevvâs b. Sem'an el-Kilabî isnadıyla gelmektedir.³⁷⁶

Ebû Dâvûd'da, Safvân b. Sâlih ed-Dimeşkî el-Müezzîn ← ibn Câbir (...) isnadıyla rivayet edilmiştir.³⁷⁷

³⁷³ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/206.

³⁷⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/54.

³⁷⁵ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/498.

³⁷⁶ Müslim, "el-Fiten ve eşrâtü's-sâ'a", 110.

³⁷⁷ Ebû Dâvûd (ts.), "Melâhim", 14.

Tirmizî’de, Ali b. Câbir ← Velîd b. Müslim (...) isnadıyla gelmektedir.³⁷⁸

Nesâî’nin *es-Sünenü ’l-kübrâ*’sında, Ali b. Hucr ← Abdullah b. Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir ve Velîd b. Müslim ← Abdurrahmân b. Yezîd (...) isnadıyla *taktî*’ yapılarak ‘Sizden kim onunla karşı karşıya gelirse *Kehf sûresinin ilk ayetlerinden okusun.*’ kısmına kadar rivayet edilmiştir.³⁷⁹

İbn Mâce’de, Hişâm b.Ammâr ← Yahya b. Hamza ← Abdurrahmân b. Yezîd b. Câbir ← Abdurrahmân b. Cübeyr b. Nüfeyr (...) isnadıyla gelmiş olup isnadda Yahyâ b. Câbir et-Tâî düşmüştür.³⁸⁰

Sa‘lebî, *el-Keşf ve ’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Beğavî rivayet hakkında *sahîh* demiştir.³⁸¹

Tirmizî rivayet hakkında *sahîh hasen garîb*³⁸², Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid³⁸³, Elbânî³⁸⁴ de *sahîh* hükmünü vermiştir.

Hadis münekkidlerinin yapmış oldukları değerlendirmelere binâen rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.19.3. Hadis

حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ ثنا علي بن حجر السعدي ثنا عبد الله بن عبد الرحمن بن يزيد بن جابر والوليد بن مسلم عن عبد الرحمن بن يزيد بن جابر بهذا الإسناد نحو ما ذكرنا وزاد بعد قوله: لقد كان بهذه مرة ماء ثم يسيرون حتى يبتئوها إلى جبل الحمر وهو جبل بيت المقدس، فيقولون لقد قتلتنا من في الأرض هلّم فلنقتل من في السماء، فيؤمنون بنسائهم إلى السماء فيرد الله عليهم نسايتهم مخضوبه دما.

³⁷⁸ Tirmizî, “Fiten”, 59.

³⁷⁹ Nesâî, *es-Sünenü ’l-kübrâ*, 9/346.

³⁸⁰ İbn Mâce (ts.), “Fiten”, 33.

³⁸¹ Beğavî, *Şerhu ’s-sünne*, 15/58.

³⁸² Tirmizî, *es-Sünen*, 4/83.

³⁸³ İbn Mâce, *es-Sünen* (1430), 5/194.

³⁸⁴ Tebrizî, *Mişkâtü ’l-Mesâbih*, 3/1507.

Müslim b. Haccâc ← Ali b. Hucr es-Sa'dî ← Abdullah b. Abdirrahmân b. Yezîd b. Câbir ve Velîd b. Müslim ← Abdirrahmân b. Yezîd b. Câbir önceki rivayetin sonuna ziyade yapılmıştır.

*“Bu yerde bir zamanlar su vardı. Sonra yürüyecekler, tâ ki Hamr dağına varacaklar ki bu dağ da Beyt-i Makdis dağıdır. ‘Yeryüzündeki bütün insanları öldürdük. Getirin semadakileri de öldürelim.’ diyerek oklarını gökyüzüne atacaklar; Allah da onların oklarını kanlı olarak geri çevirecektir.”*³⁸⁵

Bu rivayet Şerhu's-sünne, Mesâbihu's-sünne ve geçmiş olduğu diğer hadis kitaplarında önceki rivayetin devamına ziyade edilerek rivayet edilmiştir.

Rivayet yalnızca Müslim'de müstakil olarak gelmektedir.³⁸⁶

Bu sebeple, bu rivayetle ilgili önceki rivayet hakkında söylediklerimizi tekrarlayabiliriz.

1.1.19.4. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ الْمَلِجِيُّ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَوْسُفَ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنبَأَنَا أَحْمَدُ أَنبَأَنَا أَبِي أَنبَأَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنِ الْحَجَّاجِ بْنِ حَجَّاجٍ عَنِ قَتَادَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي عَثْبَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لِيُحَجَّ النَّبِيُّ وَلِيُعْتَمَرَ بَعْدَ خُرُوجِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ahmed ← Babası ← İbrahim ← Haccâc b. Haccâc ← Katâde ← Abdullah b. Ebû Utbe ← Ebû Saîd el-Hudrî.

Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *“Ye'cûc ve Me'cûc ortaya çıktıktan sonra da Kâbe haccedilmeye ve umre yapılmaya devam edecektir.”*³⁸⁷

³⁸⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/207.

³⁸⁶ Müslim, "el-Fiten ve eşrâtü's-sâ'a", 111.

³⁸⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/207.

Beğavî bu rivayete, isnadsız olarak *Şerhu's-sünne*'sinde rivayete yer vermiş,³⁸⁸ *Mesâbîhu's-sünne*'sinde ise yer vermemiştir.

Buhârî'de, Ahmed ← Babası ← İbrahim ← Haccâc b. Haccâc ← Katâde ← Abdullah b. Ebî Utbe ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edilmektedir.³⁸⁹

Ahmed b. Hanbel'de Süveyd b. Amr el-Kelbî ← Ebân ← Katâde (...) isnadı,³⁹⁰ Abdü's-Samed ← Ebân (...) isnadı³⁹¹ ve Affân ← Ebân (...) isnadıyla³⁹² rivayet edilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Affân ← Ebân (...) isnadıyla aktarılmıştır.³⁹³

İbn Huzeyme'nin *Sahîh*'inde, Ebû Kudâme ve Ebû Mûsâ ← Abdurrahman ← Ebân ← Katâde (ح) İbrahim b. Bistâm ez-Za'ferânî ← Ebû Dâvûd ← Katâde (...) isnadıyla gelmektedir.³⁹⁴

Hâkim *Müstedrek*'inde, Ebû Zekeriya ← İbrahim b. Ebî Tâlib ← Muhammed b. el-Müsennâ ← Abdurrahmân b. Mehdî ← Ebân (...) isnadıyla aktarmıştır.³⁹⁵

İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* ve *tabakâtü'l-asfîyâ'*sında, Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer ← Abbâs b. Muhammed b. Mecâşi' ← Muhammed b. Ebî Ya'kûb ← Abdurrahmân ← Ebân (...) isnadıyla rivayet edilmiştir.³⁹⁶

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

³⁸⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/83.

³⁸⁹ Buhârî, "Hac", 47.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/316.

³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/38.

³⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/160.

³⁹³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/501.

³⁹⁴ İbn Huzeyme, *Sahîh*, 4/129.

³⁹⁵ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/500.

³⁹⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 9/16.

Rivayet hakkında Münâvî (ö. 1031/1622) *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*'inde isnadının *sahîh* olduğunu söylerken,³⁹⁷ Mustafa Abdülkadir Atâ ise *sahîh*³⁹⁸ demiştir.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid, Ahmed b. Hanbel'deki Süveyd b. Amr el-Kelbî'nin yer aldığı isnad için Müslim'in şartlarına göre *sahîh*³⁹⁹, diğer iki rivayet için şeyhayn şartlarına göre *sahîh*⁴⁰⁰ hükmünü vermişlerdir.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirme sonucunda *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.20. 105. ayet ile ilgili hadisler

أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا. (١٠٥)

“İşte onlar, rablerinin âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa gitmiş olanlardır. Bu sebeple biz kıyamet gününde onların (dünyadaki) amellerine değer vermeyiz.” (Kehf 18/105)

1.1.20.1. Hadis

خَبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيِّ أَنَا أَحْمَدُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ثَنَا سَعِيدُ بْنُ مَرِيَمَ أَنْبَأَنَا الْمَغِيرَةَ حَدَّثَنِي أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: لِيَأْتِيَ الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ.

Abdül-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nâimî ← Ahmed ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. Abdillâh ← Saîd b. Meryem ← Muğîre ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Kıyamet gününde iri yarı, kilolu bir adam gelecek. Fakat Allah katında sivrisineğin kanadı kadar bile ağırlığı olmayacaktır.”⁴⁰¹

³⁹⁷ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî el-Münâvî, *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr* (Riyad: Mektebetü'l-imâm eş-Şâfî, 1408), 2/498.

³⁹⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/500.

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/316.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/39; 18/160.

⁴⁰¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/211.

Beğavî bu rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'sinde⁴⁰² ve *Mesâbîhu's-sünne*'sinde⁴⁰³ *stâhlar* arasında yer vermiştir.

Buhârî'de, Muhammed b. Abdillâh ← Saîd b. Ebî Meryem ← Muğîre b. Abdurrahman ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁴⁰⁴

Müslim'de, Ebû Bekr b. İshâk ← Yahya b. Bükeyr ← Muğîre ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁴⁰⁵

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında rivayet etmiştir.⁴⁰⁶

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.21. 107. ayet ile ilgili hadisler

إِنَّ الدِّينَ أَمْنًا وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا. ﴿١٠٧﴾

“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, onlar için de konak olarak firdevs cennetleri vardır.” (Kehf 18/107)

1.1.21.1. Hadis

رُويْنَا عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا سَأَلْتُمْ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ، وَأَعْلَى الْجَنَّةِ، وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمَنِ، وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ.

Bize Ebû Hüreyre'den Resûlullah'ın (s.a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *“Allah'tan istediğinizde, ondan Firdevs'i isteyin. Zira o, cennetin ortasıdır ve en yüksek yeridir. Onun üstünde Rahmân'ın arşı vardır ki cennetin nehirleri oradan fişkirir.”*⁴⁰⁷

Rivayet *Şerhu's-sünne*'de, İmam Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed el-Kâdî ← Ebü'l-Kâsım İbrahim b. Muhammed ← Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed ← Muhammed b.

⁴⁰² Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/143.

⁴⁰³ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/529.

⁴⁰⁴ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'an", 203.

⁴⁰⁵ Müslim, "Sıfetu'l-kıyâme ve'l-cenne ve'n-nâr", 18.

⁴⁰⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/201.

⁴⁰⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/211.

Yahya ← Şurayh b. Nu'mân ← Fülejh ← Hilâl b. Ali ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet etmiş olduğu hadisten bir kısım olup,⁴⁰⁸ *Mesâbîhu's-sünne*'de aynı metinle *sihâh*lar arasında rivayet edilmiştir.⁴⁰⁹

Buhârî'de, Yahya b. Sâlih ← Fülejh ← Hilâl b. Ali ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁴¹⁰

Ahmed b. Hanbel'de, Fezâra b. Amr ← Fülejh ← Hilâl b. Ali ← Abdurrahman b. Ebî Amra ← Ebû Hüreyre isnadı⁴¹¹, Süreyc b. Nu'mân ← Abdülaziz (Derâverdî) ← Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr ← Muâz b. Cebel isnadı⁴¹², Yezîd ← Hemmâm b. Yahya ← Affân ← Hemmâm ← Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr ← Ubâde b. Sâmit isnadı⁴¹³ ve Abdüssamed ← Hemmâm ← Zeyd b. Eslem ← Atâ b. Yesâr ← Ubâde b. Sâmit⁴¹⁴ isnadlarıyla gelmektedir.

Abdullâh b. Mübârek, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*'inde, Ebû Ömer b. Hayeveyh ← Yahya ← Hüseyin ← Heysem ← Fülejh ← Hilâl b. Ali ← Atâ b. Yesâr veya İbn Ebî Amra ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet etmiştir.⁴¹⁵

Abd b. Humejd'in *Müntehab*'ında, Ebü'l-Velîd ← Hemmâm b. Yahya ← Atâ b. Yesâr ← Ubâde b. Sâmit isnadıyla aktarılmıştır.⁴¹⁶

İbn Ebû Âsım'ın (ö. 287/900) *Kitâbü's-Sünne*'sinde, Mukaddemî ← İbn Ebi'l-Vezîr ← Fülejh ← Hilâl b. Ali ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁴¹⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete aynı metinle yer vermemiştir.

⁴⁰⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 10/346.

⁴⁰⁹ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/37.

⁴¹⁰ Buhârî, "el-Cihâd ve's-siyer", 4.

⁴¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 14/180.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 36/406.

⁴¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 37/369.

⁴¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 37/404.

⁴¹⁵ Abdullâh b. Mübârek, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, 1/537.

⁴¹⁶ Abd b. Humejd, *el-Müntehab*, 1/93.

⁴¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *Kitâbü's-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400), 1/256.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid rivayet hakkında *sahîhtir* demişlerdir.⁴¹⁸

Elbânî, İbn Ebû Âsım'daki rivayet hakkında *sahîh*, şeyhayn şartlarına göre İbn Ebi'l-Vezîr hariç *ricâlinin* sahih, Fülejh b. Süleyman'da *za'fiyet* bulunmakla beraber rivayetin *şahitle* desteklendiğini söylemiştir.⁴¹⁹

Yine Şuayb Arnavut, Fülejh b. Süleyman'dan Buhârî'nin rivayet ettiğini ve Müslim'in de sadece ifk hadisinde ondan rivayette bulunduğunu söyleyerek Fülejh hakkında *ta'dîlde* bulunan farklı kişileri de belirtip kendisi de Fülejh hakkında '*Lâ be'se bihî*' demiştir.⁴²⁰

Makdisî de *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*'sinde rivayeti üç farklı yerde zikredip *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁴²¹

Rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.22. 110. ayet ile ilgili hadisler

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا. (١١٠)

“De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim rabbine kavuşmayı bekliyorsa dünya ve âhirete yararlı iş yapsın ve rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.” (Kehf 18/110)

1.1.22.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنْبَأَنَا أَبُو نُعَيْمٍ أَنَا سُفْيَانُ عَنْ سَلْمَةَ هُوَ ابْنُ كَهَيْلٍ قَالَ: سَمِعْتُ جُنْدُبًا يَقُولُ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ سَمِعَ سَمَعَ اللَّهُ بِهِ، وَمَنْ يُرَائِي يُرَائِي اللَّهُ بِهِ.

⁴¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 14/180; 37/369; 37/405.

⁴¹⁹ Şeybânî, *Kitâbü's-Sünne*, 1/257.

⁴²⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 10/472.

⁴²¹ Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 8/327-329.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nâimî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebû Nuaym ← Süfyân ← Seleme (İbn Kuheyl) ← Cündüb.

Cündüb, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Kim (yaptığı iyiliği şöhret bulmak için insanlara) duyurursa, Allah da (onun gizlediklerini) duyurur. Kim de (yaptığı hayrı insanların takdirini kazanmak için) gösterirse, Allah da (onun riyakârlığını) gösterir.”⁴²²

Beğavî bu rivayeti aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'sinde⁴²³ ve *Mesâbîhu's-sünne*'sinde⁴²⁴ *stâh*lar arasında aktarmıştır.

Buhârî'de, Müsedded ← Yahya ← Süfyân ← Seleme b. Küheyl (ح) Ebû Nuaym ← Süfyân ← Seleme ← Cündüb isnadıyla rivayet edilmiştir.⁴²⁵

Müslim'de, Ömer b. Hafs b. Ğiyâs ← Babası ← İsmail b. Sümei' ← Müslim el-Betîn ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla gelmektedir.⁴²⁶

Ahmed b. Hanbel'de, Ahmed b. Abdilmelik ← Bekkâr ← Babası ← Ebî Bekre isnadıyla yer verilmiştir.⁴²⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁴²⁸

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.22.2. Hadis

وَرَوَيْنَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمُ الشِّرْكَ الْأَصْغَرَ، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا الشِّرْكَ الْأَصْغَرُ؟ قَالَ: الرِّيَاءُ.

⁴²² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/213.

⁴²³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/323.

⁴²⁴ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/448.

⁴²⁵ Buhârî, “Rikâk”, 36.

⁴²⁶ Müslim, “Zühd ve Rikâk”, 47.

⁴²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 34/108.

⁴²⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/203.

Nebî'den (s.a.s) şöyle rivayet edilmiştir: 'Sizin adınıza en çok korktuğum şey küçük şirk'tir.' dedi. 'Ey Allah'ın Resûlü küçük şirk nedir?' dediler. 'Riyâdır' dedi.⁴²⁹

Beğavî Kehf sûresi 110'uncu ayetin tefsirinde isnadsız olarak aktarmış olduğu bu rivayeti, Bakara sûresi 264'üncü ayetin tefsirinde de rivayet etmiş ve orada senedini şu şekilde vermiştir: Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Fadl el-Harakî ← Ebü'l-Hasan et-Taysefünî ← Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Küşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca'fer ← Amr b. Ebî Amr (Mevle'l-Muttalib) ← Âsım b. Ömer ← Mahmûd b. Lebîd.⁴³⁰

Şerhu's-sünne'de⁴³¹ aynı isnadla rivayet ederken Mesâbîhu's-sünne'de ise rivayete yer vermemiştir.

Ahmed b. Hanbel'de Yunus ← Leys ← Yezîd İbnü'l-Hâd ← Amr ← Mahmûd b. Lebîd isnadı⁴³² ve Abdullah bu hadisi babasının kitabında bulduğunu söyleyerek (Vicâde yoluyla) Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd ← Amr b. Ebî Amr ← Âsım b. Ömer b. Katâde ← Mahmûd b. Lebîd isnadıyla⁴³³ gelmektedir.

Herevî'nin (ö. 224/838) *Kitâbü'l-Îmân*'ında isnadsız olarak rivayet edilmiştir.⁴³⁴

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr ← Abdullah b. Şebîb ← İsmail b. Ebî Üveys ← Abdülaziz b. Muhammed ← Amr b. Ebî Amr ← Âsım b. Ömer b. Katâde ← Mahmûd b. Lebîd ← Râfi' b. Hadîc isnadıyla gelmektedir.⁴³⁵

Hâkim'in *Müstedrek*'inde, Ali b. Hamşâzü'l-Adl ← Ubeyd b. Şerîk ← Saîd b. Ebî Meryem ← Yahya b. Eyyûb ← Ammâra b. Ğaziyye ← Ya'lâ b. Şeddâd b. Evs ← Babası isnadıyla gelmiştir.⁴³⁶

⁴²⁹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/213.

⁴³⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 1/326.

⁴³¹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/323,324.

⁴³² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/39.

⁴³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/43.

⁴³⁴ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî, *Kitâbü'l-Îmân* (el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 38.

⁴³⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 4/253.

⁴³⁶ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4/365.

Beyhakî'nin *Şu'abü'l-Îmân*'ında, Ali b. Ahmed b. Abdân ← Ahmed b. Ubeyd b. Şerîk ← İbn Ebî Meryem ← Ebü'z-Zinâd ← Amr b. Ebî Amr ← Âsım b. Ömer ← Katâde ← Mahmûd b. Lebîd isnadıyla gelmektedir.⁴³⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁴³⁸

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit Ahmed b. Hanbel'deki ilk rivayet için *ricâli sahîh*, isnadı *ceyyid*⁴³⁹, ikinci rivayet için *isnadı hasen*⁴⁴⁰ demiştir.

Mağribî el-Bedrü't-Temâm Şerhu Bulûğî'l-Merâm'da isnadının *hasen*⁴⁴¹, Heysemî *Mecma'u'z-zevâ'id*'de *ricâlinin sahîh*⁴⁴² olduğunu belirtmiştir.

İbn Hacer ve Muhakkik Dr. Mahir Yasin el-Fahl isnadının *hasen* olduğunu söylemişlerdir.⁴⁴³

Rivayet hakkında, *hasendir* diyebiliriz

1.1.22.3. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَّنَا أَبُو سَعِيدٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الصِّرْفِيِّ ثَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْأَصَمِ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْحَكَمِ ثَنَا أَبِي وَشُعَيْبٌ قَالَا : ثَنَا اللَّيْثُ عَنْ أَبِي الْهَادِ عَنْ عَمْرِو عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ : إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ : أَنَا أَعْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشُّرَكَاءِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ غَيْرِي فَأَنَا مِنْهُ بَرِيءٌ وَهُوَ لِلَّذِي عَمِلَهُ.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Saîd Muhammed b. Mûsâ es-Sayrafî ← Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kub el-Esam ← Muhammed b. Abdillâh b. Abdi'l-Hâkim ← Babası ve Şuayb ← Leys ← Ebü'l-Hâd ← Amr ← Saîd b. el-Müseyyeb ← Ebû Hüreyre.

⁴³⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 9/154.

⁴³⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/203.

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/39.

⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/44.

⁴⁴¹ Mağribî, *el-Bedrü't-temâm şerhu Bulûğî'l-merâm*, 10/267.

⁴⁴² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 10/222.

⁴⁴³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Bulûğü'l-merâm*, thk. Dr. Mahir Yasin el-Fahl (Riyad, Suud: Darü'l-kabes, 1435), 544.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ben, ortakların ortaklıktan en müstağnî olanıyım. Kim işlediği amele benden başkasını ortak ederse ben ondan uzağım, yaptığı amel de ortak ettiği kimseyedir."*⁴⁴⁴

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de iki kez olmak üzere birinde aynı isnad ve metinle⁴⁴⁵, diğerinde ise farklı isnad ve metinde '*yaptığı amel de ortak ettiği kimseyedir*' kısmı olmaksızın⁴⁴⁶; *Mesâbîhu's-sünne*'de ise iki yerde '*Ben, ortakların ortaklıktan en müstağnî olanıyım. Kim işlediği amele benden başkasını ortak ederse onu ve şirkini bırakırım*⁴⁴⁷ şeklinde metin farklılığı ile *sihâh*lar arasında rivayete yer vermiştir.

Müslim'de, Züheyr b. Harb ← İsmail b. İbrahim ← Ravh b. el-Kâsım ← Alâ b. Abdirrahman b. Ya'kub ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve *Mesâbîhu's-sünne*'deki metinle rivayet edilmiştir.⁴⁴⁸

Tirmizî'de de Ebû Saîd b. Ebî Fadâle el-Ensâri *tarikiyle* ve İbn Mâce'de gelen farklı metinle gelmektedir.⁴⁴⁹

İbn Mâce'de, Ebû Mervân el-Usmânî ← Abdülaziz b. Ebî Hâzım ← Alâ b. Abdirrahman ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve aynı metinle⁴⁵⁰, ayrıca Sahabe *râvisi* Ebû Saîd b. Ebî Fadâle el-Ensâri olan bir isnad ve *"Allah içinde hiçbir şüphenin olmadığı kıyamet günü tüm insanları topladığında bir seslenici, 'Kim Allah için yaptığı bir amele başka birini ortak etmişse, karşılığını Allah'ın dışında (ortak ettiği) kimseden istesin. Allah ortakların ortaklıktan en müstağni olanıdır.'* diye seslenir." şeklindeki metin farklılığıyla rivayet edilmektedir.⁴⁵¹

⁴⁴⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/213.

⁴⁴⁵ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/324.

⁴⁴⁶ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/325.

⁴⁴⁷ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 1/119; 3/448.

⁴⁴⁸ Müslim, "Zühd ve Rekâik", 46.

⁴⁴⁹ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 19.

⁴⁵⁰ İbn Mâce (ts.), "Zühd", 21.

⁴⁵¹ İbn Mâce (ts.), "Zühd", 21.

Ahmed b. Hanbel’de iki farklı yerde yine *râvîsi* Ebû Saîd b. Ebî Fadâle el-Ensârî olan bir isnad ve İbn Mâce’de gelen farklı metinle aynı şekilde aktarılmıştır.⁴⁵²

Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif rivayet için *Şerhu’s-sünne*’de *sahîh*⁴⁵³ Tirmizî *garîb*⁴⁵⁴, Şuayb Arnavut ve Adil Mürşid *sahîh liğayrihî ve isnadı hasen*⁴⁵⁵, Muhammed Fuad Abdülbâkî rivayet hakkında *isnadı sahîh ricali sika*⁴⁵⁶, Hüseyin Selim Esed *isnadı sahîh*⁴⁵⁷, Elbânî de *sahîh*⁴⁵⁸ demiştir.

Rivayet hakkında *hasendir* diyebiliriz.

1.1.22.4. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو مَنْصُورٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سَمْعَانَ تَنَا أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ الرَّيَّانِيُّ تَنَا حَمِيدُ بْنُ زَنْجَوِيهِ تَنَا حَفْصُ بْنُ عَمْرِو تَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا سَالِمُ بْنُ أَبِي الْجَعْدِ الْعَطْفَانِيُّ عَنْ مَعْدَانَ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ يَرْوِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ حَفِظَ عَشْرَ آيَاتٍ مِنْ أَوَّلِ سُورَةِ الْكُحُفِ عُصِمَ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ.

Abdü’l-Vâhid el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Semân ← Ebû Ca’fer Muhammed b. Ahmed b. Abdi’l-Cebbâr er-Rayyânî ← Humejd b. Zenceveyh ← Hafs b. Ömer ← Hemmâm ← Katâde ← Sâlim b. Ebî Ca’d el-Ğatafânî ← Ma’dân b. Ebî Talha ← Ebü’d-Derdâ.

Ebü’d-Derdâ, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Kim Kehf sûresinin başından on ayet ezberlerse, Deccal’in fitnesinden korunur.*”⁴⁵⁹

Beğavî rivayeti *Şerhu’s-sünne*’de⁴⁶⁰ aynı isnadla naklederken *Mesâbîhu’s-sünne*’de ise rivayete yer vermemiştir.

⁴⁵² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 25/161; 29/418.

⁴⁵³ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 14/325.

⁴⁵⁴ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/165.

⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 25/161; 29/418.

⁴⁵⁶ İbn Mâce, *es-Sünen* (ts.), 2/1405.

⁴⁵⁷ Mevsilî, *el-Müsned*, 11/430.

⁴⁵⁸ Tebrîzî, *Mişkâtü’l-Mesâbîh*, 3/1462.

⁴⁵⁹ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/214.

⁴⁶⁰ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 4/469.

Müslim’de, Muhammed b. el-Müsennâ ← Muâz b. Hişâm ← Babası ← Katâde ← Sâlim b. Ebî Ca’d el-Ğatafânî ← Ma’dân b. Ebî Talha ← Ebü’d-Derdâ isnadıyla gelmektedir.⁴⁶¹

Ebü Dâvûd’da, Hafs b. Ömer ← Hemmâm (...) isnadıyla gelmektedir.⁴⁶²

Ahmed b. Hanbel’de, Yezîd ← Hemmâm b. Yahyâ ← Katâde (...) isnadı⁴⁶³ ve Ravh ← Saîd ← Katâde (...) isnadıyla⁴⁶⁴ rivayet edilmiştir.

İbn Ebû Şeybe’nin *Müsned*’inde, (*Musannef*) Ömer ← İbn Ebû Şeybe ← Affân ← Hemmâm (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁴⁶⁵

Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında dört farklı yerde üç ayrı isnadla gelmekte olup bunların birinde *Meâlimü’t-tenzîl*’de geçen metinle aynı⁴⁶⁶, ikisinde “*Kim Kehf sûresinden on ayet okursa...*”⁴⁶⁷ diğesinde de “*Kim Kehf sûresinin sonundan on ayet okursa...*”⁴⁶⁸ şeklinde rivayet edilmektedir.

İbn Hibbân’ın *Sahîh*’inde, Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr ← Muhammed b. el-Müsennâ ← Muhammed b. Ca’fer ← Şu’be ← Katâde (...) isnadı ve “*Kim Kehf sûresinden on ayet okursa, Deccal’dan korunur.*” şeklinde metin farklılığıyla gelmektedir.⁴⁶⁹

Hâkim’in *Müstedrek*’inde, Ebû Bekr Ahmed b. Selman ← Hasan b. Mükrim ← Yezîd b. Harun ← Hemmâm (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁴⁷⁰

⁴⁶¹ Müslim, "Salâtü'l-müsâfirîne ve gasruhâ", 257.

⁴⁶² Ebü Dâvûd (ts.), "Melâhim", 14.

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 36/43.

⁴⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 45/526.

⁴⁶⁵ Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfi, *el-Müsned*, thk. Âdil b. Yusuf el-’Îzâzî - Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Dâru’l-vatan, 1997), 1/50.

⁴⁶⁶ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 9/347.

⁴⁶⁷ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 7/261; 9/347.

⁴⁶⁸ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 9/347.

⁴⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 3/66.

⁴⁷⁰ Hâkim en-Nîsâbü’rî, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, 2/399.

Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında⁴⁷¹ ve *Şu'abü'l-Îmân*'ında⁴⁷² rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayet hakkında müellif *sahîh*⁴⁷³, Şuayb Arnavut isnadının *sahîh*⁴⁷⁴, Muhammed Kâmil Karabelli *sahîh*⁴⁷⁵, Elbânî de *sahîh*⁴⁷⁶ ve *ricâlinin* şeyhayn şartlarına uyup Buhârî'nin Ma'dân'dan rivayette bulunmadığını isnadın *sahîh* olduğunu söylemiştir⁴⁷⁷.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmeler sonucunda *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.22.5. Hadis

وَأَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ الْمَلِيجِيُّ أَنْبَأَنَا أَبُو مَنْصُورٍ السَّمْعَانِيُّ أَنَّ أَبَا جَعْفَرٍ الرَّيَّانِيَّ تَنَا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجُوَيْهِ تَنَا أَبُو الْأَسْوَدِ تَنَا ابْنَ لَهِيْعَةَ عَنْ زِيَادٍ عَنْ سَهْلِ هُوَ ابْنُ مُعَاذٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَرَأَ أَوَّلَ سُورَةِ الْكَهْفِ وَأَخْرَجَهَا كَانَتْ لَهُ نُورًا مِنْ الْأَرْضِ إِلَى السَّمَاءِ.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ebû Mansûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer ← Humeyd b. Zenceveyh ← Ebü'l-Esved ← İbn Lehî'a ← Ziyâd ← Sehl (İbn Muâz) ← Babası.

Sehl'in babası, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Kim *Kehf sûresinin başını ve sonunu okursa, kendisine tepe noktasından ayaklarına kadar bir nur olur. Her kim de tamamını okursa kendisi için yerden göğe kadar uzanan nur olur.*"⁴⁷⁸

Beğavî rivayeti *Şerhu's-sünne*'de⁴⁷⁹ aynı isnadla naklederken *Mesâbîhu's-sünne*'de ise rivayete yer vermemiştir.

⁴⁷¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/354.

⁴⁷² Beyhakî, *Şu'abü'l-Îmân*, 4/98.

⁴⁷³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 4/469.

⁴⁷⁴ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 3/66.

⁴⁷⁵ İbn Mâce, *es-Sünen* (1430), 6/376.

⁴⁷⁶ Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, 1/656.

⁴⁷⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahiha ve şey'un min fıkhihâ ve fevâ'idihâ*, 2/123.

⁴⁷⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/214.

⁴⁷⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 4/469.

Rivayet Kütüb-i Tis'a'da yalnızca Ahmed b. Hanbel'de, Hasan ← İbn Lehî'a ← Zebbân ← Sehl ← Babası isnadıyla gelmektedir.⁴⁸⁰

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde, Abdullah b. Vüheyb el-Ğazzî ← Muhammed b. Ebî Serî ← Rişdîn ← Zebbân b. Fâйд ← Sehl ← Babası isnadıyla⁴⁸¹ gelmektedir.

Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde isnadsız olarak Muâz b. Enes'ten rivayet edilmiştir⁴⁸².

İbn Hacer'in *İthâfî'l-meher*'inde⁴⁸³ ve *Kenzü'l-'ummâl*'de⁴⁸⁴ isnadsız olarak gelmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında rivayet etmiştir.⁴⁸⁵

Heysemî isnadda geçen İbn Lehî'a hakkında *zayıf ve çokça hasen rivayetlerde bulunmaktadır* demiştir.⁴⁸⁶

Şevkânî İbn Lehî'a tarikiyle gelen rivayete *hasen* denilebileceğini söylemiştir.⁴⁸⁷

Şuayb Arnavut ve Adil Mürşid *isnadı zayıf* demişlerdir.⁴⁸⁸

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 24/390.

⁴⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 20/197.

⁴⁸² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/52.

⁴⁸³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *İthâfî'l-meher bi'l-fevâ'idü'l-mübtakire min etrâfî'l-aşere*, thk. Züheyr b. Nâsir en-Nâsir (Merkezü Hidmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, 1415), 13/215.

⁴⁸⁴ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 1/577.

⁴⁸⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an teşîri'l-Kur'ân*, 6/204.

⁴⁸⁶ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/52.

⁴⁸⁷ Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-Şevkânî, *Tuhfetü'z-zâkirîn bi-'uddeti'l-husni'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kalem, 1984), 405.

⁴⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 24/390.

1.2. Kehf Sûresi Değerlendirme

Beğavî, Kehf sûresinin tefsirinde 41 rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden 25 tanesini isnadlı, 16 tanesini isnadsız olarak zikretmiştir.

Bu sûrede aktarılan 41 rivayetin, 10 tanesi sadece *Şerhu's-Sünne*'de, 2 tanesi sadece *Mesâbîhu's-Sünne*'de, 14 tanesi her iki eserde tahrir edilmiş olup 15 tanesi ise iki eserde de tespit edilememiştir. *Mesâbîhu's-Sünne*'de gelen rivayetlerin 14 tanesine *sihâhlar*, 2 tanesine de *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Rivayetlerin 37 tanesi Kütüb-i tis'a'da, 2 tanesi Kütüb-i tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 2 tanesi tefsir kitapları arasında tespit edilmiştir.

Kehf Sûresi'nde aktarılan rivayetleri, kaynağı bakımından değerlendirdiğimizde 40 tanesinin *merfû*, 1 tanesinin *maktû* olduğunu, *kudsî* ve *mevkûf* rivayetin bulunmadığını tespit ettik.

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî 19, Müslim 24, Ebû Dâvûd 7, Tirmizî 21, Nesâî 6, İbn Mâce 7 ve Ahmed b. Hanbel 30 rivayete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu sûrede aktarılan rivayetlerin hiçbirini Dârimî ve Mâlik b. Enes eserlerinde rivayet etmemişlerdir.

Rivayetler sıhhati bakımından,⁴⁸⁹ *makbûl*, *merdûd* ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde kategorize edildiğinde, 32 tanesi *makbul*, 8 tanesi *merdûd* ve 1 tanesi hakkında hüküm verilemeyenler kısmına aittir.

16 tanesi müttfekun aleyh olmak üzere 29 rivayetin *sahîh*, 3 rivayetin hasen, 8 rivayetin *zayıf* olduğunu tespit ettik. 1 rivayetin hakkında hüküm verilemeyenler grubunda olmasını uygun gördük.

⁴⁸⁹ Rivâyetleri sıhhat bakımından makbûl, merdûd ve hakkında hüküm verilemeyenler olarak gruplandırdık. Makbûl rivâyetleri sahîh ve hasen olarak merdûd rivâyetleri ise zayıf ve mevzû' olarak iki kısımda kategorize ettik. Her ne kadar zayıf hadisleri merdûd kategorisine dahil etmiş olsak da bu, zayıf rivâyetlerin tamamının ameli açıdan merdûd olduğu anlamına gelmemektedir. Yapmış olduğumuz bu gruplandırma, metnin değil senedin sıhhati göz önüne alınarak oluşturulmuştur.

Beğavî'nin bu sûrede aktardığı rivayetlerin 16 tanesi, eserinin temel kaynağı olan Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında da rivayet edilmiştir. Bunlardan 7 tanesinin *sahîh*, 2 tanesinin *hasen*, 7 tanesinin *zayıf* grubunda olduğunu tespit ettik.

İKİNCİ BÖLÜM

1.MERYEM SÛRESİNDEKİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilk önce Meryem sûresi hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonra Beğavî'nin bu sûrenin tefsiri sadedinde aktarmış olduğu rivayetlerin tahrir ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Sûre; 762 kelime, 3800 harf, 98 ayetten oluşmaktadır⁴⁹⁰.

Mushaf sıralamasında on dokuzuncu sırada olan sûre, ismini on altı ile yirmi dokuzuncu âyetler arasında kıssası anlatılan Hz. Meryem'den almıştır. İniş sırasına göre Tâhâ sûresinden önce Fâtır suresinden sonra kırk dördüncü sırada inmiştir⁴⁹¹. Mekkî bir sûre olup elli sekiz ve yetmiş birinci ayetleri Medenîdir⁴⁹².

Sûrede; Hz. Meryem ve Hz. İsâ hakkında yahudîlerin söylediği sözlere red, Zekeriyâ (a.s.)'in yaşlılığı ve eşinin kısır olmasına rağmen Allah'ın onlara evlat vermesi, Hz. Meryem'in hâriku'l-âde bir şekilde Hz. İsâ'ya hamile kalması, beşikte iken konuşması, İbrahim, İshâk, Ya'kûb, Mûsâ, İsmail, İdris (a.s), cennet ve ehlinin vasfı, müşriklerin yeniden dirilmeyi inkârı, edindikleri putlardan ötürü ileride pişman olacakları ve Hz. Peygamber'in düşmanlarına karşı yardım olunacağına dair Allah'ın vaadi gibi konular dile getirilmektedir.⁴⁹³

Elli sekizinci ayetinde tilâvet secdesi bulunmaktadır.

1.1. Meryem sûresindeki hadislerin tahriri

Meryem sûresi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra, sûrenin tefsiri bağlamında rivayet edilen hadislerin *tahrîci* yapılacaktır.

⁴⁹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/205.

⁴⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/58.

⁴⁹² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1407), 3/3.

⁴⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/59.

1.1.1. 27. ayet ile ilgili hadisler

1. فَاتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا. (٢٧)

“Çocuğu (kucağında) taşıyarak kavmine getirdi. Ey Meryem! Muhakkak kötü bir şey yaptın! Dediler.” (Meryem 19/27)

1.1.1.1. Hadis

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي عُمَرَ: فَلَمْ أَرْ عَبْقَرِيًّا يَفْرِي فَرِيَّهُ.

Nebî, (s.a.s) Hz. Ömer hakkında şöyle buyurdu. “Onun gibi iş yapan yetenekli birini görmedim”

Beğavî, ayetteki ‘فَرِيًّا’ kelimesinin anlaşılması için *taktî*’ yaparak rivayet etmiş olduğu bu rivayeti, *Şerhu’s-sünne*’de Ebû Abdullah el-Hırakî ← Ebü’l-Hasen et-Taysefûnî ← Ebû Abdullah b. Ömer el-Cevherî ← Ahmed b. Ali el-Küşmîhenî ← Ali b. Hucr ← İsmail b. Ca’fer ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre isnadıyla⁴⁹⁴ ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de⁴⁹⁵ *sıhâh*lar arasında rivayet etmiştir.

Rivayetin anlaşılması açısından Buhârî’den gelen farklı tariklerden bir tanesinin metnini vermekte fayda görüyoruz. “Bir gün, (rüyâmda) bir kuyunun başında kovayla su çekiyordum. Derken bu esnada yanıma Ebû Bekr ve Ömer geldi. Ebû Bekir (bana yardımcı olmak için) kovayı aldı ve kuyudan bir iki kova su çekti. Su çekişinde bir zayıflık vardı. Allah onu affetsin. Daha sonra İbn Hattâb, Ebû Bekr'in elinden kovayı alınca kova, büyük bir kova haline dönüştü. Ben, Onun gibi iş yapan yetenekli birini görmedim. Öyle bir su çekti ki insanlar orayı develerin sulama yeri edindiler.”⁴⁹⁶

Buhârî’de altı yerde gelen rivayetin beş tanesi Abdullah b. Ömer’den⁴⁹⁷, bir tanesi de Ebû Hüreyre’den gelmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 14/90.

⁴⁹⁵ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 4/155.

⁴⁹⁶ Buhârî, “Ashâbu’n-Nebî”, 5.

⁴⁹⁷ Buhârî, “Menâkıb”, 25; “Ashâbu’n-Nebî”, 5,6; “Ta’bîr”, 28, 30.

⁴⁹⁸ Buhârî, “Tevhid” 31.

Müslim’de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr ← Muhammed b. Bişr ← Ubeydulah b. Ömer ← Ebû Bekr b. Sâlim ← Sâlim b. Abdullah ← Abdullah b. Ömer isnadıyla gelmektedir.⁴⁹⁹

Tirmizî⁵⁰⁰ ve Ahmed b. Hanbel’de de⁵⁰¹ rivayet edilmiştir.

Sa‘lebî de *el-Keşf ve l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.⁵⁰²

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2. 28. ayet ile ilgili hadisler

يَا أُخْتِ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا. ﴿٢٨﴾

“Ey Hârûn’un kız kardeşi! Ne baban kötü bir adam, ne de annen iffetsizdi.”

(Meryem 19/28)

1.1.2.1. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْقَاهِرِ أَنَا عَبْدُ الْغَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ عَيْسَى أَنَا إِبْرَاهِيمَ بْنَ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ ثَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَمِيرٍ ثَنَا ابْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَايِلٍ عَنِ الْمُعْبِرَةِ بْنِ شُعْبَةَ قَالَ: لَمَّا قَدِمْتُ نَجْرَانَ سَأَلُونِي فَقَالُوا إِنَّكُمْ تَقْرَأُونَ: يَا أُخْتِ هَارُونَ وَمُوسَى قَبْلَ عَيْسَى بِكَذَا وَكَذَا سَنَةً، فَلَمَّا قَدِمْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَمِّنُونَ بِأَنْبِيَائِهِمْ وَالصَّالِحِينَ قَبْلَهُمْ.

İsmail b. Abdi'l-Kâhir ← Abdü'l-Ğâfir b. Muhammed ← İsâ ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Muhammed b. Abdillah b. Nümeyr ← İbn İdrîs ← Babası ← Simâk b. Harb ← Alkame b. Vâil ← Muğîre b. Şu'be.

Muğîre b. Şu'be şöyle anlatmaktadır. Necrân'a geldiğimde, “Sizler, ‘Ey Hârûn’un kız kardeşi’ diye okuyorsunuz. Halbuki Hz. Mûsâ, Hz. İsâ’dan bu kadar, bu kadar yıl önce yaşamıştır.” diye sordular. Allah Resûlü’nün yanına gelince, bu durumu

⁴⁹⁹ Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 19.

⁵⁰⁰ Tirmizî, “Rüya”, 10.

⁵⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 10/102; 15/508.

⁵⁰² Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-beyân an tefsîri l-Kur’ân*, 6/212.

ona sordum. O da şöyle buyurdu: "*Onlar, Peygamberlerinin isimleri ve kendilerinden önce yaşayan sâlih kimselerin isimlerini veriyorlardı*".⁵⁰³

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁵⁰⁴ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Müslim ise Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr ve Ebû Saîd el-Eşecc ve Muhammed b. el-Müsennâ ← İbn İdrîs ← Babası ← Simâk b. Harb ← Alkame b. Vâil ← Muğîre b. Şu'be isnadı ve aynı metinle rivayet etmektedir.⁵⁰⁵

Tirmizî'de, Ebû Saîd el-Eşecc ve Muhammed b. el-Müsennâ ← İbn İdrîs ← Babası ← Simâk b. Harb ← Alkame b. Vâil ← Muğîre b. Şu'be isnadıyla ve metinde Hz. Peygamber beni Necran'a gönderdi. Bana, "Sizler, 'Ey Hârun'un kız kardeşi' diye okumuyor musunuz? Halbuki Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ arasında oldukça fazla zaman var." diye sordular. Ne cevap vereceğimi bilemedim ve Allah Resûlü'nün yanına döndüm, bu durumu anlattım. O da şöyle buyurdu: "*Onlar, Peygamberlerinin ve kendilerinden önceki sâlihlerin adlarını isim olarak veriyorlardı diye haber verseydin ya.*" şeklinde farklılıkla rivayet edilmiştir.⁵⁰⁶

Ahmed b. Hanbel'de, Abdullah b. İdris ← Babası ← Simâk ← Alkame b. Vâil ← Muğîre b. Şu'be isnadıyla ve "Hz. Peygamber beni Necran'a gönderdi. Bana, "Sizler, 'Ey Hârun'un kız kardeşi' diye okuyorsunuz. Halbuki Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ'dan şu kadar, şu kadar yıl önce yaşamıştır. Ne dersin bu konuda?" diye sordular. Allah Resûlü'nün yanına döndüm, bu durumu anlattım. O da şöyle buyurdu: "*Onlar, Peygamberlerinin ve kendilerinden önceki sâlihlerin adlarını isim olarak veriyorlardı.*" şeklindeki metin farklılığıyla gelmektedir.⁵⁰⁷

Rivayeti, İbn Ebû Şeybe, İbn İdrîs (...) isnadıyla rivayet etmiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/229.

⁵⁰⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 12/328.

⁵⁰⁵ Müslim, "Âdâb", 9.

⁵⁰⁶ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 20.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 30/141.

⁵⁰⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/427.

Nesâî'nin *es-Sünenü 'l-kübrâ*'sında, Muhammed b. Yahya b. Eyyûb ← İbn İdrîs (...) isnadıyla gelmektedir.⁵⁰⁹

İbn Hibbân ise Hüseyin b. Abdillâh el-Kattân ← Nûh b. Hubeyb ← İbn İdrîs (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁵¹⁰

Taberânî de Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel ← Babası (ح) Ubeyd b. Ğannâm ← Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ح) Ali b. Abdülaziz ← İbnü'l-İsbehânî (ح) Muhammed b. Yahya el-Basrî ← İmrân b. Meysera (ح) Ebû Husayn el-Kâdî ← Yahya el-Himmânî ← İbn İdrîs (...) isnadıyla tahriç etmiştir.⁵¹¹

Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif rivayet hakkında *sahîh*⁵¹², Tirmizî *sahîh hasen garîb*⁵¹³, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid *isnadı hasen*⁵¹⁴, ayrıca Şuayb Arnavut Nûh b. Hubeyb *sika*, İbn İdrîs ve babası şeyhayn şartlarına uyan *sika*, Simâk ve Alkame *sadûk*⁵¹⁵, Muhammed Subhi b. Hasan b. Hallâk da *sahîh*⁵¹⁶ demiştir.

Rivayetin birden fazla tarikle nakledildiği ve bunların bir kısmının *hasen* diğer bir kısmının ise *sahîh* olmakla tavsif edildiği gözlemlenmiştir. Tüm bunlardan hareketle rivayetin senetlerine asgari düzeyde hasen denebileceği gözlemlenmiştir. Ancak zikri geçen metnin sahih tariklerle desteklenmesinden dolayı rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.3. 30. ayet ile ilgili hadisler

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا. (٣٠)

⁵⁰⁹ Nesâî, *es-Sünenü 'l-kübrâ*, 10/167.

⁵¹⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/142.

⁵¹¹ Taberânî, *el-Mu'cemü 'l-kebir*, 20/411.

⁵¹² Beğavî, *Şerhu 's-sünne*, 12/329.

⁵¹³ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/166.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 30/141.

⁵¹⁵ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 14/143.

⁵¹⁶ San'ânî, *et-Tahbîr liüdâhi Meâni't-Teysîr*, 2/268.

“Ben Allah’ın kuluyum; bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı dedi.”

(Meryem 19/30)

1.1.3.1. Hadis

كَمَا قِيلَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ مَنَى كُنْتُ نَبِيًّا؟ قَالَ: كُنْتُ نَبِيًّا وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ.

Nebî (s.a.s)’e ne zaman peygamber idin? diye soruldu. O da “*Âdem, ruh ile ceset arasında iken ben peygamber idim.*” buyurdu.⁵¹⁷

Beğavî, rivayete ne *Şerhu’s-sünne*’de ne de *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermiştir.

Tirmizî’de Ebû Hemmâm Velîd b. Şücâ’ Velîd el-Bağdâdî ← Velîd b. Müslim ← Evzâî ← Yahyâ b. Ebî Kesîr ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve metinde “Ey Allah’ın Resûlü, peygamberlik sana ne zaman vacip oldu?” şeklinde farklılıkla gelmektedir.⁵¹⁸

Ahmed b. Hanbel’de, Süreyc b. Nu’mân ← Hammâd ← Hâlid el-Hazzâ’ ← Abdullah b. Şakîk ← Racül isnadıyla iki farklı yerde⁵¹⁹ ve Abdurrahman b. Mehdî ← Mansûr b. Sa’d ← Büdeyl ← Abdullah b. Şakîk ← Meysera el-Fecr isnadıyla⁵²⁰ rivayet edilmiştir.

İbn Ebû Şeybe’nin *Musannef*’inde, Affân ← Vüheyb ← Hâlid el-Hazzâ’ ← Abdullah b. Şakîk isnadıyla gelmektedir.⁵²¹

Şeybânî’nin (İbn Ebû Âsım) *Kitâbü’s-Sünne*⁵²² ve *el-Âhâd ve’l-mesânî*’sinde⁵²³ Hüdeybe b. Hâlid ← Hammâd b. Seleme ← Hâlid el-Hazzâ’ ← Abdullah b. Şakîk ← Racül isnadıyla aktarılmıştır.

⁵¹⁷ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/230.

⁵¹⁸ Tirmizî, “Menâkıb”, 1.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 27/176; 38/257.

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 34/202.

⁵²¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/329.

⁵²² Şeybânî, *Kitâbü’s-Sünne*, 1/179.

⁵²³ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve’l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira (Riyad: Dâru’r-râye, 1411), 5/347.

Bezzâr'ın *Müsned*'inde (*el-Bahrü'z-zehhâr*) Muhammed b. 'Umâre b. Subeyh ← Nasr b. Müzâhim ← Kays ← Câbir ← Şa'bî ← İbn Abbâs⁵²⁴ ve Muhammed b. el-Müsennâ ← Abbâd ← Evzâî ← Yahyâ b. Ebî Kesîr ← Ebû Seleme isnadıyla⁵²⁵ rivayet edilmektedir.

Firyâbî'nin (ö. 301/913) *Kitâbü'l-kader*'inde Kuteybe b. Sâîd ← Yezîd b. Züray' ← Hâlid el-Hazzâ' ← Abdullah b. Şakîk⁵²⁶ ve Yakub b. İbrahim ← Abdurrahman b. Mehdî ← Mansûr b. Sa'd ← Büdeyl ← Abdullah b. Şakîk ← Meysera el-Fecr⁵²⁷ isnadıyla gelmektedir.

Rivayet ayrıca Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında⁵²⁸, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde⁵²⁹, Hâkim'in *Müstedrek*'inde⁵³⁰, İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* ve *tabakâtü'l-asfiyâ'*sında⁵³¹, Makdisî'nin *el-Ehâdîsü'l-Muhtâre*'sinde⁵³² rivayet edilmektedir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁵³³

Rivayet hakkında Tirmizî *hasen garîb*⁵³⁴, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit isnadındaki ricâlin Meysera el-Fecr hariç *sika, isnadının sahîh* olduğunu söylemiş⁵³⁵ ayrıca Elbânî de *sahîh*⁵³⁶ hükmünü vermiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

⁵²⁴ Bezzâr, *el-Müsned*, 11/476.

⁵²⁵ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/207.

⁵²⁶ Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen el-Firyâbî, *Kitâbü'l-kader*, thk. Abdullah b. Hamd el-Mansûr (Suudiyye: Edvâu's-selef, 1418), 1/28,29.

⁵²⁷ Firyâbî, *Kitâbü'l-kader*, 1/29.

⁵²⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/272.

⁵²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/92; 12/119; 20/353.

⁵³⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/665.

⁵³¹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 7/122; 9/53.

⁵³² Makdisî, *el-Ehâdîsü'l-Muhtâre*, 9/142,143.

⁵³³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/215.

⁵³⁴ Tirmizî, 6/9.

⁵³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 27/176; 34/202; 38/257.

⁵³⁶ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 2/840; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, 3/1604.

1.1.4. 39. ayet ile ilgili hadisler

وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ. (۳۹)

“Onları işin bitirileceği pişmanlık günü hususunda uyar; o gün onlar iman etmemiş bir halde gaflete dalmışlardır.” (Meryem 19/39)

1.1.4.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا عَمْرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ أَنَا أَبِي أَنَا الْأَعْمَشُ نَا أَبُو صَالِحٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُوتَى بِالْمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَبْشٍ أَمْلَحَ فَيَنَادِي مَنَادًا: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ فَيُشْرَبُونَ وَيَنْظَرُونَ، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَهُ ثُمَّ يُنَادِي: يَا أَهْلَ النَّارِ فَيُشْرَبُونَ وَيَنْظَرُونَ، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ، وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَهُ فَيَذْبُحُ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ. ثُمَّ قَرَأَ: وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nâîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ömer b. Hafs b. Ğiyâs ← Babası ← el-A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hudrî.

Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ölüm (kıyamet günü) güzel bir koç sûretinde getirilir. Sonra bir münâdî ‘Ey Cennet ehli’ diye nida eder, cennet ehli (keçiyi görmek için) boyunları uzatarak bakarlar, ‘Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?’ der. ‘Evet, bu ölümdür’ diye cevap verirler ve hepsi onu görür. Sonra münâdî, ‘Ey cehennem ehli’ diye nidâ eder, cehennem ehli de (keçiyi görmek için) boyunları uzatarak bakarlar, ‘Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?’ der. ‘Evet, bu ölümdür.’ diye cevap verirler ve hepsi onu görür ve koç kesilir. Bunun ardından münâdî, ‘Ey cennet ehli burada ebedîlik vardır, ölüm yoktur. Ey cehennem ehli size de ebedîlik var, ölüm yoktur.’ der.” (Bu olayı anlattıktan) Sonra Hz. Peygamber “Yaklaşmakta olan gün konusunda onları uyar; dehşetle yutkunurlarken yürekleri ağızlarına gelecek; zalimlerin ne dostu ne de sözü dinlenen bir şefaathçileri olacaktır.” ayetini okudu.⁵³⁷

⁵³⁷ Beğavî, Meâlimü't-tenzîl (1417), 5/232.

Beğavî, rivayete *Şerhu's-sünne*'de aynı isnadla yer verirken⁵³⁸ *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî, Amr b. Hafs b. Ğiyâs ← Babası ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet etmiştir.⁵³⁹

Müslim'de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebû Küreyb ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla aktarılmaktadır.⁵⁴⁰

Tirmizî'de, Ahmed b. Menî' ← Nadr b. İsmail Ebü'l-Muğîre ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla ve metinde Hz. Peygamber önce ayeti okuyup "Ölüm (kıyamet günü) güzel bir koç sûretinde getirilir ve cennetle cehennem arasındaki sûrun üzerinde durdurulur..." şeklindeki farklılıkla gelmiştir.⁵⁴¹

Ahmed b. Hanbel'de, Ebû Muâviye ve Muhammed b. Ubeyd ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edilmektedir.⁵⁴²

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁵⁴³

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.4.2. Hadis

وَرَوَاهُ أَبُو عِيْسَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مَنِيعٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنِ الْأَعْمَشِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ، وَرَأَى: فَلَوْلَا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَضَى لِأَهْلِ الْجَنَّةِ الْحَيَاةَ وَالْبَقَاءَ لَمَاتُوا فَرَحًا، وَلَوْلَا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَضَى لِأَهْلِ النَّارِ الْحَيَاةَ وَالْبَقَاءَ لَمَاتُوا تَرْحًا.

Ebû İsa (Tirmizî) ← Ahmed b. Menî' ← Nadr b. İsmail ← A'meş bu isnadla ve şu ziyadeyle rivayet etmiştir:

⁵³⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/198.

⁵³⁹ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 204.

⁵⁴⁰ Müslim, "el-Cennetü ve sıfetu neîmihâ ve ehlihâ", 40.

⁵⁴¹ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân" 20.

⁵⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/120.

⁵⁴³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/216.

“Eğer, Allah cennet ahâlisi için hayâta hükmetmiş olsaydı neşeyle ölürlerdî. Cehennem ahâlisi için de Allah hayat ve bekaya hükmetmiş olsaydı onlar da üzümlere ölürlerdî.”⁵⁴⁴

Beğavî, rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Rivayete hadis kitapları içerisinde sadece Tirmizî'de, “1.6.1.Hadis” başlığındaki rivayetin sonuna ziyade olarak tespit ettik.

Sa'lebî de *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Elbânî rivayete *Za'îfü Süneni't-Tirmizî*'de “1.6.1.Hadis” başlığındaki rivayetin sonuna ziyade olarak yer vermiş ve ‘ziyade edilen bu kısım hariç *sahîhtir*’ hükmünü vermiştir.

Muhammed Subhi b. Hasan b. Hallâk da Elbânî ile aynı hükmü vermiştir.⁵⁴⁵

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere binean *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.4.3. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ
أَنَا مُعَاذُ بْنُ أَسَدٍ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ حَدَّثَهُ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا صَارَ أَهْلُ الْجَنَّةِ إِلَى الْجَنَّةِ، وَأَهْلُ النَّارِ إِلَى النَّارِ، جِيءَ بِالْمَوْتِ حَتَّى يُجْعَلَ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ.
ثُمَّ يُذْبَحُ ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ لَا مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ لَا مَوْتَ، فَيَزِدَادُ أَهْلَ الْجَنَّةِ فَرَحًا إِلَى فَرَحِهِمْ، وَيَزِدَادُ
أَهْلَ النَّارِ حُزْنًا إِلَى حُزْنِهِمْ.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ←
Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muâz b. Esed ← Abdullah ← Ömer
b. Muhammed b. Zeyd ← Babası ← İbn Ömer.

İbn Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
“Cennetlikler cennette, cehennemlikler de cehennemde oldukları vakit ölüm getirilir

⁵⁴⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/232.

⁵⁴⁵ San'ânî, *et-Tahbîr liüdâhi Meâni't-Teysîr*, 2/269.

ve cennetle cehennem arasına konur. Sonra kesilir. Sonra bir seslenici şöyle seslenir: 'Ey cennetlikler, (bundan sonra) ölüm yok, Ey cehennemlikler, (bundan sonra) ölüm yok!' der. Cennet ehlinin sevinci daha da artar. Cehennem ehlinin de hüznü artar.'⁵⁴⁶

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁵⁴⁷ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁵⁴⁸ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî'de, Muâz b. Esed ← Abdullah ← Ömer b. Muhammed b. Zeyd ← Babası ← İbn Ömer isnadıyla rivayet edilmiştir.⁵⁴⁹

Müslim Hârûn b. Saîd el-Eylî ve Harmele b. Yahya ← İbn Vehb ← Ömer b. Muhammed b. Zeyd ← Babası ← İbn Ömer isnadıyla yer vermiştir.⁵⁵⁰

Ahmed b. Hanbel'de, Ali b. İshâk ← Abdullah ← Ömer b. Muhammed b. Zeyd ← Babası ← İbn Ömer isnadıyla rivayet edilmiştir.⁵⁵¹

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.4.4. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِيجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَنَا شَعِيبُ أَنَا أَبُو الزَّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَدْخُلُ أَحَدٌ الْجَنَّةَ إِلَّا رَأَى مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ لَوْ أَسَاءَ لِيَرْدَادَ شُكْرًا، وَلَا يَدْخُلُ النَّارَ أَحَدٌ إِلَّا رَأَى مَقْعَدَهُ مِنَ الْجَنَّةِ لَوْ أَحْسَنَ لِيَكُونَ عَلَيْهِ حَسْرَةً.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre.

⁵⁴⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/233.

⁵⁴⁷ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/199.

⁵⁴⁸ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 3/550.

⁵⁴⁹ Buhârî, "Rikâk", 51.

⁵⁵⁰ Müslim, "Sıfetu'l-Kıyâme ve'l-Cenne ve'n-Nâr", 43.

⁵⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 10/218.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Hiç kimse -kötü işler yapsaydı gideceği yer olan cehennemdeki yeri görmeden- cennete giremez ki (bu) şükri artsın diye (gösterilir). Hiç kimse de -iyi işler yapsaydı gideceği yer olan cennetteki yeri görmeden- cehenneme giremez ki (bu da) pişmanlık olsun diye (gösterilir).*”⁵⁵²

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁵⁵³ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁵⁵⁴ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî Ebû'l-Yemân ← Şuayb ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla nakletmiştir.⁵⁵⁵

Ahmed b. Hanbel'de, Hüseyin b. Muhammed ← İbn Ebi'z-Zinâd ← Babası ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁵⁵⁶

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde Muhammed b. Abdirrahmân ← Muhammed b. Müşkân ← Şebâbe ← Verkâ' ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmıştır.⁵⁵⁷

Taberânî *Müsnedü's-şâmiyyîn*'de isnadsız olarak Şuayb'ın Ebü'z-Zinâd'dan rivayet ettiği hadisleri zikrederken yer vermiştir.⁵⁵⁸

Temmâm er-Râzî'nin (ö. 414/1023) *Fevâ'id*'inde, Ebû Zür'a, Ebû Bekr Muhammed ve Ahmed ← Abdullah en-Nasrî ← Ebü'l-Hasan Muhammed b. Nûh el-Cündişâpûrî ← Ebü'r-Rabî' Ubeydullah b. Muhammed el-Hârisî ← Muhammed b. İsmail b. Ebî Füdeyk ← Nâfi' b. Ebî Nuaym ← Ebü'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/233.

⁵⁵³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/200.

⁵⁵⁴ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 3/550.

⁵⁵⁵ Buhârî, “Rikâk”, 51.

⁵⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 16/578.

⁵⁵⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 16/488.

⁵⁵⁸ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405), 4/285.

⁵⁵⁹ Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh el-Becelî ed-Dımaşkî, *el-Fevâ'id*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1412), 2/52.

Beyhakî'nin *Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr*'unda Muhammed b. Abdillâh ← Ebû Ahmed el-Hâfız ← Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk ← Abdülkerim b. el-Heyssem ← Ebû'l-Yemân ← Şuayb ← Ebû'z-Zinâd ← A'rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁵⁶⁰

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁵⁶¹

Rivayet hakkında müellif,⁵⁶² Heysemî,⁵⁶³ Şuayb Arnavut⁵⁶⁴ ve Elbânî⁵⁶⁵ *sahîhtir* demiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin değerlendirmeleri doğrultusunda *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.4.5. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ مُحَمَّدٍ الدَّوَادِي أَنَا أَبُو الْحَسَنِ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُوسَى بْنِ الصَّلْتِ أَنَا أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمَ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ الْهَاشِمِيِّ أَنَا الْحَسِينُ بْنُ الْحَسَنِ أَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ أَنَا يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا مِنْ أَحَدٍ يَمُوتُ إِلَّا نَدِمَ، قَالُوا: فَمَا نَدِمُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنْ كَانَ مُحْسِنًا نَدِمَ أَنْ لَا يَكُونَ إِذْدَادًا، وَإِنْ كَانَ مُسِيئًا نَدِمَ أَنْ لَا يَكُونَ نَزَعًا.

Ebû'l-Hasen Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dâvûdî ← Ebû'l-Hasen Muhammed b. Mûsâ b. es-Salt ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdü's-Samed el-Hâşimî ← Hüseyin b. Hasen ← İbn Mübârek ← Yahya b. Ubeydillâh ← Babası ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “*Pişmanlık duymadan ölen hiçbir kimse yoktur.*” (Ashâb-ı Kirâm) “Onun pişmanlığı nedir, ey Allah'ın Resûlü?” dediler. “*Eğer iyilik sâhibi bir kimse ise iyiliğini artırmadığına pişman olur, günahkâr bir kimse ise (günahından tevbe edip ateşten) kurtulmadığına pişman olur.*”⁵⁶⁶

⁵⁶⁰ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr*, thk. Âmir Ahmed Haydar (Beyrut: Merkezü'l-hidmâti ve'l-ebhâsi's-sekâfiyye, 1406), 171.

⁵⁶¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 9/328.

⁵⁶² Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/200.

⁵⁶³ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 10/399.

⁵⁶⁴ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 16/488.

⁵⁶⁵ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 2/1269.

⁵⁶⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/233.

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁵⁶⁷ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de⁵⁶⁸ *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Tirmizî'de Süveyd b. Nasr ← İbn Mübârek ← Yahya b. Ubeydullah ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁵⁶⁹

Abdullâh b. Mübârek'in *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*'inde, Ebû Ömer b. Hayeveyh ve Ebû Bekr el-Verrâk ← Yahya ← Hüseyin ← Abdullah b. Mübârek ← Yahya b. Ubeydullah ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmaktadır.⁵⁷⁰

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ*' ve *tabakâtü'l-asfiyâ*'sında ise Ebû Bekr et-Talhî ← Hüseyin b. Ca'fer ← Abdülhamid b. Sâlih (ح) Ebû Amr b. Hamdân ← Hasan b. Süfyân ← Hibbân b. el-Mervezî ← İbn Mübârek ← Yahya b. Ubeydullah ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁵⁷¹

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayet Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfü'l-Hafâ*'sında da zikredilmiş olup rivayet hakkında muhakkik Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî *zayıf* demiştir.⁵⁷²

Tirmizî sadece bu vecih ile bildiğimiz bir hadis demiştir.⁵⁷³

Muhammed İshak⁵⁷⁴ ve Elbânî⁵⁷⁵ rivayet hakkında *zayıf* hükmünü vermiştir.

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

⁵⁶⁷ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/118.

⁵⁶⁸ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/530.

⁵⁶⁹ Tirmizî, "Zühd", 58.

⁵⁷⁰ Abdullâh b. Mübârek, *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâik*, 1/11.

⁵⁷¹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 8/178.

⁵⁷² Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs*, thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî (el-Mektebetü'l-asriyye, 1420), 2/366.

⁵⁷³ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/182.

⁵⁷⁴ Sülemi, *Keşfü'l-menâhic ve't-tenâkih fi tahrîci ehadîsi'l-Mesâbîh*, 5/14.

⁵⁷⁵ Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, *Za'ifü Süneni't-Tirmizî* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1411), 1/270; Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, *Za'ifü'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü* (el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 742.

1.1.5. 57. ayet ile ilgili hadisler

وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا. (٥٧)

“Onu üstün/yüce bir konuma getirdik.” (Meryem 19/57)

1.1.5.1. Hadis

رَوَى أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنْ مَالِكِ بْنِ صَعْصَعَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ رَأَى إِدْرِيسَ فِي السَّمَاءِ الرَّابِعَةِ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ.

Enes b. Mâlik, Mâlik b. Sa‘sa‘a’dan, Hz. Peygamber’in Mîrac gecesi dördüncü semada İdris (a.s)’ı gördüğünü rivayet etmiştir.⁵⁷⁶

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de, Abdü’l-vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Hemmâm b. Yahya ← Katâde ← Enes b. Mâlik ← Mâlik b. Sa‘sa‘a isnadıyla⁵⁷⁷ ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de⁵⁷⁸ de *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Müellif rivayeti Buhârî’de, Hüdbe b. Hâlid ← Hemmâm ← Katâde (ح) Halife ← Yezîd b. Züray’ ← Saîd ve Hişâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik ← Mâlik b. Sa‘sa‘a isnadı⁵⁷⁹ ve Hüdbe b. Hâlid ← Hemmâm b. Yahya ← Katâde ← Enes b. Mâlik ← Mâlik b. Sa‘sa‘a isnadıyla⁵⁸⁰ ayrıca Müslim’de, Şeybân b. Ferrûh ← Hammâd b. Seleme ← Sâbit el-Bünânî ← Enes b. Mâlik isnadıyla⁵⁸¹ gelen rivayetlerden *taktî* yaparak nakletmiştir.

Rivayete ayrıca Tirmizî⁵⁸², Nesâî⁵⁸³ ve Ahmed b. Hanbel’de⁵⁸⁴ yer verilmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayeti nakletmiştir.⁵⁸⁵

⁵⁷⁶ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/238.

⁵⁷⁷ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 13/336-341.

⁵⁷⁸ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 4/76-79.

⁵⁷⁹ Buhârî, "Bed’ü’l-halk", 6.

⁵⁸⁰ Buhârî, "Menâkibü’l-ensâr", 42.

⁵⁸¹ Müslim, "İmân", 74.

⁵⁸² Tirmizî, "Tefsîru’l-Kur’ân", 20.

⁵⁸³ Nesâî, "Salat", 1.

⁵⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 19/485; 21/279; 29/370; 29/374-378.

⁵⁸⁵ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, 6/219.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.6. 59. ayet ile ilgili hadisler

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا. (٥٩)

“Sonra bunların ardından artık namazı terkeden ve nefsânî arzulara uyan sonraki nesil/zürriyet geldi. Bunlar Ğayy vadisiyle buluşacaklardır.” (Meryem 19/59)

1.1.6.1.Hadis

خُبِرْنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي تَوْبَةَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْحَارِثِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكِسَائِيُّ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَلَّالُ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ عَنْ هُشَيْمِ بْنِ بِشِيرٍ أَنَا زَكْرِيَّا بْنُ أَبِي مَرْيَمَ الْخَزَاعِيُّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي أَمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ يَقُولُ: إِنَّ مَا بَيْنَ شَفِيرِ جَهَنَّمَ إِلَى قَعْرِهَا مَسِيرَةُ سَبْعِينَ خَرِيفًا مِنْ حَجَرٍ يَهُوي أَوْ قَالَ صَخْرَةً تَهُوي عَظْمًا كَعَشْرِ عَشْرَاوَاتِ عِظَامِ سَمَانَ ، فَقَالَ لَهُ مَوْلَى لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ: هَلْ تَحْتَ ذَلِكَ شَيْءٌ يَا أَبَا أَمَامَةَ؟ قَالَ: نَعَمْ عَيٌّ وَأَنَامٌ.

Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe ← Muhammed b. Ahmed el-Hârisî ← Muhammed b. Ya’kub el-Kisâî ← Abdullâh b. Mahmûd ← İbrahim b. Abdillâh el-Hallâl ← Abdullâh b. Mübarek ← Hüseyim b. Beşîr ← Zekeriya b. Ebî Meryem el-Huzâî.

Babam Ebû Ümâme el-Bâhilî’yi şöyle derken işittim. “Cehennem’in kıyısı ile dibi arasındaki mesafe on iri deve büyüklüğündeki bir taşın veya kayanın yetmiş yıl boyunca yuvarlanma mesafesi kadardır. Abdurrahmân b. Hâlid b. Velîd’in mevlâsı ‘Ey Ebû Ümâme onun altında başka bir şey var mıdır?’ dedi. ‘Evet, Ğayy ve Esâme (Cehennem’in en altında bulunan iki kuyunun ismi) vardır.’ dedi.”⁵⁸⁶

Beğavî, rivayete aynı isnadla *Şerhu’s-sünne*’de⁵⁸⁷ yer verirken *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

⁵⁸⁶ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/241.

⁵⁸⁷ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 15/249.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayeti, Abdullah b. Mübarek *ez-Zühhd ve'r-rekâ'ik*'inde, Hüşeym b. Beşîr ← Zekeriya b. Ebî Meryem el-Huzâî ← Ebû Ümâme el-Bâhilî isnadıyla rivayet etmiştir.⁵⁸⁸

Mervezî'nin *Ta'zîmü kadri's-salât*'ında Hasan b. Îsâ ← Abdullah b. Mübârek ← Hüşeym b. Beşîr ← Zekeriya b. Ebî Meryem el-Huzâî ← Ebû Ümâme el-Bâhilî isnadıyla yer verilmiştir.⁵⁸⁹

İbn Ebü'd-Dünyâ'nın (ö. 281/894) *Sıfatü'n-nâr*'ında İbrahim b. Abdullah el-Herevî ← Hüşeym b. Beşîr (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁵⁹⁰

Ukaylî'nin (ö. 322/934) *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*'inde de İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *Sıfatü'n-nâr*'ında geçen isnadla gelmektedir.⁵⁹¹

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

İsnadda geçen Zekeriya b. Ebî Meryem hakkında, Nesâî *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'de *kavî* olmadığını söylemiştir.⁵⁹²

Abdurrahman Mehdî, “Şu'be'ye, Zekeriya b. Ebî Meryem'in Ebû Ümâme'den işitip işitmediği hakkında soru soruldu ve o da çığlık atarak bağırdı.” demiştir.⁵⁹³

Rivayet hakkında, ulaştığımız bilgilerden hareketle *zayıftır* diyebiliriz.

⁵⁸⁸ Abdullâh b. Mübârek, *Kitâbü'z-zühhd ve'r-rekâik*, 2/86.

⁵⁸⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-Mervezî, *Ta'zîmü kadri's-salât*, thk. Abdurrahman Abdülcebbar el-Ferîvâî (Medine: Mektebetü'd-dâr, 1406), 1/121.

⁵⁹⁰ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî İbn Ebü'd-Dünyâ, *Sıfatü'n-nâr*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf (Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1417), 31.

⁵⁹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'ecî (Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-ilmîyye, 1404), 2/88.

⁵⁹² Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyd (Halep: Dâru'l-va'y, 1396), 43.

⁵⁹³ Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî, *Muhtasarü'l-Kâmil fî ma'rifeti du'afâ'ü'l-muhaddissîn li-İbn 'Adî*, thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî (Kahire: Mektebetü's-sünne, 1415), 350; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, thk. Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiye (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'l-a'lemî, 1390), 2/482; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed El Becavi (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-ma'rife, 1382), 2/74; Ukaylî, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, 2/88.

1.1.7. 64. ayet ile ilgili hadisler

وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا. (٦٤)

“Biz rabbinin emri olmadan inmeyiz. Önümüz, arkamız ve bunlar arasında olan her şey Allah’a aittir. Senin rabbin unutacak değildir.” (Meryem 19/64)

1.1.7.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ بْنِ إِسْمَاعِيلَ أَنَا خَلَادُ بْنُ يَحْيَى أَنَا عُمَرُ بْنُ ذَرِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَا جِبْرِيْلُ مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَزُورَنَا أَكْثَرَ مِمَّا تَزُورُنَا. فَنَزَلَتْ: وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا الْأَيَّةَ. قَالَ كَانَ هَذَا الْجَوَابَ لِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nâfîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Hallad b. Yahya ← Ömer b. Zer ← Babası ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs.

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Ey Cibril, bizi şu ziyaretinden daha çok ziyaret etmeden seni engelleyen nedir?" diye sordu ve şu ayet indi: **“Biz rabbinin emri olmadan inmeyiz. Önümüz, arkamız ve bunlar arasında olan her şey Allah’a aittir. Senin rabbin unutacak değildir.”** (Meryem 19/64) İbn Abbâs, ‘İşte bu cevap Muhammed'e (s.a.s) verildi.’ demiştir.⁵⁹⁴

Beğavî, rivayeti aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁵⁹⁵ rivayet etmiş, *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî'de, Ebû Nuaym ← Ömer b. Zerr ← Babası ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadı⁵⁹⁶ ve Hallâd b. Yahya ← Ömer b. Zerr ← Babası ← Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs isnadıyla⁵⁹⁷ gelmektedir.

⁵⁹⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/243.

⁵⁹⁵ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 13/325.

⁵⁹⁶ Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 205.

⁵⁹⁷ Buhârî, "Tevhid", 28.

Tirmizî, Abd b. Humejd ← Ya'lâ b. Ubeyd ← Ömer b. Zerr (...) isnadıyla aktarmıştır.⁵⁹⁸

Ahmed b. Hanbel'de, Ya'lâ ← Ömer b. Zerr (...) ⁵⁹⁹ ve Abdurrahman ← Ömer b. Zerr (...) isnadıyla ⁶⁰⁰ rivayet edilmiştir.

Dîneverî'nin (ö. 333/945) *el-Mücâlese ve Cevâhiru'l-ilm'* inde, Ahmed ← Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî ← Ya'lâ b. Ubeyd (...) isnadıyla gelmektedir.⁶⁰¹

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr'* inde Ali b. Abdülaziz ← Ebû Nuaym ← Ömer b. Zerr (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁶⁰²

Hâkim'in *Müstedrek'* inde, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Ya'kûb ← Ahmed b. Abdülcebbâr ← Yûnus b. Bükeyr ← Ömer b. Zerr (...) isnadıyla rivayet edilmektedir.⁶⁰³

İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* ve *tabakâtü'l-asfiyâ'* sında, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ali ← Ebû İsmail et-Tirmizî (ح) Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen ← İshâk b. el-Hasen el-Harbî (ح) Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed ← Ali b. Abdilaziz ← Ebû Nuaym ← Ömer b. Zerr (...) isnadıyla gelmektedir.⁶⁰⁴

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân'* ında bu rivayete yer vermiştir.⁶⁰⁵

Müellif rivayet hakkında *sahîh* demiştir.⁶⁰⁶

⁵⁹⁸ Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 20.

⁵⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 3/481.

⁶⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 5/363.

⁶⁰¹ Ebû Bekr Ahmed b. Mervân el-Mâlikî ed-Dîneverî, *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-ilm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân (Bahreyn: Cem'iyetü't-terbiyeti'l-islamiyye, 1419), 3/405.

⁶⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/33.

⁶⁰³ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/667.

⁶⁰⁴ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 5/116.

⁶⁰⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/222.

⁶⁰⁶ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 13/326.

Tirmizî *hasen*,⁶⁰⁷ Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit *isnadı sahîh, ricâli sika*, Ömer b. Zerr hariç şeyhaynın şartlarına uyduğunu⁶⁰⁸ ve Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen de *isnadı sahîh*⁶⁰⁹ olduğunu söylemiştir.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.7.2.Hadis

وَقَالَ عِكْرَمَةُ وَالضَّحَّاكُ وَقَتَادَةُ وَمُقَاتِلٌ وَالْكَلْبِيُّ: اخْتَبَسَ جِبْرِيلُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِبْنَ سَأَلَهُ قَوْمُهُ عَنِ أَصْحَابِ الْكَهْفِ وَذِي الْفُرْتَيْنِ وَالرُّوحِ، فَقَالَ أَخْبِرْكُمْ عَدَاً وَلَمْ يَقُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، حَتَّى شَقَّ ذَلِكَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ نَزَلَ بَعْدَ أَيَّامٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَبْطَأْتَ عَلَيَّ حَتَّى سَاءَ ظَنِّي وَاشْتَقْتُ إِلَيْكَ، فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: إِنِّي كُنْتُ أَشْوَقُ، وَلَكِنِّي عَبْدٌ مَأْمُورٌ إِذَا بُعِثْتُ نَزَلْتُ وَإِذَا حُبِسْتُ اخْتَبَسْتُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَمَا نَنْزَلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ وَأَنْزَلَ: وَالضُّحَى. وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى. مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى.

İkrime ← ed-Dahhâk ← Katâde ← Mukâtil.

Kelbî şöyle demiştir. Kavmi Hz. Peygamber’e ashab-ı kehf, zü’l-karneyn ve ruh hakkında soru sordukları zaman, Cebrail bir süre Hz. Peygamber’e vahiy getirmemişti. Peygamber de yarın size haber veririm dedi. İnşallah demedi. Bu durum Peygamber’e zor geldi ve birkaç gün sonra ayet indi. Hz. Peygamber, “*Geç kaldın, neredeyse kötü düşünecektim. Seni özledim.*” dedi. Cebrail de “Ben de. Fakat ben görevli bir memurum gönderilirim gelirim, tutulursam gelemem.” dedi ve ‘**Biz rabbinin emri olmadan inmeyiz...**’ (Meryem 19/64) ve ‘**kuşluk vaktine; kararıp sakinleştiğinde geceye yemin olsun ki Rabbin seni bırakmadı ve sana darılmadı.**’ (Duhâ, 93/1-3) ayetleri indi.⁶¹⁰

Beğavî rivayete *Şerhu’s-sünne*’de ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

Buhârî ve Müslim’de “Allah’ın Resûlü iki ya da üç gece ibadete kalkamadı ve bir kadın gelip ‘Ey Muhammed, şeytanının seni bıraktığını umuyorum’ dedi ve Duhâ 1-3 ayetleri indi.”, “...kadının biri Hz. Peygamber’in yanına gelip, ‘şeytanın seni terketmiş’ deyip de Duhâ 1-3 ayetleri indi.”, “...Kureyş’ten bir kadın...” ve “Müşrikler

⁶⁰⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 5/167.

⁶⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 3/482; 5/363.

⁶⁰⁹ Dîneverî, *el-Mücâlese ve cevâhiru’l-ilm*, 3/405.

⁶¹⁰ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/243, 244.

‘Muhammed terk edildi’ dediler ve Duhâ 1-3 ayetleri indi.” gibi farklı metinlerle gelen bu rivayetlerin olmasına rağmen rivayeti müellifin aktarmış olduğu metin ile hadis kitapları arasında tespit edemedik.⁶¹¹

Tefsir kitapları içerisinde Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁶¹²

İsnadsız olarak Hâzin'in *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl*'inde⁶¹³ ve Muhammed b. Ömer Nevevî'nin (ö. 1316/1898) *Merâhu Lebîd li-keşfi ma'ne'l-Kur'âni'l-mecîd*⁶¹⁴ adlı tefsirlerinde yer verilmiştir.

Rivayeti temel hadis kitapları içinde tespit edemedik. Ancak metinde yer alan ifadelerin sahih senetlerle elimize ulaşan Buhârî ve Müslim gibi önemli hadis kaynaklarında yer alması rivayetin *zayıf* olduğuna hükmetmemizi sağlayabilir.

1.1.8. 71. ayet ile ilgili hadisler

وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا. (٧١)

“İçinizde, oraya uğramayacak/oradan geçmeyecek kimse yoktur. Bu, rabbinin kesin bir sözüdür.” (Meryem 19/71)

1.1.8.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْحِيرِيُّ أَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ الطُّوسِيِّ أَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ مَنِيبٍ أَنَا سُفْيَانُ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنِ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ عَنِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَمُوتُ لِمُسْلِمٍ ثَلَاثَةٌ مِنْ الْوَالِدِ فَيَلِجُ النَّارَ إِلَّا تَجَلَّةَ الْقَسَمِ.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Abdü'r-Rahîm b. Münîb ← Süfyân ← Zührî ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hüreyre.

⁶¹¹ Buhârî, “Teheccüd”, 4; “Fedâilü'l-Kur’ân”, 1; Müslim, “Cihâd ve siyer”, 114,115.

⁶¹² Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur’ân*, 6/223.

⁶¹³ Hâzin, *Lübâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzîl*, 3/193.

⁶¹⁴ Ebû Abdilmu‘tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî el-Câvî el-Bentenî en-Nevevî, *Merâhu Lebîd li-keşfi ma'ne'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Muhammed Emin es-Sanâvî (Beirut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiye, 1417), 2/14.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “Üç çocuğu ölen bir Müslüman cehenneme girmez. Ancak Allah'ın yemininin yerine gelmesi müstesna.”⁶¹⁵

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁶¹⁶ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁶¹⁷ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî, Ali ← Süfyân ← Zührî ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve aynı metinle rivayet etmiştir.⁶¹⁸

Müslim'de, Yahya b. Yahya ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Saîd b. Müseyyeb ← Ebû Hüreyre isnadıyla ve metinde “*Müslümanlardan üç çocuğu ölen birine cehennem (ateş) dokunmaz. Ancak Allah'ın yemininin yerine gelmesi müstesna*” şeklinde farklılıkla gelmiştir.⁶¹⁹

Rivayet ayrıca aynı metin ve Müslim'deki metinle; Tirmizî'de⁶²⁰, Nesâî'de⁶²¹, İbn Mâce'de⁶²², İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta*’nda⁶²³ ve Ahmed b. Hanbel'de⁶²⁴ rivayet edilmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁶²⁵

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.8.2. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّاجِدِ الْمَلِيجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا مُسْلِمُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَنَا هِشَامُ أَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزُنْ

⁶¹⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/248.

⁶¹⁶ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 5/451.

⁶¹⁷ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 1/564.

⁶¹⁸ Buhârî, “Cenâiz”, 6.

⁶¹⁹ Müslim, “el-Birr ve's-sîle ve'l-âdâb”, 150.

⁶²⁰ Tirmizî, “Cenâiz”, 64.

⁶²¹ Nesâî, “Cenâiz”, 25.

⁶²² İbn Mâce (ts.), “Cenâiz”, 57.

⁶²³ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta*’, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut, Lübnan: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1406), “Cenâiz”, 38.

⁶²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 12/206.

⁶²⁵ Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur‘ân*, 6/226.

شَعِيرَةٍ مِنْ خَيْرٍ وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزُنُ بُرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ. وَيَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَفِي قَلْبِهِ وَزُنُ دَرَّةٍ مِنْ خَيْرٍ.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Müslim b. İbrahim ← Hişâm ← Katâde ← Enes.

Enes, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “*Lâ İlâhe İllallah deyip de kalbinde bir arpa tanesi kadar hayır (iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. La İlahe İllallah deyip te kalbinde bir buğday tanesi kadar hayır (iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır. La İlahe İllallah deyip te kalbinde zerre kadar hayır (iman) bulunan kimse cehennemden çıkacaktır.*”⁶²⁶

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁶²⁷ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî, Müslim b. İbrahim ← Hişâm ← Katâde ← Enes isnadıyla rivayet etmektedir.⁶²⁸

Müslim'de, Muhammed b. Minhâl ed-Darîr ← Yezîd b. Züray' ← Saîd b. Ebî Arûbe ve Hişâm ← Katâde ← Enes isnadıyla gelmektedir.⁶²⁹

İbn Mâce'de⁶³⁰ ve Ahmed b. Hanbel'de⁶³¹ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî de *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁶³²

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.8.3. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو الْمُظَفَّرِ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَلِيٍّ الشَّجَاعِيُّ أَنَا أَبُو تَصْرِ النَّعْمَانُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودِ الْجَرَجَانِيِّ أَنَا أَبُو عُنْمَانَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْبَصْرِيِّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْفَضْلِ أَبُو النَّعْمَانَ أَنَا سَلَامُ بْنُ

⁶²⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/248.

⁶²⁷ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/191.

⁶²⁸ Buhârî, “İmân”, 32.

⁶²⁹ Müslim, “İmân”, 84.

⁶³⁰ İbn Mâce (ts.), “Zühd”, 37.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 19/196.

⁶³² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/228.

مسكين أنا أبو الظلال عن أنس بن مالك عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن رجلاً في النار يُنادي ألف سنة يا حنان يا منان فيقول الله عز وجل لجبريل اذهب فانتني بعدي هذا، قال: فذهب جبريل فوجد أهل النار مُنكبين يبكون، قال: فرجع فأخبر ربه عز وجل، قال: اذهب فإنه في موضع كذا وكذا، قال: فجاء به، قال: يا عبدي كيف وجدت مكانك وموئلك؟ قال: يا رب شر مكانٍ وشر موئلٍ، قال: زدوا عبدي، قال: ما كنتُ أرجو أن تُعيدني إليها إذ أُخرجتني منها، قال الله تعالى لِمَلَأْنِيكَ: دعوا عبدي.

Ebû Muzaffer Muhammed b. İsmail b. Ali eş-Şücâî ← Ebû Nasr Nu'mân b. Muhammed b. Mahmûd el-Cürcânî ← Ebû Osman Amr b. Abdillâh el-Basrî ← Muhammed b. Abdilvehhab ← Muhammed b. Fadl Ebu'n-Nu'mân ← Sellâm b. Miskîn ← Ebü'z-Zilâl ← Enes b. Mâlik.

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Cehennemdeki biri bin sene 'Ya Hannân, Ya Mennân' diye bağıır. Allah Teâlâ Cebrail (a.s)'a 'Git bu kulumu bana getir.' der. Cebrail (a.s) yüz üstü sürünür ve ağlar halde bulur. Rabbine döner ve haber verir. Allah Teâlâ 'Git felanca yerededir.' der. Getirir ve Allah Teâlâ ona, 'Cehennemdeki konumunu ve yerini nasıl buldun?' diye sorar, 'En kötü yer olarak buldum.' der. 'Götürün bunu cehenneme' buyurur. 'Beni cehennemden çıkardıktan sonra bir daha cehenneme göndermemeni umuyordum.' der. Allah Teâlâ, 'Kulumu bırakın.' der."*⁶³³

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁶³⁴ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Ahmed b. Hanbel, Hasan b. Mûsâ ← Sellâm b. Miskîn ← Ebü'z-Zilâl ← Enes b. Mâlik isnadıyla rivayet etmiştir.⁶³⁵

Ebû Ya'lâ Mevsilî'nin (ö. 307/919) *Müsned*'inde, Şeybân b. Ferrûh ← Sellâm b. Miskîn(...) isnadıyla gelmektedir.⁶³⁶

⁶³³ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/248.

⁶³⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/193.

⁶³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 21/99.

⁶³⁶ Mevsilî, *el-Müsned*, 7/214.

İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-tevhîd ve İsbâtü sıfâtü'r-Rab*'ında, Sellâm b. Miskîn ← Ebû Zilâl el-Kasmelî ← Enes b. Mâlik isnadıyla aktarılmıştır.⁶³⁷

Beyhakî'nin *el-Esmâ' ve's-Sıfât*'ında, Ebû Tâhir el-Fakîh ← Ebû Osman ← Amr b. Abdillâh el-Basrî ← Muhammed b. Abdi'l-Vehhâb ← Ebu'n-Nu'mân Muhammed b. el-Fadl ← Sellâm b. Miskîn (...) isnadıyla gelmektedir.⁶³⁸

Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr'da, Abdurrahman b. Muhammed b. Şebâbe el-Hüzelî ← Fadl b. Fadl el-Kindî ← Ebû Ya'lâ ← Şeybân b. Ferrûh ← Sellâm b. Miskîn(...) isnadıyla rivayet edilmiştir.⁶³⁹

Şu'abü'l-îmân'da, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb ← Muhammed b. Abdi'l-Vehhâb ← Ebu'n-Nu'mân ← Sellâm b. Miskîn (...) isnadıyla gelmektedir.⁶⁴⁰

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

İsnaddaki Ebû Zilâl el-Kasmelî hakkında Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) *Târîh*'inde *leyse bişey'in* demiştir.⁶⁴¹

Nesâî *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*'de *zayıf* hükmünü vermiştir.⁶⁴²

İbn Hibbân *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*'de “gâfil bir kişidir, Enes b. Mâlik'ten hadisi olmayan şeyi rivayet ederdi ve onunla ihticac sahih olmaz” demiştir.⁶⁴³

⁶³⁷ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî, *Kitâbü't-tevhîd ve İsbâtü sıfâtü'r-Rab*, thk. Abdülaziz b. İbrahim eş-Şevvân (Riyad, Suud: Mektebetü'r-rüşd, 1414), 2/749.

⁶³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-sevâdî, 1413), 1/206.

⁶³⁹ Beyhakî, *Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr*, 81.

⁶⁴⁰ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 1/500.

⁶⁴¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, *et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nür Seyf (Mekke: Merkezü'l-bahsi'l-ilmî, 1399), 4/100.

⁶⁴² Nesâî, *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*, 104.

⁶⁴³ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyid (Halep: Dâru'l-va'y, 1396), 3/85.

Hüseyin Selim Esed *isnadının zayıf*⁶⁴⁴, Elbânî *şiddetli zayıf*⁶⁴⁵ olduğu hükmünü vermiştir.

Biz de rivayet hakkında *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.8.4. Hadis

وَفِي الْحَدِيثِ: تَقُولُ النَّارُ لِلْمُؤْمِنِ جُزْ يَا مُؤْمِنُ فَقَدْ أَطْفَأَ نُورَكَ لَهْبِي.

Hadiste, *Ateş mü'mine şöyle der. 'Geç ey Mü'min, nurun ateşimi söndürüyor.'* geçmektedir.⁶⁴⁶

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz bu rivayet, Temmâm er-Râzî'nin *el-Fevâ'id*'inde, Ebü'l-Kâsım Ali b. Ya'kûb b. İbrahim ← Yusuf b. Mûsâ el-Merverûzî ← Ebû Ca'fer Muhammed el-Bağdâdî ← Mansûr b. Ammâr ← Beşîr b. Talha ← Hâlid b. ed-Derîk ← Ya'lâ b. Münye isnadı⁶⁴⁷ ve Ebû Saîd Muhammed b. Ahmed b. Bişr el-Hemdânî ← Abdullah b. Hamdân ed-Deyneverî ← Muhammed b. Ca'fer ← Ebü's-Serî Mansûr b. Ammâr ← Beşîr b. Talha ← Hâlid b. ed-Derîk ← Ya'lâ b. Münye isnadıyla⁶⁴⁸ rivayet edilmiştir.

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*'sında Mansûr b. Ammâr ← İbrahim b. Abdillâh ← Muhammed b. İshâk es-Sekafî ← Muhammed b. Ca'fer Beşîr b. Talha ← Hâlid b. ed-Derîk ← Ya'lâ b. Münye isnadıyla aktarılmıştır.⁶⁴⁹

Beyhakî'nin *Şu'abü'l-İmân*'ında, Ebû Zekeriyâ b. Ebî İshâk ← Ebû Muhammed Ahmed b. Abdillâh el-Müzenî ← Ebü'l-Hasen Ahmed b. Hüseyin es-Sûfî

⁶⁴⁴ Mevsilî, *el-Müsned*, 7/214.

⁶⁴⁵ Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (Riyad, Suud: Dâru'l-me'ârif, 1412), 3/403, 404.

⁶⁴⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/249.

⁶⁴⁷ Temmâm er-Râzî, *el-Fevâ'id*, 1/374.

⁶⁴⁸ Temmâm er-Râzî, *el-Fevâ'id*, 1/375.

⁶⁴⁹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 9/329.

← Süleym b. Mansûr b. Ammâr ← Babası ← el-Higl b. Ziyâd ← Hâlid ed-Derîk ← Beşîr b. Talha ← Ya'lâ b. Münye isnadıyla gelmektedir.⁶⁵⁰

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁶⁵¹

Rivayet hakkında İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *Zahîretü'l-huffâz*'ında *münker* demiştir.⁶⁵²

İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye*'sinde *garîb* hükmünü vermiştir.⁶⁵³

Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde isnaddaki Süleym b. Mansûr b. Ammâr için *zayıf* demiştir.⁶⁵⁴

Aclûnî'nin *Keşfü'l-Hafâ*'sında muhakkik Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî rivayet için *zayıf* hükmünü vermiştir.⁶⁵⁵

el-Emîru'l-Kebîr es-Sünbâvî'nin (ö. 1232/1817) *en-Nuhbetü'l-behiyye fi'l-ehâdîsi'l-mekzûbe 'alâ hayri'l-beriyye*'sinde *münker* denmiştir.⁶⁵⁶

Elbânî *Za'îfü'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*'de *zayıf* demiştir.⁶⁵⁷

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelerden hareketle *zayıf*tır diyebiliriz.

1.1.8.5. Hadis

وَفِي الْحَبْرِ: الْحُمَّى كَبِيرٌ مِنْ جَهَنَّمَ وَهِيَ حَطُّ الْمُؤْمِنِ مِنَ النَّارِ.

⁶⁵⁰ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 1/507.

⁶⁵¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/227.

⁶⁵² Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, *Zahîretü'l-huffâz el-muhrec 'ale'l-hurûf ve'l-elfâz*, thk. Abdurrahman el-Feryevâî (Riyad: Dâru's-selef, 1416), 2/1165.

⁶⁵³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdü'l-Mühsin et-Türkî (Dâru hicr, 1418), 20/97.

⁶⁵⁴ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 10/360.

⁶⁵⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, 1/360.

⁶⁵⁶ Ebü Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî es-Sünbâvî, *en-Nuhbetü'l-behiyye fi'l-ehâdîsi'l-mekzûbe 'alâ hayri'l-beriyye*, thk. Züheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1409), 48.

⁶⁵⁷ Elbânî, *Za'îfü'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 364.

Bir rivayette şöyle gelmektedir: “*Hummâ (hastalığı) cehennemden bir körüktür ve o Mü'minin ateşten payıdır.*”⁶⁵⁸

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Ahmed b. Hanbel'de, Yezîd b Hârûn ← Muhammed b. Mutarrif ← Ebü'l-Hüsayn ← Ebû Sâlih el-Eş'arî ← Ebû Ümâme isnadıyla ve metinde “... *Hummâ'dan Mü'mine isabet eden şey onun cehennemden payıdır*” şeklinde farklılıkla rivayet edilmiştir.⁶⁵⁹

Rûyânî'nin *Müsned*'inde Şuayb b. Abdi'l-Hamîd ← Yezîd b Hârûn ← Muhammed b. Mutarrif ← Ebü'l-Hüsayn ← Ebû Sâlih el-Eş'arî ← Ebû Ümâme isnadıyla gelmektedir.⁶⁶⁰

Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında, Ali ← Yezîd b Hârûn (...) isnadıyla yer verilmiştir.⁶⁶¹

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde, Yahyâ b. Osman b. Sâlih ← Saîd b. Ebî Meryem (ح) Muhammed b. Ca'fer er-Râzî ← Ali b. el-Ca'd ← Muhammed b. Mutarrif (...) isnadıyla aktarılmıştır.⁶⁶²

Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında, Ebû Abdillâh el-Hâfız ve Ahmed b. el-Hasen ← Muhammed b. Ya'kûb ← Muhammed b. İshâk ← Yezîd b Hârûn ve Ali b. Ayyaş ← Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Muhammed b. Ya'kûb ← Yahya b. Ebî Tâlib ← Yezîd b Hârûn ← Muhammed b. Mutarrif (...) isnadıyla gelmektedir.⁶⁶³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

⁶⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/249.

⁶⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 36/495, 608.

⁶⁶⁰ Rûyânî, *el-Müsned*, 2/312.

⁶⁶¹ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 5/468.

⁶⁶² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 8/93.

⁶⁶³ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 12/270.

Münzirî (ö. 656/1258) *isnadı la be'se bih*⁶⁶⁴, İbn Hacer⁶⁶⁵ ve Elbânî⁶⁶⁶ *hasen*, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit *hasen li ğayrihi*⁶⁶⁷ demiştir.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmeler ışığında *hasendir* diyebiliriz.

1.1.8.6. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى أَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامِ أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْحُمَى مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ فَأَبْرِدُواهَا بِالْمَاءِ.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdullah en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Muhammed b. El-Müsennâ ← Yahya ← Hişâm ← Babası ← Âişe.

Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “*Humma (hastalığı) cehennemden bir ateştir. Onu su ile soğutunuz.*”⁶⁶⁸

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁶⁶⁹ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de⁶⁷⁰ *sıhâhlar* arasında yer vermiştir.

Buhârî, Abdullah b. Muhammed ← Ebû Âmir ← Hemmâm ← Ebû Hamza ← İbn Abbâs; Mâlik b. İsmail ← Züheyr ← Hişâm ← Urve ← Âişe; Müsedded ← Yahya ← Ubeydullah ← Nâfi' ← İbn Ömer isnadı⁶⁷¹ ve Yahya b. Süleyman ← İbn Vehb ← Mâlik ← Nâfi' ← İbn Ömer; Muhammed b. el-Müsennâ ← Hişâm ← Babası ← Âişe⁶⁷² isnadıyla rivayet etmektedir.

Müslim'de, Züheyr b. Harb ve Muhammed b. el-Müsennâ ← Yahya ← Ubeydullah ← Nâfi' ← İbn Ömer, İbn Nümeyr ← Babası ve Muhammed b. Bişr (ح)

⁶⁶⁴ Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, 1417), 4/154.

⁶⁶⁵ İbn Hacer, *İthâfî'l-mehera*, 4/414.

⁶⁶⁶ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdatühü*, 1/608.

⁶⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 36/495, 608.

⁶⁶⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/249.

⁶⁶⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 12/153.

⁶⁷⁰ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/238.

⁶⁷¹ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 10.

⁶⁷² Buhârî, "Tıb", 27.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Abdullah b. Nümeyr ve Muhammed b. Bişr ← Ubeydullah ← Nâfi' ← İbn Ömer, Harun b. Saîd ← İbn Vehb ve Mâlik (ح) Muhammed b. Râfi' ← İbn Ebî Füdeyk ← Dahhâk ← Nâfi' ← İbn Ömer, Ahmed b. Abdillâh b. el-Hakem ← Muhammed b. Ca'fer ← Şu'be (ح) Hârûn b. Abdillâh ← Ravh ← Şu'be ← Ömer b. Muhammed b. Zeyd ← Babası ← İbn Ömer isnadlarıyla gelmektedir.⁶⁷³

Rivayet ayrıca Tirmizî'nin *Sünen 'inde*⁶⁷⁴, İbn Mâce *Sünen 'inde*⁶⁷⁵, Dârimî'nin *Sünen 'inde*⁶⁷⁶, İmam Mâlik'in *Muvatta 'ında*⁶⁷⁷ ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned 'inde*⁶⁷⁸ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî de *el-Keşf ve 'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁶⁷⁹

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.9. 72. ayet ile ilgili hadisler

ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًا. (٧٢)

“Sonra takva sahibi olanları (cehennemden) kurtarıyoruz; zalimleri ise diz üstü çökmüş halde orada bırakırız.” (Meryem 19/72)

1.1.9.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَّاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَنَا شُعَيْبُ عَنِ الزَّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيْبِ وَعَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُمَا أَنَّ النَّاسَ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ نَرَى رَبَّنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: هَلْ تَمَارُونَ فِي الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَيْسَ دُونَهُ سَحَابٌ، فَقَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: فَهَلْ تَمَارُونَ فِي الشَّمْسِ لَيْسَ دُونَهَا سَحَابٌ، قَالُوا: لَا، قَالَ: فَإِنَّكُمْ تَرَوْنَهُ كَذَلِكَ يُخْشِرُ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ مَنْ كَانَ يَعْزُدُ شَيْئًا فَلْيَنْبَعْهُ، فَمِنْهُمْ مَنْ يَنْبَعُ الشَّمْسَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْبَعُ الْقَمَرَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْبَعُ الطَّوَاعِيَّتَ، وَتَبَقَى هَذِهِ الْأُمَّةُ فِيهَا مُنَافِقُوهَا، فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ فَيَقُولُونَ هَذَا مَكَانَنَا حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا، فَإِذَا جَاءَ رَبُّنَا عَرَفْنَا فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: أَنْتَ رَبُّنَا [فَيَذَعُوهُمْ] وَيُضْرَبُ الصِّرَاطُ بَيْنَ

⁶⁷³ Müslim, “Selâm”, 78-81.

⁶⁷⁴ Tirmizî, “Tib”, 25.

⁶⁷⁵ İbn Mâce (ts.), “Tib”, 19.

⁶⁷⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-muğnî, 1412), “Rikâk”, 55.

⁶⁷⁷ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, 1406, “Ayn”, 16.

⁶⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 4/396; 8/342; 9/409; 40/277, 278; 41/146.

⁶⁷⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân an tefsiri 'l-Kur'ân*, 10/62.

ظَهَرَآئِي جَهَنَّمَ، فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ يَجُوزُ مِنَ الرُّسُلِ بِأَمْتِهِ، وَلَا يَتَكَلَّمُ يَوْمَئِذٍ إِلَّا الرُّسُلُ، وَكَلَامُ الرُّسُلِ يَوْمَئِذٍ: اللَّهُمَّ سَلِّمْ سَلِّمْ، وَفِي جَهَنَّمَ كَلَالِيْبُ مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ، هَلْ رَأَيْتُمْ شَوْكَ السَّعْدَانِ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّهَا مِثْلُ شَوْكِ السَّعْدَانِ غَيْرَ أَنَّهُ لَا يَعْلَمُ قَدْرَ عَظْمِهَا إِلَّا اللَّهُ، تَخَطَّفَ النَّاسَ بِأَعْمَالِهِمْ، فَمِنْهُمْ مَنْ يُوبِقُ بِعَمَلِهِ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَخْرُدُ ثُمَّ يَنْجُو، حَتَّى إِذَا فَرَّغَ اللَّهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ عِبَادِهِ وَأَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ مِنَ النَّارِ مِنْ أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ مِنْهَا مَنْ كَانَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ أَنْ يُخْرِجُوا مَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللَّهَ، فَيَخْرُجُونَهُمْ وَيَعْرِفُونَهُمْ بِأَثَارِ السُّجُودِ، وَحَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَأْكُلَ أَثَرَ السُّجُودِ، [فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ] فَكُلُّ ابْنِ آدَمَ تَأْكُلُهُ النَّارُ إِلَّا أَثَرَ السُّجُودِ، فَيَخْرُجُونَ مِنَ النَّارِ قَدْ امْتَحَشُوا، فَيَصَّبُ عَلَيْهِمْ مَاءُ الْحَيَاةِ فَيَنْبُتُونَ كَمَا تَنْبُتُ الْحَبَّةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ ثُمَّ يَفْرُغُ اللَّهُ مِنَ الْقَضَاءِ بَيْنَ الْعِبَادِ، وَيَبْقَى رَجُلٌ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ وَهُوَ آخِرُ أَهْلِ الْأَرْضِ دَخُولًا إِلَى الْجَنَّةِ مُقْبِلٌ بِوَجْهِهِ قِبَلَ النَّارِ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ اصْرِفْ وَجْهِي عَنِ النَّارِ، قَدْ قَشَبَنِي رِيحُهَا وَأَحْرَقَنِي ذُكَاؤُهَا، فَيَقُولُ: هَلْ عَسَيْتَ أَنْ أَفْعَلَ ذَلِكَ بِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَ ذَلِكَ؟ فَيَقُولُ: لَا وَعِزَّتِكَ فَيُعْطِي اللَّهُ مَا يَشَاءُ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ فَيَصْرِفُ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ، فَإِذَا أُقْبِلَ بِهِ عَلَى الْجَنَّةِ وَرَأَى بِهَجَّتِهَا سَكَتَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَسْكُتَ، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ قَدِّمْنِي عِنْدَ بَابِ الْجَنَّةِ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: أَلَيْسَ قَدْ أُعْطِيتَ الْعُهُودَ وَالْمِيثَاقَ أَنْ لَا تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنْتَ سَأَلْتَ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ لَا أَكُونُ أَشْقَى خَلْقِكَ، فَيَقُولُ: فَمَا عَسَيْتَ إِنْ أُعْطِيتَ ذَلِكَ أَنْ تَسْأَلَ غَيْرَهُ؟ فَيَقُولُ: لَا وَعِزَّتِكَ لَا أَسْأَلُ غَيْرَ ذَلِكَ، فَيُعْطِي رَبُّهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ، فَيَقْدِمُهُ إِلَى بَابِ الْجَنَّةِ فَإِذَا بَلَغَ بَابَهَا فَرَأَى زَهْرَتَهَا وَمَا فِيهَا مِنَ النُّصْرَةِ وَالسُّرُورِ، فَسَكَتَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَسْكُتَ، فَيَقُولُ: يَا رَبِّ ادْخُلْنِي الْجَنَّةَ فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: وَيْلَكَ يَا ابْنَ آدَمَ مَا أَغْدَرَكَ، أَلَيْسَ قَدْ أُعْطِيتَ الْعُهُودَ وَالْمِيثَاقَ أَنْ لَا تَسْأَلَ غَيْرَ الَّذِي أُعْطِيتَ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ لَا تَجْعَلْنِي أَشْقَى خَلْقِكَ، فَلَا يَزَالُ يَدْعُو حَتَّى يَضْحَكَ اللَّهُ مِنْهُ [فَإِذَا ضَحِكَ اللَّهُ مِنْهُ فِي دُخُولِ الْجَنَّةِ] فَيَقُولُ: تَمَنِّ فَيَتَمَنَّى حَتَّى إِذَا انْقَطَعَتْ أَمْنِيَّتُهُ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَمَنِّ كَذَا وَكَذَا أُقْبِلْ بِذِكْرِهِ رَبُّهُ حَتَّى إِذَا انْتَهَتْ بِهِ الْأَمَانِيُّ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَكَ ذَلِكَ وَمِثْلُهُ مَعَهُ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ لِأَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَكَ ذَلِكَ وَعَشْرَةٌ أَمْثَالِهِ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ إِنِّي سَمِعْتُهُ يَقُولُ ذَلِكَ لَكَ وَعَشْرَةٌ أَمْثَالِهِ.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Nâimî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmâil ← Ebü'l-Yamân ← Şuayb ← Zührî ← Saîd b. Müseyyeb ve Atâ b. Yezîd el-Leysî. Ebû Hüreyre ikisine şunu anlattı: İnsanlar “Ey Allah’ın Resûlü kıyamet günü Rabbimizi görecek miyiz?” diye sordular. Buyurdu ki, “Dolunay gecesi bulutlar yok iken ayı görme hususunda şüpheniz var mı?” Onlar: Hayır ey Allah’ın Resûlü dediler. Hz. Peygamber (s.a.s): “Bulutlar yok iken güneşi görme hususunda bir şüpheniz var mı?” dedi. Onlar: Hayır dediler. Hz. Peygamber (s.a.s): “İşte O’nu da (rabbinizi) böylece göreceksiniz. İnsanlar kıyamet gününde dirilecektir ve onlara diyecek ki ‘Kim neye tapıyordu ise onun peşinden gitsin.’ Kimi güneşin, kimi ayın, kimi de tâğutların peşinden gidecek. Bu ümmet aralarında münafıklarıyla birlikte kalacak. Allah Teâlâ onlara gelip şöyle diyecek: ‘Sizin

Rabbimiz benim.’ diyecekler ki Rabbimiz gelinceye kadar biz buradayız. Rabbimiz gelirse onu biliriz. Allah onlara gelip şöyle diyecek: ‘Rabbimiz benim.’ diyecekler ki ‘Rabbimiz sensin.’ Onları çağırarak ve sırat, cehennem üzerine kurulacak. Ümmetiyle birlikte bu sıratı ilk geçecek olan ben olacağım. O gün peygamberler dışında kimse konuşmayacak. Peygamberlerin o gün söyleyecekleri de ‘Allahümme sellim, sellim. (Allah’ım selamete çıkar, selamete çıkar ya Rab)’ duası olacaktır.’

‘Cehennem’de sa’dân dikenini gibi kancalar olacak. Sa’dan dikenini gördünüz mü?’ dedi. ‘Evet’ dediler. O kancalar sa’dan dikenini gibi olacak ancak büyüklüğünü Allah’tan başka kimse bilemez. İnsanları, amelleri (sebebi) ile kapacaktır. Kimi ameli sebebiyle telef olacak kimi parçalanıp sonra kurtulur. Tâ ki Allah, kulları yargılamayı bitirip ve Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik eden kimselerden, cehennemden çıkarmak istediğini çıkarınca ve meleklere, Allaha kulluk edenleri çıkarmalarını emredince onları çıkarırlar. Onları yüzlerindeki secde izlerinden tanırlar. Allah ateş secde izini yemesini haram etti. Ateşten çıkarlar. Ateş, secde izi hariç insanı yer. Ateşten, yanmış halde çıkarlar. Üzerlerine hayat suyu dökülür de selin taşıdığı şeylerin hayat bulması gibi hayat bulurlar. Sonra Allah kulları arasında yargılamayı bitirir. Cennet ile cehennem arasında yüzü cehenneme dönük bir adam kalır –ki o cennete girecek son insandır-. Allah’ım! Yüzümü cehennemden çevir, kokusu beni zehirledi, ateşi beni yaktı diyecek. Allah Teâlâ: ‘İstediğini verirsem başka bir şey istemeyecek misin?’ Adam: ‘Şanına and olsun ki istemeyeceğim ya Rabbi’ diyerek Allah’a yemin eder ve ahidler verir. Allah da onu cehennemden çevirir. Onu cennete doğru çevirince ve cennetin görkemini görünce bir müddet susar. Sonra ‘Allah’ım cennetin kapısına yaklaştır.’ der. Allah: ‘Başka bir şey istemeyeceğine dair yemin etmemiş miydin?’ Adam: ‘Ey Rabbim beni (cennetten mahrum etmek suretiyle) insanların en kötüsünü kılma’ diyecek. Allah: ‘İstediğini verirsem başka bir şey istemeyecek misin?’ Adam: ‘Şanına and olsun ki istemeyeceğim ya Rabbi’ diyerek Allaha yemin ve söz verir. Allah da onu cennetin kapısına yaklaştıracak, oraya varıp oradaki güzellik ve mutluluğu görünce bir müddet susar ve ardından ‘Ya rabbi beni cennetine al’ der. Allah Teâlâ da Yazık sana ey adem oğlu. Sen ne kadar da sözünde durmayan birisin. Başka bir şey istemeyeceğine dair yeminler ve sözler vermemiş miydin?’ der. ‘Ya rabbi ne olur beni (cennetten mahrum etmek suretiyle) kullarının en kötüsünü kılma.’ der ve bu sözünü

Allah Teâlâ ona gülünceye kadar tekrar eder. Gülerse cennete girmesine izin verir. Allah Teâlâ: ‘Temennide bulun.’ der. O da istekleri bitinceye kadar temennide bulunur. Allah Teâlâ ‘Şunu iste, bunu iste’ diyerek ona uyarı ve telkinde bulunur. O da istekleri bitinceye kadar isteklerini sıralar. Allah der ki sana istediklerin ve bir misli vardır.”

Ebû Saîd, Ebû Hüreyre’ye, “Allah’ın Resûlü buyurdu ki: “*Allah Teâlâ, sana istediğini ve on mislini vereceğim.*” dedi.

Ebû Hüreyre dedi ki: Ben Hz. Peygamberden sadece şunu dediğini duydum: “*Sana istediğin ve bir misli vardır.*” Ebû Saîd ben işittim şöyle dedi: “*İstediğini ve on mislini verdim.*”⁶⁸⁰

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu’s-sünne*’de⁶⁸¹ ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de⁶⁸² *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî, bazı metin farklılıklarıyla beraber Ebü’l-Yemân ← Şuayb ← Zührî ← Saîd b. el-Müseyyeb ← Atâ b. Yezîd ← Ebû Hüreyre isnadı⁶⁸³ ve Abdülaziz b. Abdullah ← İbrahim b. Sa’d ← İbn Şihâb ← Atâ b. Yezîd ← Ebû Hüreyre isnadıyla⁶⁸⁴ rivayet etmiştir.

Müslim’de, Züheyr b. Harb ← Ya’kûb b. İbrahim ← Babası ← İbn Şihâb ← Atâ b. Yezîd ← Ebû Hüreyre isnadıyla yer verilmiştir.⁶⁸⁵

Ahmed b. Hanbel’de ise Abdürrezzâk ← Ma’mer ← Zührî ← Atâ b. Yezîd ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁶⁸⁶

Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

⁶⁸⁰ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/250.

⁶⁸¹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 15/173-176.

⁶⁸² Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 3/542-546.

⁶⁸³ Buhârî, “Ezan”, 127; “Rikâk”, 52.

⁶⁸⁴ Buhârî, “Tevhîd”, 24.

⁶⁸⁵ Müslim, “İmân”, 299.

⁶⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 16/526.

1.1.9.2. Hadis

وَرَوَاهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ غَيْلَانَ أَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرُ عَنِ الرَّهْرِيِّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ بِمَعْنَاهُ، فَقَالَ: فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِي غَيْرِ الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ نَعُودُ بِاللَّهِ مِنْكَ هَذَا مَكَانُنَا حَتَّى يَأْتِيَنَا رَبُّنَا، فَإِذَا آتَانَا رَبُّنَا عَرَفْنَا فَيَأْتِيهِمْ اللَّهُ فِي الصُّورَةِ الَّتِي يَعْرِفُونَ، فَيَقُولُ: أَنَا رَبُّكُمْ، فَيَقُولُونَ: أَنْتَ رَبُّنَا فَيَتَّبِعُونَهُ.

Muhammed b. İsmail ← Mahmud b. Ğaylân ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Atâ b. Yezîd ← Ebû Hüreyre.

“Allah Tebârake ve Teâlâ onlara kendisini tanıdıkları sûretten başka bir sûrette gelerek ‘Ben sizin Rabbinizim’ diyecek. Onlar ‘Senden Allah'a sığınırız. Biz Rabbimiz yanımıza gelinceye kadar buradan ayrılmayacağız. Rabbimiz gelirse biz onu tanırız.’ diyecekler. Sonra yüce Allah kendilerine onu tanıyacakları bir surette gelecek, ‘Ben Rabbinizim’ diyecek, onlar da ‘Evet, sen Rabbimizsin.’ diyecekler ve tâbi olacaklar.”⁶⁸⁷

Bir önceki rivayetin farklı metinlerle gelen varyantlarında geçen bu rivayeti tekrar değerlendirmeye tabi tutmadık.

1.1.9.3. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْحِيرِيُّ أَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ الطُّوسِيِّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ أَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سَفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يُعَذَّبُ أَنَاسٌ مِنْ أَهْلِ التَّوْحِيدِ فِي النَّارِ حَتَّى يَكُونُوا حُمَمًا ثُمَّ تُنْذَرُ لَهُمُ الرَّحْمَةُ، قَالَ: فَيُخْرَجُونَ فَيَطْرَحُونَ عَلَى أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، قَالَ: فَيَرشُّ عَلَيْهِمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْمَاءَ فَيَبْتَلُونَ كَمَا تَنْبَتِ الْقَتَاةُ فِي حَمِيلِ السَّيْلِ، ثُمَّ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Hammâd ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir.

Câbir, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Ehl-i tevhid bir grup insan cehennemde kül oluncaya kadar azab görür de sonra rahmet onları kuşatır. Çıkarılırlar ve cennet kapılarına getirilirler. dedi. ‘Cennet ehli onların

⁶⁸⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/250.

üzerlerine su sıçratır da selde biten acur salatalık gibi biterler. Sonra cennete girerler.”⁶⁸⁸

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁶⁸⁹ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Tirmizî'de, Hennâd ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadı ve metinde 'القضاء' yerine 'الغناء' kelimesinin kullanılması şeklinde farklılıkla rivayet edilmiştir.⁶⁹⁰

Ahmed b. Hanbel'de, Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadı ve Tirmizî'deki metinle gelmiştir.⁶⁹¹

İbn Huzeyme'nin *Kitâbü't-tevhîd ve İsbâtü sıfâtü'r-Rab*'ında, Ebû Âsım ← İbn Cüreyc ← İbnü'z-Zübeyr ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadı ve metinde “*Kül olana kadar yanan bir kavim ateşten çıkar. Sonra cennet ehli onların üzerlerine su sıçratır...*” şeklinde farklılıkla aktarılmıştır.⁶⁹²

el-Muhallas'ın (ö. 393/1003) *el-Muhallasiyât*'ında, Ömer b. Muhammed ← Babası ← İbrahim b. Tahmân ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir⁶⁹³ ve Muhammed ← İsmail ← Tâhir b. Hâlid ← Babası ← Tahmân ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadıyla⁶⁹⁴ gelmektedir.

Kâdî el-Maristan'ın (ö. 535/1141) *Ehâdîsü's-Şüyûhi's-Sikât*'ında, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ← Ebû Amr Abdü'l-Vâhid b. Muhammed b. Abdillâh ← Muhammed b. Mahled el-'Attâr ← Tâhir b. Hâlid ← Babası ← İbrahim b. Tahmân ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir isnadıyla rivayet edilmiştir.⁶⁹⁵

⁶⁸⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/250.

⁶⁸⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/191, 192.

⁶⁹⁰ Tirmizî, “Sıfetu cehennem”, 10.

⁶⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 23/374.

⁶⁹² İbn Huzeyme, *Kitâbü't-tevhîd ve İsbâtü sıfâtü'r-Rab*, 2/677.

⁶⁹³ Muhammed b. Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekeriyya el-Bağdâdî, *el-Muhallasiyât ve eczâün uhrâ li-Ebî tâhir el-Muhallas*, thk. Nebil sa'dü'd-Dîn Cerrâz (Vizâratü'l-evkâf, 1429), 1/235.

⁶⁹⁴ Muhallas, *el-Muhallasiyât*, 3/260.

⁶⁹⁵ Muhammed b. Abdülbâkî b. Muhammed el-Ensârî, *Ehâdîsü's-Şüyûhi's-Sikât*, thk. Şerif Hâtîm b. Ârif (Dâru âlemi'l-fevâid, 1422), 2/909.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve ’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif rivayet hakkında *sahîh* hükmünü vermiştir.⁶⁹⁶

Tirmizî *hasen sahîh*⁶⁹⁷, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid *sahîh, isnadı kavî, ricâlî* Müslim şartlarına uygun, Ebû Süfyân hariç de şeyhayn şartlarına uygun *sika*⁶⁹⁸ demiştir.

Elbânî de *sahîh* hükmünü vermiştir.⁶⁹⁹

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.9.4. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ الْجَوْزَجَانِيُّ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْخُرَاعِيُّ أَنَا أَبُو سَعِيدِ الْهَيْثَمِيُّ بْنُ كَلَيْبٍ أَنَا أَبُو عَيْسَى التِّرْمِذِيُّ أَنَا هِنَادُ بْنُ السَّرِيِّ أَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ إِبْرَاهِيمَ عَنِ عُبَيْدَةَ السَّلْمَانِيِّ عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لِأَعْرِفُ آخِرَ أَهْلِ النَّارِ خُرُوجًا مِنَ النَّارِ رَجُلٌ يَخْرُجُ مِنْهَا زَحْفًا فَيَقَالُ لَهُ: انْطَلِقْ فَادْخُلِ الْجَنَّةَ، قَالَ: فَيَذْهَبُ لِيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَيَجِدُ النَّاسَ قَدْ أَخَذُوا الْمَنَازِلَ، فَيَرْجِعُ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ قَدْ أَخَذَ النَّاسُ الْمَنَازِلَ، فَيَقَالُ لَهُ: أَنْتَ ذِكْرُ الرَّمَانَ الَّذِي كُنْتَ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ فَيَقَالُ لَهُ: تَمَنِّ، فَيَتَمَنَّى، فَيَقَالُ لَهُ: إِنَّ لَكَ الَّذِي تَمَنَيْتَهُ وَعَشْرَةَ أَضْعَافِ الدُّنْيَا، قَالَ فَيَقُولُ: أَنْسَخِرُ بِي وَأَنْتَ الْمَلِكُ؟ قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَجَاكَ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِدُهُ.

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdi’s-Samed el-Cevzecânî ← Ebü’l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Huzâî ← Ebû Saîd Heysem b. Küleyb ← Ebû İsâ et-Tirmizî ← Hennâd b. Es-Serî ← Ebû Muâviye ← A’meş ← İbrahim ← Ubeyde es-Selmânî ← Abdullah b. Mes’ûd.

Abdullah b. Mes’ûd, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “*Şüphesiz ben, cehennemden sürünerek en son çıkacak olan kişiyi biliyorum. Allah Teâlâ ona, ‘Git de cennete gir.’ buyuracak. O cennete gidecek ve insanların konaklara yerleştiğini bulacak. Dönecek ve ‘Ya rabbi insanlar konaklara yerleşmişler’*

⁶⁹⁶ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 15/192.

⁶⁹⁷ Tirmizî, *es-Sünen*, 4/294.

⁶⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 23/374.

⁶⁹⁹ Elbânî, *Sahîhu’l-Câmi’u’s-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 2/1347.

diyecek. Ona: Geçmişte içinde bulunduğun zamanı hatırlıyor musun, denilecek. O da 'Evet' diyecek. Ona: Temenni et denilecek, o da temenni edecek. Ona, 'Sana temenni ettiklerin verileceği gibi, dünyanın on misli de verilecek.' Denecek. O da 'Sen el-Melik olduğun halde benimle alay mı ediyorsun?' diyecek." (Abdullah b. Mesud) dedi ki: And olsun Resûlullah (s.a.s)'in aza dişleri görününceye kadar güldüğünü gördüm.⁷⁰⁰

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁷⁰¹ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî, Osman b. Ebî Şeybe ← Cerîr ← Mansûr ← İbrahim ← ← Ubeyde ← Abdullah isnadı ve metinde '...Allah Teâlâ ona git cennete gir der. Gider ve oranın dolu olduğunu görür. Tekrar Allah Teâlâ'nın yanına gelir ve Ya Rabbi orayı dolu buldum der. Allah Teâlâ tekrar git cennete gir der' bu diyalog tekrarlanır ve 'Allah Teâlâ tekrar git cennete gir sana dünya ve dünyanın on misli de verilecek der...' şeklinde farklılıkla⁷⁰² rivayet etmiştir.

Müslim'de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebû Küreyb ← Ebû Muâviye ← A'meş ← İbrahim ← Ubeyde ← Abdullah isnadıyla gelmektedir.⁷⁰³

Ayrıca Tirmizî'de⁷⁰⁴ ve Ahmed b. Hanbel'de⁷⁰⁵ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.9.5. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو بَكْرٍ أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْجَبَرِيُّ أَنَا حَاجِبُ بْنُ أَحْمَدَ الطُّوسِيِّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَمَّادٍ أَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي سَفْيَانَ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أُمِّ مَبِشَرٍ عَنْ حَفْصَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ لَا يَدْخُلَ النَّارَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ أَحَدٌ شَهِدَ بَدْرًا وَالحَدِيثِيبَةَ قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ

⁷⁰⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/250.

⁷⁰¹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/189.

⁷⁰² Buhârî, "Rikâk", 51.

⁷⁰³ Müslim, "Îmân", 309.

⁷⁰⁴ Tirmizî, "Sıfetu Cehennem", 10.

⁷⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 6/77.

أَلَيْسَ قَدْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا؟ قَالَ: أَلَمْ تَسْمِعِيهِ يَقُولُ: ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًّا.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Bekr Ahmed b. Hasan el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Hammâd ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir ← Ümmü Mübeşşir ← Hafsa.

Hafsa (r.a), Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. "Bedir ve Hudeybiye'de bulunan hiç kimse inşallah ateşe girmeyecek." buyurdu. Hafsa (r.a), 'Ey Allah'ın Resûlü, Allah 'İçinizde, oraya uğramayacak/oradan geçmeyecek kimse yoktur.' (Meryem 19/71) buyurmuyor mu?' dedi. Allah Resûlü de 'Sonra takva sahibi olanları (cehennemden) kurtarıyoruz; zalimleri ise diz üstü çökmüş halde orada bırakıyoruz.' (Meryem 19/72) buyurduğunu duymadın mı?' dedi.⁷⁰⁶

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de yer vermezken *Mesâbihu's-sünne*'de *sihâhlar* arasında yer vermiştir.⁷⁰⁷

İbn Mâce'de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir ← Ümmü Mübeşşir ← Hafsa isnadıyla gelmektedir.⁷⁰⁸

Ahmed b. Hanbel, Ebû Muâviye ← A'meş ← Ebû Süfyân ← Câbir ← Ümmü Mübeşşir ← Hafsa isnadıyla rivayet etmiştir.⁷⁰⁹

İbn Râhûye'nin (ö. 238/853) *Müsned*'inde Ebû Muâviye ← A'meş (...) ⁷¹⁰ ve Abdullah b. İdrîs ← A'meş (...) isnadıyla ⁷¹¹ aktarılmıştır.

Şeybânî'nin (İbn Ebû Âsım) *Kitâbü's-Sünne*'sinde, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Ebû Muâviye ← A'meş (...) ⁷¹² isnadı ve *el-Âhâd ve'l-mesânî*'sinde Ebû Bekr b. Ebî

⁷⁰⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/252.

⁷⁰⁷ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 4/216.

⁷⁰⁸ İbn Mâce (ts.), "Zühd", 33.

⁷⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 44/36.

⁷¹⁰ Ebû Ya'küb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *el-Müsned*, thk. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-îmân, 1412), 4/189.

⁷¹¹ İbn Râhûye, *el-Müsned*, 4/196.

⁷¹² Şeybânî, *Kitâbü's-Sünne*, 2/414.

Şeybe ve Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr ← Abdillâh b. İdrîs ← A'meş (...) isnadıyla⁷¹³ gelmektedir.

Mevsilî *Müsned*'inde, Hasan b. Şebîb Bağdâdî ← Ebû Muâviye ← A'meş (...) isnadıyla yer vermiştir.⁷¹⁴

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde, Ebû Ya'lâ ← Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr ← Abdillâh b. İdrîs ← A'meş (...) isnadıyla rivayet edilmiştir.⁷¹⁵

Rivayet ayrıca Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde⁷¹⁶, el-Muhallas'ın *el-Muhallasiyât*'ında⁷¹⁷, Temmâm er-Râzî'nin *el-Fevâ'id*'inde⁷¹⁸ ve İbn Asâkir'in (ö. 571/1176) *Mu'cemü's-Şüyûh*'unda⁷¹⁹ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁷²⁰

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşid, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayet hakkında *sahîh li ğayrihî* ve A'meş'in Ebû Süfyân'dan tedlis yaptığını, *يدلس عن أبي سفيان*⁷²¹, İbn Mâce'nin *Sünen*'indeki rivayet için *sahîh*⁷²², İbn Hibbân'ın *Sahîh*'indeki rivayet için Şuayb Arnavut Müslim'in şartlarına göre *isnadı sahîh*⁷²³ hükmünü vermiştir.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî eğer Ebû Süfyân Câbir'den işitmişse *sahîh*⁷²⁴, Hüseyin Selim Esed ise *isnadı zayıf*⁷²⁵ demiştir.

⁷¹³ Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesânî*, 6/101.

⁷¹⁴ Mevsilî, *el-Müsned*, 12/472.

⁷¹⁵ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 11/125.

⁷¹⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 23/206, 208; 25/102.

⁷¹⁷ Muhallas, *el-Muhallasiyât*, 3/348.

⁷¹⁸ Temmâm er-Râzî, *el-Fevâ'id*, 2/108.

⁷¹⁹ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfî, *Mu'cemü's-Şüyûh*, thk. Dr. Vefâ Takıyyüddîn (Dımeşk: Dâru'l-beşâir, 1421), 1/521.

⁷²⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'ân*, 6/227.

⁷²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 44/37.

⁷²² İbn Mâce, *es-Sünen* (1430), 5/345.

⁷²³ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 11/125.

⁷²⁴ İbn Mâce, *es-Sünen* (ts.), 2/1431.

⁷²⁵ Mevsilî, *el-Müsned*, 12/472.

Rivayet hakkında muhaddis ve muhakkiklerin yaptıkları değerlendirmelere bakarak *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.10. 77. ayet ile ilgili hadisler

أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا. ﴿٧٧﴾

“ ‘Kesin bana mal ve evlât verilecektir’ diyerek âyetlerimizi inkâr eden adamı gördün mü!” (Meryem 19/77)

1.1.10.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصِ بْنِ أَبِي أَنَا الْأَعْمَشِ عَنْ مُسْلِمٍ عَنْ مَسْرُوقٍ حَدَّثَنَا حَبَّابٌ قَالَ: كُنْتُ قَبِيئًا فَعَمِلْتُ لِلْعَاصِ بْنِ وَائِلٍ فَاجْتَمَعَ مَالِي عِنْدَهُ فَأَتَيْتُهُ أَنْقَاضَاهُ، فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ لَا أَفْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ، فَقُلْتُ: أَمَا وَاللَّهِ حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ فَلَا، قَالَ: وَإِنِّي لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّهُ سَيَكُونُ لِي نَمَّ مَالٌ وَوَلَدٌ فَأَفْضِيكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَفْرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ömer b. Hafs ← Babası ← A'meş ← Müslim ← Mesrûk ← Habbâb.

Habbâb şöyle anlattı. “Demirci idim. Âs b. Vâil'e iş yaptım ve onda param birikti. Onu istemeye gittim. O da ‘Muhammed’i inkâr edene kadar and olsun ki vermeyeceğim.’ dedi. ‘Sen ölene dek onu inkâr etmem, sonra diriltilsen yine inkâr etmem.’ dedim. ‘Ben öldükten sonra tekrar diriltilecek miyim?’ dedi. ‘Evet’ dedim. “Öyleyse benim orada malım ve çocuğum olacak. Orada öderim” dedi. Allah Teâlâ, ‘**Âyetlerimizi inkâr eden ve “Mutlaka bana mal ve evlât verilecektir” diyen adamı gördün mü!**’ (Meryem 19/77) âyetini indirdi.”⁷²⁶

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne* ve *Mesâbihu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî'de, Ömer b. Hafs ← Babası ← A'meş ← Müslim ← Mesrûk ← Habbâb isnadi⁷²⁷, Muhammed b. Beşşâr ← İbn Ebî 'Adî ← Şu'be ← Süleyman ← Ebü'd-Duhâ

⁷²⁶ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/253.

⁷²⁷ Buhârî, “İcâre”, 15.

← Mesrûk ← Habbâb isnadı⁷²⁸, İshâk ← Vehb b. Cerîr b. Hâzim ← Şu'be ← A'meş
 ← Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ← Habbâb isnadı⁷²⁹ ve Humeydî ← Süfyân ← A'meş ←
 Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ← Habbâb; Muhammed b. Kesîr ← Süfyân ← A'meş ←
 Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ← Habbâb ve Yahya ← Vekî' ← A'meş ← Ebü'd-Duhâ ←
 Mesrûk ← Habbâb isnadıyla⁷³⁰ rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Abdullah b. Saîd ← Vekî' ← A'meş ←
 Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ← Habbâb⁷³¹ ve Ebû Küreyb ← Ebû Muâviye (ح) İbn Nümeyr
 ← Babası (ح) İshâk b. İbrahim ← Cerîr (ح) İbn Ebî Ömer ← Süfyân ← A'meş ←
 Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ← Habbâb isnadıyla⁷³² gelmektedir.

Tirmizî'de, İbn Ebî Ömer ← Süfyân ← A'meş ← Ebü'd-Duhâ ← Mesrûk ←
 Habbâb isnadıyla yer verilmiştir.⁷³³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁷³⁴

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.11. 96. ayet ile ilgili hadisler

إِنَّ الدِّينَ أَمْنٌ وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا. (٩٦)

“İman eden, dünya ve âhiret için salih ameller işleyenlere, rahmân bir sevgi yaratacaktır.” (Meryem 19/96)

1.1.11.1.Hadis

أنا أبو الحسن عبد الرحمن بن محمد الداودي أنا أبو الحسن أحمد بن محمد بن موسى بن الصلت أنا أبو إسحاق إبراهيم بن عبد الصمد الهاشمي أنا أبو مصعب عن مالك عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال: إذا أحب الله العبد قال لجبريل: قد أحببت فلانا فأجبه، فيجبه جبريل،

⁷²⁸ Buhârî, “Büyü”, 29.

⁷²⁹ Buhârî, “Husûmât”, 9.

⁷³⁰ Buhârî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 207.

⁷³¹ Müslim, “Sıfetu'l-Kıyâme ve'l-Cenne ve'n-Nâr”, 35.

⁷³² Müslim, “Sıfetu'l-Kıyâme ve'l-Cenne ve'n-Nâr”, 36.

⁷³³ Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 20.

⁷³⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/229.

تُمْ يُنَادِي فِي أَهْلِ السَّمَاءِ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَحَبَّ فَلَانًا فَأَجْبُوهُ، فَيَجِبُهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، ثُمَّ يُوضَعُ لَهُ الْقُبُولُ فِي الْأَرْضِ، وَإِذَا أَبْغَضَ اللَّهُ الْعَبْدَ.

قَالَ مَالِكٌ: لَا أَحْسَبُهُ إِلَّا قَالَ فِي الْبُغْضِ مِثْلَ ذَلِكَ.

Ebü'l-Hasen Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dâvûdî ← Ebü'l-Hasen Muhammed b. Mûsâ b. Salt ← Ebû İshâk İbrahim b. Abdi's-Samed el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← Süheyl ← Ebû Sâlih ← Babası ← Ebû Hüreyre.

Ebü Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. *"Allah bir kulunu sevdiği zaman Cebrail'e, 'Ben felan kimseyi sevdim, onu sen de sev.' buyurur. Onu Cebrail de sever, sonra semâ ehline seslenerek, 'Allah filan kimseyi sevdi siz de seviniz.' der. Onu semâ ehli de sever. Sonra onun sevgisi yeryüzünde yayılır. Allah bir kula buğz ettiği zaman..."*

Mâlik, 'Sevmeme konusunda da bunun benzerini söylediğini sanıyorum' dedi.⁷³⁵

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de yer vermezken *Mesâbîhu's-sünne*'de⁷³⁶ *sihâhlar* arasında yer vermiştir.

Buhârî, Muhammed b. Sellâm ← Mahled ← İbn Cüreyc ← Mûsâ b. Ukbe ← Nâfi' ← Ebû Hüreyre isnadı⁷³⁷, Amr b. Ali ← Ebû Âsım ← İbn Cüreyc ← Mûsâ b. Ukbe ← Nâfi' ← Ebû Hüreyre isnadı⁷³⁸ ve İshâk ← Abdüssamed ← Abdurrahman ← Babası ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre isnadıyla⁷³⁹ rivayet etmiştir.

Müslim'de, Züheyr b. Harb ← Cerîr ← Süheyl ← Babası ← Ebû Hüreyre isnadı ve metinde *"...Sonra onun sevgisi yeryüzündekiler arasında da yayılır. Allah bir kulu sevmediği zaman Cebrâil'e, 'Ben felan kimseyi sevdim, onu sen de sev.' buyurur. Onu Cebrâil de sevmez. Sonra semâ ehline seslenerek, 'Allah filan kimseyi sevmedi siz de*

⁷³⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/257.

⁷³⁶ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 3/376.

⁷³⁷ Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6.

⁷³⁸ Buhârî, "Edeb", 41.

⁷³⁹ Buhârî, "Tevhîd", 33.

sevmeyin.’ der. *Onu semâ ehli de sevmez. Sonra yeryüzünde ona karşı kin ve nefret yayılır.*” şeklinde farklılıkla gelmektedir.⁷⁴⁰

Ayrıca Tirmizî’de⁷⁴¹, İmam Mâlik’in *Muvattâ*’sında⁷⁴² ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde⁷⁴³ rivayet edilmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve ’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.⁷⁴⁴

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁴⁰ Müslim, "el-Birr ve’s-sile ve’l-âdâb", 157.

⁷⁴¹ Tirmizî, "Tefsîru’l-Kur’ân", 20.

⁷⁴² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*’, 1406, “Şiir”, 15.

⁷⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 13/63; 15/205; 16/393.

⁷⁴⁴ Sa‘lebî, *el-Keşf ve ’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, 6/233.

1.2. Meryem Sûresi Değerlendirme

Beğavî, Meryem sûresinin tefsirinde 25 rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden 19 tanesini isnadlı, 6 tanesini isnadsız olarak zikretmiştir.

Bu sûrede aktarılan 25 rivayetin, 8 tanesi sadece *Şerhu's-Sünne*'de, 2 tanesi sadece *Mesâbihu's-Sünne*'de, 8 tanesi her iki eserde tahrir edilmiş olup 7 tanesi ise iki eserde de tespit edilememiştir. *Mesâbihu's-Sünne*'de gelen rivayetlerin 9 tanesine *sihâhlar*, 1 tanesine de *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Rivayetlerin 22 tanesi Kütüb-i tis'a'da, 2 tanesi Kütüb-i tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 1 tanesi tefsir kitapları arasında tespit edilmiştir.

Meryem Sûresi'nde aktarılan rivayetleri, kaynağı bakımından değerlendirdiğimizde 23 tanesinin *merfû*', 2 tanesinin *mevkûf* olduğunu, *kudsî* ve *maktû*' rivayetin bulunmadığını tespit ettik.

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî 14, Müslim 13, Tirmizî 13, Nesâî 2, İbn Mâce 4, Dârimî 1, Mâlik b. Enes 3 ve Ahmed b. Hanbel 19 rivayete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu sûrede aktarılan rivayetlerin hiçbirini Ebû Dâvûd rivayet etmemiştir.

Rivayetler sıhhati bakımından, *makbûl*, *merdûd* ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde kategorize edildiğinde, 19 tanesi *makbul*, 6 tanesi *merdûd* kısmına aittir.

12 tanesi müttetekun aleyh olmak üzere 18 rivayetin *sahîh*, 1 rivayetin hasen, 6 rivayetin *zayıf* olduğunu tespit ettik.

Beğavî'nin bu sûrede aktardığı rivayetlerin 14 tanesi, eserinin temel kaynağı olan Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında da rivayet edilmiştir. Bunların 12 tanesi *sahîh*, 2 tanesi *zayıf* rivayetler arasında yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1.TÂHÂ SÛRESİ'NDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilk önce Tâhâ sûresi hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonra Beğavî'nin bu sûrenin tefsiri sadedinde aktarmış olduğu rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Sûre; 5242 harf, 3041 kelime, 135 ayetten oluşmaktadır⁷⁴⁵

Tâhâ sûresi, yüz otuz ve yüz otuz birinci ayetleri hariç Mekke döneminde, Meryem sûresinden sonra inmiştir.⁷⁴⁶ İsmi sîrenin başındaki iki harften almıştır. 'Kelîm' ve 'Mûsâ' suresi de denir. Mushaf sırasında yirmi, nüzul sırasına göre kırk beşinci sûredir.⁷⁴⁷

Hz. Ömer'in kız kardeşi ve eniştesine baskın yapıp, orada bu sûreyi duyduğu, kelimadan etkilendiği rivayet edilmiştir. Hz. Ömer'in Müslüman oluşu bi'setin beşinci yılında olduğuna göre, sûre o yılda veya bi'setin dördüncü yılının sonlarında inmiştir.⁷⁴⁸

Sûrede; Hz. Peygamber'in risaletinin isbatı, Hz. Mûsâ'nın Firavunla olan mücadelesi, Allah'ın O'na yardımı, Hz. Mûsâ'yı ve ona tabi olanları Firavun'un hilelerinden koruması ve Hz. Mûsâ'nın mucizeleri⁷⁴⁹ sûrede değinilen konulardan bazılarıdır.

1.1.Tâhâ sûresindeki hadislerin tahrîci

Tâhâ sûresi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra, sûrenin tefsiri bağlamında rivayet edilen hadislerin *tahrîci* yapılacaktır.

⁷⁴⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/235.

⁷⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl*, 3/49.

⁷⁴⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/179, 180.

⁷⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/180, 181.

⁷⁴⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/181.

1.1.1. Tâhâ sûresi ile ilgili hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ أَحْمَدَ الْمَلِيجِيُّ أَنَا أَبُو مَنْصُورٍ السَّمْعَانِيُّ أَنَا أَبُو جَعْفَرِ الرَّيَّانِيِّ أَنَا حُمَيْدُ بْنُ زَنْجَوِيَةَ أَنَا ابْنُ أَبِي أُوَيْسٍ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ أَبِي بَكْرِ الْهَذَلِيِّ عَنْ عِكْرَمَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: أُعْطِيَتْ السُّورَةُ الَّتِي ذُكِرَتْ فِيهَا الْبَقَرَةُ مِنَ الذِّكْرِ الْأَوَّلِ، وَأُعْطِيَتْ طَهَ وَالطَّوَّاسِينَ مِنَ الْوَاحِ مَوْسَى، وَأُعْطِيَتْ فَوَاتِحَ الْقُرْآنِ وَخَوَاتِيمَ السُّورَةِ الَّتِي ذُكِرَتْ فِيهَا الْبَقَرَةُ مِنْ كَنْزِ تَحْتِ الْعَرْشِ، وَأُعْطِيَتْ الْمَفْصَلَ نَافِلَةً.

Abdü'l-Vâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr es-Sem'ânî ← Ebû Ca'fer er-Rayyânî ← Humejd b. Zenceveyh ← İbn Ebî Üveys ← Babası ← Ebû Bekr el-Hüzeli ← İkrime ← İbn Abbâs.

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"İçinde 'bakara'nın anlatıldığı sûre vahyin ilklerinden olarak bana verildi. Mûsâ'nun levhalarından Tâhâ ve Tavâsîn (Tâ Sîn ile başlayan sûreler. Şuarâ, Nemi, Kasas sûreleri) verildi. Arşın altındaki hazineden bakaranın anlatıldığı sûrenin başı ve sonu verildi. Mufassal sûreler de fazladan verildi."*⁷⁵⁰

Beğavî bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de rivayet etmemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayeti, Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inde, Muhammed b. Muhammed el-Cüzû'î ← Ukbe b. Mükrem ← Ebû Bekr el-Hanefî ← Ubeydullah b. Ebî Humejd ← Ebü'l-Melîh ← Ma'kıl b. Yesâr isnadı ve metinde '...Tâhâ ve Tûr...' şeklindeki metin farklılığıyla rivayet etmiştir.⁷⁵¹

Hâkim'in *el-Müstedrek*'inde, Bekr b. Muhammed ← Abdüssamed b. el-Fadl ← Mekkî b. İbrahim ← Ubeydullah b. Ebî Humejd ← Ebü'l-Melîh ← Ma'kıl b. Yesâr isnadı ve metinde '...tavâsîn ve havâmîm...' şeklinde farklılıkla gelmektedir.⁷⁵²

Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Muhammed b. Abdillâh el-Hâfız ← Bekr b. Muhammed ← Abdüssamed b. el-Fadl ← Mekkî b. İbrahim ← Ubeydullah b. Ebî

⁷⁵⁰ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/259.

⁷⁵¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20/225.

⁷⁵² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/757.

Humeyd ← Ebü'l-Melîh ← Ma'kıl b. Yesâr isnadı ve metinde ‘...tavâsîn ve havâmîm...’ şeklinde farklılıkla yer almaktadır.⁷⁵³

*Şu ‘abü’l-îmân’*nda, Ebû Abdillâh Hüseyin b. Hasan b. Muhammed ← Ebû Ca’fer Muhammed b. Amr ← Ebû Avf Abdîrrahman b. el-Merzûk ← Mekkî b. İbrahim (ح) Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Bekr b. Muhammed ← Abdüssamed b. el-Fadl ← Mekkî b. İbrahim ← Ubeydullah b. Ebî Humeyd ← Ebü'l-Melîh ← Ma'kıl b. Yesâr isnadı ve metinde ‘...tavâsîn ve havâmîm...’ şeklinde farklılıkla rivayet edilmiştir.⁷⁵⁴

Heysemî'nin *Mecma ‘u’z-zevâ'id*’inde isnadsız olarak gelmektedir.⁷⁵⁵

İbn Hacer'in *el-Metâlibü'l-‘âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*’sinde, Ebû Ya'lâ ← Süfyân ← İbn Vekî' ← Babası ← Ubeydullah b. Ebî Humeyd ← Ebü'l-Melîh ← Ma'kıl b. Yesâr isnadıyla aktarılmıştır.⁷⁵⁶

Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-‘ummâl*’inde isnadsız olarak rivayet edilmiştir.⁷⁵⁷

Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.⁷⁵⁸

İsnaddaki Ubeydullah b. Ebî Humeyd hakkında Buhârî *münkerü'l-hadis*⁷⁵⁹ demiş ve Heysemî de *zayıflığına dair icmâ'* olduğunu⁷⁶⁰ belirtmiştir.

Nesâî *metrûkü'l-hadis*⁷⁶¹ olduğunu söylemiştir.

Rivayet hakkında Elbânî *zayıf* demiştir.⁷⁶²

Yapılan değerlendirmeler sonucunda rivayetin *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

⁷⁵³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/15.

⁷⁵⁴ Beyhakî, *Şu ‘abü’l-îmân*, 4/104.

⁷⁵⁵ Heysemî, *Mecma ‘u’z-zevâ'id*, 1/169.

⁷⁵⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-‘âliye bi-zevâ'idi'l-mesânîdi's-semâniye*, thk. Heyet (Suud: Dâru'l-âsime, 1419), 14/319.

⁷⁵⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-‘ummâl*, 1/561.

⁷⁵⁸ Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur‘ân*, 7/155.

⁷⁵⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî, *et-Târîhu'l-kebîr* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, ts.), 5/377.

⁷⁶⁰ Heysemî, *Mecma ‘u’z-zevâ'id*, 1/170.

⁷⁶¹ Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve'l-metrûkîn*, 1/66.

⁷⁶² Elbânî, *Za‘îfü'l-Câmi‘u’s-Sagîr ve Ziyâdâtühü*, 135.

1.1.2. 2. ayet ile ilgili hadisler

مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى. (٢)

“Biz sana Kur’an’ı sıkıntıya düşesin diye indirmedik.” (Tâhâ 20/2)

1.1.2.1. Hadis

قال الكلبي: لما نزل على رسول الله صلى الله عليه وسلم الوحي بمكة اجتهد في العبادة حتى كان يراوخ بين قدميه في الصلاة لطول قيامه وكان يصلي الليل كله فأنزل الله هذه الآية، وأمره أن يخفف عن نفسه فقال: ما أنزلنا عليك القرآن لتشقى.

Kelbî şöyle demiştir. “Allah Resûlü’ne Mekke’de vahiy inince çok ibadet etti. Tâ ki kıyamlarının uzun oluşundan ayaklarını değiştirdi, (Yani biraz bir ayağının üstünde biraz da diğeri üstünde dururdu.) tüm gece namaz kıları. Sonra bu ayet indi ve Allah bu durumu hafifletmesini emretti. **Biz Kur’an’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.**” (Tâhâ 20/2)⁷⁶³

Beğavî bu rivayeti *Şerhu’s-sünne*’de ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de rivayet etmemiştir.

Kütüb-i Tis’a’da da tespit edemediğimiz rivayet; aynı metinle sadece Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamd el-Mübârek el-Cerîmlî en-Necdî’nin *Tatrîzü Riyâzi’s-sâlihîn*’inde Dahhâk’tan rivayet edilmiştir.⁷⁶⁴

“Allah Resûlü (kıyamda) ayaklarını değiştirdi tâ ki ‘**Biz Kur’an’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.**’ (Tâhâ 20/2) ayeti inene kadar” şeklindeki metin ile Bezzâr’ın *Müsned*’inde (*el-Bahrü’z-zehhâr*), Muhammed b. İshâk el-Bağdâdî ← Ubeydullah b. Mûsâ ← Keysân Ebû Amr ← Yezîd b. Bilâl ← Ali isnadıyla yer verilmiştir.⁷⁶⁵

Heysemî’nin *Mecma’u’z-zevâ’id*’inde isnadsız olarak Ali’den gelmektedir.⁷⁶⁶

⁷⁶³ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/263.

⁷⁶⁴ Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamd el-Mübârek el-Cerîmlî en-Necdî, *Tatrîzü Riyâzi’s-sâlihîn*, thk. Abdülaziz b. Abdullah b. İbrahim (Riyad: Dâru’l-âsime, 1423), 1/113.

⁷⁶⁵ Bezzâr, *el-Müsned*, 3/136.

⁷⁶⁶ Heysemî, *Mecma’u’z-zevâ’id*, 7/56.

Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-'ummâl*'inde isnadsız olarak Ali'den rivayet edilmiştir.⁷⁶⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁷⁶⁸

Yezîd b. Bilâl hakkında İbn Hibbân *Kitâbü'l-mecrûhîn*'de *teferrüd* ettiğinde kendisiyle ihticac etmenin caiz olmayacağını⁷⁶⁹, Zehebî *Mîzânü'l-i'tidâl*'de *lâ yu'rafu*⁷⁷⁰ demiştir.

Keysân Ebû Amr hakkında İbn Ebû Hâtim (ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'de *daîfü'l-hadis* hükmünü vermiştir.⁷⁷¹

Rivayet hakkında Müttakî el-Hindî *zayıf* demiştir.⁷⁷²

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere binaen *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2.2. Hadis

وَقِيلَ: لَمَّا رَأَى الْمُشْرِكُونَ اجْتِهَادَهُ فِي الْعِبَادَةِ فَقَالُوا مَا أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ يَا مُحَمَّدُ إِلَّا لِسِقَايِكَ، فَتَرَأَتْ: مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْتَقِيَ.

“Müşrikler Hz. Peygamber'in çok ibadet ettiğini görünce, ‘Ey Muhammed Kur’ân sana ancak mutsuz olası diye indirildi.’ dendi ve ‘**Biz Kur’an’ı sana mutsuz olası diye indirmedik.**’ (Tâhâ 20/2) ayeti indi.”⁷⁷³

Beğavî bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de rivayet etmemiştir.

Hadis kitapları içerisinde tespit edemediğimiz rivayeti, tefsir kitapları içerisinde de yine isnadsız olarak, Beğavî'nin kaynak olarak kabul edildiği şu eserler

⁷⁶⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 2/466.

⁷⁶⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, 6/237.

⁷⁶⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 3/105.

⁷⁷⁰ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 4/420.

⁷⁷¹ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifü'l-Osmâniyye, 1271), 7/166.

⁷⁷² Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 2/466.

⁷⁷³ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/263.

arasında tespit ettik: el-Îcî'nin (ö. 905/1500) *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*'nda⁷⁷⁴, Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*'inde⁷⁷⁵, İbn Âdil'in *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*'nda⁷⁷⁶ yer verilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'nda bu rivayete yer vermemiştir.

Hadis kitapları ve mevzûât türü eserler arasında rastlayamadığımız ayrıca isnadsız olarak yer aldığı birkaç tefsir kitabının dışında hiçbir hadis kitabında tespit edemediğimiz bu rivayete *aslı yoktur* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.1.3. 11. ayet ile ilgili hadisler

فَلَمَّا أَتَيْهَا نُودِيَ يَا مُوسَى. (١١)

“Oraya geldiğinde kendisine ‘ey Mûsâ!’ diye seslenildi.” (Tâhâ 20/11)

1.1.3.1. Hadis

رُوِيَ عَنِ أَبِي مُوسَى الْأَنْعَرِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: حِجَابُهُ النَّارُ لَوْ كَشَفَهَا اللَّهُ لَأَحْرَقَتْ سُبْحَانَ وَجْهِهِ مَا أَنْتَهَى إِلَيْهِ بَصَرُهُ مِنْ خَلْقِهِ.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “Onun hicabı nârdır. Eğer o hicabı açacak olursa yüzünün celâli, gözüniün değdiği bütüin mahlukatı yakardı.”⁷⁷⁷

Beğavî bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de, Hüseyin b. Mes'ûd ← Ebû Saîd Ahmed b. İbrahim eş-Şürayhî ← Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî ← Abdullah b. Hâmîd ← Muhammed b. Ca'fer ← Ali b. Harb ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadı, uzun bir metnin son kısmı ve

⁷⁷⁴ Ebû'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Safevî el-Îcî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiye, 1424), 2/500.

⁷⁷⁵ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne*, 2/448.

⁷⁷⁶ İbn Âdil, *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*, 3/200.

⁷⁷⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/266.

metinde ‘...*Onun hicabı nurdur...*’ şeklinde farklılıkla⁷⁷⁸ ve ayrıca isnadsız olarak⁷⁷⁹ rivayet etmiş, *Mesâbîhu’s-sünne*’de ise yer vermemiştir.

Müslim, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Ebû Küreyb ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadı ve *Şerhu’s-sünne*’deki uzun metinle rivayet etmiştir.⁷⁸⁰

İbn Mâce’de Ali b. Muhammed ← Ebû Muâviye ← A’meş ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ⁷⁸¹ ve Ali b. Muhammed ← Vekî’ ← Mes’ûdî ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadıyla aktarılmıştır.⁷⁸²

Ahmed b. Hanbel’de, Ebû Muâviye ← A’meş ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ⁷⁸³ ve yine uzun metinden bir kısım olarak *Meâlimu’t-Tenzîl*’de geçen metinle aynı, Vekî’ ← Mes’ûdî ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadıyla gelmektedir.⁷⁸⁴

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin *Müsned*’inde, Ebû Dâvûd ← Şu’be ve Mes’ûdî ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadıyla rivayet edilmiştir.⁷⁸⁵

Bezzâr’ın *Müsned*’inde, Muhammed b. el-Müsennâ ← Muhammed b. Ca’fer ← Şu’be ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadıyla yer verilmiştir.⁷⁸⁶

Ebû Ya’lâ Mevsilî’nin *Müsned*’inde, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ← Vekî’ ← Mes’ûdî ← Amr b. Murra ← Ebû Ubeyde ← Ebû Mûsâ isnadıyla gelmektedir.⁷⁸⁷

Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.⁷⁸⁸

⁷⁷⁸ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 1/172, 173.

⁷⁷⁹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 1/179.

⁷⁸⁰ Müslim, “İmân”, 293.

⁷⁸¹ İbn Mâce (ts.), “İmân ve fedâilü’s-sahabe ve ilim”, 13.

⁷⁸² İbn Mâce (ts.), “İmân ve fedâilü’s-sahabe ve ilim”, 13.

⁷⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 32/404.

⁷⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 32/357.

⁷⁸⁵ Tayâlisî, *el-Müsned*, 1/395.

⁷⁸⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 8/36.

⁷⁸⁷ Mevsilî, *el-Müsned*, 13/245.

⁷⁸⁸ Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’ân*, 7/190.

Müellif rivayet hakkında *sahîh*⁷⁸⁹, İsfahânî *sahîh, isnadı hasen*⁷⁹⁰, Bûsirî *isnadı hasen*⁷⁹¹, Şauyb Arnavut ve Adil Mürşid *isnadı sahîh*, Vekî' hariç ricalinin şeyhyan şartlarına uyduğunu ve *sika* olduklarını⁷⁹², Hüseyin Selim Esed *isnadı ceyyid*⁷⁹³ demişlerdir.

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelere göre *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.4. 12. ayet ile ilgili hadisler

أَبِي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى. (١٢)

“Ben, yalnızca ben senin rabbinim; artık ayakkabılarını çıkar, çünkü kutsal vadiye, Tuvâ'dasın.” (Tâhâ 20/12)

1.1.4.1. Hadis

مَا رُوِيَ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ مَرْفُوعًا فِي قَوْلِهِ: فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ، قَالَ: كَانَتْ مِنْ جِلْدِ جَمَارٍ مَيِّتٍ.

İbn Mesûd'dan *merfû'* olarak, “*Mûsâ (a.s.)'ın pabuçları ölmüş eşek derisindendi.*”⁷⁹⁴

Beğavî, *taktî'* yaparak aktarmış olduğu bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de rivayet etmemiştir.

Tirmizî'de, Ali b. Hucr ← Halef b. Halîfe ← Humeyd el-A'rec ← Abdullah b. el-Hâris ← İbn Mes'ûd isnadıyla gelmektedir.⁷⁹⁵

İmam Mâlik *Muvatta* 'nda, Mâlik ← Amcası Ebû Süheyl b. Mâlik ← Babası ← Ka'bü'l-Ahbâr ← isnadıyla rivayet etmiştir.⁷⁹⁶

⁷⁸⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 1/173.

⁷⁹⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'î (Beirut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1417), 1/244.

⁷⁹¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâil el-Bûsirî, *İthâfü'l-hiyere bi-zevâ'idi'l-mesânidi'l-'aşere*, thk. Heyet (Riyad: Dâru'l-vatan, 1420), 7/390.

⁷⁹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 32/358; 32/405.

⁷⁹³ Mevsilî, *el-Müsned*, 13/245.

⁷⁹⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/266.

⁷⁹⁵ Tirmizî, “Libâs”, 10.

⁷⁹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* ' (1406), 2/916.

Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-'ummâl*'inde isnadsız olarak aktarılmıştır.⁷⁹⁷

Umdetü'l-Kârî'de “Hz. Mûsâ'nın pabuçlarını çıkarma emrinin sebebi tabaklanmamış ölmüş eşek derisi olmasıdır.” şeklinde ‘فيل’ lafzı ile gelmiştir.⁷⁹⁸

Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁷⁹⁹

Tirmizî rivayet hakkında *garîb*, sadece Humeyd el-A'rec'ten (el-Kûfî) duyulduğunu ve onun *münkeru'l-hadis* olduğunu söylemiştir.⁸⁰⁰

Humeyd el-A'rec hakkında, Yahyâ b. Maîn *zayıf*⁸⁰¹; Nesâî, *metrûku'l-hadis* hükmünü vermiştir.⁸⁰²

Elbânî rivayete *çok zayıf* demiştir.⁸⁰³

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.5. 14. ayet ile ilgili hadisler

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي. (١٤)

“Kuşkusuz ben, yalnızca ben Allah’ım. Benden başka tanrı yoktur. O halde bana ibadet et, beni anmak için namazı kıl.” (Tâhâ 20/14)

1.1.5.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو عُمَرَ بَكْرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَفِيدُ أَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْفَضْلِ الْبَجَلِيُّ أَنَا عَفَّانُ أَنَا هَمَّامٌ أَنَا قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَسِيَ صَلَاةً فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا لَا كَفَّارَةَ لَهَا إِلَّا ذَلِكَ.

⁷⁹⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 2/466; 11/505, 509.

⁷⁹⁸ Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, 15/285.

⁷⁹⁹ Sa‘lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsiri'l-Kur‘ân*, 6/240.

⁸⁰⁰ Tirmizî, 3/276.

⁸⁰¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî, *Ma‘rifetü'r-ricâl*, thk. Muhammed Kâmil (Dımeşk: Mecmeu'l-lügati'l-arabiyye, 1400), 1/54.

⁸⁰² Nesâî, *ed-Du‘afâ’ ve'l-metrûkîn*, 1/33.

⁸⁰³ Elbânî, *Za‘îfü'l-Câmi‘u’s-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 1/606; Elbânî, *Za‘îfü Süneni’t-Tirmizî*, 1411, 1/198.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû Ömer Bekr b. Muhammed el-Müzenî ← Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Hafîd ← Hüseyin b. el-Fadl el-Becelî ← Affân ← Hemmâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik.

Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. *“Kim bir namaz kılmayı unutursa, hatırlayınca kılsın. Onun kefareti ancak budur.”*⁸⁰⁴

Beğavî bu rivayeti, Kehf sûresi yirmi üç ve yirmi dördüncü ayetlerin tefsirinde de aktarmıştır. Orada rivayetin değerlendirmesini yapmış ve *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğu sonucuna ulaşmıştı. Dolayısıyla burada tekrar değerlendirmeye tâbî tutmuyoruz.

1.1.6. 76. ayet ile ilgili hadisler

جَنَّاتٍ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى. (٧٦)

“İçinde sonsuza dek kalacakları, altlarından ırmaklar akan adn cennetleri! İşte günahlardan arınmanın ödülü budur.” (Tâhâ 20/76)

1.1.6.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عبيد الله السمسار أنا أبو أحمد حمزة بن مُحَمَّدِ بْنِ العباس الدهقان أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ العطاردي أَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنِ عَطِيَّةَ عَنِ أَبِي سَعِيدِ الخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أَهْلَ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى لَيَرَاهُمْ مَنْ تَحْتَهُمْ كَمَا تَرَوْنَ الْكُوكَبَ الدَّرِّيَّ فِي أَفْقٍ مِنْ أَفَاقِ السَّمَاءِ، وَإِنَّ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ مِنْهُمْ وَأَنْعَمًا.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ubeydillâh es-Simsâr ← Ebû Ahmed Hamza b. Muhammed b. el-Abbâs ed-Dihkân ← Ahmed b. Abdi'l-Cebbâr el-Utâridî ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî.

Ebû Saîd el-Hudrî, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. *“Cennet'te yüksek derecelerde olanları, kendilerinden aşağıda olanlar, sizin*

⁸⁰⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/286.

göğün ufkunda parlayan bir yıldızı gördüğünüz gibi görecekler. Ebû Bekir ve Ömer onlardandır. Onlar bu büyük nimete erişmişlerdir."⁸⁰⁵

Beğavî bu rivayeti *Şerhu's-sünne*'de Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ubeydillâh es-Simsâr ← Ebû Ahmed Hamza b. Muhammed b. el-Abbâs ed-Dihkân ← Ahmed b. Abdi'l-Cebbâr el-Atâridî (ح) Ebû'l-Kâsım el-Hanîfî ← Ebû Bekr el-Hîrî ← Ebû Ca'fer Abdillâh b. İsmail el-Hâşimî ← Ahmed b. Abdi'l-Cebbâr el-Atâridî ← Ebû Muâviye ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet ederken⁸⁰⁶ *Mesâbîhu's-sünne*'de rivayet etmemiştir.

Tirmizî'de, Kuteybe ← Muhammed b. Fudayl ← Sâlim b. Ebî Hafsa ve A'meş ve Abdillâh b. Sahbân ve İbn Ebî Leylâ ve Kesîr en-Nevvâ' ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmektedir.⁸⁰⁷

İbn Mâce'de, Ali b. Muhammed ve Amr b. Abdillâh ← Vekî' ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla aktarılmıştır.⁸⁰⁸

Ahmed b. Hanbel'de, İbn Nümejr ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnad⁸⁰⁹, Abdürrezzâk ← Süfyân ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnad⁸¹⁰ ve Fudayl ← İbn Ebî Hafsa ← A'meş ← Abdillâh b. Sahbân ve Kesîr en-Nevvâ' ve İbn Ebî Leylâ ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla⁸¹¹ rivayet edilmiştir.

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde, Vekî' ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla gelmektedir.⁸¹²

Ebû Ya'lâ Mevsilî'nin *Müsned*'inde, Züheyr ← Cerîr ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî⁸¹³ ve Ebû Hayseme ← Muhammed b. Fudayl ← Sâlim ve Abdillâh

⁸⁰⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/286.

⁸⁰⁶ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/99.

⁸⁰⁷ Tirmizî, "Menâkıb", 14.

⁸⁰⁸ İbn Mâce (ts.), "İmân, Fedâilü's-sahâbe ve İlim", 11.

⁸⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/310.

⁸¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/223.

⁸¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 18/382.

⁸¹² İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/348.

⁸¹³ Mevsilî, *el-Müsned*, 2/400.

b. Sahbân ve Kesîr en-Nevvâ' ve İbn Ebî Leylâ ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla⁸¹⁴ yer verilmiştir.

Âcurrî'nin (ö. 360/970) *Kitâbü's-Şerî'a*'sında üç farklı isnadla gelmiştir.⁸¹⁵

İbnü'l-Mukrî'nin (ö. 381/991) *Mu'cem*'inde, Ebü'l-Velîd Bişr b. Muhammed ← Hennâd b. Serrî ← İsmail b. Muhtâr ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla yer verilmiştir.⁸¹⁶

Kâdî el-Mâristân'ın *Ehâdisü's-Şüyûhi's-Sikât*'ında, Ebû Ali İbnü'l-Mübârek ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. el-Hüseyn ← Ebû Abdillâh b. el-Hüseyn b. İbrahim b. el-Cessâs ← Hasan b. Ali b. Affân ← İbn Nümeyr ← A'meş ← Atiyye ← Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edilmiştir.⁸¹⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁸¹⁸

Rivayet hakkında müellif *hasen*⁸¹⁹, Tirmizî *hasen*⁸²⁰ demiştir.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit *hasen li ğayrihi*, isnadı Atiyye sebebiyle *zayıf*, diğer ravilerin ise şeyhain şartlarına göre *sika* olduğunu söylemiştir.⁸²¹

Hüseyn Selim Esed, hadis *sahîh*, isnadı *zayıf*⁸²², Elbânî *sahîh*⁸²³, Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân *isnadı zayıf*⁸²⁴ hükmünü vermiştir.

Rivayet hakkında *hasendir* diyebiliriz.

⁸¹⁴ Mevsilî, *el-Müsned*, 2/473.

⁸¹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî el-Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Demîcî (Riyad, Suud: Dâru'l-vatan, 1420), 4/1866-1868.

⁸¹⁶ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî, *Mu'cem*, thk. Âdil b. Sa'd (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1419), 222.

⁸¹⁷ Kâdî el-Maristan, *Ehâdisü's-Şüyûhi's-sikât*, 2/600.

⁸¹⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 7/103.

⁸¹⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/100.

⁸²⁰ Tirmizî, 6/48.

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 17/310; 18/223; 18/382.

⁸²² Mevsilî, *el-Müsned*, 2/400, 473.

⁸²³ Elbânî, *Za'îfü'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 1/407.

⁸²⁴ Dîneverî, *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-ilm*, 8/179.

1.1.7. 105. ayet ile ilgili hadisler

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا (١٠٥)

“Sana dağları soruyorlar. De ki: Rabbim onları un ufak edecek.” (Tâhâ 20/105)

1.1.7.1. Hadis

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ تَقِيفِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: كَيْفَ تَكُونُ الْجِبَالُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ.

İbn Abbâs şöyle demiştir. “Benî Sakîf’ten bir adam Peygamber (s.a.s)’e, kıyamette dağların nasıl olacağını sordu ve Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.”⁸²⁵

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

Rivayeti hadis kitapları ve mevzûât türü eserler içerisinde de tespit edemedik.

Tefsir kitapları içerisinde isnadsız olarak; Semerkandî’nin (ö. 373/983) *Bahrü’l-’ulûm*’unda⁸²⁶, Vâhidî’nin *et-Tefsîru’l-Vasî’*’inde⁸²⁷, İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 597/1201) *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*’inde⁸²⁸, Fahreddin Râzî’nin *Mefâtîhu’l-gayb*’ında⁸²⁹, İbn Âdil’in *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-Kitâb*’ında⁸³⁰ ve Şirbînî’nin *es-Sirâcü’l-münîr fi’l-i’âne ‘alâ ma rifeti ba’zı me’ânî kelâmi rabbine’l-hakîmi’l-habîr*’inde⁸³¹ rivayet edilmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

⁸²⁵ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/294.

⁸²⁶ Ebü’l-Leys İmâmü’l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Bahrü’l-’ulûm*, ts., 2/412.

⁸²⁷ Vâhidî, *el-Vasî’ fi tefsîri’l-Kur’ânî’l-mecîd*, 3/221.

⁸²⁸ Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-mesîr fi ‘ilmi’t-tefsîr*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-arabî, 1422), 3/176.

⁸²⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22/100.

⁸³⁰ İbn Âdil, *el-Lübâb fi ‘ulûmi’l-Kitâb*, 13/388.

⁸³¹ Şirbînî, *es-Sirâcü’l-münîr fi’l-i’âne*, 2/482.

Hadis kitapları ve mevzûât kitaplarında yer verilmeyip sadece isnadsız olarak yer aldığı birkaç tefsir kitabının dışında hiçbir hadis kitabında tespit edemediğimiz bu rivayete *ashlî yoktur* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.1.8. 121. ayet ile ilgili hadisler

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى. (١٢١)

“İkisi de o ağaçtan yediler. Bunun üzerine mahrem yerleri açıldı, cennet yaprağıyla örtmeye başladılar. Böylece Âdem rabbine karşı geldi ve yolunu şaşırdı.” (Tâhâ 20/121)

1.1.8.1. Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو الْفَضْلِ زِيَادُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْحَنْفِيُّ أَنَا أَبُو مُعَاذٍ الشَّاهُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْمَزْنِيِّ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادِ النَّيْسَابُورِيِّ بِعَدَادِ أَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى الصَّدْفِيُّ أَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ طَاوُسِ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اخْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى، فَقَالَ مُوسَى: يَا آدَمُ أَنْتَ أَبُوْنَا حَبِيبُنَا وَأَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ، فَقَالَ آدَمُ: يَا مُوسَى اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ وَخَطَّ لَكَ التَّوْرَةَ بِيَدِهِ، أَفَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرِ قَدَرَهُ اللَّهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً؟ فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى.

Ebû'l-Fadl Ziyâd b. Muhammed el-Hanefî ← Ebû Muâz eş-Şâh b. Abdirrahmân el-Müzenî ← Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ziyâd en-Neysâbûrî ← Yunus b. Abdi'l-A'lâ ← Süfyân b. Uyeyne ← Ömer b. Dinâr ← Tâvûs ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “Âdemle Mûsâ münakaşa ettiler. Mûsâ ‘Ey Âdem, sen bizim babamızsın. Bizi mahrum ettin ve cennetten çıkardın.’ dedi. Âdem de ona, ‘Ey Mûsâ, Allah seni kelâmıyla seçti ve sana yedi ile Tevrât’ı yazdı. Beni yaratmadan kırk yıl önce Allah’ın bana takdir ettiği bir şeyden dolayı beni ayıplıyor musun?’ dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s) ‘Âdem Mûsâ’yı ikna etti’ buyurdu.”⁸³²

Beğavî bu rivayeti *Şerhu’s-sünne*’de iki yerde zikretmiş ve bunların bir tanesinde aynı metin ve isnadla⁸³³, diğerinde Ebû Ali Hassân b. Saîd el-Menî’î ← Ebû

⁸³² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/300.

⁸³³ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 1/124.

Tâhir ez-Ziyâdî ← Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin el-Kattân ← Ahmed b. Yusuf es-Sülemî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre isnadıyla⁸³⁴ ayrıca *Mesâbîhu's-sünne*'de⁸³⁵ de *sihâh*lar arasında rivayet etmiştir.

Rivayet farklı lafızlarla Buhârî'de beş⁸³⁶, Müslim'de dört yerde⁸³⁷ rivayet edilmiştir.

Ayrıca rivayete; Ebû Dâvûd,⁸³⁸ Tirmizî,⁸³⁹ ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde,⁸⁴⁰ İmam Mâlik'in *el-Muvatta*'sında⁸⁴¹ ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁸⁴² yer verilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.8.2. Hadis

وَرَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَرَادَ: قَالَ آدَمُ يَا مُوسَى بِكُمْ وَجَدْتُ اللَّهَ كَتَبَ التَّوْرَةَ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ؟ قَالَ مُوسَى: بِأَرْبَعِينَ عَامًا، قَالَ آدَمُ: فَهَلْ وَجَدْتَ فِيهَا وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَعَوَى؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَقْتَلُونِي عَلَى أَنْ عَمِلْتُ عَمَلًا كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيَّ أَنْ أَعْمَلَهُ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى.

Abdurrahmân el'A'rec, Ebû Hüreyre'den şöyle rivayet etmiştir. “*Âdem Mûsâ* 'ya şöyle dedi: ‘Allah’ın Tevrat’ı ben yaratılmadan kaç sene önce yazdığını buldun?’ *Mûsâ*, ‘40 sene’ diye cevap verdi. *Âdem* de ‘**Böylece Âdem rabbine karşı geldi ve yolunu şaşırdı.**’ (Tâhâ 20/121) âyetini buldun mu? dedi. *Mûsâ*, ‘Evet’ dedi. *Âdem* de ‘*Madem öyle, Allah’ın beni yaratmadan kırk yıl önce takdir ettiği bir ameli işledim*

⁸³⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 1/125.

⁸³⁵ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 1/132.

⁸³⁶ Buhârî, "Ehâdîsü'l-Enbiyâ", 30; "Tefsîru'l-Kur'ân", 210; "Kader", 11; "Tevhîd", 37.

⁸³⁷ Müslim, "Kader", 13-15.

⁸³⁸ Ebû Dâvûd (ts.), "Sünnet", 17.

⁸³⁹ Tirmizî, "Kader", 2.

⁸⁴⁰ İbn Mâce (ts.), "İmân, Fedâilü's-sahâbe ve İlim", 10.

⁸⁴¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 1406, "Kader", 1.

⁸⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 12/343; 13/31; 13/246; 15/47; 15/95; 1/492; 16/54.

diye beni ayıplıyor musun? dedi.’ Hz. Peygamber (s.a.s) de ‘Âdem, Mûsâ’yı ikna etti’ buyurdu.’⁸⁴³

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de yer vermezken *Mesâbihu’s-sünne*’de *sihâh*lar arasında yer vermiştir.⁸⁴⁴

Müslim’de, İshâk b. Mûsâ b. Abdillâh b. Mûsâ b. Abdillâh b. Yezîd el-Ensârî ← Enes b. İyâz ← Hâris b. Ebî Zübâb ← Yezîd (İbn Hürmüz) ve Abdurrahmân el-A’rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁸⁴⁵

İbn Vehb’in (ö. 197/813) *Kitâbü’l-kader*’inde, Enes b. İyâz ← Hâris b. Abdurrahmân ← Yezîd b. Hürmüz ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.⁸⁴⁶

Taberânî’nin *Müsnedü’s-şâmiyyîn*’inde, Abdullâh b. Vüheyb el-Ğazzî ← Muhammed b. es-Serî ← Damra ← İbn Şevzeb ← Ebû Hârûn ← Ebû Saîd isnadı ve “...yaratılmadan bin sene önce **‘Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmişti.’** (Tâhâ 20/121) âyetini buldun mu?...” şeklindeki metin farklılığıyla aktarılmıştır.⁸⁴⁷

İbn Sem’ûn’un *Emâlî*’sinde, Ebû Ali Muhammed b. Muhammed b. Ebî Huzeyfe ← Bekkâr b. Kuteybe ← Safvân b. İsâ ← Hâris b. Abdurrahmân ← Yezîd (İbn Hürmüz) ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁸⁴⁸

Lâlekâî’nin *Şerhu usûli i’tikâdi ehli’s-sünne ve’l-cemâ’a*’sında, Muhammed b. Ali b. Abdillâh ← Ahmed b. Amr ← Yûnus b. Abdî’l-A’lâ ← İbn Vehb ← Yûnus b. Yezîd ← İbn Şihâb ← Humejd ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmektedir.⁸⁴⁹

Beyhakî’nin *el-Esmâ’ ve’s-Sifât*’ında, Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Ebû Abdillâh b. Ya’kûb ← Ebü’l-Fadl b. İbrahim ← Ahmed b. Seleme ← İshâk b. Mûsâ ← Enes b.

⁸⁴³ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/300.

⁸⁴⁴ Beğavî, *Mesâbihu’s-sünne*, 1/132.

⁸⁴⁵ Müslim, “Kader”, 2.

⁸⁴⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısri, *Kitâbü’l-kader ve mâ verede fi zâlike mine’l-âsâr*, thk. Abdülazîz Abdurrahmân Muhammed el-Useyim (Mekke: Dâru’s-sultan, 1406), 53.

⁸⁴⁷ Taberânî, *Müsnedü’s-şâmiyyîn*, 2/259.

⁸⁴⁸ İbn Sem’ûn, *el-Emâlî*, 165.

⁸⁴⁹ Lâlekâî, *Şerhu usûli i’tikâdi ehli’s-sünne ve’l-cemâ’a*, 4/642.

İyâz ← Hâris b. Ebî Zübâb ← Yezîd b. Hürmüz ← Abdurrahmân ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁸⁵⁰

Ayrıca İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *er-Red 'ale'l-Cehmiyye'*sinde⁸⁵¹, *Mişkâtü'l-Mesâbih*'te⁸⁵² ve birçok eserde rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁸⁵³

Elbânî rivayet hakkında *sahîh* demiştir.⁸⁵⁴

Rivayet hakkında *sahîh*ti diyebiliriz.

1.1.9. 124. ayet ile ilgili hadisler

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى. (١٢٤)

“Kim de Kur’ân’dan (beni anmaktan) yüz çevirirse kısıtlı/dar bir geçimi olacaktır ve kıyamet günü onu kör olarak haşredeceğiz.” (Tâhâ 20/124)

1.1.9.1. Hadis

وَفِي بَعْضِ الْمَسَانِيدِ مَرْفُوعًا. يَلْتَنِمُ عَلَيْهِ الْقَبْرُ حَتَّى تَخْتَلِفَ أَضْلَاعُهُ فَلَا يَزَالُ يُعَذَّبُ حَتَّى يُبْعَثَ.

Bazı rivayetlerde Hz. Peygamber’e (s.a.s) ref’ edilerek şöyle nakledilmektedir. “Kabir ona kaburga kemikleri birbirine girene kadar daralır. Diriltinceye kadar azap edilmeye devam edilir.”⁸⁵⁵

Uzun bir rivayetten kısa bir kesitini alan Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de yer vermezken *Mesâbihu's-sünne*'de⁸⁵⁶ hisânlar arasında yer vermiştir.

⁸⁵⁰ Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sifât*, 1/567.

⁸⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*, thk. Ali Muhammed Nâsir el-Fakîhî (Pakistan: el-Mektebetü'l-eseriyye, ts.), 26, 36.

⁸⁵² Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 1/30.

⁸⁵³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 1/177, 184; 10/325.

⁸⁵⁴ Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 1/30.

⁸⁵⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/301.

⁸⁵⁶ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 1/148; 3/456.

Tirmizî'de, Muhammed b. Ahmed ← Kâsım b. el-Hakem ← Ubeydullah b. el-Velîd ← Atıyye ← Ebû Saîd isnadıyla gelmektedir.⁸⁵⁷

Ahmed b. Hanbel'de, Ravh b. Ubâde ← Saîd ← Katâde ← Enes b. Mâlik ve Yûnus ← Şeybân ← Katâde ← Enes b. Mâlik isnadı ve metinde '*Diriltilinceye kadar azap edilmeye devam edilir.*' kısmı olmaksızın rivayet edilmiştir.⁸⁵⁸

Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde, İbn Uyeyne ← Ebû Hâzim ← Ebû Seleme ← Ebû Saîd isnadıyla yer verilmiştir.⁸⁵⁹

el-Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *Müstedrek*'inde, Muhammed b. Ya'kûb ← Muhammed b. İshâk ← Saîd b. 'Âmir ← Muhammed b. Amr b. Alkame ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁸⁶⁰

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Yezîd b. Hârûn ← Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmektedir.⁸⁶¹

Rûyânî'nin *Müsned*'inde, Muhammed b. el-Müsennâ ← Yahya b. Hammâd ← Ebû Avâne ← A'meş ← Minhâl b. Amr ← Zâzân ← Berâ' b. Âzib isnadıyla gelmektedir.⁸⁶²

Âcurrî'nin *Kitâbü's-Şerî'a*'sında⁸⁶³, Taberânî'nin el-Mu'cemü'l-evsat'ında⁸⁶⁴, İbnü'l-Mukrî'nin *Mu'cem*'inde⁸⁶⁵, Lâlekâî'nin *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*'sında⁸⁶⁶, Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında⁸⁶⁷ ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde⁸⁶⁸ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

⁸⁵⁷ Tirmizî, "Sıfetu'l-Kıyâme ve Rakâik ve Ver", 26.

⁸⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 19/289, 290.

⁸⁵⁹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/584.

⁸⁶⁰ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/535.

⁸⁶¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/56.

⁸⁶² Rûyânî, *el-Müsned*, 1/263.

⁸⁶³ Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, 3/1285; 1293.

⁸⁶⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/105; 5/44.

⁸⁶⁵ İbnü'l-Mukrî, *Mu'cem*, 34.

⁸⁶⁶ Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, 6/1203.

⁸⁶⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 1/610.

⁸⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 7/382.

Tirmizî *garîb*⁸⁶⁹, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit Ahmed b. Hanbel'deki rivayet hakkında *isnadı sahîh*⁸⁷⁰, Şuayb Arnavut İbn Hibbân'daki rivayet için isnaddaki Muhammed b. Amr'dan dolayı *isnadı hasen*⁸⁷¹, Hüseyin Selim Esed ve Abduh Ali *isnadı sahîh*⁸⁷², Heysemî *isnadı hasen*⁸⁷³, Bûsîrî *ricâli sika*⁸⁷⁴, Elbânî *sahîh*⁸⁷⁵ ve *hasen*⁸⁷⁶ demiştir.

Rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.10. 130. ayet ile ilgili hadisler

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ أَنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ. (١٣٠)

“Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan ve batışından önce rabbini tesbih et; gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün uçlarında datesbih et ki hoşnut olasın.” (Tâhâ 20/130)

1.1.10.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ الْعَبَّاسِ الْخَطِيبِ الْحَمِيدِيِّ أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ أَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الشَّيْبَانِي إِمْلَاءَ أَنَا إِبرَاهِيمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ السَّعْدِيِّ أَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ عَنِ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَنَزَّرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ، فَقَالَ: إِنَّكُمْ تَرَوْنَ رَبِّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ لَا تُضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا.

Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Abbâs el-Hafîb el-Humeydî ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâfîz ← Ebû Abdillâh Muhammed b. Ya'kûb eş-Şeybânî ← İbrahim b. Abdillâh es-Sa'dî ← Yezîd b. Hârûn ← İsmail b. Ebî Hâlid ← Kays b. Ebî Hâzim ← Cerîr b. Abdillâh.

⁸⁶⁹ Tirmizî, *Sünen*, 4/220.

⁸⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 19/290.

⁸⁷¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 7/382.

⁸⁷² Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idî İbn Hibbân*, 3/56.

⁸⁷³ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 3/52.

⁸⁷⁴ Bûsîrî, *İthâfü'l-hiyere bi-zevâ'idî'l-mesânîdî'l-aşere*, 2/491.

⁸⁷⁵ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 1/344,346; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, 1/47.

⁸⁷⁶ Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî, *et-Ta'likâtu'l-hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân ve temyîzu sakîmihî min sahihihi ve şâzzihî min mahfûzihî* (Suud: Dâru Bâ Vezîr, 1424), 5/95.

Cerîr b. Abdillâh'tan rivayetle, "Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanında oturuyorduk, Dolunay gecesi aya baktı ve 'Siz şu ayı izdihâm'a düşmeden/güçlük çekmeden gördüğünüz gibi, Rabbinizi de göreceksiniz. Dolayısıyla güneşin doğumundan ve batımından önceki namazları kaçırmamaya güç yetirebiliyorsanız kesinlikle kaçırmadan kılınız.'⁸⁷⁷

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁸⁷⁸ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁸⁷⁹ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî'de, Humeydî ← Mervân b. Muâviye ← İsmail ← Kays ← Cerîr b. Abdillâh⁸⁸⁰; Amr b. Avn ← Hâlid ve Hüseyim ← İsmail ← Kays ← Cerîr ve Abde b. Abdillâh ← Hüseyin el-Ca'fî ← Zâide ← Beyân b. Bişr ← Kays b. Ebî Hâzim ← Cerîr isnadıyla⁸⁸¹ rivayet edilmiştir.

Müslim'de, Züheyr b. Harb ← Mervân b. Muâviye el-Fezârî ← İsmail b. Ebî Hâlid ← Kays b. Ebî Hâzim ← Cerîr isnadıyla gelmektedir.⁸⁸²

Ayrıca Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde⁸⁸³ ve Tirmizî'nin *Sünen*'inde⁸⁸⁴, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde⁸⁸⁵ ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁸⁸⁶ rivayet edilmektedir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.10.2. Hadis

قَالَ أَبُو رَافِعٍ: نَزَلَ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ضَيْفٌ فَبَعَثَنِي إِلَى يَهُودِيٍّ فَقَالَ لِي: قُلْ لَهُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ لَكَ بِغَيْبِي كَذَا وَكَذَا مِنَ الدَّقِيقِ وَأَسْلَفْنِي إِلَى هَلَالِ رَجَبٍ.

⁸⁷⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/303.

⁸⁷⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 2/223, 224.

⁸⁷⁹ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 3/568.cer

⁸⁸⁰ Buhârî, "Mevâkîtü's-salât", 16.

⁸⁸¹ Buhârî, "Tevhid", 24.

⁸⁸² Müslim, "Mesâcid ve Mevâdiu's-Salât", 211.

⁸⁸³ Ebû Dâvûd (ts.), "Sünnet", 20.

⁸⁸⁴ Tirmizî, "Sıfetu'l-Cennet", 16.

⁸⁸⁵ İbn Mâce (ts.), "İmân, Fedâilü's-sahâbe ve İlim", 13.

⁸⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 31/569.

Ebû Râfi' şöyle rivayet etti. "Allah Resûlü'ne bir misafir gelmişti. Beni bir Yahudi'ye gönderdi ve şunları dememi söyledi 'Allah Resûlü, Receb hilaline kadar ödünç (veresiye) un vermeni (satmanı) söylüyor.'⁸⁸⁷

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayet Bezzâr'ın *Müsned*'inde (*el-Bahrü'z-zehhâr*), Amr b. Ali ← Ebû Âsım ← Mûsâ b. Ubeyde ← Yezîd b. Abdillâh ← Ebû Râfi' isnadıyla rivayet edilmiştir.⁸⁸⁸

Rûyânî'nin *Müsned*'inde, Muhammed b. Beşşâr ← Ebû Âsım ← Mûsâ b. Ubeyde ← Yezîd b. Kuseyd ← Ebû Râfi' isnadıyla gelmektedir.⁸⁸⁹

Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde isnadsız olarak aktarılmıştır.⁸⁹⁰

İbn Hacer'in *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye'sinde*, İshâk ← Vekî' ← Mûsâ b. Ubeyde ← Yezîd b. Abdillâh ← Ebû Râfi' isnadıyla rivayet edilmiştir.⁸⁹¹

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

⁸⁸⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/303.

⁸⁸⁸ Bezzâr, *el-Müsned*, 9/315.

⁸⁸⁹ Rûyânî, *el-Müsned*, 1/462.

⁸⁹⁰ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 4/126.

⁸⁹¹ İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, 7/450.

Mûsâ b. Ubeyde hakkında Dârekutnî “*Onun hadislerine itibar edilmez*”⁸⁹², Ebû Nuaym *zayıf, münkeru’l-hadis*⁸⁹³, Zehebî⁸⁹⁴ ve İbn Hacer *zayıf*⁸⁹⁵, Ebû’l-Fidâ’ (ö. 774/1373) *mechûl*⁸⁹⁶ demiştir.

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.11. 132. ayet ile ilgili hadisler

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى. (١٣٢)

“Ailene namazı emret, kendin de buna devam et. Senden rızık istemiyoruz; biz sana rızık veriyoruz. Güzel sonuç/akıbet takvalıların/takva ile olacaktır.” (Tâhâ 20/132)

1.1.11.1. Hadis

وَفِي بَعْضِ الْمَسَانِيدِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَ إِذَا أَصَابَ أَهْلُهُ ضُرٌّ أَمَرَهُمْ بِالصَّلَاةِ وَتَلَا هَذِهِ الْآيَةَ.

Bir rivayette şöyle gelmektedir. “Nebî (s.a.s) ehline bir zarar isabet ettiğinde onlara namaz kılmalarını emrederdi ve bu ayeti okurdu.”⁸⁹⁷

Beğavî rivayete *Şerhu’s-sünne*’de ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis’a’da da tespit edemediğimiz rivayet Abdürrezzâk’ın *Musannef*’inde Ma’mer ← Kureyş’ten bir adam isnadı ve ‘Rızık konusunda bir darlık olduğu zaman

⁸⁹² Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Kitâbü’d-du’afâ’ ve’l-metrûkîn*, thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî (Medine: Mecelletü’l-Câmiati’l-İslamiyye, 1403), 3/133.

⁸⁹³ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Kitâbü’d-du’afâ’*, thk. Fârûk Hamâde (Dâru’s-sekâfe - Dâru’l-beyzâ, 1405), 1/135.

⁸⁹⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî, *el-Kâşif fî ma’rifeti men lehû rivâye fî’l-Kütübi’s-sitte*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru’l-kible, 1413), 2/306.

⁸⁹⁵ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed el-Muavviz (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-İlmiye, 1415), 1/169, 193; 8/262, 301.

⁸⁹⁶ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *et-Tekmil fî ma’rifeti’s-sikât ve’z-zu’afâ’ ve’l-mecâhîl*, thk. Şâdî b. Muhammed (Yemen: Merkezü’n-Nu’mân, 1432), 4/191.

⁸⁹⁷ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/304.

onlara namaz kılmalarını emrederdi ve bu ayeti okurdu' şeklindeki metin farklılığıyla gelmiştir.⁸⁹⁸

Mervezî'nin *Ta'zîmü kadri's-salât*'ında isnadsız olarak bab başlığında yer verilmiştir.⁸⁹⁹

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında, Ahmed ← Saîd ← Abdullah b. Mübârek ← Ma'mer ← Muhammed b. Hamza ← Babası ← Dedesi ← Abdullah b. Selâm isnadıyla gelmektedir.⁹⁰⁰

Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında, Ebû Nasr b. Katâde ← Ebû Mansûr ← Ahmed b. Necde ← Saîd b. Mansûr ← Abdullah b. Mübârek ← Ma'mer ← Muhammed b. Hamza ← Abdullah b. Selâm⁹⁰¹ ve Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Haşîş ← Ebü Ca'fer Muhammed b. Ali ← Muhammed b. Ahmed ← Yahya b. Abdilhamid ← İbn Mübârek ← Ma'mer ← Muhammed b. Zeyd ← Yusuf b. Abdilllah b. Selâm isnadıyla aktarılmıştır.⁹⁰²

Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*'sinde, Ebü Ca'fer Muhammed b. Ahmed ← Ebü Ali el-Haddâd ← Ebü Nuaym ← Süleyman b. Ahmed et-Taberânî ← Ahmed b. Yahya el-Hulvânî ← Saîd b. Süleyman ← Abdullah b. Mübârek ← Ma'mer ← Muhammed b. Hamza ← Abdullah b. Selâm isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁰³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.⁹⁰⁴

Heysemî rivayet hakkında *ricâli sika* demiştir.⁹⁰⁵

Taberânî ve Makdisî, rivayetin sadece Abdullah b. Selâm tarikiyle geldiğini ve Ma'mer'in teferrüd ettiğini söylemiştir.⁹⁰⁶

⁸⁹⁸ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 3/49.

⁸⁹⁹ Mervezî, *Ta'zîmü kadri's-salât*, 1/230.

⁹⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/272.

⁹⁰¹ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/515.

⁹⁰² Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 12/187.

⁹⁰³ Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 9/459, 460.

⁹⁰⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/267.

⁹⁰⁵ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/67.

⁹⁰⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1/272; Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 9/459,460.

Zeynüddin Irâkî (ö. 806/1404), Abdullah b. Selâm'ın, Muhammed b. Hamza'nın babasının dedesi olduğundan dolayı ondan duyma ihtimali uzak olduğunu söylemiştir.⁹⁰⁷

Şu'abü'l-îmân muhakkiki Abdülalî Abdülhamîd seneddeki *ricâlin sika* olup, isnadda *inkitâ* olduğunu söylemiştir.⁹⁰⁸

Zehebî rivayete *mürseldir*, senedde *inkitâ* var demiştir.⁹⁰⁹

Rivayet hakkında yapılan değerlendirmelerden hareketle *zayıf* olduğunu söyleyebiliriz.

⁹⁰⁷ Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'î mine'l-ahbâr* (Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1426), 1603.

⁹⁰⁸ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4/515.

⁹⁰⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/385.

1.2. Tâhâ Sûresi Değerlendirme

Beğavî, Tâhâ sûresinin tefsirinde 14 rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden 5 tanesini isnadlı, 9 tanesini isnadsız olarak zikretmiştir.

Bu sûrede aktarılan 14 rivayetin, 3 tanesi sadece *Şerhu's-Sünne*'de, 2 tanesi sadece *Mesâbihu's-Sünne*'de, 2 tanesi her iki eserde tahrir edilmiş olup 7 tanesi ise iki eserde de tespit edilememiştir. *Mesâbihu's-Sünne*'de gelen rivayetlerin 3 tanesine *sihâhlar*, 1 tanesine de *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Rivayetlerin 8 tanesi Kütüb-i tis'a'da, 4 tanesi Kütüb-i tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 2 tanesi tefsir kitapları arasında tespit edilmiştir.

Tâhâ Sûresi'nde aktarılan rivayetleri, kaynağı bakımından değerlendirdiğimizde 11 tanesinin *merfû*', 3 tanesinin *mevkûf* olduğunu, *kudsî* ve *maktû*'rivayetin bulunmadığını tespit ettik.

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî 3, Müslim 5, Ebû Dâvûd 3, Tirmizî 6, Nesâî 1, İbn Mâce 5, Mâlik b. Enes 2 ve Ahmed b. Hanbel 6 rivayete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu sûrede aktarılan rivayetlerin hiçbirini Dârimî rivayet etmemiştir.

Rivayetler sıhhati bakımından, *makbûl*, *merdûd* ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde kategorize edildiğinde 7 tanesi *makbul*, 7 tanesi *merdûd* kısmına aittir.

3 tanesi müttefekun aleyh olmak üzere 6 rivayetin *sahîh*, 1 rivayetin *hasen*, 7 rivayetin *zayıf* olduğunu tespit ettik.

Beğavî'nin bu sûrede aktardığı rivayetlerin 8 tanesi, eserinin temel kaynağı olan Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında da rivayet edilmiştir. Bunların 3 tanesi *sahîh*, 1 tanesi *hasen*, 4 tanesi *zayıf* rivayetler arasında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1.ENBİYÂ SÛRESİ'NDEKİ RİVAYETLERİN TAHRÎC VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde ilk önce Enbiyâ sûresi hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Sonra Beğavî'nin bu sûrenin tefsiri sadedinde aktarmış olduğu rivayetlerin tahrir ve değerlendirmesi yapılacaktır.

Sûre; 4890 harf, 1168 kelime, 112 ayetten oluşmaktadır.⁹¹⁰

Mushaf sıralamasında yirmi birinci sırada olan sûre, ittifakla Mekkîdir. Nahl sûresinden önce Fussilet sûresinden sonra inmiştir. (İbrahim sûresinden sonra indiği de söylenmiştir.⁹¹¹) Hicretten önce inen son sûrelere aittir. Sûrede on altı peygamberden bahsedildiği için bu ismi almıştır. En'âm sûresi hariç bu kadar fazla peygamberden bahsedilen başka sûre yoktur. Sûreye verilen başka bir isim de bulunmamaktadır.⁹¹²

Sûrede, Allah'ın tek oluşu, Kitâbı ve Resûlü yalanlamaya karşı uyarı, birçok peygamberin haberleri, peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle önceki ümmetlerin başına gelen olaylar, Allah'ın va'adinin geç olsa da gerçekleşmesi hususunda hiçbir şüphenin olmaması, kıyamet alametlerinden, dünya hayatından sonra herkesin yaptıklarının karşılığını alacağı bir hayatın olduğu, hakkın batıla galip geleceği ve tüm yaratılmışların yok olacağı gibi konulardan bahsedilmektedir.⁹¹³

1.1.Hadislerin tahriri

Kehf sûresi hakkında verilen bu kısa bilgiden sonra, Beğavî'nin bu sûrenin tefsiri için rivayet etmiş olduğu hadislerin tahriri yapılacaktır.

⁹¹⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*, 6/268.

⁹¹¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl*, 3/100.

⁹¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17/5, 6.

⁹¹³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 17/6, 7.

1.1.1. 63. ayet ile ilgili hadisler

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَلُّوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ. (٦٣)

“Hayır, bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!’ dedi.” (Enbiyâ 21/63)

1.1.1.1. Hadis

رُوي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ، اثْنَتَانِ مِنْهُنَّ فِي ذَاتِ اللَّهِ، قَوْلُهُ: إِنِّي سَقِيمٌ، وَقَوْلُهُ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ، وَقَوْلُهُ عَلَى سَارَةٍ هَذِهِ أُخْتِي.

Ebû Hüreyre’den, Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “İbrahim (a.s) yalnızca üç kere yalan söylemiştir. Bunlardan ‘Ben hastayım.’ (Sâffât 37/89) buyruğu ile ‘Hayır, bu işi büyükleri yapmıştır.’ (Enbiyâ 21/63) sözleri yüce Allah hakkında idi. “Bu benim kardeşimdir.” sözü de Sâre hakkında idi.”⁹¹⁴

Beğavî rivayete Şerhu’s-sünne’de yer vermezken Mesâbihu’s-sünne’de⁹¹⁵ sıhâhlar arasında yer vermiştir.

Buhârî, Muhammed b. Mahbûb ← Hammâd b. Zeyd ← Eyyûb ← Muhammed ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet etmiştir.⁹¹⁶

Müslim’de, Ebû’t-Tâhir ← Abdullah b. Vehb ← Cerîr b. Hâzim ← Eyyûb es-Sahtiyânî ← Muhammed b. Sîrîn ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁹¹⁷

Ayrıca Ebû Dâvûd⁹¹⁸ ve Tirmizî’nin Sünen’lerinde⁹¹⁹ ve Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde⁹²⁰ rivayet edilmiştir.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.⁹²¹

⁹¹⁴ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/325.

⁹¹⁵ Beğavî, *Mesâbihu’s-sünne*, 4/18.

⁹¹⁶ Buhârî, "Ehâdisü’l-enbiyâ", 10.

⁹¹⁷ Müslim, "Fedâil", 154.

⁹¹⁸ Ebû Dâvûd (ts.), "Talâk", 17.

⁹¹⁹ Tirmizî, "Tefsîru’l-Kur’ân", 22.

⁹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 4/330,427; 15/131.

⁹²¹ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsîri’l-Kur’an.*, 6/280.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.2. 69. ayet ile ilgili hadisler

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ. ﴿٦٩﴾

“Ey ateşi İbrâhim’e serin ve zararsız ol dedik.!” (Enbiyâ 21/69)

1.1.2.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَالِدِ الْمَلِجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا عبيد الله بن موسى أو ابن سلام عنه أنا ابنُ جُرَيْجٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أُمِّ شَرِيكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِقَتْلِ الْوَزَعِ، وَقَالَ: كَانَ يَنْفُخُ النَّارَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ.

Abdü'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ubeydullah b. Mûsâ veya İbn Sellâm ← İbn Cüreyc ← Abdü'l-Hamîd b. Cübeyr ← Saîd b. el-Müseyyeb ← Ümmü Şerîk.

Ümmü Şerîk şöyle anlatmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) zehirli kertenkelenin öldürülmesini emretti ve şöyle dedi: “Ateşi İbrahim’in (a.s) üzerine üflüyordu”⁹²²

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁹²³ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁹²⁴ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî'de, Ubeydullah b. Mûsâ ya da İbn Sellâm ← İbn Cüreyc ← Abdü'l-Hamîd b. Cübeyr ← Saîd b. el-Müseyyeb ← Ümmü Şerîk isnadıyla gelmektedir.⁹²⁵

Müslim, İshâk b. İbrâhîm ve Abd b. Humejd ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Âmir b. Sa'd ← Babası isnadı ve metinde ‘Hz. Peygamber (s.a.s) zehirli kertenkelenin öldürülmesini emretti ve füveysık (fasıkcık) diye isimlendirdi.’ şeklinde farklılıkla rivayet etmiştir.⁹²⁶

⁹²² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/327, 328.

⁹²³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 12/196, 197.

⁹²⁴ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 3/136.

⁹²⁵ Buhârî, , "Ehâdîsü'l-enbiyâ", 10.

⁹²⁶ Müslim, “Selâm”, 144.

Rivayet ayrıca Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de gelmektedir.⁹²⁷

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.3. 71. ayet ile ilgili hadisler

وَجَجَّيْنَاهُ وَلُوَطَّا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ. ﴿٧١﴾

“Onu ve Lût'u âlemler için mübarek kıldığımız yere/mekana ulaştırdık.”

(Enbiyâ 21/71)

1.1.3.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الصَّالِحِيُّ أَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ بَشْرَانَ أَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّقَّارُ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنْصُورِ الرَّمَادِيِّ أَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ قَالَ لِكَعْبٍ: أَلَا تَتَحَوَّلُ إِلَى الْمَدِينَةِ فِيهَا مُهَاجِرُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَقَبْرُهُ، فَقَالَ كَعْبٌ: إِنِّي وَجَدْتُ فِي كِتَابِ اللَّهِ الْمُنْرَلِ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّ السَّمَاءَ كَنْزُ اللَّهِ مِنْ أَرْضِهِ، وَبِهَا كَنْزُهُ مِنْ عِبَادِهِ.

Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî ← Ebü'l-Hüseyn b. Bişrân ← İsmâil b. Muhammed es-Saffâr ← Ahmed b. Mansûr er-Ramâdî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde.

Katâde şöyle anlatmıştır. “Hz. Ömer, Ka'b'a şöyle dedi: ‘Medine’ye taşınmıyor musun? Zira orada Allah’ın Resûlü’nün muhacirleri ve Peygamber’in kabri vardır.’ Ka'b da ‘Ey müminlerin emiri, ben Allah’ın indirilmiş kitabında Şam’ın Allah’ın yeryüzündeki hazinesi olduğunu ve orada kullarından bir hazinenin olduğunu buldum.’ dedi.”⁹²⁸

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁹²⁹ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

⁹²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 42/430.

⁹²⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/329.

⁹²⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/210, 211.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayet, Ma'mer b. Râşid'in *Câmi'*inde, Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹³⁰

Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-'ummâl'*inde isnadsız olarak gelmektedir.⁹³¹

Süyûtî'nin *el-Câmi'u'l-kebîr'*inde isnadsız olarak yer verilmiştir.⁹³²

Abdurrahmân es-Safûrî'nin (ö. 894/1488) *Nüzhetü'l-Mecâlis ve Müntehabü'n-Nefâis'*inde isnadsız olarak aktarılmıştır.⁹³³

İbn Asâkir'in *Târîhu Medîneti Dimaşk'*ında; Ebü'l-Feth Nasrullah b. Muhammed ← Nasr b. İbrahim ← Süleymn b. Eyyûb er-Râzî ← Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım ← Ebü'l-Keram el-Mübârek b. el-Hüseyn ve Ebü'l-Fadl Muhammed b. Muhammed ve Ebü'l-Hasan Sa'dü'l-Hayr b. Muhammed b. Sehl ve Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed ← Ebü'l-Fevâris Tarrâd b. Muhammed ← Ali b. Muhammed b. Abdillâh ← Ebû Ali İsmail b. Muhammed ← Ahmed b. Mansûr ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde isnadıyla⁹³⁴ ve farklı iki isnadla rivayet edilmiştir.⁹³⁵

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân'*ında bu rivayete yer vermiştir.⁹³⁶

Şuayb Arnavut senesinde *inkitâ'* olduğunu söylemiştir.⁹³⁷

Hakkında başka bir değerlendirmeye rastlayamadığımız bu rivayet için bir hüküm vermenin doğru sonuçlar doğurmayacağı kanaatindeyiz.

⁹³⁰ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, 11/251.

⁹³¹ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl'*, 14/143.

⁹³² Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr'*, thk. Heyet (Kahire, Mısır: el-Ezheru's-şerîf, 1426), 16/654.

⁹³³ Abdurrahmân b. Abdüsselâm es-Safûrî, *Nüzhetü'l-mecâlis ve müntehabü'n-nefâis* (Mısır: Matbaatü'l-kâsteliyye, 1283), 2/65.

⁹³⁴ Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfîî, *Târîhu medîneti Dimaşk'*, thk. Amr b. Garâme el-Umrevî (Dâru'l-fikr, 1415), 1/120, 121.

⁹³⁵ İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk'*, 1/121-123.

⁹³⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an.*, 6/283.

⁹³⁷ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/211.

1.1.3.2. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو سَعِيدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ الطَّاهِرِيُّ أَنَا جَدِّي عَبْدُ الصَّمَدِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْبَرَّازُ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ زَكَرِيَّا الْعَدَّافِرِيُّ أَنَا إِسْحَاقُ الدَّبْرِيُّ أَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِنَّهَا سَتَكُونُ هِجْرَةٌ بَعْدَ هِجْرَةِ، فَخِيَارُ النَّاسِ إِلَيَّ مِهَاجِرِ إِبْرَاهِيمَ.

Ebû Saîd Abdullah b. Ahmed et-Tâhirî ← Dedesi Abdu's-Samed b. Abdirrahmân el-Bezzâr ← Muhammed b. Zekeriya el-Uzâfirî ← İshâk ed-Deberî ← Abdü'r-Rezzâk ← Ma'mer ← Katâde ← Şehr b. Havşeb ← Abdullah b. Amr b. el'Âs.

Abdullah b. Amr b. el'Âs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir. “Bir hicretten sonra bir hicret daha olacaktır. İnsanların bana en hayırlı olanları, İbrahim'e (a.s) hicret edenlerdir.”⁹³⁸

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁹³⁹ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de⁹⁴⁰ hisânlar arasında yer vermiştir.

Ebû Dâvûd'da, Abdussamed ← Hişâm ← Katâde ← Şehr isnadıyla gelmektedir.⁹⁴¹

Ahmed b. Hanbel, Yezîd ← Yahyâ b. ebî Hayye ← Şehr b. Havşeb isnadı⁹⁴², Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde ← Şehr isnadı⁹⁴³ ve Ebû Dâvûd ve Abdussamed ← Hişâm ← Katâde ← Şehr isnadıyla⁹⁴⁴ rivayet etmiştir.

Ma'mer b. Râşid'in *Câmi*'sinde, Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde ← Şehr isnadıyla gelmektedir.⁹⁴⁵

⁹³⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/330.

⁹³⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 14/209.

⁹⁴⁰ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 4/229.

⁹⁴¹ Ebû Dâvûd (ts.), “Cihâd”, 3.

⁹⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 9/396.

⁹⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 11/455.

⁹⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 11/541.

⁹⁴⁵ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, 11/376.

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin *Müsned*'inde, Ebû Dâvûd ← Hişâm ← Katâde ← Şehr isnadı ve metinde '...yeryüzünün en hayırlıları İbrahim'in (a.s) hicret ettiği yere çıkarlar.' farklılığıyla aktarılmıştır.⁹⁴⁶

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat*'ında, Muhammed b. Hârûn ← Abbâs b. Velîd ← Velîd b. Velîd ← Saîd b. Beşîr ← Katâde ← Şehr b. Havşeb ← Nevf el-Bikâlî ← Abdullah b. Amr b. el'Âs isnadıyla gelmektedir.⁹⁴⁷

el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin *Müstedrek*'inde, Ebû Abdillâh es-San'ânî ← İshâk b. İbrahim ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Katâde ← Şehr b. Havşeb isnadı ve metinde '... insanlar İbrahim'in (a.s) hicret ettiği yere giderler.' şeklinde farklılıkla⁹⁴⁸ ve Ahmed b. Muhammed b. Seleme ← Osman b. Saîd ed-Dârimî ← Abdullah b. Sâlih ← Mûsâ b. Ali b. Rabâh ← Babası isnadı ve metinde '...yeryüzünün en hayırlıları İbrahim'in (a.s) hicret ettiği yere hicret etmek zorunda kalırlar.' şeklinde farklılıkla⁹⁴⁹ yer verilmiştir.

Ayrıca Taberânî'nin *Müsnedü's-şâmiyyîn*'inde⁹⁵⁰, İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* ve *tabakâtü'l-asfiyâ'*sında⁹⁵¹, Beyhakî'nin *el-Esmâ'* ve *s-Sıfât*'ında⁹⁵² rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit isnadda geçen Şehr b. Havşeb sebebiyle *isnadı zayıf* demiştir.⁹⁵³

*Elbânî zayıf hükümünü vermiştir.*⁹⁵⁴

⁹⁴⁶ Tayâlisî, *el-Müsned*, 4/48.

⁹⁴⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7/41.

⁹⁴⁸ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 4/533.

⁹⁴⁹ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*, 4/556.

⁹⁵⁰ Taberânî, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, 4/72.

⁹⁵¹ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 6/53,66.

⁹⁵² Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, 2/395.

⁹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 9/396; 11/456, 542.

⁹⁵⁴ Ebû Dâvûd (ts.), 3/4.

Şehr b. Havşeb hakkında Yahyâ b. Maîn *sika*⁹⁵⁵, Nesâî *kavî değil*⁹⁵⁶ demiştir.

Zehebî'nin *Mîzânü'l-i 'tidâl*'inde Ebû Hâtim kendisiyle ihticac edilmeyeceğini; Fellâs, Yahya b. Saîd'in kendisinden hadis almadığını söylemiş, Ebû Zür'a *la be'se bih* demiştir.⁹⁵⁷

Rivayet hakkında *zayıftır* diyebiliriz.

1.1.4. 78. ayet ile ilgili hadisler

﴿٧٨﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفِثَتْ فِيهِ عَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ.

“Dâvûd ve Süleyman’ı da hatırla. Bir vakit, (zarar gören) bir ekin hakkında hüküm veriyorlardı. Bir kavmin koyunları ekinin içinde yayılmıştı. Biz de onların hüküm verişlerine şahit idik.” (Enbiyâ 21/78)

1.1.4.1. Hadis

أَخْبَرَنَا أَبُو الْحَسَنِ السَّرْحَسِيُّ أَنَا زَاهِرُ بْنُ أَحْمَدَ أَنَا أَبُو إِسْحَاقَ الْهَاشِمِيُّ أَنَا أَبُو مُصْعَبٍ عَنِ مَالِكٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنِ حَرَامِ بْنِ سَعْدِ بْنِ مُحَيِّصَةَ أَنَّ نَاقَةَ لِلْبُرَاءِ بْنِ عَازِبٍ دَخَلَتْ حَائِطًا فَأَفْسَدَتْ فَقَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ عَلَى أَهْلِ الْحَوَائِطِ حِفْظَهَا بِالنَّهَارِ وَأَنَّ مَا أَفْسَدَتْ الْمَوَاشِي بِاللَّيْلِ ضَامِنٌ عَلَى أَهْلِهَا.

Ebû'l-Hasen es-Serahsî ← Zâhir b. Ahmed ← Ebû İshâk el-Hâşimî ← Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa

Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa şöyle anlatmıştır. “Berâ b. Âzib'in bir devesi vardı. Bir bahçeye girdi ve ona zarar verdi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü, ‘Bahçe sahiplerinin gündüz vakti bahçelerini korumaları gerekir. Gece vakti ise hayvanların zarar verdiği şeyler o hayvanın sahipleri tarafından tazmin edilir.’ hükmünü verdi.”⁹⁵⁸

⁹⁵⁵ Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, 4/216.

⁹⁵⁶ Nesâî, *ed-Du 'afâ' ve'l-metrûkîn*, 56.

⁹⁵⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-i 'tidâl*, 2/283.

⁹⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/332.

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de⁹⁵⁹ ve *Mesâbihu's-sünne*'de⁹⁶⁰ hisânlar arasında yer vermiştir.

Ebû Dâvûd'da, Mahmud b. Hâlid ← Firyânî ← Evzâî ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadıyla gelmektedir.⁹⁶¹

İmam Mâlik'in *el-Muvatta'*'sında, Ebû Mus'ab ← Mâlik ← İbn Şihâb ← Harâm b. Muhayyisa isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁶²

Ahmed b. Hanbel'de, Mahmud b. Mus'ab ← Evzâî ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadıyla⁹⁶³ ve İshâk (İbn İsâ) ← Mâlik ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa isnadıyla⁹⁶⁴ yer verilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Uyeyne ← Zührî ← Saîd ← Harâm b. Sa'd isnadıyla gelmiştir.⁹⁶⁵

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Amr b. Osman ← Velîd ← Evzâî ← İbn Şihâb ← Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadıyla aktarılmaktadır.⁹⁶⁶

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde, İbn Kuteybe ← İbnü's-Serî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa ← Babası isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁶⁷

Dârekutnî'nin *Sünen*'inde, Ebû Bekr en-Nisâbûrî ← Yûnus b. Abdi'l-A'lâ ← Eyyûb b. Süveyd ← Evzâî ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadıyla yer verilmiştir.⁹⁶⁸

⁹⁵⁹ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 8/236.

⁹⁶⁰ Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 2/353.

⁹⁶¹ Ebû Dâvûd (ts.), "İcâre", 56.

⁹⁶² Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Mahmud Halil (Müessesetü'r-risâle, 1412), "Akdiye", 2904.

⁹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 30/568.

⁹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/97.

⁹⁶⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 7/303.

⁹⁶⁶ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/334.

⁹⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 13/354.

⁹⁶⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Heyet (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1424), 4/191.

el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *Müstedrek*'inde, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Cevherî ← Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed ← Muhammed b. Kesîr ← Evzâî ← Ebû Ali el-Hüseyn b. Ali ← Cemâhir b. Muhammed ← Mahmud b. Hâlid ed-Dîmeşkî ← Firyânî ← Evzâî ← Zührî ← Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadıyla gelmektedir.⁹⁶⁹

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit Ahmed b. Hanbel'deki Harâm b. Muhayyisa ← Berâ' b. 'Âzib isnadı hakkında Harâm'ın Berâ'dan işitmemesi sebebiyle *inkitâ* olduğunu, isnadın *zayıf* olduğunu⁹⁷⁰, diğer isnad için de *ricâli sika*, *Mürsel sahîh* demiştir.⁹⁷¹

Hüseyn Selim Esed ed-Dârânî ve Abduh Ali el-Kûşek *isnadı hasen*⁹⁷², Elbânî *sahîh*⁹⁷³ hükmünü vermiştir.

Rivayet hakkında *hasendir* diyebiliriz.

1.1.5. 79. ayet ile ilgili hadisler

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ يُسَبِّحُونَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ. (٧٩)

“Süleyman'a hüküm vermeyi anlattık. Her birine hüküm verme yeteneği ve ilim verdik. Kuşları ve dağları da tesbih etsinler diye Dâvûd'un emrine âmâde kıldık. Bunları biz yapıyoruz.” (Enbiyâ 21/79)

1.1.5.1. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْخَطِيبُ أَنَّ عَبْدَ الْعَزِيزِ بْنَ أَحْمَدَ الْخَلَّالَ أَنَا أَبُو الْعَبَّاسِ الْأَصَمُّ أَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ أَنَا الشَّافِعِيُّ أَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِي عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ النَّيْمِيِّ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ.

⁹⁶⁹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/55.

⁹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 30/568.

⁹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 39/97.

⁹⁷² Heysemî, *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*, 4/60.

⁹⁷³ Elbânî, *et-Ta'likâtu'l-Hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân*, 8/399.

Abdü'l-Vehhâb b. Muhammed el-Hatîb ← Abdü'l-Azîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebü'l-Abbâs el-Esam ← Rebî' b. Süleymân ← Şâfî ← Abdü'l-Azîz b. Muhammed ← Yezîd b. Abdillâh ← el-Hâdî ← Muhammed b. İbrahim et-Temîmî ← Büsr b. Saîd ← Ebû Kays Mevlâ Amr b. el'Âs ← Amr b. el'Âs.

Amr b. el'Âs Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle dediğini duymuştur. “*Hâkim, bir meselede hüküm vereceği zaman, ictihâdda bulunup (yâni tüm gücüyle hakkı arayıp) doğru karar verirse ona iki sevap vardır. Hüküm vereceği zaman ictihâdda bulunup (yani tüm gücüyle hakkı arayıp) yanlış hüküm verirse ona bir sevap vardır.*”⁹⁷⁴

Beğavî rivayete Abdülvehhab b. Muhammed el-Kisâî ← Abdülaziz b. Ahmed el-Hilâl ← Ebü'l-Abbâs el-Esam (ح) Ahmed b Abdillâh es-Sâlihî ve Muhammed b. Ahmed el-Ârif ← Ebû Bekr el-Hîrî ← Ebü'l-Abbâs el-Esam ← Rebî' ← Şâfî ← Abdü'l-Azîz ← Yezîd b. Abdillâh ← Muhammed b. İbrahim et-Temîmî ← Büsr b. Saîd ← Ebû Kays ← Amr b. el'Âs isnadıyla *Şerhu's-sünne*'de⁹⁷⁵ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Buhârî'de, Abdullâh b. Yezîd el-Mukrî ← Hayve b. Şürayh ← Yezîd b. Abdillâh el-Hâd ← Muhammed b. İbrahim el-Hâris ← Büsr b. Saîd ← Ebû Kays ← Amr b. el'Âs isnadıyla gelmektedir.⁹⁷⁶

Müslim'de, Yahya b. Yahya et-Temîmî ← Abdülaziz b. Muhammed ← Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme b. el-Hâd ← Muhammed b. İbrahim ← Büsr b. Saîd ← Ebû Kays ← Amr b. el'Âs isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁷⁷

Rivayet ayrıca Ebû Dâvûd,⁹⁷⁸ Tirmizî,⁹⁷⁹ ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde⁹⁸⁰ ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁹⁸¹ gelmektedir.

⁹⁷⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/334.

⁹⁷⁵ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 10/115.

⁹⁷⁶ Buhârî, "el-İ'tisâm bi'l-kitâbi ve's-Sünne", 21.

⁹⁷⁷ Müslim, "Akdiye", 15.

⁹⁷⁸ Ebû Dâvûd (ts.), "Akdiye", 2.

⁹⁷⁹ Tirmizî, "Ahkâm", 2.

⁹⁸⁰ İbn Mâce (ts.), "Ahkâm", 3.

⁹⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 29/308, 354.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.5.2. Hadis

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ الْمَلِيجِيُّ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعِيمِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ أَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَنَا شَعِيبُ أَنَا أَبُو الزِّنَادِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: كَانَتْ امْرَأَتَانِ مَعَهُمَا ابْنَاهُمَا فَجَاءَ الذَّنْبُ فَذَهَبَ بِأَبْنِ إِحْدَاهُمَا فَقَالَتْ صَاحِبَتُهَا إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ، وَقَالَتْ الْأُخْرَى إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ فَتَحَاكَمَتَا إِلَى دَاوُدَ فَقَضَى بِهِ لِلْكُبْرَى، فَخَرَجْنَا عَلَى سُلَيْمَانَ وَأَخْبَرْتَاهُ فَقَالَ انتنوني بالسكين أشقه بينكما، فَقَالَتِ الصُّغْرَى لَا تَفْعَلْ يَرْحَمُكَ اللَّهُ هُوَ ابْنُهَا فَقَضَى بِهِ لِلصُّغْرَى.

Abdu'l-Vâhid el-Melîhî ← Ahmed b. Abdillâh en-Neîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ebü'l-Yamân ← Şuayb ← Ebü'z-Zinâd ← Abdurrahmân el-A‘rec ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre’den şöyle işittiğini söylemiştir. “İki kadın yanlarında çocuklarıyla giderken bir kurt geldi ve kadınlardan birinin çocuğunu tutup götürdü. İki kadından biri arkadaşına, ‘Kurt senin çocuğunu götürdü.’ dedi. Diğeri de ‘Hayır, senin çocuğunu götürdü.’ dedi. Bunun üzerine davalaşmak üzere Dâvûd (a.s)’a başvurdular. O da büyük kadının lehinde hüküm verdi. Kadınlar oradan Süleyman (a.s)’ın yanına giderek, meseleyi ona anlattılar. Hz. Süleyman, ‘Bana bıçağı getirin de çocuğu ikiye böleyim.’ dedi. O zaman genç kadın, ‘Allah sana merhamet etsin, yapma! Çocuk onundur.’ dedi. Hz. Süleyman da çocuğun, genç kadının olduğuna dair hüküm verdi.”⁹⁸²

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de yer vermezken *Mesâbîhu’s-sünne*’de *sihâh*lar arasında yer vermiştir.⁹⁸³

Buhârî’de, Ebü'l-Yemân ← Şuayb ← Ebü'z-Zinâd ← Abdurrahmân ← Ebû Hüreyre isnadıyla iki yerde aktarılmıştır.⁹⁸⁴

⁹⁸² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/334.

⁹⁸³ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 4/27.

⁹⁸⁴ Buhârî, "Ehâdîsü'l-enbiyâ", 39; "Ferâiz", 9.

Müslim’de, Züheyr b. Harb ← Şebâbe ← Verkâ’ ← Ebü’z-Zinâd ← el-A‘rec ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.⁹⁸⁵

Ayrıca Nesâî’nin *es-Sünen*’inde de rivayet edilmiştir.⁹⁸⁶

Sa‘lebî, *el-Keşf ve l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Rivayetin *müttefekun aleyh* olması sebebiyle *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.6. 84. ayet ile ilgili hadisler

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ. (٨٤)

“Katımızdan bir rahmet ve ibadet edenlere öğüt olsun diye onun duasını kabul ettik; onun sıkıntısını giderdik; aile efradını, ayrıca ailesiyle birlikte bir mislini daha verdik.” (Enbiyâ 21/84)

1.1.6.1. Hadis

كَمَا رُوِيَ أَنَّ جِبْرِيْلَ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ قَالَ: أَجْدُنِي مَغْمُومًا وَأَجْدُنِي مَكْرُوبًا.

Rivayet edildiğine göre, Cebrâil (a.s) Hz. Peygamber hasta iken yanına girdi ve ‘Kendini nasıl hissediyorsun?’ diye sordu. Hz. Peygamber de ‘Kederli ve üzüntülü hissediyorum.’ dedi.⁹⁸⁷

Beğavî bu rivayete *Şerhu’s-sünne*’de ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis’a’da da tespit edemediğimiz rivayet, Taberânî’nin *el-Mu‘cemü’l-Kebîr* ve *ed-Du‘â*’sında, İshâk b. Muhammed ve Abbâs b. Hamdân el-Hanefî ← Abdülcebâr b. ‘Alâ’ ← Abdullah b. Meymûn ← Ca’fer b. Muhammed ← Babası ← Ali b. Hüseyin isnadıyla ve metinde “Allah Resûlü’nün vefatından üç gün önce Cebrâil (a.s) yanına geldi ve ‘Ey Muhammed, Allah sana özel olarak sana ikram ve fazilet olması için beni sana kendisinin senden daha iyi bildiği şeyi sormak üzere gönderdi.

⁹⁸⁵ Müslim, “Akdiye”, 20.

⁹⁸⁶ Nesâî, “Âdâbü’l-kudât”, 14.

⁹⁸⁷ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/346.

Kendini nasıl hissediyorsun?’ diye sordu, o da ‘Kederli ve üzüntülü hissediyorum.’ dedi...” şeklinde rivayet edilmiştir.⁹⁸⁸

Sa‘lebî, *el-Keşf ve ‘l-beyân*’ında bu rivayete yer vermemiştir.

Âcurrî’nin *Kitâbü’ş-Şerî’a*’sında⁹⁸⁹ da gelen rivayet Ali el-Kârî’nin *Cem ‘u’l-vesâ’il fi şerhi’ş-Şemâ’il*’inde de rivayet edilmiş ve Cebrâîl (a.s) Hz. Peygamber’in vefatından üç gün önce gelmeye başlamış ve vefat ettiği güne kadar gelmeye devam etmiş ve aralarında aynı diyalog geçmiştir. Rivayetin devamında vefat ettiği gün aralarında şu olay cereyan eder: “Ölüm meleği daha önce hiçbir insandan izin istememiş olmasına rağmen Hz. Peygamber’den (canını alma hususunda) izin istemiştir. Cebrâîl ‘Allah seni özledi’ deyince Allah’ın Resûlü izin verir ve canını alınca ev tarafından ‘Selâm size olsun ey Ehl-i Beyt’ şeklinde bir taziye duyarlar.” Rivayet hakkında Ali el-Kârî, ‘Rivayetin aslı vardır. *Sahîh* değilse de ya *hasendir* ya *zayıftır* ama ittifakla fezâil konusunda muteberdir.’ demiştir.⁹⁹⁰

Rivayet hakkında *hasendir* diyebiliriz.

1.1.6.2. Hadis

وَقَالَ لِعَائِشَةَ حِينَ قَالَتْ وَرَأْسَاهُ: قَالَ بَلْ أَنَا وَرَأْسَاهُ.

Hiz. Âişe (r.a) “vay başım!” dediğinde Hz. Peygamber de “*Asıl ben, ‘vay başım’ demeliyim*” buyurdu.⁹⁹¹

Beğavî bu rivayete aynı isnadla *Şerhu’s-sünne*’de⁹⁹² yer verirken *Mesâbîhu’s-sünne*’de yer vermemiştir.

Buhârî, Yahya b. Yahya ← Süleyman b. Bilal ← Yahya b. Saîd ← Kâsım b. Muhammed isnadıyla rivayet etmiştir.⁹⁹³

⁹⁸⁸ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 3/128.

⁹⁸⁹ Âcurrî, *Kitâbü’ş-Şerî’a*, 4/1624; 5/2360.

⁹⁹⁰ Ebü’l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Cem ‘u’l-vesâ’il fi şerhi’ş-Şemâ’il* (Mısır: el-Matbaatu’ş-Şerîfe, ts.), 2/207.

⁹⁹¹ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/346.

⁹⁹² Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 5/220.

⁹⁹³ Buhârî, “Ahkâm”, 51.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Muhammed b. Yahya ← Ahmed b. Hanbel ← Muhammed b. Seleme ← Muhammed b. İshâk ← Ya'kûb b. Utbe ← Zührî ← Ubeydullah b. Abdillâh ← Âişe isnadıyla yer verilmiştir.⁹⁹⁴

Dârimî'nin *Sünen*'inde, Hakem b. el-Mübârek ← Muhammed b. Seleme ← İbn İshâk ← Ya'kûb b. Utbe ← İbn Şihâb ← Ubeydullah b. Abdillâh ← Âişe isnadıyla rivayet edilmiştir.⁹⁹⁵

Ahmed b. Hanbel'de, Yezîd ← İbrahim b. Sa'd ← Sâlih b. Keysân ← Zührî ← Urve ← Âişe,⁹⁹⁶ Behz ← Hammâd b. Seleme ← Ebû İmrân el-Cevnî ← Yezîd b. Bâbenûs⁹⁹⁷ ve Muhammed b. Seleme ← Muhammed b. İshâk ← Ya'kûb b. Utbe ← Zührî ← Ubeydullah b. Abdillâh ← Âişe isnadıyla gelmektedir.⁹⁹⁸

İbn Râhûye'nin *Müsned*'inde, en-Nadr ← Hammâd b. Seleme ← Ebû İmrân el-Cevnî ← Yezîd b. Bâbenûs isnadıyla gelmiştir.⁹⁹⁹

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Abdurrahmân b. Muhammed b. Sellâm ← Yezîd b. Hârûn ← İbrahim b. Sa'd ← Sâlih b. Keysân ← Zührî ← Urve ← Âişe ve iki farklı isnadla aktarılmaktadır.¹⁰⁰⁰

Ebû Ya'lâ Mevsilî'nin *Müsned*'inde, Ebû Hemmâm ← Avbed ← Babası ← İbn Bâbenûs ve farklı bir isnadla rivayet edilmektedir.¹⁰⁰¹

Dârekutnî'nin *Sünen*'inde, Abdullah b. Muhammed b. Abdilaziz ← Ahmed b. Hanbel ← Muhammed b. Seleme ← Muhammed b. İshâk ← Ya'kûb b. Utbe ← Zührî ← Ubeydullah b. Abdillâh ← Âişe isnadıyla yer verilmiştir.¹⁰⁰²

⁹⁹⁴ İbn Mâce (ts.), "Cenâiz", 9.

⁹⁹⁵ Dârimî, *es-Sünen*, "Mukaddime", 14.

⁹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 42/50.

⁹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 43/34.

⁹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 43/81.

⁹⁹⁹ İbn Râhûye, *el-Müsned*, 3/991.

¹⁰⁰⁰ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/381, 382.

¹⁰⁰¹ Mevsilî, *el-Müsned*, 8/56, 368.

¹⁰⁰² Dârekutnî, *es-Sünen*, 2/437.

İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ* ve *tabakâtü'l-asfiyâ*'sında, Ebû Amr b. Hamdân ← Muhammed b. Zenceveyh b. el-Heyssem ← Abdülaziz b. Yahya ← Kâsım b. Muhammed isnadıyla gelmektedir.¹⁰⁰³

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müellif rivayet hakkında *sahîh*,¹⁰⁰⁴ Nevevî, Kâsım b. Muhammed'den gelen rivayet için *mürsel*,¹⁰⁰⁵ Zeylaî (ö. 762/1360) Muhammed b. İshâk'ın 'an'ane yaptığını, onun *müdeillis* ve rivayetin de *zayıf* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁶

Bûsîrî, (içinde Muhammed b. İshâk'ın olduğu isnad için) *ricali sika*,¹⁰⁰⁷ Sem'ânî (ö. 562/1166) *sahîh*¹⁰⁰⁸ demiştir.

Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit Ahmed b. Hanbel'deki rivayet hakkında, isnadda Muhammed b. İshâk ve Yezîd b. Bâbenûs'un olduğu rivayetin *isnadı hasen*¹⁰⁰⁹ diğer rivayet için *ricalin* şeyhain şartlarına uyup isnadın *sahîh*¹⁰¹⁰ olduğunu söylemiştir.

Rivayet hakkında *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.6.3. Hadis

رُوي عَنْ أَنَسٍ يَرْفَعُهُ: أَنَّهُ كَانَ لَهُ أَنْدَرَانِ أَنْدَرٌ لِلْفَمْحِ وَأَنْدَرٌ لِلشَّعِيرِ، فَبَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ سَحَابَيْنِ فَأَفْرَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى أَنْدَرِ الْفَمْحِ وَالذَّهَبَ وَأَفْرَغَتْ الْأُخْرَى عَلَى أَنْدَرِ الشَّعِيرِ الْوَرَقَ حَتَّى فَاضَ.

Enes (r.a)'dan *merfû* olarak rivayet edildiğine göre, onun az bir buğdayı ve az bir arpası vardı. Allah Teâlâ iki bulut gönderdi de az olan buğdayın üzerine taşana kadar altın yağdırdı, az olan arpaya da bolca gümüş para yağdırdı.¹⁰¹¹

¹⁰⁰³ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, 2/185.

¹⁰⁰⁴ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 5/221.

¹⁰⁰⁵ Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî el-Câvî el-Bentenî en-Nevevî, *Hulâsatü'l-ahkâm fi mühimmâti's-sünen ve kavâ'idi'l-İslâm*, thk. Hüseyin İsmâil el-Cemel (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1418), 2/905.

¹⁰⁰⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbü'r-râye*, thk. Muhammed Avvâme (Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-Rayyân, 1418), 2/252.

¹⁰⁰⁷ Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce fi zevâ'idi İbn Mâce*, 2/25.

¹⁰⁰⁸ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî, *el-Müntehab min Mu'cemi şüyûhi's-Sem'ânî*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir (Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1417), 364.

¹⁰⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 43/36, 82.

¹⁰¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 42/50.

¹⁰¹¹ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/347.

Beğavî bu rivayete *Şerhu 's-sünne'* de ve *Mesâbîhu 's-sünne'* de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayet, Bezzâr'ın *Müsned*'inde (*el-Bahrü'z-zehhâr*), Muhammed b. Miskîn ve Ömer b. el-Hattâb ve Muhammed b. Sehl b. Asker ← Saîd b. Ebî Meryem ← Nâfi' b. Yezîd ← Ukayl b. Hâlid ← İbn Şihâb ← Enes b. Mâlik isnadıyla gelmiştir.¹⁰¹²

Ebû Ya'lâ Mevsilî *Müsned*'inde, Humeyd b. er-Rabî' el-Hazzâz ← Saîd b. Ebî Meryem ← Nâfi' b. Yezîd ← Ukayl b. Hâlid ← İbn Şihâb ← Enes b. Mâlik isnadıyla rivayet etmiştir.¹⁰¹³

Tahâvî'nin *Şerhu müşkili'l-âsâr*'ında, Yunus ← İbn Vehb ← Nâfi' b. Yezîd ← Ukayl b. Hâlid ← İbn Şihâb ← Enes b. Mâlik isnadıyla aktarılmıştır.¹⁰¹⁴

el-Hâkim en-Nisâbûrî'nin *Müstedrek*'inde, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh ← Ahmed b. Mihrân ← Şuayb b. el-Hakem b. Ebî Meryem ← Nâfi' b. Yezîd ← Ukayl b. Hâlid ← İbn Şihâb ← Enes b. Mâlik isnadıyla gelmektedir.¹⁰¹⁵

İsfahânî'nin *Hilyetü'l-evliyâ'* ve *tabakâtü'l-asfiyâ'*sında¹⁰¹⁶, Makdisî'nin *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*'sinde¹⁰¹⁷, Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde¹⁰¹⁸ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.¹⁰¹⁹

Rivayet hakkında; İsfahânî, Nâfi' b. Yezîd'in *teferrüd* ettiğini ve *ravilerin âdil* olduklarını söylemiştir.¹⁰²⁰

¹⁰¹² Bezzâr, *el-Müsned*, 13/28.

¹⁰¹³ Mevsilî, *el-Müsned*, 6/299.

¹⁰¹⁴ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 11/535.

¹⁰¹⁵ Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 2/635.

¹⁰¹⁶ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 3/374.

¹⁰¹⁷ Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 7/183.

¹⁰¹⁸ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 8/208.

¹⁰¹⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an.*, 6/295.

¹⁰²⁰ İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ'*, 3/374.

Makdisî isnadın *sahîh* olduğu¹⁰²¹, Heysemî Bezzâr'ın *Müsned*'inde geçen rivayetteki *ricalin sahîh* olduğu¹⁰²² hükmünü vermişlerdir.

Hüseyin Selim Esed, Humeyd b. er-Rabî' el-Hazzâz hariç isnaddaki *rical sahîh*¹⁰²³ ve Elbânî de rivayete *sahîh*¹⁰²⁴ demiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.6.4. Hadis

وَرُوي أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَعَثَ إِلَيْهِ مَلَكًا وَقَالَ لَهُ إِنَّ رَبَّكَ يُفْرِنُكَ السَّلَامَ بِصَبْرِكَ فَأَخْرَجَ إِلَى أُنْدَرِكَ، فَخَرَجَ إِلَيْهِ فَأَرْسَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ جَرَادًا مِنْ ذَهَبٍ فَطَارَتْ وَاحِدَةً فَاتَّبَعَهَا وَرَدَّهَا إِلَى أُنْدَرِهِ، فَقَالَ لَهُ الْمَلَكُ: أَمَا يُكَفِّيكِ مَا فِي أُنْدَرِكَ؟ فَقَالَ: هَذِهِ بَرَكَاتٌ مِنْ رَبِّي وَلَا أَشْبَعُ مِنْ بَرَكَتِهِ.

Allah Teâlâ kendisine (Eyyûb (a.s.)'a) bir melek gönderdi ve melek 'Sabrın sebebiyle Rabbin sana selam gönderiyor. Harmanına git' dedi. O da gitti ve Allah altından çekirgeler gönderdi. Bir tanesi uçtu ve hemen peşinden gidip onu harmanına soktu. Melek 'Harmanındaki sana yetmez mi?' dedi. 'Bu Rabbimin bereketlerinden bir berekettir. O'nun bereketine doyum olmaz' dediği rivayet edilmiştir¹⁰²⁵.

Beğavî bu rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbihu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayeti yalnızca isnadsız olarak Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî'nin (İbnü'l-Esîr) (ö. 630/1233) *el-Kâmil fi't-târîh*'inde tespit ettik¹⁰²⁶.

¹⁰²¹ Makdisî, *el-Ehâdisü'l-Muhtâre*, 7/183.

¹⁰²² Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 8/208.

¹⁰²³ Mevsilî, *el-Müsned*, 6/299.

¹⁰²⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şey'ün min fıkhihâ ve fevâ'idihâ*, 1/54.

¹⁰²⁵ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/347.

¹⁰²⁶ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1417), 1/118.

Tefsir kitapları içerisinde Vâhidî'nin *et-Tefsîru'l-Vasît*'inde,¹⁰²⁷ Sem'ânî'nin (ö. 489/1096) *Tefsîrü'l-Kur'ân*'ında,¹⁰²⁸ Süyûtî'nin *ed-Dürrü'l-mensûr*'unda,¹⁰²⁹ Şirbînî'nin *es-Sirâcü'l-münîr*'inde¹⁰³⁰ ve Hâzin'in *Lübâbü't-te'vîl*'inde¹⁰³¹ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

İsnadsız olarak yer aldığı birkaç tefsir kitabının dışında hiçbir hadis kitabında ve mevzûât türü eserler içerisinde tespit edemediğimiz bu rivayete *aslı yoktur* demenin uygun olacağı kanaatindeyiz.

1.1.6.5. Hadis

أَخْبَرَنَا حَسَّانُ بْنُ سَعِيدِ الْمَنِيْعِيِّ أَنَا أَبُو طَاهِرٍ مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ مَحْمُودِ بْنِ الرَّيَّادِيِّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ الْقَطَّانُ أَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ السُّلَمِيِّ أَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهِ قَالَ: أَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَيْنَمَا أَيُّوبُ يَغْتَسِلُ عَرِيَانًا خَرَّ عَلَيْهِ جَرَادٌ مِنْ ذَهَبٍ فَجَعَلَ أَيُّوبُ يَحْتِي فِي ثَوْبِهِ، فَتَادَاهُ رَبُّهُ يَا أَيُّوبُ أَلَمْ أَكُنْ أَغْنَيْتَكَ عَمَّا تَرَى؟ قَالَ: بَلَى يَا رَبِّ وَلَكِنْ لَا غِنَى بِي عَنْ بَرَكَتِكَ.

Hassân b. Saîd en-Naîmî ← Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Mahmiş ez-Ziyâdî ← Muhammed b. el-Hüseyn el-Kattân ← Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre.

Ebû Hüreyre Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. “*Bir gün Eyyûb (a.s.) peygamber çıplak olarak yıkanırken, üzerine altın çekirgeler düştü. Eyyûb (a.s.) da onları elbisesine toplamaya başladı. Bunun üzerine Allah Teâlâ ‘Ey Eyyûb, Ben seni bu gördüklerinden daha zengin kılmadım mı?’ diye seslendi. Eyyûb (a.s.) da ‘Evet Rabbim, ben senin verdiğin berekete doyamam’ dedi.*”¹⁰³²

¹⁰²⁷ Vâhidî, *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, 3/248.

¹⁰²⁸ Ebû'l-Muzâffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrahim - Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm (Riyad, Suud: Dâru'l-vatan, 1418), 3/400.

¹⁰²⁹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-efsîr bi'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), 5/660.

¹⁰³⁰ Şirbînî, *es-Sirâcü'l-münîr fî'l-i'âne*, 2/524.

¹⁰³¹ Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*, 3/240.

¹⁰³² Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/347.

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu's-sünne*'de¹⁰³³ ve *Mesâbîhu's-sünne*'de¹⁰³⁴ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Buhârî *ta'lik* ile Ebû Hüreyre'den¹⁰³⁵ ve Abdullah b. Muhammed el-Ca'fî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hüreyre isnadıyla iki yerde rivayet etmiştir.¹⁰³⁶

Nesâî'nin *es-Sünen*'inde, Ahmed b. Hafs b. Abdillâh ← Babası ← İbrahim ← Mûsâ b. Ukbe ← Safvân b. Selîm ← Atâ b. Yesâr ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.¹⁰³⁷

Ahmed b. Hanbel'de isnadsız olarak Hz. Peygamber'den nakletmiştir.¹⁰³⁸

Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Emâlî fî âsâri's-sahâbe*'sinde, Ebû Ali İsmail ← Ahmed ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hüreyre isnadıyla yer verilmiştir.¹⁰³⁹

İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde, Hasan b. Süfyân ← Abbâs b. Abdilazim ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktarılmıştır.¹⁰⁴⁰

Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Ebû Tâhir el-Fakîh ve Ebû Ya'lâ Hamza b. Abdilaziz ← Muhammed b. el-Hüseyin el-Kattân ← Ahmed b. Yûsuf es-Sülemî ← Abdürrezzâk ← Ma'mer ← Hemmâm b. Münebbih ← Ebû Hüreyre isnadıyla¹⁰⁴¹ ve *el-Esmâ' ve's-Sıfât*'inde iki farklı isnadla¹⁰⁴² rivayet etmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

¹⁰³³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 8/7.

¹⁰³⁴ Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 4/21.

¹⁰³⁵ Buhârî, "Gusül", 20.

¹⁰³⁶ Buhârî, "Ehâdisü'l-Enbiyâ", 20; "Tevhîd", 35.

¹⁰³⁷ Nesâî, "Gusül ve teyemmüm", 7.

¹⁰³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 13/496.

¹⁰³⁹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyefî, *el-Emâlî fî âsâri's-sahâbe*, thk. Mecdi es-Seyyid İbrahim (Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.), 106.

¹⁰⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 12/120,121.

¹⁰⁴¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 1/306.

¹⁰⁴² Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-sıfât*, 1/330,519.

Müellif rivayet hakkında *sahîh*¹⁰⁴³, Şuayb Arnavut ve Âdil Mürşit şeyhayn şartlarına göre *isnadı sahîh*¹⁰⁴⁴, Elbânî *sahîh*¹⁰⁴⁵, Ahmed Muhammed Şakir¹⁰⁴⁶ ve Ebû İshak el- Huveynî¹⁰⁴⁷ *sahîh* demiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.7. 87. ayet ile ilgili hadisler

وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. (٨٧)

“Ve Zünnûn’u (Yûnus) an! Hani öfkelenerek gitmiş, bizim gücümüzün kendisine ulaşmayacağını sanmıştı. Sonunda karanlıklar içerisinde, ‘Senden başka ilah yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Gerçekten ben kendime zulmettim!’ diyerek yalvardı.” (Enbiyâ 21/87)

1.1.7.1. Hadis

وَرُوِيَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مَرْفُوعًا: «أَوْحَى اللَّهُ إِلَى الْحُوتِ أَنْ خُذْهُ وَلَا تَخْذِشْ لَهُ لَحْمًا وَلَا تَكْسِرْ لَهُ عَظْمًا فَأَخَذَهُ ثُمَّ هَوَى بِهِ إِلَى مَسْكِنِهِ فِي الْبَحْرِ، فَلَمَّا انْتَهَى بِهِ إِلَى أَسْفَلِ الْبَحْرِ سَمِعَ يُؤْنَسُ جَسًا فَقَالَ فِي نَفْسِهِ: مَا هَذَا فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَّ هَذَا تَسْبِيحُ دَوَابِّ الْبَحْرِ، قَالَ: فَسَبَّحَ وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ فَسَمِعَتْ الْمَلَائِكَةُ تَسْبِيحَهُ، فَقَالُوا: يَا رَبَّنَا نَسْمَعُ صَوْتًا ضَعِيفًا بِأَرْضِ غَرِيبَةٍ»، وَفِي رِوَايَةٍ: صَوْتًا مَعْرُوفًا مِنْ مَكَانٍ مَجْهُولٍ، فَقَالَ: ذَلِكَ عِبْدِي يُؤْنَسُ عَصَانِي فَحَبَسْتُهُ فِي بَطْنِ الْحُوتِ، فَقَالُوا الْعَبْدَ الصَّالِحَ الَّذِي كَانَ يَصْعَدُ إِلَيْكَ مِنْهُ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ عَمَلٌ صَالِحٌ؟ قَالَ: نَعَمْ فَشَفَعُوا لَهُ، عِنْدَ ذَلِكَ فَأَمَرَ الْحُوتَ فَقَذَفَهُ إِلَى السَّاحِلِ، كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: فَنَبِّئْنَاهُ بِالْعِرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ.

Ebû Hüreyre’den *merfû* olarak şöyle rivayet edilmiştir. Allah balinaya onu almasını (kapmasını), etine (cildine) zarar vermemesini ve bir kemiğini kırmamasını vahyetti. Onu aldı ve denizde meskenine (yatağına) götürdü. Denizin en alt seviyesine ulaşıncı Yûnus (a.s) bir ses duydu. Kendi kendine 'Bu da ne?' dedi. Allah 'Bu deniz hayvanlarının tesbihidir.' diye vahyetti. Balinanın karnında iken Allah'ı tesbih etti ve

¹⁰⁴³ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 8/7.

¹⁰⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 13/496.

¹⁰⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 14/120.

¹⁰⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1416), 8/214.

¹⁰⁴⁷ Huveynî, *el-Müntehab bi silsiletü'l-ehâdissi's-sahîha*, 1/152.

melekler tesbihini duydu. Melekler 'Ya Rabbi bilinmedik yerde zayıf bir ses duyuyoruz' dediler. Başka bir rivayette, 'Bilinmedik yerden bilindik bir ses duyuyoruz.' dediler. Allah 'O kulum Yûnus. Bana âsî oldu ve onu balığın karnına hapsettim.' dedi. 'Her gün her gece sana sâlih ameller işleyen sâlih kul mu?' dediler. Allah da 'Evet' dedi. Melekler şefaatinı istediler. Allah balınaya Yunus'u sahile çıkarmasını emretti.¹⁰⁴⁸

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayet; Bezzâr'ın *Müsned*'inde (*el-Bahrü'z-zehhâr*), Ubeydullah b. Saîd veya başka birisi ← Ya'kub b. İbrahim ← Babası ← İbn İshâk ← Abdullah b. Râfî' ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmiştir.¹⁰⁴⁹

Taberânî'nin *ed-Du'â*'sında Zekeriyya es-Sâcî ← Süleyman b. Dâvûd ← İbn Vehb ← Ebû Sahr Humeyd b. Ziyâd ← Yezîd er-Rakkâşî ← Enes b. Mâlik isnadıyla gelmektedir.¹⁰⁵⁰

Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde isnadsız olarak Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir.¹⁰⁵¹

Fethu'l-bârî'de Bezzâr ve Taberânî'ye atıf ile isnadsız olarak Ebû Hüreyre'den rivayet edilmektedir.¹⁰⁵²

Süyûtî'nin *el-Câmi'u'l-kebîr*'inde isnadsız olarak Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir.¹⁰⁵³

İbn Ebü'd-Dünyâ'nın *el-Ferec ba'de's-şidde*'sinde, Hasan b. Ali ← Ahmed b. Sâlih ← Abdullah b. Vehb ← Ebû Sahr ← Yezîd er-Rakkâşî ← Enes b. Mâlik isnadıyla da gelmektedir.¹⁰⁵⁴

¹⁰⁴⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/351.

¹⁰⁴⁹ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/34.

¹⁰⁵⁰ Taberânî, *ed-Du'â*, 1/35.

¹⁰⁵¹ Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, 7/98.

¹⁰⁵² İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 6/452.

¹⁰⁵³ Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, 19/267.

¹⁰⁵⁴ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *el-Ferec ba'de's-şidde* (Mısır: Dâru'r-rayyân, 1408), 46.

Sa‘lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân*’ında bu rivayete yer vermiştir.¹⁰⁵⁵

Bezzâr ‘Bu rivayetin, bu lafızla bu *tarik*in dışında başka tariklerle Hz. Peygamber’den rivayet edildiğini bilmiyoruz.’ demiştir.¹⁰⁵⁶

Ebû Huzeyfe Nebîl b. Mansûr b. Ya‘kûb b. Sultan el-Besâra Kuveytî, Muhammed b. İshâk’ın Abdullah b. Râfi’den işitmediğini ve isnadın *zayıf* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵⁷

İslam alimlerinin kahir ekseriyeti rivayeti isnadsız bir biçimde Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik’ten rivayet etmiştir. Muttasıl isnadla zikredenlerin ise mübhem ya da meçhul ravilere yer verdikleri görülmektedir. Buradan hareketle rivayetin en iyi ihtimalle *zayıf* olabileceği kanaatindeyiz.

1.1.8. 96. ayet ile ilgili hadisler

حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ. (٩٦)

“Hatta Ye’cûc ve Me’cûc’ün kapıları açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman.” (Enbiyâ 21/96)

1.1.8.1. Hadis

رُوِيَ عَنِ النَّوَّاسِ بْنِ سَمْعَانَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: وَيَبْعَثُ اللَّهُ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ.

Nevvâs b. Sem’ân Hz. Peygamber’in (s.a.s) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir. “Allah, Ye’cûc ve Me’cûc’ü, her tepeden akın ettikleri bir halde gönderecek.”¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁵ Sa‘lebî, *el-Keşf ve 'l-beyân an tefsîri 'l-Kur'an.*, 6/303.

¹⁰⁵⁶ Bezzâr, *el-Müsned*, 15/34.

¹⁰⁵⁷ Ebû Huzeyfe Nebîl b. Mansûr b. Ya‘kûb b. Sultan el-Besâra Kuveytî, *Enîsü's-sârrî fî tahrîci ve tahkîki 'l-ehâdisilleti zekerehâ 'l-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî fî fethi 'l-bârî*, thk. Nebîl b. Mansûr b. Ya‘kûb b. Sultan el-Besâra (Beyrut, Lübnan: Müessesetü's-semâha, 1426), 6/4365.

¹⁰⁵⁸ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/354.

Beğavî bu rivayete Kehf sûresi doksan sekizinci ayetin tefsirinde de yer vermiş ve orada değerlendirmeye tâbi tutmuştuk. Orada *sahîh* hükmü verdiğimiz bu rivayeti, tekrar değerlendirmeye tâbî tutmayacağız.

1.1.8.2. Hadis

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ الْقَاهِرِ الْجُرْجَانِيُّ أَنَا عَبْدُ الْعَافِرِ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَارِسِيُّ أَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عِيسَى الْجُلُودِيُّ أَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ سُفْيَانَ أَنَا مُسْلِمُ بْنُ الْحَجَّاجِ أَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ أَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ فُرَاتِ الْقَرَّازِ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ أَسِيدِ الْعِفَارِيِّ، قَالَ أَطَّلَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَيْنَا وَتَحَنَّنَ تَذَاكُرُ السَّاعَةِ، فَقَالَ: مَا تَذَكُّرُونَ؟ قَالُوا: نَذْكُرُ السَّاعَةَ. قَالَ: إِنَّهَا لَنْ تَقُومَ حَتَّى تَرَوْا قَبْلَهَا عَشْرَ آيَاتٍ، فَذَكَرَ الدُّخَانَ وَالذَّجَالَ وَالذَّابَّةَ وَطُلُوعَ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا وَتُرُوقَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَيَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ، وَثَلَاثَةَ خُسُوفٍ: خُسُوفٍ بِالْمَشْرِقِ وَخُسُوفٍ بِالْمَغْرِبِ وَخُسُوفٍ بِجَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَآخِرُ ذَلِكَ نَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْيَمَنِ تَطْرُقُ النَّاسَ إِلَى مُحْشَرِهِمْ.

İsmail b. Abdi'l-Kâhir el-Cürcânî ← Abdü'l-Ğâfir b. Muhammed el-Fârisî ← Muhammed b. İsa el-Cüldî ← İbrahim b. Muhammed b. Süfyân ← Müslim b. Haccâc ← Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Üseyd el-Ğifârî.

Huzeyfe b. Üseyd el-Ğifârî şöyle demiştir. “Biz kıyamet hakkında konuşurken Nebî (s.a.s) bizi gördü. ‘Ne konuşuyorsunuz?’ dedi. ‘Kıyamet hakkında konuşuyoruz.’ dedik. ‘Öncesinde şu on alamet olmadıkça kıyamet kopmaz. Duman, Deccal, Dâbbe, güneşin batıdan doğması, İsâ b. Meryem, Ye’cûc ve Me’cûc’un inmesi, doğuda, batıda ve Arap yarımadasında ay tutulması ve sonuncusu Yemen’de bir ateşin çıkıp da insanları haşrolacakları yere sürüklemesi.’ dedi.”¹⁰⁵⁹

Beğavî rivayete aynı isnadla *Şerhu’s-sünne*’de¹⁰⁶⁰ ve *Mesâbîhu’s-sünne*’de¹⁰⁶¹ *sihâh*lar arasında yer vermiştir.

Müslim, Ebû Hayseme Züheyr b. Harb ve İshâk b. İbrahim ve İbn Ebî Ömer el-Mekkî ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla rivayet etmiştir.¹⁰⁶²

¹⁰⁵⁹ Beğavî, *Meâlimü’t-tenzîl* (1417), 5/355.

¹⁰⁶⁰ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 15/45.

¹⁰⁶¹ Beğavî, *Mesâbîhu’s-sünne*, 3/495.

¹⁰⁶² Müslim, "el-Fiten ve Eşrâtü’s-Sâat", 39.

Ebû Dâvûd'un *Sünen* 'inde, Müsedded ve Hennâd ← Ebü'l-Ahvas ← Furât el-Gazzâz ← 'Âmir b. Vâsile ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla gelmektedir.¹⁰⁶³

Tirmizî'de, Bündâr ← Abdurrahmân b. Mehdî ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla yer verilmiştir.¹⁰⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'de üç yerde gelmektedir.¹⁰⁶⁵

Fâkihî'nin (ö. 272/891-92) *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsîh*'inde, Muhammed b. Ebî Ömer ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla aktarılmaktadır.¹⁰⁶⁶

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında, Hennâd ← Ebü'l-Ahvas ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadı ve metinde 'Allah Resûlü'nün odasının gölgesinde konuşuyorduk. Kıyametten bahsettik. Seslerimiz yükseldi ve Allah Resûlü teşrif etti...' şeklinde farklılıkla gelmiştir.¹⁰⁶⁷

İbn Hibbân'ın *Sahîh* 'inde, Abdullah b. Muhammed el-Ezdî ← İshâk b. İbrahim ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla yer verilmiştir.¹⁰⁶⁸

Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebir*'inde, Muâz b. el-Müsennâ ← Müsedded ← Ebü'l-Ahvas ← Furât el-Gazzâz ← 'Âmir b. Vâsile ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî¹⁰⁶⁹ ve Bişr b. Mûsâ ← Humeydî ← Süfyân b. Uyeyne ← Furât el-Gazzâz ← Ebû Tufeyl ← Huzeyfe b. Esîd el-Ğifârî isnadıyla¹⁰⁷⁰ rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete aynı metinle yer vermemiştir.

¹⁰⁶³ Ebû Dâvûd (ts.), "Melâhim", 12.

¹⁰⁶⁴ Tirmizî, "Fiten", 21.

¹⁰⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (1421), 21/349; 26/63,66.

¹⁰⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsîh*, thk. Abdülmelik Abdullah Dehîş (Beyrut: Dâru hadr, 1414), 4/12.

¹⁰⁶⁷ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/209.

¹⁰⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1408), 15/257,258.

¹⁰⁶⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/171.

¹⁰⁷⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/173.

Rivayet hakkında müellif,¹⁰⁷¹ Şuayb Arnavut, Muhammed Kâmil Karabelli¹⁰⁷² ve Elbânî *sahîh*¹⁰⁷³ demiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

1.1.9. 101. ayet ile ilgili hadisler

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ (۱۰۱)

“Tarafımızdan haklarında en güzel şey takdire edilenlere gelince, işte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlar.” (Enbiyâ 21/101)

1.1.9.1. Hadis

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَصَنَادِيدَ قُرَيْشٍ فِي الْخَطِيمِ وَحَوْلَ الْكَعْبَةِ ثَلَاثِمِائَةٍ وَسِتُّونَ صَنَمًا فَعَرَضَ لَهُ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ، فَكَلَّمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَفْحَمَهُ ثُمَّ تَلَا عَلَيْهِ: إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ، الْآيَاتِ الثَّلَاثِ ثُمَّ قَامَ فَأَقْبَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الرَّبِيعِ السَّهْمِيُّ فَأَخْبَرَهُ الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَةَ بِمَا قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أَمَا وَاللَّهِ لَوْ وَجَدْتُهُ لَخَصَمْتُهُ، فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَهُ ابْنُ الرَّبِيعِ: أَنْتَ قُلْتَ: إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: أَلَيْسَتْ الْيَهُودُ تَعْبُدُ عَزْرِيًّا وَالنَّصَارَى تَعْبُدُ الْمَسِيحَ، وَبَنُو مَلِيحٍ تَعْبُدُ الْمَلَائِكَةَ؟ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَلْ هُمْ يَعْْبُدُونَ الشَّيَاطِينَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ.

Allah’ın Resûlü (s.a.s) mescide girdi. Kureyş’in yiğitleri hatimdeydi ve Kabe’nin etrafında üç yüz altmış put vardı. Nadr b. Hâris Allah’ın Resûlü’ne (s.a.s) alay etti/sözlü dalaştı ve Hz. Peygamber susturmak için onunla konuştu ve “**Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz.** (Enbiyâ 21/98)” ayetini okudu ve oradan ayrıldı. Sonra Abdullah b. Zib‘arâ es-Sehmî geldi ve Velîd b. Muğire Allah’ın resûlü’nün (s.a.s) söylediklerini ona haber verdi. Abdullah, ‘Vallahi eğer O’nu bulursam alt edeceğim. Allah’ın Resûlü’nü çağırdılar ve İbnü’z-Ziba‘râ “Sen ‘**Muhakkak siz ve ibadet ettikleriniz cehennem odunusunuz.**’ mu dedin?” Nebî (s.a.s) “*Evet*” dedi. O da “Yahudîler Uzeyr’e, Hristiyanlar Mesîh’e (a.s), Melîh

¹⁰⁷¹ Beğavî, *Şerhu’s-sünne*, 15/45.

¹⁰⁷² Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli (Dâru’r-risâleti’l-âlemiyye, 1430), 6/369.

¹⁰⁷³ İbn Hibbân, *es-Sahîh* (1414), 15/257.

oğulları meleklerle tapmıyor mu?” dedi. Nebî (s.a.s) “*Bilakis onlar şeytanlara tapıyorlar.*” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ “**“Tarafımızdan haklarında en güzel şey takdire edilenlere gelince, işte onlar cehennemden uzaklaştırılmışlar.”** (Enbiyâ 21/101) ayetini indirdi.¹⁰⁷⁴

Beğavî rivayete *Şerhu's-sünne*'de ve *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Kütüb-i tis'a'da da tespit edemediğimiz rivayet, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde, Muâz b. El-Müsennâ ← Ali b. el-Medînî ← Yahya b. Âdem ← Ebû Bekr b. Ayyâş ← 'Âsım b. Behdele ← Ebû Razîn ← Ebû Yahya ← İbn Abbâs isnadı ve metinde “... ‘Yahudîler Uzeyr’e, Hristiyanlar Mesîh’e (a.s), Temîm oğulları meleklerle tapıyorlar. Bunlar ateşte mi?’ dedi ve Allah Teâlâ ‘**Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.** (Enbiyâ 21/101)’ ayetini indirdi.” şeklindeki farklılıkla gelmiştir.¹⁰⁷⁵

Heysemî'nin *Mecma'u'z-zevâ'id*'inde, isnadsız olarak İbn Abbâs'tan ve *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'deki metinle rivayet edilmiştir.

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermiştir.¹⁰⁷⁶

Mevzûât türü eserler içerisinde tespit edemediğimiz ve hakkında bir değerlendirmeye rastlamadığımız bu rivayet için herhangi bir değerlendirmede bulunmanın doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

1.1.10. 104. ayet ile ilgili hadisler

يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْهَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ. (١٠٤)

“O gün gökleri kitapların sayfalarını dürer gibi düreriz. Nitekim ilk yaratmaya başladığımız gibi onları üzerimize bir va'd olarak tekrar yoktan var ederiz. Biz bunu muhakkak ki yaparız.” (Enbiyâ 21/104)

¹⁰⁷⁴ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/356.

¹⁰⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12/153.

¹⁰⁷⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'an.*, 6/310.

1.1.10.1. Hadis

وَرُوِيَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ حَفَاءَ عُرَاءَ غُرْلًا، ثُمَّ قَرَأَ: كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ.

İbn Abbâs, Hz. Peygamber'in (s.a.s) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “*Muhakkak ki siz yalınayak, çıplak ve sünnetsiz olarak (Allah'ın katında) toplanacaksınız*” buyurdu ve ‘**İlk yaratmaya başladığımız gibi onları yoktan var ederiz.**’ (Enbiya 21/104) ayetini okudu.

Beğavî bu rivayete Kehf sûresi kırk sekizinci ayetin tefsirinde de yer verdiği ve orada değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz için, burada tekrar değerlendirmeyeceğiz.

1.1.11. 107. ayet ile ilgili hadisler

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ. (١٠٧)

Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik. (Enbiyâ 21/107)

1.1.11.1. Hadis

وَقَدْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا أَنَا رَحْمَةٌ مَهْدَاةٌ.

Nebî (s.a.s) “*Ben ancak hediye edilmiş bir rahmetim.*” buyurmuştur.¹⁰⁷⁷

Beğavî rivayete isnadsız olarak *Şerhu's-sünne*'de¹⁰⁷⁸ yer verirken *Mesâbîhu's-sünne*'de yer vermemiştir.

Dârimî'nin *Sünen'inde*, İsmail b. Halil ← Ali b. Müshir ← A'meş ← Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edilmiştir.¹⁰⁷⁹

İbn Ebû Şeybe'nin *Musannef*'inde, Vekî' ← A'meş ← Ebû Sâlih isnadıyla aktarılmaktadır.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁷ Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl* (1417), 5/359.

¹⁰⁷⁸ Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 13/213.

¹⁰⁷⁹ Dârimî, “Mukaddime”, 3.

¹⁰⁸⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 6/325.

İbnü'l-A'râbî'nin (ö. 341/952) *Mu'cem*'inde, İbrahim ← Vekî' ← A'meş ← Ebû Sâlih¹⁰⁸¹ ve Ya'kûb b. Mücâhid ← Ebü'l-Hattâb ← Mâlik b. Sü'ayr b. Hims ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre isnadıyla¹⁰⁸² yer verilmiştir.

Âcurrî'nin *Kitâbü's-Şerî'a*'sında, Ebû Muhammed Abdullah b. El-Abbâs et-Tayâlisî ← Müevvel b. İhâb ← Mâlik b. Sü'ayr b. Hims ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelmektedir.¹⁰⁸³

el-Hâkim en-Nîsâbü'rî'nin *Müstedrek*'inde, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer ← İbrahim b. Ebî Tâlib ve Muhammed b. İshâk b. Huzeyme ← Ebü'l-Hattâb Ziyâd b. Yahya ← Ebü'l-Fadl Muhammed b. İbrahim ← Hüseyin b. Muhammed b. Ziyâd ve İbrahim b. Ebî Tâlib ← Ziyâd b. Yahya ← Mâlik b. Sü'ayr b. Hims ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edilmektedir.¹⁰⁸⁴

Beyhakî'nin *Şu'abü'l-İmân*'ında, Ebû Abdillâh el-Hâfız ← Ebü'l-Abbâs el-Esam ← Ahmed b. Abdilcebbâr ← Vekî' ← A'meş ← Ebû Sâlih isnadıyla gelmiş ve Beyhakî rivayet hakkında *mürsel*¹⁰⁸⁵ olduğunu, ayrıca *muttasıl* olarak da rivayet edildiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁶

Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bu rivayete yer vermemiştir.

Müttakî el-Hindî¹⁰⁸⁷ ve Süyûtî¹⁰⁸⁸ Ebû Sâlih'ten *mürsel* olarak ve Ebû Hüreyre'den de geldiğini söylemiştir.

Zehebî, Ziyâd b. Yahya ← Mâlik b. Sü'ayr b. Hims ← A'meş ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre isnadına *muttasıl* demiştir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸¹ Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî, *Mu'cemü İbnü'l-A'râbî*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî (Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1418), 2/556.

¹⁰⁸² İbnü'l-A'râbî, *Mu'cemü İbnü'l-A'râbî*, 3/1136.

¹⁰⁸³ Âcurrî, *Kitâbü's-Şerî'a*, 3/1477.

¹⁰⁸⁴ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 1/91.

¹⁰⁸⁵ Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 2/529.

¹⁰⁸⁶ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1405), 1/157.

¹⁰⁸⁷ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 11/425,445.

¹⁰⁸⁸ Süyûtî, *el-Câmi'u'l-kebîr*, 3/438.

¹⁰⁸⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1/39.

Hüseyin Selim Esed, Dârimî'deki rivayet için *mürsel sahîh*¹⁰⁹⁰, Elbânî *sahîh*¹⁰⁹¹ hükmünü vermiştir.

Rivayet hakkında muhakkiklerin yapmış oldukları değerlendirmelere binaen *sahîhtir* diyebiliriz.

¹⁰⁹⁰ Dârimî, *es-Sünen*, 1/166.

¹⁰⁹¹ Elbânî, *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*, 1/463; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 3/1615.

1.2. Enbiyâ Sûresi Değerlendirme

Beğavî, Enbiyâ sûresinin tefsirinde 18 rivayet nakletmiştir. Bu rivayetlerden 8 tanesini isnadlı, 10 tanesini isnadsız olarak zikretmiştir.

Bu sûrede aktarılan 18 rivayetin, 4 tanesi sadece *Şerhu's-Sünne*'de, 3 tanesi sadece *Mesâbihu's-Sünne*'de, 6 tanesi her iki eserde tahrir edilmiş olup 5 tanesi ise iki eserde de tespit edilememiştir. *Mesâbihu's-Sünne*'de gelen rivayetlerin 7 tanesine *sihâhlar*, 2 tanesine de *hisânlar* arasında yer vermiştir.

Rivayetlerin 12 tanesi Kütüb-i tis'a'da, 5 tanesi Kütüb-i tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 1 tanesi tefsir kitaplarında geçtiği tespit edilmiştir.

Enbiyâ Sûresi'nde aktarılan rivayetleri, kaynağı bakımından değerlendirdiğimizde 16 tanesinin *merfû*, 1 tanesinin *maktû* olduğunu, *mevkûf* ve *kudsî* rivayetin bulunmadığını tespit ettik.

Kütüb-i Tis'a müelliflerinden Buhârî 7, Müslim 7, Ebû Dâvûd 6, Tirmizî 5, Nesâî 3, İbn Mâce 2, Dârimî 2, Mâlik b. Enes 1 ve Ahmed b. Hanbel 10 rivayete eserlerinde yer vermişlerdir.

Rivayetler sıhhati bakımından, *makbûl*, *merdûd* ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde kategorize edildiğinde, 13 tanesi *makbul*, 3 tanesi *merdûd*, 2 tanesi hakkında hüküm verilemeyenler kısmına aittir.

5 tanesi müttefekun aleyh olmak üzere 11 rivayetin *sahîh*, 2 rivayetin *hasen* ve 3 rivayetin *zayıf* olduğunu tespit ettik. Rivayetlerden 2 tanesinin hakkında sonuca ulaşamadık.

Beğavî'nin bu sûrede aktardığı rivayetlerin 5 tanesi, eserinin temel kaynağı olan Sa'lebî'nin *el-Keşf ve'l-beyân*'ında da rivayet edilmiştir. Bunların 2 tanesi *sahîh*, 1 tanesi *zayıf*, 2 tanesi hakkında hüküm verilemeyen rivayetler arasında yer almaktadır.

2. Rivayetler Hakkında Elde Edilen Sonuçların Tablolar Halinde Gösterilmesi

a- Senedi bakımından

Beğavî'nin Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerini tefsir ederken aktardığı rivayetler, isnadı bakımından isnadlı ve isnadsız olarak ikiye ayrılmıştır.

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
İsnadlı	25	19	5	8	57
İsnadsız	16	6	9	10	41

b- Kaynağı bakımından

Rivayetler kaynağı bakımından; Kütüb-i Tis'a içerisinde yer alanlar, diğer hadis kitaplarında yer alanlar, hadis kitapları dışındaki kaynaklarda yer alanlar ve başvuru kaynaklarda tespit edilemeyenler şeklinde gruplara ayrılmıştır.

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Kütüb-i Tis'a'da Yer Alanlar	37	22	8	12	79
Diğer Hadis Kitaplarında Yer Alanlar	2	2	4	5	13
Hadis Kitapları Dışındaki Kaynaklarda Yer Alanlar	2	1	2	1	6
Başvuru Kaynaklarda Tespit Edilemeyenler	0	0	0	0	0

c- Müntehâsı bakımından

Rivayetler müntehâsı bakımından; *kudsî*, *merfû'*, *mevkûf* ve *maktû* şeklinde kategorize edilmiştir.

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Kudsî	0	0	0	0	0
Merfû'	40	23	11	17	91
Mevkûf	1	2	3	1	7
Maktû	0	0	0	0	0

d- Sıhhati bakımından

Rivayetleri sıhhati bakımından makbûl, merdûd ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde, ayrıca makbûl rivâyetler; *sahîh* ve *hasen*, merdûd rivâyetler; *zayıf* ve *mevzû* olarak gruplara ayrılmıştır.

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Makbûl	32	19	7	13	71
Merdûd	8	6	7	3	24
Hüküm Verilemeyenler	1	0	0	2	3

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Sahîh	29	18	6	11	64
Hasen	3	1	1	2	7
Zayıf	8	6	7	3	24
Mevzû	0	0	0	0	0
Hüküm Verilemeyenler	1	0	0	2	3

e- Müellifin Kendisine Ait Hadis Eserlerinde Aktardığı Rivayetler

Rivayetlerin, müellifin iki önemli hadis eseri olan *Şerhu's-Sünne* ve *Mesâbîhu's-Sünne*'deki dağılımı şu şekildedir:

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Sadece <i>Şerhu's-Sünne</i> 'de olanlar	10	8	3	4	25
Sadece <i>Mesâbîhu's-Sünne</i> 'de olanlar	2	2	2	3	9
Her ikisinde de olanlar	14	8	2	6	30
Her ikisinde de olmayanlar	15	7	7	5	34

f- Mesâbîhu's-Sünne'de Olan Rivayetlerin Sıhâh-Hisân Ayrımı

Rivayetlerin *Mesâbîhu's-Sünne*'deki sıhâh-hisân ayırımına göre dağılımı şu şekildedir:

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Sıhâh	14	9	3	7	33
Hisân	2	1	1	2	6

g- Kütüb-i Tis'a Müellifleri Tarafından Aktarılan Rivayetler

Rivayetlerin Kütüb-i Tis'a içerisindeki dağılımı şu şekildedir:

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Buhârî	19	14	3	7	43
Müslim	24	13	5	7	49
Ebû Dâvûd	7	0	3	6	16
Tirmizî	21	14	6	5	46
Nesâî	6	2	1	3	12
İbn Mâce	7	4	5	2	18
Darimî	0	1	0	2	3

Mâlik b. Enes	0	3	2	1	6
Ahmed b. Hanbel	30	19	6	10	65

h- *el-Keşf ve'l-Beyân*'da Aktarılan Rivayetlerin Sıhhat Durumu

Beğavî, Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerini tefsir ederken aktardığı 98 rivayetten 43 tanesine Sa'lebî'nin *el-keşf ve'l-beyân*'ında da yer verilmiştir. Bu 43 rivayetin sıhhat durumu şu şekildedir:

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBİYÂ	Toplam
Sahîh	7	12	3	2	24
Hasen	2	0	1	0	3
Zayıf	6	2	4	1	13
Mevzû	0	0	0	0	0
Hüküm Verilemeyenler	1	0	0	2	3

ı- Rivayette Bulunduğu Hocalarından Aktardığı Rivayetler

Pek çok hocadan rivayette bulunan Beğavî'nin, kendisinden rivayette bulunduğu hocalarından ne kadar rivayet aktardığı aşağıdaki tablodadır. Kendisinden sadece bir tane rivayet aktardığı hocalarını tabloya dahil etmedik.

	KEHF	MERYEM	TÂHÂ	ENBIYÂ	Toplam
Abdûlvâhid b. Ahmed el-Melîhî	12	8	1	12	33
Ahmed b. Abdillah es-Sâlihî	1	3	2	1	7
İsmail b. Abdulkâhir	5	1	0	0	6
Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe	2	1	0	0	3
Abdurrahmân b. Muhammed ed- Dâvûdî	0	2	0	0	2

SONUÇ

Beğavî *Meâlimü't-Tenzîl* adlı eserinde, Kehf sûresinde 41, Meryem sûresinde 25, Tâhâ sûresinde 14 ve Enbiyâ sûresinde 18 adet olmak üzere toplamda 98 adet rivayete yer vermiştir.

Beğavî'nin Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerini tefsir ederken aktardığı rivayetleri, isnadı bakımından isnadlı ve isnadsız olarak ikiye ayırdık. Bu bağlamda müellifin bu sûrelerin tefsirinde aktardığı rivayetlerin 57'sinin (% 58.16) isnadlı, 41'inin (% 41.83) isnadsız olduğunu tespit ettik. Müellif bu rivayetlerin 30'unu (% 30.61) her iki hadis kitabında, 25'ini (% 25.51) sadece *Şerhu's-Sünne*'de, 9'unu (% 9.18) sadece *Mesâbîhu's-Sünne*'de aktarmış, 34'üne (% 34.69) ise her iki hadis eserinde de yer vermemiştir. *Mesâbîhu's-Sünne*'de aktardığı 39 (% 39.79) rivâyetin 33'üne (% 84.61) *sihâh*, 6'sına da (% 15.38) *hisân* başlığı altında yer vermiştir.

Aktarılan rivâyetlerin kaynağı bakımından 79'una (% 80.61) Kütüb-i Tis'a'da, 13'üne (% 13.26) Kütüb-i Tis'a dışındaki hadis kitaplarında ve 6'sına (% 6.12) ise hadis kitapları dışındaki kaynaklarda yer verildiğini tespit ettik.

Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde yer verilen rivayetleri müntehâsı bakımından; *kudsî*, *merfû'*, *mevkûf* ve *maktû'* şeklinde kategorize ettiğimizde, 91'inin (% 92.85) *merfû'*, 7'sinin de (% 7.14) *mevkûf* olduğu sonucuna ulaştık.

Rivayetleri sıhhati bakımından makbûl, merdûd ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler şeklinde ayırdığımızda ise 71'i (% 72.44) makbûl, 24'ü (% 24.48) merdûd ve 3'ü (% 3.06) hakkında hüküm verilemeyenler kısmına aittir. Bu ayrımın haricinde makbûl rivâyetleri; *sahîh* ve *hasen*, merdûd rivâyetleri; *zayıf* ve *mevzû* olarak kategorize ettiğimizde ise, aktarılan rivayetlerin 36'sı (% 36.73) müttefekun aleyh olmak üzere 64'ünün (% 65.30) *sahîh*, 7'sinin (% 7.14) *hasen*, 24'ünün (% 24.48) *zayıf*, 3'ünün de (% 3.06) hakkında hüküm verilemeyenler kısmına ait olduğunu tespit ettik.

Rivayetlerin Kütüb-i Tis‘a müellifleri tarafından aktarıma durumuna baktığımızda ise, Buhârî 43 (% 43.87), Müslim 49 (% 50), Ebû Dâvûd 16 (% 16.32), Tirmizî 46 (% 46.93), Nesâî 12 (% 12.24), İbn Mâce 18 (% 18.36), Ahmed b. Hanbel 65 (% 66.32), Mâlik b. Enes 6 (% 6.12) ve Dârimî ise 3 (% 3.06) rivayete eserlerinde yer vermiştir.

Rivayetlerin 43’ü (% 43.87) *Meâlimü’t-Tenzîl*’in temel kaynağı olan Sa‘lebî’nin *el-Keşf ve’l-beyân*’ında da rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin 24’ünün (% 55.81) *sahîh*, 3’ünün (% 6.97) *hasen*, 13’ünün (% 30.23) *zayıf* olduğunu tespit ettik. 3’ünü de (% 6.97) hakkında hüküm verilemeyenler grubuna dahil etmeyi uygun gördük.

Beğavî bu sûrelerin tefsirinde pek çok kişiden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden hadis naklettiği hocalarına baktığımız zaman, en çok Abdülvâhid b. Ahmed el-Melîhî’den 33 (% 33.67) rivayette bulunmuştur. İsmail b. Abdulkâhir’den 6 (% 6.12), Ahmed b. Abdillâh es-Sâlihî’den 6 (% 6.12), Muhammed b. Abdillâh b. Ebî Tevbe’den 3 (% 3.06) ve Ebü’l-Hasen Abdurrahmân b. Muhammed ed-Dâvûdî’den 2 (% 2.04) rivayet aktarmıştır. Burada sayılanların dışındaki hocalarından birer tane rivayette bulunmuştur.

Araştırmamızdaki 98 rivayetin çoğunu isnadı ve metni tam olarak zikredilmiştir. İsnadlı olarak aktarılan rivayetlerde *tahvil* yapılmamış, birkaç yerde tek isnad altında birden fazla metne yer verilmiştir. İsnadsız rivayetlerde ise genellikle *sahâbî ravisi* hariç isnad hazfedilmiş, sadece iki yerde senedin tamamı hazfedilerek rivayet edilmiştir.

Müellif aktardığı rivayetlerin çoğunluğuna, ayette ifade edilen manayı detaylandırmak, anlaşılması güç veya yanlış anlaşılabilir lafızların doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla yer vermiştir. Bunun dışında kendi görüşünü desteklemek, sûrenin fazileti, sebab-i nüzul, sûre hakkında bilgi vermek ve ayetteki lafzın farklı anlamlara gelebileceğini göstermek amacıyla rivayetlere yer vermiştir.

Müellif sahîh rivayetlerin çoğunu ayetteki mananın, lafızların kolay ve doğru anlaşılmasını sağlamak amacıyla nakletmiştir. *Zayıf* rivayetlere baktığımızda ise

çoğunluğu yine ayette geçen bir lafzın açıklanması ve sebep-i nüzul ile ilgili olan rivayetlerdir.

Bazen bir lafzı veya ayeti açıklamak için ya da sûre ve fazileti hakkında bilgi verirken hem *sahîh* hem *zayıf* rivayetlere yer vermiştir. Kendine ait bir görüşü desteklerken de aynı şekilde *sahîh* ve *zayıf* rivayetler aktarmıştır.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus ise sebep-i nüzul ile alakalı yer vermiş olduğu rivayetlerin çoğunluğu *zayıf* iken küçük bir kısmı (iki tanesi) *sahih* tir.

Sonuç olarak Beğavî'nin Kehf, Meryem, Tâhâ ve Enbiyâ sûrelerinin tefsirinde yer verdiği rivayetlerin azımsanamayacak kısmının Kütüb-i Tis'a'daki eserler arasında nakledildiği ve yine yarısından fazlasının makbul rivayetler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında incelenen rivayetlerin yaklaşık ¼'lük kısmının da merdûd rivayetlerden olduğu tespit edilmiştir.

Beğavî'nin tefsirinin tümünde rivayet kullanımı ile ilgili daha kapsamlı tespit ve görüşler ortaya koyabilmek için tefsirin diğer sûreleri üzerinde de tahriç ve değerlendirme çalışmalarının yapılmasının faydalı olacağını düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Abd b. Humejd, Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî). *Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humejd*. thk. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâi - Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1. Basım, 1408.

Abd b. Humejd, Ebû Muhammed Abd b. Humejd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî). *el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humejd*. thk. Mustafa el-'Adevî. 2 Cilt. Dâru Belensiyye, 2. Basım, 1423.

Abdullâh b. Mübârek, Ebû Abdîrrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî. *Kitâbü'z-zühed ve'r-rekâik*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, ts.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Emâlî fî âsâri's-sahâbe*. thk. Mecdi es-Seyyid İbrahim. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kur'ân, ts.

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.

Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs*. thk. Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Hendâvî. 2 Cilt. el-Mektebetü'l-asriyye, 1. Basım, 1420.

Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî. *Kitâbü's-şerî'a*. thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Demîcî. 5 Cilt. Riyad, Suud: Dâru'l-vatan, 2. Basım, 1420.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1416.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. 45 Cilt. Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1421.

Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Cem'u'l-vesâ'il fî şerhi's-Şemâ'il*. 2 Cilt. Mısır: el-Matbaatü's-şerîfe, ts.

Ali el-Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâti'h Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-fikr, 1. Basım, 1422.

Arnaût, Şuayb - Ma'rûf, Beşşâr Avvâd. *Tahrîru Takrîbi't-Tehzîb li'l-Hâfiz Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî*. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1417.

Atiyye, Muhammed b. Mahmûd b. İbrahim. *el-İntibâh limâ kâle'l-Hâkim ve lem yuharrecâhu ve hüve fî ehadihimâ ev ruviyâ*. 1 Cilt. Suriye: Dâru'n-nevâdir, 1. Basım, 1428.

Aycan, İrfan. "Nadr b. Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş A.Ş., 1987.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, 5. Basım, 2011.

Aydınlı, Abdullah. "Muallak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/309-310. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, ts.

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Takyîdü'l-ilm*. 1 Cilt. Beyrut: İhyâü's-Sünneti'n-Nebeviyye, ts.

Bağdâdî, Safiyyü'd-din Abdü'l-mü'min b. Abdü'l-hakk. *Merâsidü'l-ittılâ' 'alâ esmâi'l-emkine ve'l-bikâ'*. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-cîl, 1412.

Bakırcı, Saffet. *Meâlimü't-Tenzil'in Rivayet Tefsirleri İçindeki Yeri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 1990.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Dâru't-tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî', 1417.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: dâru İhyâi't-türâs el-arabî, 1. Basım, 1420.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Mesâbîhu's-sünne*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlî vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rifeti, 1. Basım, 1407.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 15 Cilt. Beyrut, Dimeşk: Mektebü'l-islâmî, 2. Basım, 1403.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâilü'n-nübüvve*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1. Basım, 1405.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *ed-Da'avâtü'l-kebîr*. thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr. 2 Cilt. Kuveyt: Ğarâs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 2009.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Esmâ' ve's-sıfât*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-sevâdî, 1. Basım, 1413.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1424.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Kitâbü'l-ba's ve'n-nüşûr*. thk. Âmir Ahmed Haydar. 1 Cilt. Beyrut: Merkezü'l-hidmâti ve'l-ebhâsi's-sekâfiyye, 1. Basım, 1406.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdulâlî Abdülhamîd Hâmid. 13 Cilt. Hind: Mektebetü'r-rüşd, 1. Basım, 1423.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Bahrü'z-zehhâr*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah vd. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-'ulûm ve'l-hikem, 1. Basım, 1988.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nâsır. 9 Cilt. Dâru tavki'n-necat, 1. Basım, 1422.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, ts.

Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl. *İthâfî'l-hiyere bi-zevâ'idi'l-mesânîdi'l-aşere*. thk. Heyet. 8 Cilt. Riyad: Dâru'l-vatan, 1. Basım, 1420.

Bûsîrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl. *Misbâhu'z-zücâce fi zevâ'idi İbn Mâce*. thk. Muhammed el-Müntekâ el-Keşnâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-arabiyye, 2. Basım, 1403.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-. *Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Abdurrahîm Muhammed el-Kaşkarî. 3 Cilt. Medine: Mecelletü'l-Câmiati'l-islamiyye, 1403.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Heyet. 5 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 1424.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-muğnî, 1. Basım, 1412.

Demir, Mahmut - Özafşar, Mehmet Emin. "Zayıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/157-160. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân el-Mâlikî. *el-Mücâlese ve cevâhiru'l-ilm*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âlu Selmân. 8 Cilt. Bahreyn: Cem'iyyetü't-terbiyeti'l-islamiyye, 1419.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. Basım, 1430.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.

Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî. *et-Tuhûr*. thk. Hasan Mahmud Selman. 1 Cilt. Cidde: Mektebetü's-sahâbe, 1. Basım, 1414.

Ebü'l-Fidâ', İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *et-Tekmîl fî ma'rifeti's-sikât ve'z-zu'afâ' ve'l-mecâhîl*. thk. Şâdî b. Muhammed. 4 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân, 1. Basım, 1432.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *et-Ta'likâtu'l-hisân alâ Sahîhi İbn Hibbân ve temyîzu sakîmihî min sahîhihî ve şâzzihî min mahfûzihî*. 10 Cilt. Suud: Dâru Bâ Vezîr, 1. Basım, 1424.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Sahîhu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*. 2 Cilt. el-Mektebü'l-İslâmî, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Silsiletü'l-ehâdisi's-sahîha ve şey'ün min fikhîhâ ve fevâ'idihâ*. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-meârif, 1. Basım, 1415.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'ü fi'l-ümme*. 14 Cilt. Riyad, Suud: Dâru'l-me'ârif, 1. Basım, 1412.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Za'ifu Mevâridi'z-zam'ân ilâ zevâ'idî İbn Hibbân*. 1 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1422.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Za'ifu'l-Câmi'u's-Sağîr ve Ziyâdâtühü*. 1 Cilt. el-Mektebü'l-İslâmî, ts.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Za'ifu Süneni't-Tirmizî*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1411.

Elbânî, Muhammed Nâsiru'd-Dîn. *Za'ifu Süneni't-Tirmizî*. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1411.

Eroğlu, Ali. "Hâzin, Ali b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/125-126. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Eroğlu, Ali. *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Doktora, 1987.

Evgin, Abdulkadir. *Hadislerde Hızır-Gayb İlişkisi*, Ankara: İlahiyat, 2007.

Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Abbâs. *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsîh*. thk. Abdülmelik Abdullah Dehîş. 6 Cilt. Beyrut: Dâru hadr, 2. Basım, 1414.

Firyâbî, Ebû Bekr Ca'fer b. Muhammed b. el-Hasen. *Kitâbü'l-kader*. thk. Abdullah b. Hamd el-Mansûr. 1 Cilt. Suudiyye: Edvâu's-selef, 1. Basım, 1418.

Güngör, Mevlüt. "Beğavî, Ferrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

el-Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîye, 1. Basım, 1411.

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1. Basım, 1415.

Hemmâm b. Münebbih, Ebü Ukbe Hemmâm b. Münebbih b. Kâmil es-San'ânî. *es-Sahîfetü's-sahîha*. thk. Ali Hasan Ali Abdülhamid. 1 Cilt. Beyrut, Umman: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru Ammâr, 1. Basım, 1407.

Herevî, Ebü Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn. *Kitâbü'l-Îmân*. el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. thk. Hüsameddin el-Kudsî. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-kudsî, 1414.

Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mevâridü'z-zam'ân ilâ zevâ'idi İbn Hibbân*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî - Abduh Ali el-Kûşek. 9 Cilt. Dimeşk: Dâru's-sekâfeti'l-arabiyye, 1. Basım, 1412.

Humeydî, Ebü Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 2 Cilt. Suriye: Dâru's-Sakâ, 1. Basım, 1996.

Huveyni, Ebü İshak. *el-Müntehab bi silsiletü'l-ehâdissi's-sahîha*. 2 Cilt. Mısır: Mektebetü dâri İbn Abbas, ts.

İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdirrahmân. *el-Muğni'an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fî'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1426.

İbn Âdil, Ebü Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Nûriddîn Alî b. Âdil en-Nu'mânî ed-Dımaşkî. *el-Lübâb fî 'ulûmi'l-Kitâb*. thk. Adil Ahmed Abdulmevcut - Ali Muhammed Muavviz. 20 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1. Basım, 1419.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Mu'cemü's-şüyûh*. thk. Dr. Vefâ Takiyyüddîn. 3 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-beşâir, 1. Basım, 1421.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu medîneti Dımaşk*. thk. Amr b. Garâme el-Umrevî. 74 Cilt. Dâru'l-fikr, 1415.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-tunûsiyye li'n-neşr, 1984.

İbn Büşran, Ebü'l-Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah. *el-Emâlî*. 1 Cilt. Riyad: Dâru'l-vatan, 1. Basım, 1418.

İbn Ebü Hâtım, Ebü Muhammed Abdürrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1271.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1. Basım, 1409.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *el-Müsned*. thk. Âdil b. Yusuf el-'Îzâzî - Ahmed b. Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-vatan, 1. Basım, 1997.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî. *el-Ferec ba'de's-şiddet*. 1 Cilt. Mısır: Dâru'r-rayyân, 2. Basım, 1408.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî. *Sifatü'n-nâr*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1417.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Bulûğu'l-merâm*. thk. Dr. Mahir Yasin el-Fahl. Riyad, Suud: Darü'l-kabes, 1. Basım, 1435.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed el-Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1. Basım, 1415.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi-zevâ'idü'l-mesânîdi's-semâniye*. thk. Heyet. 19 Cilt. Suud: Dâru'l-âsime, 1. Basım, 1419.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *İthâfü'l-mehere bi'l-fevâ'idü'l-mübtakire min etrâfi'l-aşere*. thk. Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 19 Cilt. Merkezü Hıdmeti's-Sünne ve's-Sîreti'n-Nebeviyye, 1. Basım, 1415.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Dâiratü'l-Meârifî'n-Nizâmiye. 7 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessetü'l-a'lemî, 2. Basım, 1390.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dar-u Sâdir, ts.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-İhsân fi'takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 1408.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *el-Müsnedü's-sahîh*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 2. Basım, 1414.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1393.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zâyid. 3 Cilt. Halep: Dâru'l-va'y, 1. Basım, 1396.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Sahihu İbn Hibbân bi tertîbi İbn Balabân*. thk. Şuayb el-Arnaût. 18 Cilt. Beyrut: Müessetü'risâle, 2. Basım, 1414.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *Kitâbü't-tevhîd ve İsbâtü sıfâtü'r-Rab*. thk. Abdülaziz b. İbrahim eş-Şehvân. 2 Cilt. Riyad, Suud: Mektebetü'r-rüşd, 5. Basım, 1414.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî. *Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdü'l-Mühsin et-Türkî. 20 Cilt. Dâru hicr, 1. Basım, 1418.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Dâru't-tayyibe li'n-neşr ve't-tevzî', 2. Basım, 1420.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. 5 Cilt. Dâru'r-risâleti'l-âlemiyye, 1. Basım, 1430.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 2 Cilt. Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, ts.

İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî. *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*. thk. Ali Muhammed Nâsır el-Fakîhî. 1 Cilt. Pakistan: el-Mektebetü'l-eseriyye, ts.

İbn Râhûye, Ebû Ya'küb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Abdülgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1. Basım, 1412.

İbn Sem'un, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. İsmâîl b. Anbes el-Bağdâdî. *el-Emâlî*. thk. Âmir Hasan Sabrî. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-beşâiri'l-insâniyye, 1. Basım, 1423.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Kelimü't-tayyib*. thk. Muhammed Nâsiru'd-Dîn el-Elbânî. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1977.

İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısırî. *Kitâbü'l-kader ve mâ verede fi zâlike mine'l-âsâr*. thk. Abdülazîz Abdurrahmân Muhammed el-Useym. 1 Cilt. Mekke: Dâru's-sultan, 1. Basım, 1406.

İbnü'l-A'râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî. *Mu'cemü İbnü'l-A'râbî*. thk. Abdulmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Huseynî. 3 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1. Basım, 1418.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1. Basım, 1422.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 1. Basım, 1417.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Câmi'u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Resûl*. thk. Abdulkadir el-Arnaut. 12 Cilt. Mektebetü'l-halvânî, Matbaatü'l-mellâh, Mektebetü dâri'l-beyân, 1. Basım, 1392.

İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb*. thk. Mahmud el-Arnaut. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1406.

İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl İbnü'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. Alî el-Makdisî eş-Şeybânî. *Zahîretü'l-huffâz el-muhrec 'ale'l-hurûf ve'l-elfâz*. thk. Abdurrahman el-Feryevâî. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-selef, 1. Basım, 1416.

İbnü'l-Mukrî, Ebü Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî. *Mu'cem*. thk. Âdil b. Sa'd. 1 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1. Basım, 1419.

Îcî, Ebü'l-Meâlî Muînüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Safevî. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1. Basım, 1424.

İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Ruvas Kal'acî - Abdalberr Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'n-nefâis, 2. Basım, 1406.

İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *el-Müsnedü'l-müstahrec 'alâ Sahîhi Müslim*. thk. Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'î. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1. Basım, 1417.

İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1409.

İsfahânî, Ebü Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Kitâbü'd-du'afâ*. thk. Fârûk Hamâde. 1 Cilt. Dâru's-sekâfe - Dâru'l-beyzâ, 1. Basım, 1405.

İsfahânî (Teymî), Ebü'l-Kâsım Kıvâmü's-sünne İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl et-Teymî et-Talhî. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed el-Haddâd. 1 Cilt. Riyad: Dâru tayyibe, 1. Basım, 1409.

İsferâyînî, Ebü Avâne Ya'kûb b. İshâk b. İbrâhîm. *el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhrec 'alâ Sahîhi Müslim*. thk. Heyet. 20 Cilt. Suudi Arabistan: el-Câmi'atü'l-islâmiyye, 1. Basım, 1435.

Kâdî el-Maristan, Muhammed b. Abdülbâkî b. Muhammed el-Ensârî. *Ehâdîsü's-şüyûhi's-sikât*. thk. Şerif Hâtim b. Ârif. 3 Cilt. Dâru âlemi'l-fevâid, 1. Basım, 1422.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.

Kâtib Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. 6 Cilt. Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1360.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Ahmet el-Berdûnî - İbrahim Atfeş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-kütübî'l-mısriyye, 2. Basım, 1384.

Kuveyfî, Ebû Huzeyfe Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb b. Sultan el-Besâra. *Enîsü's-sârrî fî tahrîci ve tahkîki'l-ehâdisilleti zekerehâ'l-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî fî fethi'l-bârî*. thk. Nebîl b. Mansûr b. Ya'kûb b. Sultan el-Besâra. 11 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessesetü's-semâha, 1. Basım, 1426.

Lâlekâî, Ebü'l-Kâsım (Ebü'l-Hüseyn) Hibetullâh b. el-Hasen b. Mansûr et-Taberî er-Râzî. *Şerhu usûli i'tikâdi ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*. thk. Ahmed b. Sa'd b. Hamdân el-Gâmidî. 9 Cilt. Suudiyye: Dâru tayyibe, 8. Basım, 1423.

Mağribî, Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Saîd. *el-Bedrü't-temâm şerhu Bulûğî'l-merâm*. thk. Ali b. Abdullah ez-Zebn. 10 Cilt. Dâru hicr, 1. Basım, 1424.

Makdisî, Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed es-Sa'dî. *el-Ehâdîsü'l-muhtâre evi'l-Müstahrec mine'l-Ehâdisi'l-Muhtâra mimmâ lem Yuhrihü'l-Buhârî ve Müslim fî Sahîhayhimâ*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. 13 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru hadr, 3. Basım, 1420.

Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed. *Muhtasarü'l-Kâmil fî ma'rifeti du'afâ'i'l-muhaddissîn li-İbn 'Adî*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1. Basım, 1415.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1406.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf - Mahmud Halil. 2 Cilt. Müessesetü'r-risâle, 1412.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid el-Basrî es-San'ânî. *el-Câmi'*. thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 2. Basım, 1403.

Meral, Yasin. "Mûsâ-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/2 (2014), 129-150.

Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ. *Ta'zîmü kadri's-salât*. thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Ferîvâî. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'd-dâr, 1. Basım, 1406.

Mevsilî, Ebû Ya‘lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Temîmî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-me'mûn li't-türâs, 1. Basım, 1404.

Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'î'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1400.

Muhallas, Muhammed b. Abdurrahman b. Abbas b. Abdurrahman b. Zekeriyya el-Bağdâdî. *el-Muhallasiyât ve eczâin uhrâ li-Ebî tâhir el-Muhallas*. thk. Nebil sa'dü'd-Dîn Cerrâz. 4 Cilt. Vizâratü'l-evkâf, 1. Basım, 1429.

Mübârekfûrî, Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm. *Mir'âtü'l-mefâtiħ şerhi Mişkâti'l-Mesâbih*. 9 Cilt. Hind, Benares: İdâratü'l-bühûsi'l-ilmiye ve'da've ve'l-iftâ', 3. Basım, 1404.

Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî. *et-Teysîr bi-şerhi'l-Câmi'i's-sağîr*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-imâm eş-Şâfiî, 1408.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh. *et-Terğîb ve't-terhîb*. thk. İbrahim Şemseddin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1. Basım, 1417.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, ts.

Müttakî el-Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. thk. Bekrî Hayyânî - Saffet es-Sekkâ. 16 Cilt. Müessesetü'r-risâle, 5. Basım, 1401.

Necdî, Faysal b. Abdülaziz b. Faysal b. Hamd el-Mübârek el-Cerîmlî. *Tatrîziü Riyâzi's-sâlihîn*. thk. Abdülaziz b. Abdullah b. İbrahim. 1 Cilt. Riyad: Dâru'l-âsime, 1. Basım, 1423.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmud İbrahim Zâyid. 1 Cilt. Halep: Dâru'l-va'y, 1. Basım, 1396.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-matbûâtî'l-islâmiyye, 2. Basım, 1406.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdü'l-mün'im eş-Şelbî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1421.

Nevevî, Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî el-Câvî el-Bentenî. *Hulâsatü'l-ahkâm fî mühimmâti's-sünen ve kavâ'idi'l-İslâm*. thk. Hüseyin İsmâil el-Cemel. 2 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-risâle, 1. Basım, 1418.

Nevevî, Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. Alî el-Câvî el-Bentenî. *Merâhu Lebîd li-keşfi ma'ne'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Muhammed Emin es-Sanâvî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1. Basım, 1417.

Özel, Ahmet. "İbn Âdil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-1/582-584. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Polat, Salahattin. "Ferd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Polat, Salahattin. "Garîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 3. Basım, 1420.

Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî. *el-Müsned*. thk. Eymen Ali Ebû Yemânî. 2 Cilt. Kahire: Müessetü Kurtuba, 1. Basım, 1416.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru's-sâbûnî, 10. Basım, ts.

Safûrî, Abdurrahmân b. Abdüsselâm es-Safûrî. *Nüzhetü'l-mecâlis ve müntehabü'n-nefâis*. 2 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-kâsteliyye, 1283.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî es-Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Ebî Muhammed b. Aşûr el-İmam. 10 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, 1. Basım, 1422.

San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San'ânî. *et-Tahbîr li'dâhi Meâni't-Teysîr*. thk. Muhammed Subhi b. Hasan b. Hallâk. 7 Cilt. Riyad, Suud: Mektebetü'r-rüşd, 1. Basım, 1433.

San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâil es-San'ânî. *Sübülü's-selâm*. 2 Cilt. Dâru'l-hadis, ts.

Sancaklı. "Beğavî ve Hadis Sahasındaki Çalışmaları". *Diyanet İlmî Dergi* 34/3 (1998), 79-94.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî. *el-Müntehab min Mu'cemi şüyûhi's-Sem'ânî*. thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkâdir. 1 Cilt. Riyad: Dâru âlemi'l-kütüb, 1. Basım, 1417.

Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî es-Sem'ânî. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. thk. Yâsir b. İbrahim - Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm. 6 Cilt. Riyad, Suud: Dâru'l-vatan, 1. Basım, 1418.

Semerkindî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-. *Bahrü'l-'ulûm*, ts.

Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî es-. *Tabakâtü'ş-şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî - Abdu'l-Fettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. Hicr li't-tabâ'a ve'n-neşr ve't-tevzi', 2. Basım, 1413.

Sülemi, Muhammed b. İbrahim b. İshak el-Münavi es-. *Keşfü'l-menâhic ve't-tenâkîh fi tahrîci ehadîsi'l-Mesâbîh*. thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim. 5 Cilt. Beyrut, Lübnan: ed-Dârü'l-arabiyye li'l-mevsûât, 1. Basım, 1425.

Sünbâvî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî es-. *en-Nuhbetü'l-behiyye fi'l-ehâdîsi'l-mekzûbe 'alâ hayri'l-beriyye*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1409.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikir, ts.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *el-Câmi'u'l-kebîr*. thk. Heyet. 24 Cilt. Kahire, Mısır: el-Ezheru's-şerîf, 2. Basım, 1426.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-. *es-Sirâcü'l-münîr fi tertîbi ehâdîsi Sahîhi'l Câmi'i's-Sağîr*. thk. Muhammed Nâsûru'd-Dîn el-Elbânî. 1 Cilt. Dâru's-sadîk, 1430.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî. *Tabakatü'l-müfessirine'l-işrîn*. thk. Ali Muhammed Ömer. 1 Cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1. Basım, 1396.

Şâşî, Ebû Saîd el-Heysem b. Küleyb b. Süreyc el-Binkesî eş-. *el-Müsned*. thk. Mahfuzurrahman Zeynullah. 2 Cilt. Medine: Mektebetü'l-ulûmi ve'l-hikem, 1. Basım, 1410.

Şentürk, Mustafa. "Hz. Musa ve Hızır (as) Kıssası: İsrâiliyyât Rivayetlerine Karşı Eleştirel Bir Yaklaşım". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 173-208.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî eş-. *Tuhfetü'z-zâkirîn bi-'uddeti'l-husni'l-hasîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn*. 1 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kalem, 1. Basım, 1984.

Şeybânî, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-. *el-Âhâd ve'l-mesânî*. thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira. 6 Cilt. Riyad: Dâru'r-râye, 1. Basım, 1411.

Şeybânî, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-. *Kitâbü's-Sünne*. thk. Muhammed Nâsîru'd-Dîn el-Elbânî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1. Basım, 1400.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kâhirî eş-. *es-Sirâcü'l-münîr fi'l-i'âne 'alâ ma'rifeti ba'zı me'ânî kelâmi rabbine'l-hakîmi'l-habîr*. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü Bûlâk, 1285.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *ed-Du'â*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiye, 1. Basım, 1413.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 2. Basım, 1415.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü's-sağîr*. thk. Muhammed Şekûr Mahmûd el-Hâc Emîr. 2 Cilt. Beyrut, Umman: el-Mektebü'l-İslâmî, Dâru Ammâr, 2. Basım, 1405.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. 10 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, ts.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *Müsnedü's-şâmiyyîn*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 4 Cilt. Beyrut: Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 1405.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 1420.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-. *Şerhu müşkili'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Müessetü'r-risâle, 1. Basım, 1415.

Tahhân, Mahmûd. *Usûlü't-tahrîc ve dirâsetü'l-esânîd*. Pakistan: Mektebetü'l-Büşrâ, 1433.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd et-. *el-Müsned*. thk. Muhammed b. Abdülhasen et-Türkî. 4 Cilt. Mısır: Dâru hicr, 1. Basım, 1419.

Tebrîzî, Velîyüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh el-Hatîb et-. *Mişkâtü'l-Mesâbih*. thk. Muhammed Nâsüru'd-Dîn el-Elbânî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1985.

Temmâm er-Râzî, Ebü'l-Kâsım Temmâm b. Muhammed b. Abdillâh el-Becelî ed-Dimaşkî. *el-Fevâ'id*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1. Basım, 1412.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1998.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-. *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*. thk. Abdü'l-Mu'tî Emîn Kal'eci. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-mektebeti'l-ilmîyye, 1. Basım, 1404.

Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbü'rî. *el-Vasît fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Heyet. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1415.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *et-Târîh*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezü'l-bahsi'l-ilmî, 1. Basım, 1399.

Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürrî el-Bağdâdî. *Ma'rîfetü'r-ricâl*. thk. Muhammed Kâmil. 2 Cilt. Dîmeşk: Mecmeu'l-lüğati'l-arabiyye, 1. Basım, 140M.S.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrut: Daru Sâdir, 2. Basım, 1416.

Yiğit, İsmail. “Ukbe b. Ebû Muayt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/63-64. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-kible, 1. Basım, 1413.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Mizânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed El Becavi. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Dâru'l-ma'rife, 1. Basım, 1382.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1405.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kâhire: Dâru'l-hadîs, 1407.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Tezkiratu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.

Zehebî, Muhammed Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, ts.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-arabî, 3. Basım, 1407.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-. *Nasbü'r-râye*. thk. Muhammed Avvâme. 4 Cilt. Beyrut, Lübnan: Müessesetü'r-Rayyân, 1. Basım, 1418.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 5. Basım, 1423.